

ໂນກາຍພຣະຣາຊທານເພລິສັດພ
ທມ່ອມເຂົ້າກມລປຣາໂມທຍ໌ ທາວກຸລ ທ.ຈ.ວ.

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY

3961105407

วันที่ 13 11 37

เลขทะเบียน 0794

เลขหมู่ ๑๗
๑ 1364

2519

แนวสอนวิชาอรรษา ในโรงเรียนนายร้อยทหารบก

สมบัติห้องสมุดรัฐสภา

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

ให้พิมพ์ในนามพระราชทานเพลิงศพ

หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ท.จ.ว.

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๙

พระมหากษัตริย์คุณล้นเกล้าล้นกระหม่อม

ตามที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทาน
พระบรมราชานุญาตเกล้าแก่ศพ หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล เป็น
ลำดับมา จนได้รับพระราชทานเพลิงในวาระนั้น เป็นพระมหากษัตริย์
คุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล
และบุตรธิดา

ขอเดชะ ฯ

รำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ

สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระมหากรุณาแก่หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล นานับการสวดจะพรรณา เมื่อล้มป่วยลงได้ทรงพระกรุณาฯ ให้รับไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ และได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมอาการเป็นการส่วนพระองค์ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ทรงทรงมีพระเมตตาห่วงใยให้สอบถามอาการตลอดมา กับโปรดให้เจ้าหน้าที่กองราชเลขาธิการในพระองค์นำดอกไม้ และสิ่งของต่างๆ ไปพระราชทานเยี่ยมไม่เว้นแต่ละวันด้วย จนวาระสุดท้ายข้าพระพุทธเจ้า และครอบครัว ขอพระราชทานน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายบังคมแทนเบื้องพระยุคลบาท สำนักในพระมหากรุณาธิคุณอันเกล้าอันกระหม่อมหาที่สุดมิได้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล
และบุตรธิดา

ขอเดชะ ฯ

รำลึกในพระมหากรุณาธิคุณ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ในรัชกาลที่ ๗ ทรงมีพระเมตตาแก่ หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล เป็นเนืองนิตย์ เมื่อล้มป่วยลง ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมอาการเป็นการส่วนพระองค์ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และได้ทรงห่วงใยสอบถามอาการอยู่เสมอ จนวาระสุดท้าย

ในวันที่หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ถึงชีพิตักษัย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเป็นประธานในการพระราชทานนำหลวงอาบศพ และพระราชทานพวงมาลาวางที่โกศศพ ทั้งได้ทรงพระเมตตาเสด็จพระราชดำเนินทรงเป็นประธานในงานบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานแก่ศพตลอดเป็นลำดับมา

ข้าพระพุทธเจ้า และครอบครัว รู้สึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล

และบุตรธิดา

ขอเดชะ ฯ

คำนำ

หนังสือแนวสอนจรรยาในโรงเรียนนายร้อยทหารบกเล่มนี้ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ กรมยุทธศึกษาทหารบกได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง เป็นผู้เรียบเรียงขึ้น สำหรับใช้ในการสอนและอบรมจรรยาทหาร แก่นักเรียนในกองโรงเรียนนายร้อยทหารบก แต่เนื่องจากหนังสือเล่มนี้ อธิบายหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างแจ่มแจ้ง กะทัดรัด ไม่ใช้ถ้อยคำฟุ่มเฟือย จึงเป็นที่นิยมของโรงเรียนอื่น ๆ ในสมัยนั้น และได้นำมาใช้สอนนักเรียนในชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่าชั้นมัธยมปีที่ ๗-๘ เพียงมายกเลิกเสียเมื่อมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักสูตรวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม

หนังสือนี้แบ่งออกเป็น ๕ ภาค คือ ภาคที่ ๑ พระพุทธศาสนา อธิบายใจความของพระพุทธศาสนา พระรัตนตรัย เบญจศีล วิรติ และเบญจกัลยาณกรรม ภาคที่ ๒ ธรรมโดยประสงค์ ได้แก่ ก่อกุศลมูล กุศลมูล โลกธรรม ๘ อิทธิบาท ๔ สัมปรีชธรรม และ สัตตสัทธรรม เป็นต้น ภาคที่ ๓ ขราวาสธรรม (ธรรมของผู้ครองเรือน) ได้แก่ ทิฏฐธัมมิกประโยชน์ อบายมุข วิธีการปกครอง ครองตน ครองคน ครองสมบัติ เป็นต้น ภาคที่ ๔ ธรรมเกี่ยวแก่หน้าที่ เช่น หน้าที่ของพลเมือง ความสัตย์สุจริตหลักของผู้มีหน้าที่ในราชการทหาร ฯลฯ ภาคที่ ๕ ธรรมรอบตัว ซึ่งเป็นธรรมที่พึงรักษาความสงบสุขในหมู่มนุษย์ เช่น ความเมตตา กรุณา ความเป็นผู้ดี มิตร และการคบมิตร ความกตัญญูกตเวที ความจงรักในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รัฐธรรมนูญ และความสามัคคี เป็นต้น นับว่าได้คัดเลือกหลักธรรมทั้งหมดที่คนเราพึงทราบ แม้ในตอนท้ายเล่มซึ่งว่าด้วยหลักของผู้มีหน้าที่ในราชการทหาร

ก็ประกอบด้วยหลักธรรม ซึ่งบุคคลทั่วไปก็น่าจะประพฤติปฏิบัติ เช่น ไม่ทำการ
 คดโกง ไม่กลับคำสัญญาที่ตนได้ให้ไว้แก่ผู้หนึ่งผู้ใด มีความมองจากลำหญา
 ไม่ยื่นยอต้ออุปสรรคหรือกัณฑ์ตรายอันเป็นที่หวาดหวั่น กล้ำหญาในทางที่ชอบ
 คิดถึงประโยชน์ของมหาชนมากกว่านึกถึงตน เป็นต้น

การเรียบเรียงเนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ เป็นไปตามลำดับขั้นตอน
 ผู้เรียบเรียงใช้ถ้อยคำอย่างประหยัด กะทัดรัด และใช้คำง่ายๆ ยกตัวอย่าง
 ประกอบพอควรแก่การเข้าใจ จึงเป็นหนังสือที่น่าอ่าน และอ่านได้จบในเวลา
 จำกัด น่าเสียดายที่ไม่ได้มีการพิมพ์อีกในระยะหลัง ในตอนแรกพิมพ์ออกใช้
 ในโรงเรียนนายร้อยทหารบก ปรากฏว่าสถานศึกษาอื่นๆ ก็นิยมนำไปใช้ มีการ
 พิมพ์ใหม่ถึง ๕ ครั้ง ภายในเวลา ๘ ปี เป็นจำนวนกว่า ๑๕,๐๐๐ เล่ม

เมื่อหม่อมเจ้าวังศานุวัตร เทวกุล แสดงพระประสงค์มายังหอสมุด
 แห่งชาติว่า จะทรงพิมพ์หนังสือเป็นบรรณการในงานพระราชทานเพลิงพระ-
 ศพหม่อมเจ้า กมลปราโมทย์ พระชายา และทรงประสงค์จะให้หนังสือเกี่ยวแก่
 หลักธรรมทางพุทธศาสนา ขอให้ช่วยคัดเลือกหนังสือที่สมควรให้สักเล่มเพื่อ
 จัดพิมพ์ ทางหอสมุดแห่งชาติก็ได้ทูลให้ทรงทราบถึงหนังสือเล่มนี้ด้วยเล่มหนึ่ง
 ซึ่งได้ทรงเลือกไว้ หอสมุดแห่งชาติจึงได้ขออนุญาตจัดพิมพ์จากกรมยุทธศึกษา
 ทหารบก

เป็นที่น่ายินดีที่หนังสือเล่มนี้ได้รับการจัดพิมพ์อีกครั้งหนึ่ง ทำให้ได้
 อ่านกันแพร่หลาย การบำเพ็ญพระกุศลครั้งนี้เป็นที่น่าอนุโมทนาอย่างยิ่ง

แม่ันมาส ขวลิต

หอสมุดแห่งชาติ

ที่ กท ๐๓๓๘/๕๖๖๕

กรมยุทธศึกษาทหารบก

๒๙ มีนาคม ๒๕๖๕

เรื่อง อนุญาตให้พิมพ์หนังสือ

เรียน ผู้อำนวยการกองหอสมุดแห่งชาติ

อ้างถึง หนังสือหอสมุดแห่งชาติ ที่ ศธ. ๐๓๐๕/๑๒๕๓ ลง ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๕

ตามหนังสือที่อ้างถึง กรมยุทธศึกษาทหารบก ได้พิจารณาแล้วไม่ขัดข้องที่จะให้หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล ทรงจัดพิมพ์หนังสือแนวสอนวิชาจรรยา ตามพระประสงค์

ฉะนั้น จึงเรียนยืนยันมาเพื่อทราบ.

ขอแสดงความนับถืออย่างสูง

พลโท

(แสวง ชมะสุนทร)

เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก

กองวิจัย กรมยุทธศึกษาทหารบก

โทร. ๔๗๑๑๓

หม่อมเจ้า กมลปราโมทย์ เทวกุล

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗ ประทับเป็นประธานในโอกาสที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ

มาเพื่อพระกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน แก่ศพ ม.จ. กมลปราโมทย์ เทวกุล

วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๑๗

ประวัติ

หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล เป็นพระธิดาในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถและหม่อมเจ้าอับสรสมาน กิตติยากร ประสูติที่วังปากคลองผดุงกรุงเกษม เมื่อปีจอ วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ ก่อนหม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุลประสูติ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถและหม่อมเจ้าอับสรสมาน กิตติยากรทรงมีพระโอรส ๓ องค์แล้ว คือ หม่อมเจ้าเกียรติกำจร, หม่อมเจ้าอมรสมานลักษณ์ และหม่อมเจ้านักขัตมงคล พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ พระโอรสสององค์แรก หม่อมเจ้าอับสรสมาน กิตติยากรทรงนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง ในรัชกาลที่ ๖ ส่วนหม่อมเจ้านักขัตมงคล พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ และหม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ซึ่งเป็นพระธิดาองค์แรก มิได้ทูลเกล้าฯ ถวาย หากมีพระประสงค์จะทรงเลี้ยงดูเอง แต่เมื่อหม่อมเจ้าอับสรสมาน กิตติยากร เสด็จเข้าไปเฝ้าฯ ในวัง ก็ทรงพาหม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล เข้าไปเฝ้าฯ ด้วย เนื่องจากหม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล เป็นเด็กโตเร็วเกินอายุ สมเด็จพระพันปีหลวงโปรดให้เข้าพิธีเกศากันต์แต่ชันษาได้ ๙ ขวบ แล้วพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขอตัวหม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุลต่อสมเด็จพระพันปีหลวง เพื่อเอาไว้ทรงใช้เป็น “ทานพระกร” เมื่อพิธีเกศากันต์เสร็จแล้ว สมเด็จพระพันปีหลวงโปรดให้หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุลเข้าไปอยู่ที่สวนสีกุตุ พระราชวังดุสิต และมีพระราชเสาวนีย์ให้เจ้าจอมเอิบช่วยอบรมสอนการรับใช้ เจ้าจอมเอิบมีความเอ็นดูรักใคร่หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุลมาก ดูแลเอาใจใส่เป็นเจ้าของ จนหม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล เรียกท่าน

เจ้าจอมว่า “แม่” ส่วนหน้าที่ราชการ หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ต้องตามเสด็จพระราชดำเนินทุกแห่ง คอยถวายตัวให้พระเจ้าอยู่หัวทรงยืดอกใส่เสื้อ พระวรกายเมื่อจะประทับหรือยกพระองค์จากพระราชอาสน์เวลาเสด็จพระราชดำเนินในที่ต่างๆ ในการประชุมเสนาบดี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ทรงเป็นประธานด้วยพระองค์เองเกือบไม่เว้นแต่ละคืน ณ พระที่นั่งอภิเศกคฤสถ์ ก็โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ไปคอยเฝ้าฯ ข้างที่ประทับ และเคยโปรดให้ไปนำหนังสือราชการบนพระที่นั่งอัมพรสถานมาทูลเกล้าฯ ถวายในที่ประชุม ซึ่งหม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ปฏิบัติราชการถวายได้ไม่ผิดพลาด

หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล เล่าว่า ในขณะที่รับราชการอยู่นั้น มีหม่อมเจ้า ทั้งองค์หญิงและองค์ชายอยู่ด้วยกันหลายองค์ ล้วนมีชั้นชาว์นราวดุคราวเดียวกัน แต่ที่รู้จักคุ้นเคยกันดีก็คือ หม่อมเจ้านิวาศสวัสดิ์ จิระประวดี ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงนครไชยศรีสุรเดช ส่วนหม่อมเจ้าองค์ชาย คือ หม่อมเจ้าลายฉลุทอง ทองใหญ่ ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม พอทรงทราบข่าวหม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล สิ้นชีพ หม่อมเจ้าลายฉลุทอง ทรงพระกรุณาประทานสายหัตถ์ตีมาว่า ได้ทราบข่าวด้วยความสลดพระทัยอย่างยิ่ง . . . “เพราะเราเคยเป็นเตี๊ยกับใช้ข้างพระเก้าอี้และหมอบเฝ้าอยู่บนห้องพระบรรทมของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงด้วยกันเป็นเวลานาน จนสวรรคต และต่อจากนั้นไม่ว่าจะพบท่านหญิงกมลฯ ที่ไหน เป็นต้องทักทายกัน และบางครั้งก็เล่าถึงเรื่องเก่าๆ สมัยยังเป็นเตี๊ยกอยู่ ด้วยน้ำพระทัยอันดีเสมอ . . .”

(๓)

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตแล้ว หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ก็กลับไปอยู่วังปากคลองผดุงฯ ตามเดิม การศึกษาเล่าเรียนมีครูมาสอนที่วัง ไม่ได้เข้าโรงเรียน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกอบพิธีสมรสพระราชทาน หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล กับ หม่อมเจ้ามรุพรพันธ์ เทวกุล ใน พ.ศ. ๒๔๕๘ มีบุตร ธิดาด้วยกัน ๒ คน คือ หม่อมราชวงศ์มรุต เทวกุล เกิดวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๐ และ หม่อมราชวงศ์กมลิกา เทวกุล เกิดวันที่ ๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ถึงแก่กรรม วันที่ ๒๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ต่อจากนั้น หม่อมเจ้ามรุพรพันธ์ ทรงประชวรถึงชีพิตักษัย เมื่อ วันที่ ๓๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถเสด็จไปราชการ ณ สหรัฐอเมริกา และยุโรปในปี พ.ศ. ๒๔๖๗-๘ และหม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ก็ตามเสด็จไปสหรัฐอเมริกา เมื่อพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถเสด็จยุโรป ก็ตามเสด็จด้วยพร้อมกับเจ้าน้อง ๒ องค์ หม่อมเจ้ากัลยารักษ์สมบัติ โสณกุล และ หม่อมเจ้าทรงอัษฎร รพีพัฒน์ เสด็จในกรมฯ โปรดให้พระธิดาทั้ง ๓ องค์ ศึกษาเล่าเรียนต่อไป ณ ประเทศอังกฤษ ในตอนนั้น หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ได้เข้าศึกษาวิชาการเลี้ยงทารก ที่ สำนัก Mothercraft Training Society ตำบล Highgate ทางเหนือกรุงลอนดอนอยู่ ๒ ปีเต็ม จนได้รับประกาศนียบัตรจากสำนักศึกษาแห่งนี้

ครั้นในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงพระประชวรหลอดพระคออักเสบ ทรงได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาต ให้เสด็จไปรักษาพระองค์ที่ยุโรป ได้เสด็จไปให้นายแพทย์ตรวจพระ-

(๔)

อาการ ณ กรุงปารีส พร้อมกับพระชายา หม่อมเจ้าอัปษรสมาน กิติยากร นายแพทย์ได้ถวายคำแนะนำการผ่าตัด แต่หลังจากการผ่าตัดแล้ว พระอาการ ไม่ได้ดีขึ้นเลย เสด็จในกรมฯ สิ้นพระชนม์ตอนปลายเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๗๔ หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ได้ไปอยู่เฝ้าพระอาการ และช่วยเหลือในการพยาบาลอยู่ กับหม่อมเจ้าอัปษรสมาน กิติยากร ตั้งแต่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ เสด็จไปรักษาพระองค์ ณ กรุงปารีส เมื่อจัดการพระศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็ตามเสด็จหม่อมเจ้าอัปษรสมาน กิติยากร กลับกรุงเทพฯ

เมื่อ วันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาชัยนาทนเรนทร ทรงประกอบพิธีสมรส ในพระปรมาภิไธย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวแก่ หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล กับ หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล มีบุตร ธิดาด้วยกันสองคน คือ หม่อมราชวงศ์ นิศารัตน์ เทวกุล เกิด วันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๗ และ หม่อมราชวงศ์ เทพกมล เทวกุล เกิด วันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๙

หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล ติดตาม หม่อมเจ้าวงศานุวัตร เทวกุล ไปปฏิบัติหน้าที่ราชการ ณ ต่างประเทศ ๒ ครั้ง ครั้งแรกที่สถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน เมื่อเดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ ถึง พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ และอีกครั้งหนึ่งไปประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงโรม ประเทศ อิตาลี เมื่อเดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๔ ถึง เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๙ หม่อมเจ้ากมลปราโมทย์ เทวกุล เริ่มมีอนามัยไม่สู้สมบูรณ์ ต้องเข้ารับการรักษาถึง ๒ ครั้ง ในระยะเวลาใกล้ๆ กัน ครั้งแรก

(๕)

เมื่อเดือน กุมภาพันธ์ รับการผ่าตัดนิ้วที่ตุงน้ำดี ต่อจากนั้น ในเดือนสิงหาคม ก็ต้องรับการผ่าตัดเนื้อร้ายที่ทรวงอก การผ่าตัดทั้งสองครั้งนับว่ามีผลดี จนได้ทำบุญชันษาครบ ๖ รอบ เมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๓ แล้วก็เริ่มป่วยเสาะเสะ ความสนใจในสิ่งแวดล้อมต่างๆ ลดลง และความทรงจำก็เลือนลางด้วย ครั้นแล้ว เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ พลาตล้มลงในห้องน้ำ แพทย์ตรวจพบว่า มีกระดูกสันหลังชั้นเล็กน้อย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้ารับรักษาตัวที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ ตั้งแต่วันที่ ๒๓ มีนาคม อาการไม่ดีขึ้นเลย แล้วสิ้นชีพด้วยความสงบ เมื่อวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๗ เวลา ๔.๐๕ น.

รูปหมู่หน้าโกศศพ ม.จ. กมดปราชญ์ เทวกุล ณ หอสมุด ป. กิตติวัน วัดเบญจมบพิตรฯ

แถวหน้า	ม.ร.ว. อัจฉโรบล เทวกุล	หลังสุด:	ม.จ. จงศกนัวัตร เทวกุล
แถวกลาง จากซ้าย:	ม.ร.ว. มรุต เทวกุล		นางอุไร เทวกุล
	นางขวัญตา เทวกุล		ม.ร.ว. นิตารัตน์ เทวกุล
	ม.ร.ว. อภาวดี เทวกุล		ม.ร.ว. ขวัญกมล เทวกุล
			ม.ร.ว. รดีเทพ เทวกุล

พระรูปหมู่ทรงถ่ายกับพระชิตา ณ กรุงปารีส

หลังจากการเสด็จประพรมเฝ้า พ.ศ. ๒๔๖๘

แถวหลังยืน จากซ้าย — ม.จ. กัลยาณคัมภีร์ โสณกุล

— นายเทียนเลี้ยง สุนทรกุล (ภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาศรีวิศาลวาจา)

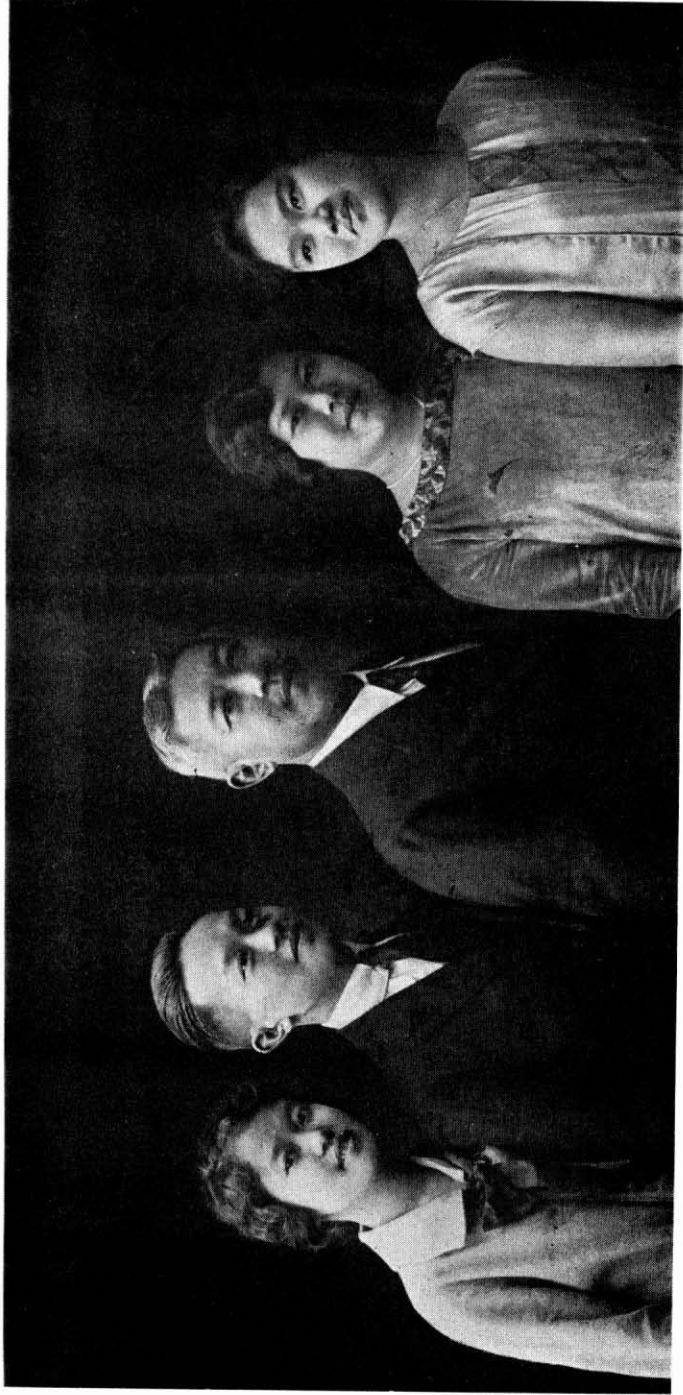
— พระยาโทณวณิกมนตรี

— ม.จ. กมลปราโมทย์ เทวกุล

ประทับข้างหน้า

— พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

— ม.จ. ทรงอภัย รพีพัฒน์

พระรูปหมู่ทรงถ่ายกับพระโอรสและพระธิดา ณ กรุงปารีส พ.ศ. ๒๔๖๘

ทรงยืน จากซ้าย :-

ม.จ. กัลยาณกัศมบัณฑิต โสณกุล

พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจันทบุรีสุรนาถ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ

ม.จ. กมลปราโมทย์ เทวกุล

ม.จ. ทรงอภัย รัพีพัฒน์

รูปหมู่ที่บานพักระหว่างหยุดเรียนที่ตำบลตี่บูรี ไกลแอร์โร ประเทศอังกฤษ

— ม.จ. วงศานุวัตร เทวกุล

— ม.จ. มุรธาภิเศก โสณกุล

— ม.จ. กมลปราโมทย์ เทวกุล

— ม.จ. กัลยาณคัมภีร์ โสณกุล

นางข้างหน้า

— ม.ร.ว. ระพีพันธ์ เกษมศรี

ม.จ. กมลปราโมทย์ เทวกุล และ ม.ร.ว. นิสารัตน์ เทวกุล

แนวสอนวิชาจรรยา

ใน

โรงเรียนนายร้อยทหารบก

สารบัญ

บทนำ

หน้า ก

ภาคที่ ๑

พระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๑	ศาสนา	หน้า ๑
	ก. ศาสนาคืออะไร	„ ๑
	ข. พระพุทธศาสนา	„ ๕
	ค. ใจความของพระพุทธศาสนา	„ ๘
ตอนที่ ๒	พระรัตนตรัย	„ ๑๒
	ก. พระพุทธคุณ	„ ๑๒
	ข. พระธรรมคุณ	„ ๑๔
	ค. พระสังฆคุณ	„ ๑๕
ตอนที่ ๓	เบญจศีล	„ ๑๘
	ก. กล่าวทั่วไป	„ ๑๘
	ข. ปฐมสิกขาบท	„ ๑๘
	๑. การฆ่า	„ ๒๐
	๒. การทำร้ายร่างกาย	„ ๒๑
	๓. การทรมาน	„ ๒๑
	ค. ทุติยสิกขาบท	„ ๒๓

๑. ไจรกรรม	หน้า ๒๓
๒. ความเล็งชี้พอนุโลมไจรกรรม	,, ๒๕
๓. กิริยาเป็นฉายาไจรกรรม	,, ๒๕
ฃ. ตติยสิกขาบท	,, ๒๖
ง. จตุตถสิกขาบท	,, ๒๗
๑. มุสา	,, ๒๘
๒. อนุโลมมุสา	,, ๒๙
๓. ปฏิสสวะ	,, ๓๐
จ. ปัญจมสิกขาบท	,, ๓๒
ตอนที่ ๔ วิรติ (ความละเว้น)	,, ๓๕
ก. สัมปัตตวิรติ	,, ๓๕
ข. สมาทานวิรติ	,, ๓๖
ค. สมุจเจทวิรติ	,, ๓๗
ตอนที่ ๕ เบื้องกัลยาณธรรม	,, ๓๘
ก. กล่าวทั่วไป	,, ๓๘
ข. กัลยาณธรรมในปฐมสิกขาบท	,, ๓๙
ค. กัลยาณธรรมในทุติยสิกขาบท	,, ๔๐
ฃ. กัลยาณธรรมในตติยสิกขาบท	,, ๔๑
ง. กัลยาณธรรมในจตุตถสิกขาบท	,, ๔๒
จ. กัลยาณธรรมในปัญจมสิกขาบท	,, ๔๔

ภาคที่ ๒

ธรรมโดยประสงค์

กล่าวทั่วไป		หน้า	๔๗
ตอนที่ ๑	อกุศลมูลและกุศลมูล	„	๔๘
ตอนที่ ๒	อกุศลกรรมบถ ๑๐ และกุศลกรรมบถ ๑๐	„	๕๑
ตอนที่ ๓	โลกธรรม ๘ ประการ	„	๕๓
ตอนที่ ๔	ผลดีและผลร้าย	„	๕๗
ตอนที่ ๕	เหตุที่ทำให้เกิดปัญญา	„	๖๐
ตอนที่ ๖	ความฉลาด ๓ อย่าง	„	๖๒
ตอนที่ ๗	อิทธิบาท ๔	„	๖๕
	ก. ฉันทะ	„	๖๖
	ข. วิริยะ	„	๖๗
	ค. จิตตะ	„	๖๗
	ฆ. วิมังสา	„	๖๘
ตอนที่ ๘	อธิษฐานธรรม ๔	„	๖๙
ตอนที่ ๙	นิวรณ์ ๕	„	๗๒
ตอนที่ ๑๐	อุปกิเลส ๑๖	„	๗๗
ตอนที่ ๑๑	อปริหานียธรรม ๗	„	๘๓
ตอนที่ ๑๒	สัพปุริสธรรม ๗	„	๘๗
ตอนที่ ๑๓	สัตตสัทธรรม	„	๙๒

[๔]

ภาคที่ ๓

มรवादธรรม

(ธรรมของผู้ครองเรือน)

กล่าวทั่วไป	หน้า	๕๕
ตอนที่ ๑	คฤหบดีธรรม (ธรรมของผู้เป็นพ่อเรือน)	๑๐๐
	๑. ความมีหลักฐาน	๑๐๐
	๒. สุขของคฤหัสถ์ ๔ อย่าง	๑๐๓
	๓. สังคหวัตถุ ๔	๑๐๖
ตอนที่ ๒	ทิวฐธัมมิกประโยชน์	๑๑๐
ตอนที่ ๓	ความกระหมัดกระหม่อม	๑๑๒
ตอนที่ ๔	ตระกูลอันมั่งคั่งจะตั้งอยู่นานไม่ได้เพราะสถาน ๔	๑๑๖
ตอนที่ ๕	อบายมุข	๑๑๘
ตอนที่ ๖	วิธีการปกครอง	๑๒๒
	๑. ครองตน	๑๒๒
	๒. ครองคน	๑๒๕
	๓. ครองทรัพย์สมบัติ	๑๒๗

[๕]

ภาคที่ ๔

ธรรมเกศวแกนั้

กล่าวทั่วไป	หน้า ๑๓๑
ตอนที่ ๑ หน้าที่ของพลเมือง	„ ๑๔๒
ตอนที่ ๒ ความสัตย์สุจริต	„ ๑๔๘
ตอนที่ ๓ รั้ษาศักดิ์ของตนและของคณะ	„ ๑๕๓
ตอนที่ ๔ หลั้ของผู้มีหน้าที่ในราชการทหาร	„ ๑๕๖
ก. กฎรั้ษาเกียรติหรือศีลรั้ษาศักดิ์	„ ๑๕๖
ข. ความมองอาจกล้าหาญ	„ ๑๕๗
ค. ความมีใจหนักแน่นและอกทนต่อหน้าที่	„ ๑๖๒
ฉ. หน้าที่เฉพาะของทหาร	„ ๑๖๕
ง. หน้าที่เฉพาะของนายทหาร	„ ๑๗๒

ภาคที่ ๕

ธรรมรอบตัว

กล่าวทั่วไป	„ ๑๗๕
ตอนที่ ๑ เมตตากรรุณา	„ ๑๗๖
ก. วิธีแสดงเมตตากรรุณา	„ ๑๗๗
ข. ประโยชน์แห่งการแสดงเมตตากรรุณา	„ ๑๘๑

ตอนที่ ๒	ความเป็นผู้ดี	หน้า	๑๘๓
ตอนที่ ๓	ความนับถือ	„	๑๘๖
ตอนที่ ๔	มิตรและการคบมิตร	„	๑๘๐
	ก. มิตรแท้ ๔ จำพวก	„	๑๘๒
	ข. มิตรเทียม ๔ จำพวก	„	๑๘๓
	ค. ธรรมสำหรับประคองความสามัคคี ในระหว่างมิตร	„	๑๘๔
	ฅ. ธรรมสำหรับยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน	„	๑๘๕
	ง. ทางวิวาหบาทหมาง	„	๑๘๖
	จ. วิธีระงับความวิวาหบาทหมาง	„	๑๘๗
	ฉ. การชนะตนเป็นที่	„	๑๘๘
ตอนที่ ๕	ความเคารพ	„	๒๐๐
ตอนที่ ๖	ความกตัญญูกตเวที	„	๒๐๔
ตอนที่ ๗	ความจงรักภักดี ๓ อย่าง	„	๒๐๗
	ก. รักชาติ	„	๒๐๘
	ข. รักศาสนา	„	๒๑๑
	ค. รักพระมหากษัตริย์	„	๒๑๕
ตอนที่ ๘	ความสามัคคี	„	๒๑๘

บทนำ

๑. การสอนจรรยาภีก็มีความมุ่งหมายที่จะอบรมให้เด็กเป็นพลเมืองดีต่อไปภายหน้า ด้วยความมุ่งหมายอันนี้แหละ ผู้มีหน้าที่อบรมสั่งสอนจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องเตรียมหัวข้อที่จะสอน คิดหาวิธีวางกฎเกณฑ์ให้เป็นการเหมาะสม เพื่อช่วยให้เด็กเข้าใจแน่นแฟ้นจริง ๆ เมื่อเข้าใจแล้วต้องฝึกให้ประพฤติตามความรู้ความเข้าใจนั้นด้วย ถ้าเด็กของเราประพฤติตัวดีจนเป็นความเคยชินฝังอยู่เป็นนิสัยแล้ว ต่อไปก็ไม่เป็นที่น่าวิตกว่าจะกลายเป็นคนชั่วไปได้เลย ด้วยเหตุว่าคนดีจริง ๆ แล้วย่อมจะทำความชั่วได้ยาก ย่อมมีความละเอียดและเกรงกลัวกลัวคือเขาย่อมมีหิริและโอตตัมปะ (ละเอียดต่อความชั่วกลัวต่อความผิด) อยู่เสมอ แต่คนที่มึนนิสัยชั่วอยู่แล้วเราจะบังคับให้ทำความดีนั้น ดูเป็นการยากลำบากยิ่ง เพราะเป็นการฝืนนิสัยให้ทำในสิ่งที่ตรงข้ามกับนิสัยเดิมซึ่งเคยชินอยู่แต่ในความชั่วฝ่ายเดียว ถึงเราจะพยายามพร่ำชี้แจงสั่งสอนแก่คนชนิดที่กล่าวมานี้สักเพียงใดก็ตาม ถ้าไม่ฝึกให้ประพฤติตามคำสอนด้วยแล้ว การสอนก็ได้ชื่อว่าไร้ประโยชน์เสียเวลาเปล่า ๆ เป็นต้นว่าเราบอกแก่เด็กว่า “เจ้าจงตื่นแต่เช้า” โดยวิธีชี้แจงให้เห็นโทษต่าง ๆ ของการตื่นสายและแสดงประโยชน์แห่งการตื่นแต่เช้า ให้เด็กเข้าใจโดยต้องแท้และกว้างขวางสักเพียงใดก็ตามที เชื่อว่าเด็กนั้นจะไม่ตื่นเช้าตามที่สอนนั้นได้เลย เพราะการตื่นสายเป็นความเคยชินของเด็กเสียแล้ว แต่ถ้าได้ฝึกด้วยแล้วก็เป็นกร่งายที่สุด กล่าวคือถึงเวลาเช้าเราก็ปลุกให้ตื่นและทำดั่งนี้เสมอ ๆ ไป ไม่กี่วันนักเด็กก็คงเคย

เมื่อเคยตื่นแต่เช้าจนชินแล้วก็ไม่ต้องวิตกว่าตื่นนั้นจะตื่นสายอีกต่อไป ถ้าได้
ชี้แจงให้เห็น โทษแห่งการตื่นสายประกอบด้วย ก็เป็นการสมควรอย่างยิ่ง
เพราะฉะนั้นการสอนจรรยาที่จะเป็นผลสำเร็จตามความมุ่งหมายที่แท้จริงแล้ว
จำต้องมีการฝึกไปด้วยพร้อมกัน กล่าวคือสอนให้รู้และให้ปฏิบัติ ได้ตามที่รู้
จริงๆ ไม่ใช่สอนแต่เพียงให้รู้แล้วก็แล้วกัน เราสอนเลข เรายังให้ทำแบบฝึกหัด
เพื่อต้องการความรู้ความชำนาญ เราสอนจรรยา เราก็ต้องถือเอาการประพฤติ
ตาม เป็นการทำให้แบบฝึกหัดไปด้วยในตัว เช่นนี้จึงจะนับว่าเป็นผลสำเร็จอัน
แท้จริง

๒. การสอนและการฝึกหัดนี้ ผู้สอนจำต้องวางให้เหมาะสมและให้
พอดีแก่ความคิดและสติปัญญาสามารถสำหรับเด็กในชั้นต่าง ๆ การสอนนิยม
กันว่าดีนั้น เขาย่อมคำนึงตามหลักต่อไปนี้ คือ

- ก. เตรียมหัวข้อที่จะสอน
- ข. หาอุบายที่จะดำเนินการสอน
- ค. การฝึกหัด

การสอนวิชาใด ๆ ที่จะให้ได้ผลดีจริงแล้ว ก็ย่อมดำเนินการตามหลัก
๓ ประการนี้ จะเว้นเสียแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่งมิได้เลย ยิ่งการสอนจรรยา
ด้วยแล้วยิ่งต้องการมากที่สุด เพราะการที่จะให้บุคคลประพฤติตัวดีนั้น
ผู้ประพฤติต้องอาศัยธรรมเป็นหลักยึด ถ้าปราศจากธรรมเป็นหลักเสียแล้ว
ความประพฤติก็ย่อมจะเป็นไปในทางที่ผิด ๆ ถูก ๆ ไม่เพียงตรงต่อประโยชน์
และความประสงค์ของตนได้ ประคองเรือที่มีกำลังแจวพายพร้อมสรรพ แต่ขาด
เครื่องถือท้าย เรือก็ไม่สามารถจะนำเราไปให้ตรงยังที่ ๆ เราประสงค์ได้ เมื่อ

ต้องมีธรรมเป็นหลักยึดสำหรับความประพฤติแล้ว ก็จำต้องเข้าใจข้อธรรมเหล่านั้น โดยจะแจ้ง ทั้งจะต้องประพฤติตามด้วยจนเคยชิน คนที่ว่ายน้ำได้กล้าแข็งนั้น ใ้รู้ว่าจะว่ายน้ำเป็นมาแต่กำเนิดก็หาไม่ ในชั้นแรกเขาก็ต้องอาศัยทุ่นหรือขอนไม้ช่วยพยุงน้ำหนักก่อน แล้วพยายามหาวิธีว่ายน้ำและฝึกหัดด้วยจนสามารถว่ายน้ำได้คิดั้นใด ส่วนคนที่จะประพฤติตัวให้ดีได้ ก็จำต้องมีหลักเป็นเครื่องยึดถือคือ ธรรม ด้วยความเข้าใจและฝึกหัดประพฤติธรรมนั้นจนชำนาญก็อาจเป็นผู้ประพฤติดีได้ฉนั้น

การเตรียมหัวข้อที่จะสอน บทเรียนทุก ๆ บทและไม่ว่าวิชาใด ๆ หมด ผู้สอนจักต้องเตรียมหัวข้อที่จะสอนไว้ก่อน และต้องเตรียมโดยดีถ้วนไม่ก้าวก่าย คือต้องให้กำหนดไปเป็นระเบียบว่าอะไรควรสอนก่อน อะไรควรสอนทีหลัง และไม่ควรรีบหายหรือง่ายเกินไป ก็ต้องวางให้เหมาะแก่ความเป็นไปของเด็ก (ดูคำแนะนำวิธีดำเนินการสอน ของกรมยุทธศึกษาทหารบก) ถ้าสอนให้ใกล้ต่อความประพฤติได้ด้วยก็ยิ่งดี ถ้าไม่เตรียมหรือเตรียมแต่ไม่เหมาะแล้ว จะไม่เป็นประโยชน์อะไรแก่เด็กเลย เพราะฉะนั้นการเตรียมนี้ให้ถือว่าเป็นข้อสำคัญขั้นที่ ๑.

วิธีดำเนินการสอน การสอนจรรยาอันเห็นว่าไม่จำเป็นจักต้องสอนตามตำราทีเดียว ถ้าใครถือตรงไปตามตำราแล้ว การสอนก็จะไม่เป็นประโยชน์อะไรแก่เด็กเลย เช่นจะสอนว่า ศีลข้อ ๑ แปลว่าอย่างนั้น ข้อ ๒ แปลว่าอย่างนั้น ตั้งขึ้นเป็นต้น ถ้าใช้วิธีสอนแก่เด็กชั้นต่ำ ๆ แล้ว เด็กจะไม่เข้าใจอะไรเลย หรือเท่ากับเป็นการสอนแปลศัพท์นั่นเอง การสอนเด็กต้องใคร่ครวญให้มาก พึงเข้าใจว่าเด็กมักไม่ใคร่จะเชื่อง่าย ๆ เมื่อไม่เชื่อแล้วก็ไม่ประพฤติตามเสียด้วย

เช่นเราจะบอกแก่เด็กว่า อย่าจับไฟนะ มือจะพอง เต็กเชื้อหรือ เปล่าทั้งสิ้น
 ต่อเมื่อจับเข้าจริงๆ แล้วจึงเกิดความเชื่อในภายหลัง เพราะฉะนั้นการสอน
 จรรยาข้อสำคัญก็ต้องการให้เชื่อ และเมื่อเชื่อแล้วก็ย่อมต้องกระทำตามอยู่เอง
 การที่จะสอนให้เด็กเชื่อนั้นก็ควรจะสอนให้เด็กเห็นจริง ส่วนคำรามิวาอย่างไร
 ก็เพื่อให้ถือไว้เป็นหลัก เราจะสอนแยกแยะไปทางไหนก็ได้ทั้งสิ้น แต่สิ่งที่สุก
 ขอบให้ได้ผลตามความมุ่งหมายก็เป็นอันสมประสงค์

การฝึกหัด การฝึกหัดนี้ผู้มีหน้าที่อบรมสั่งสอนต้องคอยตรวจตรา
 สอดส่องอยู่เสมอว่า สิ่งใดที่ได้สอนไปแล้ว ต้องให้ผู้เรียนปฏิบัติตามข้อความ
 ตามที่สอนนั้นจริงๆ อย่าปล่อยปละละเลยเป็นอันขาด เพื่อฝึกหัดให้เคยชิน
 เมื่อเคยชินจนเป็นปกติเมื่อใดแล้ว ก็นับว่าการสอนจรรยาเป็นผลสำเร็จเมื่ออัน
 นี้เป็นวิธีให้แบบฝึกหัดที่ดีในวิชาจรรยา

ภาคที่ ๑

พระพุทธศาสนา

ตอนที่ ๑

ศาสนา

ก. ศาสนาคืออะไร

๑. คำว่าศาสนา ตามความหมายเอาคุณชาตินั้นเป็นกำลังปกครองภายใน ซึ่งได้แก่การปกครองตนเอง คือเว้นการควรเว้นเอง ประพฤติการควรประพฤติเอง การปกครองเช่นนี้แล เรียกว่าศาสนา ตามพยัญชนะ แปลว่า การสั่งสอนหรืออบรม ซึ่งรวมคำสอนอยู่ในนั้นด้วย เพราะเมื่อมีการสั่งสอนอบรมแล้ว จะไม่มีคำสอน ย่อมเป็นไปไม่ได้ คำสอนจึงได้รวมอยู่ในการสอน และคำว่าศาสนา จึงได้กินความมาถึงคำสอน

๒. การปกครองกิติ การอบรมสั่งสอนกิติ เป็นกิจที่เนื่องกันคือการปกครองต้องอาศัยการอบรมสั่งสอนเป็นที่ตั้ง ผลคือการปกครองตนได้นั้น ย่อมสำเร็จมาจากการอบรมสั่งสอน และการอบรมสั่งสอน ก็เพื่อประสพผลคือการปกครองตนได้ เนื่องกันอย่างนี้ การปกครองและการอบรมสั่งสอน จึงได้รวมอยู่ในคำว่าศาสนา และคำว่าศาสนา จึงได้หมายเอาทั้งการปกครองทั้งการอบรมสั่งสอน

๓. การปกครองอย่างอื่น มีปกครองด้วยกฎหมายเป็นต้น ย่อมป้องกันคนไม่ให้ทำผิดได้เฉพาะแต่ในที่แจ้งเท่านั้น ฝ่ายการปกครองอย่างศาสนา ย่อมประสิทธิ์คนให้เว้นชั่วประพฤติชอบได้ทั้งในที่ลับทั้งในที่แจ้ง และการปกครองอย่างอื่นนั้น คือผู้ปกครองผู้อื่น ฝ่ายการปกครองอย่างศาสนา คือตนปกครองตนเอง แม้ว่าอยู่ในปกครองของท่านผู้อื่นก็เรียบร้อย เพราะผู้ปกครองตนเองได้ ย่อมมีน้ำใจอันราบเรียบ รู้จักผิดถูกต่ำสูง

๔. ส่วนการที่ศาสนาใด จะประเสริฐอย่างไรนั้น ย่อมแล้วแต่สาระอันมีอยู่ในศาสนานั้น ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนานักปราชญ์จึงได้ยกกว่าเป็นอย่างประเสริฐสุด เพราะมีสาระอย่างสูงสุด ซึ่งพวกเราได้รับก็ได้นับถือเป็นของเรา จึงสมควรศึกษาทางพระพุทธศาสนา ให้เพียงพอแก่ที่จะปฏิบัติได้อย่างทำให้รู้จักสงวน เพราะเป็นสิ่งซึ่งมีค่า เป็นสิ่งขวัญคุ้มครองศิริชาติและอำนาจนิติธรรม ซึ่งเป็นประมวญจรรยาของประเทศ จึงควรรักษาหลักของท่านไว้ เมื่อยังมีสามารถจะทำได้ เพราะใจยังไม่เห็น ก็อย่าใช้เคียดคัดแปลงของท่านให้ต่ำต่อยลงตามตน เพราะเหตุนี้ เมื่อถึงขั้นแต่ศึกษา ฟังเรื่องรีบทำความเข้าใจลงไว้ก่อน ในข้อทั้งหลายที่เรียกว่าเตตฺตบาคชาดตฺตยตฺตอไปนั

๕. พระพุทธศาสนา เป็นข้อปฏิบัติของผู้ที่สามารถ ในอันจะทำความดียิ่งขึ้นไป จากที่ได้ทำอยู่เพียงวิถีโลก ต้องสงวนไว้เป็นหลักโลก เพื่อเราเองหรือผู้อื่นสามารถขึ้นเมื่อใด จะได้มีหลักปฏิบัติให้ถูกต้องตรงต่อผลได้เมื่อนั้น เมื่อยังมีสามารถ ก็ต้องยกไว้เป็นส่วนตนไม่สามารถ อย่าเอื้อมอาจคัดแปลงของท่านเสีย เพราะเป็นการทำลายประโยชน์อย่างร้ายกาจ

๖. ความสามารถของคนย่อมเปลี่ยนได้เป็นชั้น ๆ เช่นเดียวกับกับอหฺยาศัย พยานข้อนี้มีอยู่ในตัวเราทุกคนไป เมื่อยังเป็นเด็ก แสนที่จะเห็นได้ แสนที่จะทำได้ในข้อใด ๆ ครั้นข้อนั้น ๆ มาได้แก่ตัวขึ้น ความได้สำนึกก็ต่อแก่ใจเข้า ความสามารถก็เกิดขึ้นจึงเห็นได้ทำได้ ทอยกันไปอย่างนี้เป็นลำดับมา ที่ว่าไม่สามารถจึงได้เกิดเป็นสามารถ แม้ในทางศาสนาก็เหมือนกัน ขณะนี้ไม่สามารถ ขณะหน้าอาจสามารถขึ้นก็ได้ ถ้าหลักศาสนายังพิสุทธิอยู่เมื่อสามารถก็ได้ อหฺยาศัยปฏิบัติให้ถูกต้องได้ เหมือนมีทางราบรื่นเอาไว้เดิน

เมื่อใครจะเดินก็ได้เดิน หรือมียาบำบัดโรคในบ้านในเมือง เมื่อใครจะกินก็ได้กิน ถ้าตัดแปลงของท่านเสีย ถึงสามารถก็ขัดข้องเหมือนทำลายหนทางเดินหรือขยำน้^๕น้ำเสียแม้ผู้อื่นก็พลอยอาศัยไม่ได้ด้วย เพราะเหตุนี้ การตัดแปลงหลักศาสนาให้เสียไป จึงเป็นการทำลายประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน

๗. ยอดใจสุดใจของคนนั้น ย่อมไปจกอยู่ที่ความสุขความดีเท่าที่ตนเข้าใจเสมอไป สุขหรือดีมีอยู่ที่ไหนและมีอยู่อย่างไรนั้น เขาได้หากันแล้วพลี่ยน ส่วนความสุขความดีก็อย่างหนึ่ง ซึ่งสูงยิ่งขึ้นไปกว่า เพราะประณีตกว่ากันนั้น จำเพาะไปมีเฉพาะอยู่แต่ในทางศาสนา แต่หาพ้นยอดใจของคนไม่ เมื่อหาไม่ได้ในทางโลกคนจึงได้ตามขึ้นไปหาในทางศาสนา และได้พบสมประสงค์ ทั้งก็คงอยู่ในโลกอันนี้เอง ถ้าเราเหยียดศาสนามาเป็นโลกเสียตัวแล้ว ความสุขความดีอันนี้ ก็ต้องอันตรธานสูญหายไปทันที การที่เหยียดศาสนาลงมาต่ำ จึงไม่เป็นการทำลายถูกศาสนา กลับเป็นการทำลายถูกโลกของเราเอง เพราะความเสียหายมาตกอยู่แก่โลกเอง ที่เสียประโยชน์อันนี้ไป หาได้ตกอยู่แก่ทางศาสนาไม่ เพราะว่าทางศาสนา ถ้าไม่หมายถึงคนแล้ว ก็ไม่มีได้ไม่มีเสีย

๘. การปฏิบัติทางศาสนา ต้องดำเนินตนขึ้นไปหาทางศาสนา อย่าจุกจิกว่าศาสนาหาทาน จึงจะเห็นผลของศาสนา เพราะพาตนให้ดีขึ้นกว่าพื้นเดิม การตัดแปลงศาสนาเอาตามใจ เป็นการจุกศาสนาหาทาน ไม่ใช่การปฏิบัติศาสนา เป็นอรรถาศัยเก่าที่อยากจะทำอะไรตามชอบใจนั่นเอง ไม่ทำตนให้ดีขึ้น ข้อใดส่วนใดเรายังปฏิบัติไม่ได้ ก็อย่าทำความเข้าใจเสียไปว่าข้อนั้นส่วนนั้นผิดวิสัยของมนุษย์ เพราะศาสนาดีขึ้นได้ด้วยวิสัยของมนุษย์ ถ้าผิดวิสัยของมนุษย์แล้ว ศาสนาก็มีไม่ได้

๙. ธรรมชาติคนย่อมมีภาวะเดิมของตนเป็นต้นทุน เมื่อคืบขึ้นไปอีกไม่ได้ ควรคงอยู่เพียงที่เดิม อย่าให้ต่ำลงไปอีก การปฏิบัติศาสนายังไม่ได้ นั่น นับเป็นภาวะเดิมของตน เพราะคนย่อมเป็นอย่างไรโลกมาก่อน ต่อฉลาดขึ้นจึงเข้าถึงศาสนาในภายหลัง เพียงเท่านั้นไม่เสียลึก ด้วยภาพเดิมเป็น อย่างนั้นจะทำอย่างไร ส่วนการดัดแปลงศาสนาให้เป็นตามอัชฌาสัย นอกจากไม่เป็นอันได้ปฏิบัติตามศาสนาแล้ว ยังเสียหายอย่างซับซ้อน เพราะเสียความซื่อตรงแห่งอัชฌาสัย ทุเบยที่วุ่นวาย กล้ายกกันว่า บุญก็อยากได้ แต่ว่าบาปก็อยากทำ ครั้นทำแล้วก็ขอให้กลายเป็นบุญเถิด อย่าไปเกิดเป็นบาปเลย ตั้งนี้เป็นต้น ถ้าคิดอันนี้ฟังชานมาก ๆ แล้ว ก็ไม่มีอะไรประกันว่า จักไม่ลวนลามต่อไปจนถึงทำลายนิติธรรม ซึ่งเป็นประมวญจรรยาของประเทศนั้น ให้เสียรูป เพราะแม้แต่ศาสนาเป็นที่มาแห่งนิติธรรม ซึ่งเป็นประมวญจรรยาของประเทศแท้ ๆ ยังดัดแปลงลงไปได้ จะซัดอะไรกับนอกนั้น ด้วยเหตุนี้คติใหม่ ๆ ซึ่งมีภะระต้องกับเรื่องศีล ๕ ต่าง ๆ นั้น จึงสู้ศัตถุบริวารของท่านไม่ได้เพราะข้อไรส่วนไร ท่านทำไปยังไม่ได้ ด้วยเหตุไรก็ตาม ท่านก็สารภาพออกมาอย่างสุภาพว่าทำไปไม่ถึงดังนี้บ้าง ว่าบารมีของเรายังอ่อนอยู่ต้องอบรมไปก่อนดังนี้บ้าง เป็นทางซื่อตรงสงบเสงี่ยมไม่มีฟัง จึงขาดคำขาดความอยู่เพียงนั้น ครั้นถึงยามสงครามนี้ ท่านสู้รบอย่างขันแข็ง จนมีเมืองไทยให้เราอยู่กันมาจนบัดนี้ โดยมีต้องดัดแปลงองค์ศีลสักนึกเลย

๑๐. ข้อประพฤติกบองตนในพระศาสนาก็คือศีล ๕ ซึ่งอะไรจะต่ำลงไปอีกกว่าศีล ๕ ไม่มีแล้ว ถึงอย่างนั้น ถ้ายกเอาอัชฌาสัยเก่าที่เคยตัวมากับความไม่มีศีลขึ้นนำหน้าแล้ว ก็ชวนให้เห็นเป็นศีล ๕ ไม่สะดวกต่าง ๆ อย่างนั้นอย่างนี้ ยั่วให้กิดอ่านดัดแปลงของท่านเพื่อหันเข้าหาความสะดวก

ของตน เช่นนี้ เป็นพยานชัดอยู่ในตัวทีเดียว ว่าเราร่วมร่ำล่าหลังมาก จึงตามไม่ทันพระศาสนา ถ้าจะให้เป็นการยุติลงในเรื่องนี้ ก็มีวิธีระงับอยู่อย่างเดียวเท่านั้น คืออย่าลืมนึกว่า นี่เราปฏิบัติศาสนาหรือให้ศาสนาปฏิบัติเรา ถ้าปฏิบัติศาสนา ก็มีแต่หน้าที่ปฏิบัติตามให้ถูกต้อง ไม่มีสิทธิ์จะคิดแปลงของทำนองเลย เมื่อทำไม่ได้ก็ไม่ได้เป็นส่วนตน ขาดตัวอยู่เพียงนี้ เช่นเดียวกับกับที่เราอยู่ใต้พระราชกำหนดกฎหมายของบ้านเมือง เมื่อไม่ทำก็เป็นความผิดของตนเอง ไม่มีสิทธิ์ที่จะแก้พระราชกำหนดกฎหมายเข้าหาตน กฎจึงคงเป็นกฎไม่เปลี่ยนสภาพ แต่ถ่วงได้แก่กันเองได้ บ้านเมืองก็ปั่น พระศาสนาก็เหมือนกัน ถ้าคิดแปลงเอาเองได้ ก็ไม่ใช่พระศาสนา สุขุขความดีที่ประณีตขึ้นไป กว่าที่ได้กันอยู่อย่างโลก โลกซึ่งมีที่หวังได้อยู่ทางเดียว ด้วยหันเข้าหาข้อปฏิบัติในพระศาสนาจึงจะได้นั้นก็ต้องพินาศไปตามกัน มนุษย์ในโลกที่วาทศิษฐ์จนถึงรู้จักศาสนานั้น ก็เป็นเหมือนถอยหลังไปอยู่ครั้งไม่มีศาสนา อย่างนี้หาใช่ความเจริญไม่ เป็นความเสื่อมที่เดียว น่าจะเป็นเพราะเหตุนี้ด้วย พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงถึงการที่ไม่รับบัญญัติ สิ่งที่พระองค์มิได้ทรงบัญญัติขึ้น และไม่ตำรอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ ว่าเป็นที่หวังความเจริญ ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ซึ่งเรียกว่าอปริหานียธรรม

เพราะเหตุนี้ ผู้ศึกษาจะปฏิบัติพระศาสนา พึงเว้นห่างจากข้อต่างๆ อันเด็ดขาดขาดตายที่อธิบายมานี้เทอญ

ข. พระพุทธศาสนา

๑๑. ประเทศอินเดีย ซึ่งอยู่ทางทิศพายัพแห่งประเทศสยามนี้แต่ก่อน 'ชมพูทวีป' เป็นประเทศที่รุ่งเรืองกว่าประเทศอื่น ในครั้งนั้น และบัน

ออกเป็นหลายอาณาจักร มีพระเจ้าแผ่นดินและประธานาธิบดีปกครองเป็น
ส่วน ๆ ล้วนเป็นเอกราชทั้งสิ้น

ประชาชนผู้ครอบครองชมพูทวีปในครั้งนั้นเรียกว่า พวกอริยกะ เป็น
ชาติที่เจริญด้วยวิชาความรู้และขนบธรรมเนียม มีอำนาจมาก สามารถในการ
ตั้งบ้านเมืองถิ่นฐานและจัดการปกครองดี

ศาสนาพื้นเมืองของชนชาวนี้ เรียกว่าศาสนาพราหมณ์ เพราะชนจำพวก
พราหมณ์เป็นผู้บัญญัติและสั่งสอน ถือว่าสิ่งทั้งปวงมีเทวดาสราง มีเทวดาประจำ
เป็นเจ้าของ ต่างกราบไหว้เช่นสรวงเทวดานั้น ๆ อ้อนวอนขอผลที่ตน
ปรารถนา และมีวิธีบูชาผู้เพื่อสวัสดิมงคล คือตีไฟขึ้นแล้วเช่นสรวง นิยม
การทรมานร่างกายให้ลำบากว่าเป็นบุญอย่างล้าเลิศ ถ้าตายกำลังนั้นเป็นได้
ไปเกิดในสวรรค์ ถ้าไม่ตายก็ได้ผลที่ปรารถนาเพราะเทวดาบันดาล ดังนั้น
เป็นต้น

ชมพูทวีป แบ่งเป็น ๒ ส่วน ร่วมในเรียกว่ามัธยมประเทศ เขตนอก
เรียกว่าปัจฉิมประเทศ อย่างหัวเมืองชั้นในและชั้นนอกของประเทศสยาม

มัธยมประเทศ เป็นที่นิยมนับถือของคนในครั้งนั้น เพราะเป็นท่าม
กลางเป็นที่ตั้งแห่งนครใหญ่ ๆ เป็นที่ประชุมนักปราชญ์ผู้บริบูรณ์ด้วยวิชา
ความรู้

บรรดานครที่ตั้งอยู่ในมัธยมประเทศครั้งนั้น มีมหานครหนึ่งเรียกว่า
กรุงกบิลพัสดุ์ อยู่ในจังหวัดประเทศหิมพานต์ อันเป็นเขตเขาหิมาลัย ใน
ชมพูทวีปตอนเหนือ

เมื่อก่อนพระพุทธกาล ๘๐ ปี พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาของ
เรา ได้เกิดในศากยตระกูล วงศ์โคตมะ เป็นพระโอรสของพระเจ้าสิริสุทโธทนะ

พระเจ้ากรุงกบิลพัสดุ์ กับพระนางสิริมหามายา ซึ่งเป็นอัครมเหสี ทรงพระนามว่าสิทธัตถกุมาร มีพระชายาทรงพระนามว่าพิมพา มีพระโอรสทรงพระนามว่าราหุล พระองค์มีพระหฤทัยประกอบด้วยพระกรุณาใหญ่ในมหาชนเป็นที่ตั้ง ทรงพระดำริ จะชวนชวายเป็นประโยชน์อันใหญ่ให้แก่กันทั้งหลาย ในการแนะนำให้ประพฤติความดีงาม อันเป็นมุลแห่งความเจริญในทางที่ถูก และเป็นประโยชน์โดยตรงแห่งความเป็นมนุษย์ ทรงเห็นว่าอยู่ในฆราวาสไม่พอที่แสวงหาประโยชน์ใหญ่เพียงนั้นได้ จึงทรงตัดพระอาลัยในฆราวาสสมบัติ เสด็จออกทรงผนวชถือเพศเป็นนักบวชซึ่งเรียกว่าบรรพชิต เทียวทรงศึกษาและปฏิบัติตามลัทธิเดิม ที่นิยมว่าเป็นดีสำหรับบรรพชิตในครั้งนั้นจนสิ้นเชิง ทรงเห็นว่าไม่เป็นทางที่ถูก และไม่คงด้วยพระประสงค์ จึงทรงพยายามหาทางปฏิบัติทดลองแก้ไขต่อไปโดยลำดับ ด้วยความเพียรอย่างยิ่งยวด เรียกว่าทรงบำเพ็ญทุกกกริยา ไม่มีใครสามารถทำให้ยิ่งขึ้นไปกว่าพระองค์อีก ได้ทรงเสวยทุกข์เข็ญอย่างสาหัสแทบจะสิ้นพระชนม์ลงในระหว่างนั้น ล่วงเวลาถึง ๖ ปี จึงได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า คือตรัสรู้ธรรมอันประเสริฐ ซึ่งเป็นเหตุเกิดมีพระพุทธเจ้าขึ้นในโลก

คำสั่งสอนของพระองค์ในตอนแรกเรียกว่าพระธรรม เมื่อทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นแล้ว รวมเรียกว่าพระธรรมวินัย เมื่อตั้งเป็นหลักแล้วเรียกว่าพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนานั้น ประดิษฐานในแคว้นแคว้นมคธก่อน พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าแผ่นดินแห่งประเทศนั้นเป็นอัครศาสนูปถัมภก ทรงยกพระราชอุทยานเวฬุวันถวายเป็นพระอาราม เพื่อเป็นที่ประทับแห่งพระพุทธเจ้ากับทรงพระภิกษุสงฆ์

๑๒. วิธีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม สั่งสอนประชุมชนนั้นย่อให้สั้นที่สุด ก็คือ พระองค์ทรงสั่งสอนด้วยอาการ ๓ อย่างและด้วยประโยชน์ ๓ ชั้น

ก. ด้วยอาการ ๓ อย่างคือ

๑. ทรงสั่งสอนให้รู้ยิ่งและเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น
๒. ทรงสั่งสอนมีเหตุที่ผู้ฟังอาจทรงตามให้เห็นจริงได้
๓. ทรงสั่งสอนมีผล คือผู้ปฏิบัติตามย่อมได้ประโยชน์สมกับปฏิบัติ

ข. ด้วยประโยชน์ ๓ ชั้นคือ

๑. ประโยชน์ชั้นต้น เรียกว่า ทิฏฐธัมมิกประโยชน์ เช่นทรงสอนให้
  - ก. ถึงพร้อมด้วยความหมั่น อันเป็นการก่อร่างสร้างตัว เช่นหมั่นศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยา หมั่นแสวงหาทรัพย์ในทางที่ชอบ หมั่นประกอบการงานที่เป็นประโยชน์ เรียกว่าอุฏฐานสัมปทา
  - ข. ถึงพร้อมด้วยการรักษา ซึ่งเป็นอาการป้องกันมิให้เสื่อม เช่นรักษาวิชาความรู้มิให้เสื่อมไป ให้นำมาใช้ให้เป็นประโยชน์รักษาทรัพย์มิให้เป็นอันตราย รักษาการงานอันเป็นหน้าที่ เรียกว่าอารักขสัมปทา
  - ค. มีมิตรค้ำจุน ซึ่งจะทำให้รุ่งเรืองในวิชาความรู้และความประพฤติอย่างต่ำที่สุดต้องเป็นเพื่อนที่ชักนำส่งเสริมในทางความประพฤติอันค้ำจุน ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร เรียกว่ากัลยาณมิตรตตา
  - ง. เป็นผู้เลี้ยงชีพสมควร คือจับจ่ายสมกับกำลังทรัพย์ที่หาได้ไม่ฟุ่มเฟือยและผิดเคืองเกินฐานะ เรียกว่าสมชีวิตา
๒. ประโยชน์ชั้นกลาง เรียกว่าสัมปรายิกประโยชน์ เช่นทรงสอนให้

ก. ถึงพร้อมด้วยความเชื่อในพระศาสนา ซึ่งเป็นความเชื่อที่ยึดด้วย เหตุผล นิยมนับถือความบริสุทธิ์ ความชอบธรรม ความสมควร เป็นใหญ่ ไม่เป็นคนเซื่องมง่าย และไม่เป็นคนไร้ศาสนา เรียกว่าสัตถาสัมปทา

ข. ถึงพร้อมด้วยความประพฤติทางกายวาจาที่ไม่มีโทษ อย่างต่ำที่สุด เพียงอยู่ในศีล ๕ เรียกว่าศีลสัมปทา

ค. ถึงพร้อมด้วยการสละ คือเป็นผู้มีใจเผื่อแผ่ ไม่เป็นคนใจคับแคบ เมื่อดึงคราจะให้ปันช่วยเหลือเจือจาน ย่อมบริจาคได้เป็นการเจดีย์สุขให้แก่ ผู้อื่นเรียกว่าจาคสัมปทา

ง. ถึงพร้อมด้วยความรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้ เช่น รู้จักคติแห่งธรรมคำรู้จัก เหตุแห่งความเสื่อม แห่งความเจริญ แห่งสุข แห่งทุกข์ เรียกว่าปัญญาสัมปทา

๓. ประโยชน์ชั้นสูงสุดสุด เรียกว่าปรมาตถประโยชน์ เช่นทรงสอนให้ พยายามละกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจทั้งปวง อันเป็นเหตุให้เกิดความร่าเริงใจทั้ง ปวง เป็นตัวอย่าง

ในประโยชน์ทั้ง ๓ นี้ ผู้ใดหมั่นใคร่จะทรงแนะนำสั่งสอนด้วย ประโยชน์ชั้นใด เป็นทรงแนะนำสั่งสอนด้วยประโยชน์ชั้นนั้น ให้ผู้นั้นหมั่นนั้น ได้บรรลุผลอย่างดีที่สุดที่จะดีได้ ตามความสามารถของบุคคล

ก. ใจความของพระพุทธศาสนา

๑๓. ลัทธิอื่นโดยมากสั่งสอนให้เชื่อว่า มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือผู้ใดผู้หนึ่ง เป็นผู้มีอำนาจมากกว่ามนุษย์ในโลก และอาจบันดาลให้สรรพกิจการทั้งปวง เป็นไปได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ต้องนับถือสิ่งนั้น หรือผู้นั้นเป็นที่พึ่ง พึ่งเห็นตัว อย่าง เช่นพวกพราหมณ์ถือพระอิศวร หรือพระนารายณ์ พวกยิวถือพระยะ

โซวา พวกคริสตังถือพระเจ้าบนสวรรค์ และพวกอิสลามถือพระอัลล่า เป็นที่พึ่งของตน ทั้งนี้เป็นต้น

การสั่งสอนแห่งลัทธิเหล่านี้ ในชั้นแรกก็ไม่มีอะไรมากนักนอกจากสอนให้เชื่อในพระผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ขึ้นโดยมั่นคง คือสอนให้เชื่อว่าท่านอาจบันดาลให้อะไร ๆ เป็นไปได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ให้ภักดีประจบประแจงฝากเนื้อฝากตัวต่อท่านเหล่านั้น เมื่อท่านโปรดแล้ว ท่านจะได้บันดาลให้ได้ผลสมความปรารถนา

ส่วนพระพุทธานุศาสนของเรา พระพุทธเจ้าท่านหาได้ทรงสั่งสอนให้เชื่อถือในพระผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่เช่นนั้นไม่ ด้วยไม่เป็นประโยชน์เลย เพราะถ้าสิ่งใด ๆ จักสำเร็จได้ด้วยวิงวอนหรือบนบวงขอต่อพระผู้เป็นเจ้าแล้ว ผู้นับถือและวิงวอนบวงสรวงพระเจ้า ก็คงไม่เสื่อมจากประโยชน์และความสุขเลย ไม่จำเป็นที่จะต้องประพฤติดีประพฤติชอบ คอยแต่วิงวอนบนบานขอรับบำเหน็จบำนาญจากพระผู้เป็นเจ้าผู้ได้รับบูชาสักพอแล้ว และเมื่อทำบาปลามกแล้ว ก็คงทูลขอโทษล้างบาปให้พ้นจากผลร้ายแห่งบาปลามกได้ แต่ความจริง หามิใครเคยได้รับผลแห่งการวิงวอนบนบานจากพระเจ้าไม่ คงได้รับผลดีผลร้ายตามความดีความชั่วที่ตนทำเหมือนกันหมดทุกคน พระพุทธเจ้าของเราพระองค์ทรงสอนตามเหตุตามผล ว่าผลดีและผลร้ายทั้งหลายเป็นผลแห่งการทำดีทำชั่วของเราเอง ถ้าใครทำดีก็ได้ดี มีความสุขความเจริญ ใครทำชั่วก็ได้ชั่ว มีความทุกข์ความเสื่อม ความดีความชั่วเป็นของเฉพาะตัว ต้องทำเองจึงได้ ใครทำเหตุอย่างใดไว้ ดีหรือชั่ว ต้องรับผลแห่งเหตุอย่างนั้น ดีหรือร้ายตามชนิดของเหตุที่ตนทำ พระองค์ทรงสั่งสอนให้ทำความดี ให้ละความชั่ว ซึ่งเป็นเหตุให้มีความสุขพ้นจากความทุกข์แท้จริง หาได้ทรงสั่งสอนให้มัวคอย

หวังผลจากพระผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ไม่
 นี้แหละเป็นหลักแห่งคำสั่งสอนของ
 พระพุทธศาสนา

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าของเรา^{นี้} ไม่มีการกดขี่บังคับหรือล่อลวง
 ให้เชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งเลย เช่นว่า ถ้าไม่เชื่อแล้วพระเจ้าจะลงโทษหรือจะ
 ต้องตกนรกหมกไหม้^{นี้} ตั้งแสนกัลป์อนันตชาติตั้งนี้เป็นต้น พระองค์ทรงสั่งสอน
 ตามความจริง ให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น ทรงสั่งสอนมีเหตุ
 ที่ผู้ฟังอาจตรองตามให้เห็นจริงได้ และทรงสั่งสอนเป็นอัครรรย คือผู้ปฏิบัติ
 ตามย่อมได้ประโยชน์สมควรแก่ความปฏิบัติของตนเสมอ ฟังเห็นตัวอย่างใน
 พระพุทธภาษิตทั่วไป

ตอนที่ ๒

พระรัตนตรัย

---

๑๔. รัตนแปลว่าแก้ว ตรีแปลว่าสาม รัตนตรัยแปลว่าแก้วสามประการ คำว่าพระรัตนตรัยนี้ พวกเราผู้เป็นพุทธศาสนิกชนย่อมรู้จักกันอยู่ทั่วไปว่าหมายถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า เพราะฉะนั้นเมื่อกล่าวถึงคำว่าพระรัตนตรัย ให้พึงระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้าเสมอ

ก. พระพุทธคุณ

๑๕. พระพุทธเจ้าของเรา เป็นองค์แรกที่ได้ทรงพบสิ่งสำคัญที่สุดในโลก คือความจริงอันจะช่วยพวกเราให้พ้นจากห้วงทุกข์ได้ ซึ่งความจริงนั้นยังมีได้เคยมีผู้ใดพบก่อนพระองค์เลย จึงเรียกกันว่าตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง ไม่มีใครเป็นครูบาอาจารย์ พระองค์ทรงนำสิ่งวิเศษนั้น ๆ มาสั่งสอนประชุมชนทั่วไปจนแพร่หลายมาถึงพวกเรา ให้รู้ตามเห็นตาม และประพฤติชอบด้วยกาย วาจาใจ เป็นเหตุให้เราทั้งหลายอยู่ด้วยกันโดยสวัสดิภาพ เป็นหมู่เป็นคณะและเป็นชาติอันผาสุก ทั้งนี้ พระพุทธเจ้าจึงมีพระคุณสำคัญยิ่งที่สุดแก่พวกเรา สมควรที่พวกเราจะต้องเคารพนับถือและประพฤติตาม พระองค์เป็นอย่างยิ่ง จึงควรทราบพระพุทธคุณ ๘ บทโดยย่อ ดังต่อไปนี้

อर्थ พระองค์เป็นผู้ห่างไกลจากข้าศึก คือกิเลส บาปกรรมหมายความว่า พระองค์เป็นผู้บริสุทธิ์จริง ๆ อย่างหนึ่ง พระองค์เป็นผู้ควร คือเป็นผู้ควร

แนะนำสั่งสอนเขา เป็นผู้ควรรับความเคารพนับถือของเขาอย่างหนึ่ง พระองค์เป็นผู้ไม่มีข้อลับ คือพระองค์มิได้มีความเสียหายอันจะพึงซ่อนเร้นมิให้ผู้อื่นรู้อย่างหนึ่ง

สมาสพทุโธ พระองค์เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง หมายความว่าพระองค์เป็นต้นเดิมแห่งพระพุทธศาสนา

วิชาจรณสมปนโน พระองค์เป็นผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชาและจรณะ หมายความว่า พระองค์เป็นผู้ได้บรรลุวิชาด้วย เป็นผู้แรกรู้จักทางบรรลุวิชานั้นด้วย

สุกโต พระองค์เป็นผู้เสด็จไปดี คือเสด็จไปที่ใดยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่มหาชนในที่นั้น เสด็จมายังโลกนี้ก็ประดิษฐานพระพุทธศาสนาไว้เพื่อประโยชน์แก่ประชาชน

โลกวิทู พระองค์เป็นผู้รู้แจ้งโลก คือทรงหยั่งรู้ความเป็นไปของคนทุกชั้น ว่าเป็นอย่างไร อันเนื่องด้วยสุขทุกข์ก็ดี เนื่องด้วยความเจริญหรือความเสื่อมก็ดี และตกอยู่ในคติแห่งความเปลี่ยนแปลงอย่างไร

อนุตฺตโร ปริสทมนฺสารถิ พระองค์เป็นสารถิแห่งบุรุษที่พึงฝึกได้ อย่างยอดเยี่ยม คือพระองค์สามารถในการฝึกฝนคนได้อย่างยอดเยี่ยม

สตุถา เทวมนุสฺสานี พระองค์เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย คือพระองค์มีพระคุณสมบัติควรเป็นครูของบุคคลชั้นสูงและชั้นต่ำ

พทุโธ พระองค์เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้เบิกบานแล้ว หมายความว่า พระองค์ไม่หลงงมงายอย่างคนสามัญ และเป็นผู้ทรงพระคุณเต็มที

ภควา พระองค์เป็นผู้มีโชค คือพระองค์เป็นผู้มีเคราะห์ดีที่ควรยังเป็นฆราวาส ก็ได้รับทะนุบำรุงเป็นอย่างดีตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์จนทรงพระเจริญ

ออกทรงผนวชแล้ว ทรงแสวงหาทางตรัสรู้อยู่ถึง ๖ ปี น่ากลัวจะไม่สำเร็จก็มาสำเร็จได้ สามารถยังผู้อื่นให้บรรลุนิพพานวิเศษเป็นพระสงฆ์ขึ้นได้ และยังเวไนยนอกจากนั้นให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสยอมนับถือ จนประติษฐานพระพุทธศาสนาขึ้นไว้ได้ เสด็จไปสอนศาสนายังเมืองโค ก็ไม่ถูกเจ้าบ้านผ่านเมืองระวางสงสัยและก่อกวนเสีย ดังนั้นจึงว่าพระองค์มีโชคดีเพราะเหตุนี้

ข. พระธัมมคุณ

๑๖. พระธรรมเจ้านั้น คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคุณที่ไม่ประกอบด้วยกาล ทัณสมัยอยู่เสมอ ปฏิบัติตามได้ไม่ว่าในกาลไร ๆ ปฏิบัติตามเมื่อใดได้ผลเมื่อนั้น เป็นคุณที่บริสุทธิ์ ยังบุคคลผู้ปฏิบัติให้บริสุทธิ์ได้จริง เมื่อผู้ใดปฏิบัติตามและตั้งมั่นอยู่ในพระธรรมแล้ว ผู้นั้นย่อมไม่ตกต่ำเพเลียงพลาผิตพลาตโดยประการใด ๆ เพราะพระธรรมเป็นเครื่องรักษาความประพฤติของบุคคล ให้เที่ยงตรงต่อประโยชน์และความประสงค์เสมอ สมควรที่พวกเราทั้งหลายผู้หวังสวัสดิภาพและความผาสุก จะยึดถือพระธรรมไว้เป็นหลักสำหรับฝึกหัดอบรมความประพฤติและอัธยาศัยของเรา ให้ประณีตตั้งมั่นเป็นไปตามทำนองคลองธรรม และสำหรับประกอบกิจการงานต่างๆ ไม่ให้เที่ยงธรรมสำเร็จประโยชน์สุข จึงควรทราบพระธัมมคุณ ๖ บท โดยย่อ ดังต่อไปนี้

สุวากขาโต ภกวตา ธมฺโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว คือตรัสชอบด้วยเหตุผล สำเร็จประโยชน์แก่ชนผู้ปฏิบัติตามได้จริง

สนฺทิฏฐิโก อันผู้บรรลุจะพึงเห็นได้เอง คือผู้ใดได้บรรลุผู้นั้นย่อมเห็นได้เองรู้ได้เอง ไม่ต้องเชื่อตามคำผู้อื่น

อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาล หมายความว่า ให้ผลในลำดับแห่ง
กาลบรรลุนั้นเอง ไม่เหมือนผลไม้ซึ่งให้ผลตามฤดู

เอหิปัสสิโก ควรเรียกให้มาดู หมายความว่า พระธรรมเป็นคุณ
อัครรรยัคขของประหลาด ควรบ่าวร้องกันมาดูมาชม

โพนนียโก ควรน้อมเข้ามา หมายความว่า ควรน้อมเข้ามาไว้ในใจ
หรือน้อมใจเข้าไปหา

ปัจจุตตัม เวทิตัพโพ วิญญูหิ อันวินญูพึงรู้เฉพาะคน หมายความว่า
ว่าผู้ไม่ฉลาดไม่อาจรู้พระธรรมได้ ถึงผู้ฉลาดก็ต้องรู้แจ้งเฉพาะตนผู้อื่นไม่
พลอยมาตามรู้ตามเห็นด้วยได้ และจะทำแทนรู้แทนกันก็ไม่ได้

ก. พระสังฆคุณ

๑๗. พระสงฆ์เจ้า คือประมุขชน ที่ปฏิบัติปฏิบัติชอบตามธรรมวินัย
คำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วนำมาสั่งสอนให้แก่เราทั้งหลายต่อ ๆ กันมา เรา
ทั้งหลายจึงได้สดับตรับฟังทราบและปฏิบัติตาม ได้บรรลุประโยชน์สุขสมแก่
ความปฏิบัติอยู่จนทุกวันนี้ พระธรรมถ้าไม่มีพระสงฆ์ทรงจำปฏิบัติตามและสั่ง
สอนสืบต่อมาอีกแล้ว ก็จะไม่ตกมาเป็นมรดกจนถึงชั่วเราทั้งหลาย เพราะ
ฉะนั้นพระสงฆ์จึงมีคุณสำคัญควรสรรเสริญ จึงควรทราบพระสังฆคุณ ๘ บท
โดยย่อ ดังต่อไปนี้

ภคว โต สวากัสสโม พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า

สุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติ คือปฏิบัติตามทางกลางที่เรียกว่ามัชฌิมา
ปฏิปทา ปฏิบัติไม่ถอยหลัง และปฏิบัติกลมเกลียวกับพระพุทธเจ้า ไม่ปฏิบัติ
เป็นปฏิปักษ์กัน

อุชุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติตรง หมายความว่าปฏิบัติตรงไปตรงมา ไม่
ลวงโลก ไม่มีมายาสาได้ย่ ประพฤติตรง ต่อพระพุทธเจ้าและเพื่อนสาวกด้วย
กัน ไม่อำพราง ไม่มีแง่มีงอน

อุชุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม หมายความว่า ปฏิบัติมุ่งธรรม
เป็นใหญ่ ถือความถูกต้องเป็นประมาณ

สามจีปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติสมควร หมายความว่า ปฏิบัติหนักนับถือ
สมควรได้รับความเคารพอย่างสูง

ยทิทํ นี้คือใคร

จตุตถาริ ปุริสสุกานิ คู่แห่งบุรุษสี่

อัญญปุริสสุคคคา บุรุษบุคคลแปด

เอส ภควโต สาวกสถิโณ นี้พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า
(คือคู่แห่งบุรุษสี่บุรุษบุคคลแปดนั้น)

อาหุเนยฺโย เป็นผู้ควรรับของค่านับ ซึ่งได้แก่เครื่องสักการะอันจะพึง
นำมาให้ถึงสำนักของท่าน เช่นเครื่องสักการะถวายอุปัชฌายะอาจารย์ในคราว
เข้าพรรษา

ปาหุเนยฺโย เป็นผู้ควรรับของต้อนรับ ซึ่งได้แก่ของรับแขกผู้มายัง
บ้านเรา เช่นหมาก พลู บุหรี่ น้ำชา เป็นต้น

ทกฺขิณฺเณยฺโย เป็นผู้ควรรับของทำบุญ ซึ่งได้แก่ไทยธรรมวัตถุมีอาหาร
และผ้า เป็นต้น อันจะพึงบริจาคในพระพุทธศาสนาโดยฐานเป็นการทำบุญ

อถฺยชฺฉีกรณฺเณยฺโย เป็นผู้ควรรับอัญชลี (ประณมมือไหว้) หมายความว่า
ใคร ๆ จะยกมือไหว้ท่าน ท่านก็มีความดีพอที่จะไหว้ได้ ผู้ไหว้ไม่ต้องแก้
กระดากอย่างไรเลย

อนุดฺตริ ปุณฺณกฺเขตฺติ โลกสฺส เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่น
ยิ่งกว่า หมายความว่า พระสงฆ์เป็นผู้บริสุทธ์ ทักขิณาที่บริจาคแก่ท่านย่อม
มีผลานิสงส์ อุจฺจนามีคติและไถ่แล้ว พืชที่หว่าน ที่ปลูกลงไปย่อมเกิดผล
ไพบุญฺ์ เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงเป็นที่บำเพ็ญบุญเป็นอย่างดี

พระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้า เป็น
สิ่งสำคัญในพระพุทธศาสนา ธงชัยเฉลิมพลจำเป็นต้องมีประจำสำหรับกรม
กองทหาร และเป็นที่ยกย่องแห่งหัวใจนักรบ เป็นที่เคารพรักใคร่ของนักรบ
ฉันใด พระรัตนตรัยก็เป็นเครื่องหมายแห่งพระพุทธศาสนา เป็นที่เคารพรัก
ใคร่ของพุทธศาสนิกชนฉันนั้น^(๑)

---

(๑) บทพระพุทธคุณ พระธัมมคุณ พระสังฆคุณนี้ เก็บความมาจากหนังสือธรรมวิภาค
ปริจเฉทที่ ๒ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พอเป็นเครื่องประดับ
สติปัญญา และเป็นหลักแห่งความปฏิบัติ ของผู้นับถือพระพุทธศาสนา.

ตอนที่ ๓

เบญจศีล

ก. กล่าวทั่วไป

๑๘. การตั้งใจประพฤติจนเว้นจากความชั่วทางกายและวาจาเรียกว่าศีล ศีลนั้นมีเป็นชั้น ๆ ตามความสามารถของบุคคลที่อาจประพฤติได้เพียงไร ในที่นี้จะว่าเฉพาะศีลมีองค์ ๕ ซึ่งเป็นศีลขั้นต้น ที่บุคคลพึงประพฤติให้ได้ก่อน นักปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าของเราเป็นต้น ได้เล็งเห็นการประทุษร้ายในโลก ซึ่งกล่าวให้สั้นเป็นไม่พ้นเหตุเหล่านี้ คือ ประทุษร้ายชีวิตและร่างกาย ประทุษร้ายต่อทรัพย์สินสมบัติ ประทุษร้ายในทางประเวณี ประพฤติเสียทางวาจา มีมั่วสวาทคือกล่าวคำเท็จเป็นที่ตั้ง และคนเราจะประพฤติตั้งนั้นก็ด้วยความประมาท ความประมาทนั้น ไม่มีมูลอื่นที่จะสำคัญยิ่งกว่าคิมน้ำเมา ซึ่งทำให้ความคิดของคนเราวิปริตลงทันที ท่านจึงได้บัญญัติศีลมีองค์ ๕ นั้นขึ้น ศีลองค์หนึ่ง ๆ เรียกว่าสิกขาบทหนึ่ง ๆ ศีลมีองค์ ๕ จึงเป็นสิกขาบท ๕ ประการ ท่านบัญญัติขึ้นด้วยหวังจะให้เป็นประโยชน์แก่กันและกัน จึงได้ชื่อว่า เป็นบัญญัติอันชอบธรรม เป็นคำสอนมีอยู่ในพระพุทธศาสนา

ศีลมีองค์ ๕ นั้นคือ

ปฐมสิกขาบท

เว้นจากฆ่าสัตว์

ทุติยสิกขาบท

เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้

ตติยสิกขาบท

เว้นจากประพฤติดูผิดในกาม

จุดตถัสถิขาบท

เว้นจากกล่าวคำเท็จ

บัญญัติตถัสถิขาบท

เว้นจากคิมน้ำเมาคือสุราและเมรัย

เบญจศีล เป็นหลักเบื้องต้นสำหรับให้คนตั้งอยู่ในคุณธรรม เพื่อให้ประพฤติกวามดีได้ยิ่งขึ้น คนผู้แรกจะเขียนหนังสือต้องอาศัยเส้นบรรทัดเป็นหลัก หนังสือที่เขียนจึงจะเป็นบรรทัดตรง หากไม่ก็จะคดขิ้น คดลงถึงเช่นงูเลื้อยเมื่อชำนาญแล้ว ก็เขียนไปได้โดยมิต้องมีบรรทัดฉันทใด คนเราเมื่อแรกจะประพฤติกวามดี ถ้าไม่ได้ถืออะไรเป็นหลัก ใจก็ไม่มั่นคง อาจเอนเอียงลงหาทุจริตได้ แต่เมื่อบำเพ็ญศีลจนเป็นปกติมารยาทได้แล้ว ถึงจะประพฤติกวามดีอื่น ๆ ก็มักยั่งยืนไม่ผันแปรฉันทนั้น ข้อนี้และเป็นประโยชน์แห่งการบัญญัติศีลขันท

ข. ปฐมัสถิขาบท

๑๙. สติขาบทขันทให้เว้นจากฆ่าสัตว์ที่มีชีวิต บัญญัติขันทด้วย หวังจะให้ปลุกเมตตาคจิตในกันและกัน เรารักชีวิตและร่างกายและกลัวภัยต่าง ๆ อันจะทำอันตรายแก่ชีวิตและร่างกาย คอยระวังหลบหลีกอยู่เสมอฉันทใด มนุษย์และสัตว์อื่นก็เป็นฉันทนั้น ผู้ใดเห็นแก่สุขของตัวถ่ายเดียว ไม่เหลียวแลถึงสุขของผู้อื่นบ้าง ปราศจากเมตตาคจิตคิดตัดรอนสุขของเขาเสีย ผู้นั้นได้ชื่อว่าประพฤตผิดจากทางธรรม

เมื่อเพ่งเมตตาคจิตเป็นใหญ่ การฆ่า ๑ การทำร้ายร่างกาย ๑ การทรกรรม ๑ เป็นอันห้ามด้วยสติขาบทขันท

๑. การฆ่า

๒๐. การฆ่า จำแนกโดยวัตถุเป็น ๒ คือฆ่ามนุษย์และฆ่าสัตว์เดรัจฉาน

ก. การฆ่ามนุษย์นั้น ฝ่ายพุทธจักรปรับภิกษุผู้ทำเป็นปาราชิก คือขาดจากความเป็นภิกษุ จะอุปสมบทอีกก็ไม่ขึ้น ฝ่ายราชอาณาจักรก็ปรับผู้ทำเป็นอย่างออกอุญฺ์โทษ คือประหารชีวิต หรือจำคุกตลอดชีวิต จะลดหย่อนผ่อนโทษลงได้ ก็โดยหย่อนแห่งเจตนาของผู้กระทำ เช่น ไม่ได้คิดไว้แต่เดิมว่าจะฆ่าให้ตายแต่เผอิญตายลง เพราะบันดาลโทสะในขณะวิวาทกันและฆ่ากันลงอย่าง ๑ เพราะประสงค์จะป้องกันตัวในขณะต่อสู้กับผู้เข้ามาทำร้ายตัว และฆ่าเขาตายอย่าง ๑ เพราะไม่แกล้ง เช่นจะตีแต่พอเซ็ดหลาบ แต่เผอิญถูกที่สำคัญเขาตายลงอย่าง ๑ หรือหมายจะยิงเป้า แต่ยิงไปถูกคนเข้าทำให้เขาตายอย่าง ๑ ดังนี้จัดว่าเป็นไปโดยไม่จงใจเพราะเจตนาไม่เต็มที่มีข้อแบ่งโทษให้เบาลง ฝ่ายพุทธจักรก็ไม่ปรับถึงปาราชิก ฝ่ายราชอาณาจักรก็ไม่ปรับถึงออกอุญฺ์โทษ

ข. การฆ่าสัตว์เดรัจฉานนั้น ฝ่ายพุทธจักรปรับภิกษุผู้กระทำเป็นอาบัติปาจิตตีย์ ซึ่งเป็นอาบัติที่แสดงประกาศโทษแล้วและตั้งใจสำรวมต่อไปก็พ้นโทษได้ ส่วนทางราชอาณาจักรมีจำกัดโทษแต่เฉพาะฆ่าสัตว์บางเหล่าที่หวงห้าม เช่นฆ่าสัตว์ที่มีพระราชกำหนดกฎหมายระบุไว้ว่าไม่ให้กระทำ ได้แก่ช้างป่าที่มีกฎหมายของเราห้ามอยู่ในบัดนี้เป็นต้น และสัตว์ที่มีเจ้าของหวงห้าม สัตว์พาหนะสำหรับขี่ สำหรับบรรทุก สำหรับเทียมลาก สำหรับไถ ได้แก่ ช้าง ม้า โค กระบือ เป็นต้น นอกจากกระทำบาปในส่วนฆ่าสัตว์แล้ว ยังมีโทษฐานประทุษร้ายทรัพย์สินของผู้อื่น ซึ่งเป็นตัวอทินนาทาน หรือเป็นฉاياแห่งอทินนาทานอีกด้วย ดังนี้มีโทษมาก เพราะตัดความสุขและ

อุปบาลียงชีพของเขา นอกจากที่กล่าวนี้ การฆ่าสัตว์จะมีโทษอย่างไรนั้น ให้ฟังทราบตามเจตนาของตน ถ้าร้ายกาจเหี้ยมโหดมากก็มีโทษมาก

๒. การทำร้ายร่างกาย

๒๑. การทำร้ายร่างกาย แม้ไม่ถึงแก่ชีวิตก็ถึงความลำบาก ความทุกข์ให้เกิดแก่ผู้ถูกทำร้าย ฝ่ายพุทธจักรปรับโทษภิกษุผู้กระทำเป็นชั้นกันตามบุรพประโยคของการฆ่าหรือมิใช่ ฝ่ายราชอาณาจักรปรับตามความร้ายกาจของผลแห่งการกระทำ เช่นทำให้พิการตลอดชีวิต คือทำให้อวัยวะซึ่งเป็นเครื่องใช้การนั้นใช้ไม่ได้ เช่นทำให้ตาบอด หรือแขนขาหักเป็นต้น หรือเช่นทำแต่เพียงให้เสียโฉม คือทำร่างกายให้เสียรูปเสียงาม แต่ไม่ถึงพิการหรือทำแต่เพียงให้เจ็บลำบาก คือไม่ถึงเสียโฉมเป็นแต่เสียความสำราญ ถ้าจะว่าถึงโทษแล้ว ทำโดยหมายจะฆ่าหรือทำให้พิการมีโทษมาก ถ้าทำด้วยหมายจะเบียดเบียน หรือทำให้เสียโฉม หรือทำให้เสียความสำราญ ก็มีโทษเหมือนกัน เป็นแต่เบาลง

๓. การทรมาน

๒๒. การทรมาน ข้อนี้นหมายถึงเอาการทำแก่สัตว์เดรัจฉาน ด้วยอาการเหี้ยมโหดไม่ปรานี เช่นตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ใช้การ การใช้สัตว์เป็นพาหนะก็ดี เขี่ยมลากก็ดี เข็นก็ดี ไล่นาก็ดี ไม่มีข้อห้าม เพราะถือว่าสัตว์เป็นพาหนะ เป็นวิญญูณภทรรพีย ยังรับรองทั่วไป ทั้งฝ่ายพุทธจักรและราชอาณาจักร แต่ผู้ใช้ต้องบำรุงเลี้ยงดูให้ได้กิน ได้นอน ได้พักผ่อนตามกาล ถ้าผู้ใช้ไม่ปรานีมีแต่จะใช้ ขณะใช้ก็เขี่ยนตี

ใช้เงินกำลังของสัตว์ไม่ให้กินไม่ให้นอน และไม่ให้พักผ่อนตามกาล ดังนั้นได้ชื่อว่าประพฤติกุศลให้มโหดแก่สัตว์ จัดเป็นทรกรรมในส่วนใช้การ

ข. กักขัง เลี้ยงสัตว์ไว้ชมเล่น หรือจะผูกไว้ก็ไม่มีข้อห้าม แต่ต้องปรนเปรอให้เป็นสุข ถ้าปล่อยให้หิวคอดอยากอดโรยก็ตี กักขังหรือผูกมัดไว้จนไม่สามารถเปลี่ยนอิริยาบถได้ก็ตี ดังนั้นจัดเป็นทรกรรมในการกักขัง

ค. นำไป ข้อนี้น่าฟังเห็นตัวอย่างในการนำสัตว์ไปให้ได้ความทุกข์ความลำบาก เช่นผูกเท้าหวัมเอาหัวลงดั่งที่มนุษย์บางจำพวกได้ทำแก่หมูเป็ดไก่ เป็นต้น กุณาสมเพชชิงนัก ดังนั้นจัดเป็นทรกรรมในการนำไป

ฆ. เล่นสนุก ข้อนี้น่าฟังเห็นตัวอย่างในการที่พวกเด็กซุกซนเอาก้อนหินขว้างปานการเล่นก็ตี ทิ้งบีกทงขาของสัตว์มีตกแทนและจึงหรือตีเป็นต้นก็ตี เอาถ่านไฟวางบนหลังเท้าให้เท้าวิ่งคลานไปเพราะความร้อนหลังก็ตี เอาประทัดผูกหางสุนัขแล้วเอาไฟจุดให้สุนัขตกใจวิ่งไปก็ตี ดังนั้นเป็นต้น จัดเป็นทรกรรมในการเล่นสนุก

ง. ผจญสัตว์ ข้อนี้น่าฟังเห็นตัวอย่างในการชนไก่ กัดปลา กัดจิ้งหรีด เป็นต้น คนเล่นคนคุยอวดสนุกเพลิดเพลิน ฝ่ายสัตว์ผู้ผจญกันย่อมได้ทุกข์ลำบาก แม้มันจะสมัคร ก็เป็นเพราะอบายของคน ทำให้มันบันดาลโทสะขึ้นมาในเวลาเห็นตัวอื่น การแสวงหาความสนุกด้วยไม่เห็นทุกข์ของสัตว์ ดังนั้นจัดเป็นทรกรรมในการผจญสัตว์

หมายเหตุ สิกขาบทนี้ ต้องสอนให้เกิดความรู้สึกว่า ถ้ามีใครมาฆ่าเราก็ตี ทำร้ายร่างกายให้พิการหรือเสียโฉมเสียความสำราญก็ตี ทรกรรมทำเราให้ลำบากเหมือนดั่งเขาทำแก่สัตว์เดียรัจฉานก็ตี เราจะรู้สึกอย่างไรบ้าง คนอื่นหรือสัตว์อื่นก็ย่อมรู้สึกเช่นนั้นเหมือนกัน เมื่อคิดเทียบดูอย่างนี้ ก็จะมีชีวิต

ว่า กรรมเหล่านี้ไม่ควรกระทำ เมื่อใครขึ้นทำก็นับว่าเป็นคนชั่ว รู้เช่นนั้นแล้ว ไม่ควรประพฤติดนเป็นคนหัวไม้ ไม่ควรฆ่าเขา ไม่ควรทำร้ายเขา ไม่ควรประพฤดิเห็นมโหดแก่สัตว์ ในที่สุดควรมีเมตตาจิตปรารถนาความสุข ไม่มีเวร แก่เพื่อนมนุษย์และสัตว์เดียรัจฉานทั่วไป

ก. ทุติยสิกขาบท

๒๓. สิกขาบทนี้ ให้เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ บัญญัติขึ้นด้วยหวังจะให้มนุษย์หาเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ เว้นจากเบียดเบียนกันและกัน

เราภักททรัพย์ของเรา ไม่อยากให้ใครเอาไปด้วยอาการเป็นโจรฉันทใคร่ผู้อื่นก็เป็นฉันทนั้น การประพฤดิฝ่าฝืนความรู้สึกเช่นนั้นเป็นการประพฤดิผิดทำนองคลองธรรม

เมื่อฟังความประพฤดิชอบธรรมในทรัพย์สมบัติเป็นใหญ่ โจรกรรม ๑ ความเลียงชีพอนุโลมโจรกรรม ๑ กิริยาเป็นฉายาโจรกรรม ๑ ห้ามด้วยสิกขาบทนี้

๑. โจรกรรม

๒๔. โจรกรรม ได้แก่กิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยอาการเป็นโจร มีประเภทต่าง ๆ คือ ลัก ฉก กรรโชก ปล้น ตู๋ ฉ้อโกง หลอกหลวง ปลอม ตระบัด เบียดบัง สับเปลี่ยน ลักลอบ ยักยอก เหล่านี้เป็นอาการแห่งโจรกรรมทั้งสิ้น ทำเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำ หรือเป็นแต่ร่วมพวกไปทำด้วยกัน แม้ไม่ได้ลงมือเอง ก็ชื่อว่าประพฤดิเป็นโจรสิ้น มีโทษ

ทั้งฝ่ายพุทธจักรและราชอาณาจักร ฝ่ายพุทธจักรปรับอย่างหนัก ถึงปาราชิก ฝ่ายราชอาณาจักรปรับตามประโยคของการกระทำ คือปล้นหรือทำโจรกรรมที่ฆ่าหรือทำร้ายเจ้าทรัพย์ หรือประทุษร้ายเคหสถานและพัสดุของเขามีโทษหนัก

ทรัพย์พัสดุที่หามาได้ด้วยโจรกรรม ไม่ทำให้เกิดความสุขแก่ผู้ที่ได้ เหมือนกับที่หามาได้ในทางสุจริต เพราะผู้หาเลี้ยงชีวิตในทางสุจริตได้ทรัพย์มา ทรัพย์นั้นย่อมทำความอึดใจ ทำประโยชน์ ทำความสุข ให้เกิดแก่ผู้ได้ การจับจ่ายใช้สอยก็ไม่ต้องซ่อนเร้น ไม่เหมือนกับที่หามาได้ในทางโจรกรรม ซึ่งพอได้มากก็เกิดความร้อใจต้องซ่อนเร้นไว้ ต้องหลบหน้าซ่อนตัวกลัวเขาจะจับได้ ต้องซ่อนใช้จ่ายระวังไม่ให้ใครรู้เห็น ไม่เป็นบ้จายให้ตั้งตัวได้หมดแล้วก็กระทำโจรกรรมต่อไปใหม่ ในที่สุดก็ถูกจับได้ ต้องรับโทษอันเป็นผลแห่งการกระทำเข้าสักคราวหนึ่งหรือหลายคราว ผู้หวังความเจริญแก่ตัวไม่ควรหาเลี้ยงชีพด้วยโจรกรรมเป็นอันขาด

ยังมีอาการบางอย่างที่ไม่จัดเป็นโจรกรรม แต่ถ้าไม่พิจารณาให้ละเอียดถึงเจตนาแล้ว ดูเหมือนเป็นโจรกรรม เป็นต้นว่ามีผู้เตรียมยาพิษไว้เพื่อตัวกินเองหรือให้คนอื่นกินก็ตาม เมื่อพบเห็นเข้าก็พยายามเอามาทำลายเสีย เพื่อช่วยชีวิตคน หรือพบหนังสือสำคัญเช่นทะเบียนเป็นต้น ของพวกที่คิดจะก่อการกำเริบจลาจล เราพยายามลอบเอามาได้แล้วนำไปมอบให้แก่เจ้าหน้าที่ เพื่อจะได้จัดการปราบปรามให้สงบ ไม่ให้ก่อการกำเริบจลาจลได้ ดังนี้หาใช่โจรกรรมไม่ เพราะเจตนาอย่างนั้นมิได้เป็นไปในทางประทุษร้ายทรัพย์สมบัติ จัดว่าเป็นเจตนาที่ยอเย่ง เพื่อช่วยชีวิตและป้องกันเหตุร้ายโดยตรง

๒. ความเลียงชีพอนุโลมโจรกรรม

๒๕. ความเลียงชีพอนุโลมโจรกรรม ได้แก่งิริยาที่แสวงหาทรัพย์สินในทางไม่บริสุทธิ์ มีประเภทต่าง ๆ คือสมโจร ปอกลอกรับสินบน ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุมขึ้นอย่าง ๑ เป็นเหตุให้บุคคลตกทุกข์ได้ยากอย่าง ๑ เป็นเหตุให้บุคคลไม่ตั้งอยู่ในทำนองคลองธรรมอย่าง ๑ เป็นกิริยาที่ไม่ควรประพฤติ เป็นกิริยาที่ต้องติเตียนทั้งทางโลกและทางธรรม ทรัพย์สินของที่หามาได้โดยทางทุจริตเช่นนี้ เป็นคู่เคียงกันกับของที่ได้นั้นด้วยโจรกรรม ไม่ทำความสุขให้แก่ผู้ใด กลับเป็นปัจจัยแห่งความเสื่อมของผู้นั้น ทำให้เสียทรัพย์สินเสียชื่อเสียง เสียยศศักดิ์ ผู้รักตัวควรเว้นความเลียงชีพอนุโลมโจรกรรมเสีย แสวงหาทรัพย์สินสุจริตและคนที่ควรเลียงในทางที่ชอบ ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง

๓. กิริยาเป็นฉاياโจรกรรม

๒๖. กิริยาเป็นฉاياโจรกรรม ได้แก่งิริยาที่ทำทรัพย์สินของผู้อื่นให้สูญไปเป็นสินใช้ตกอยู่แก่ตน มีประเภท คือ

ก. ผลาญ ได้แก่งิริยาที่ทำอันตรายแก่ทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น คนหนึ่งโกรธอีกคนหนึ่ง แต่ไม่มีโอกาสจะทำร้ายตัวเขาได้จึงลอบเผาเรือนของเขา หรือตัดต้นไม้ของเขา หรือฆ่าสัตว์พาหนะของเขาเสียตั้งนี้เป็นต้น ถึงแม้ทำด้วยเจตนาไม่เป็นโจร ก็ให้ผลคือความเสียหายแก่เขาเช่นเดียวกับโจรกรรม จึงมีโทษแก่ผู้ทำทั้งฝ่ายพุทธจักรและราชาอาณาจักร

ข. หนีบฉวย ได้แก่งิริยาที่ถือเอาทรัพย์สินของผู้อื่นด้วยความมักง่าย เช่นบุตรหลานเอาทรัพย์สินของมารดาบิดาไปย่ำตายายไปใช้เสียและมิตรเอาทรัพย์สินของมิตรไปใช้เสีย โดยมีได้บอกให้เจ้าของรู้ การที่ไม่บอกก่อนและถือ

เอาทรัพย์สินของผู้คนด้วยวิสาสะนั้น ต้องประกอบด้วยลักษณะของการถือวิสาสะ ๕ ประการ คือเจ้าของเป็นผู้สนิทกับตน ๑ เมื่อถือวิสาสะแล้วจะไม่มีคนสนทนาก็ ๑ เจ้าของได้อนุญาตไว้ ๑ ของที่ถือเอานั้นเป็นสิ่งที่เขาไม่หวงหรือพอให้แก่ตนได้ ๑ เมื่อถือเอาแล้วเขารู้เข้าจักพอใจหรือไม่ว่าอะไร ๑ ดังนั้นจึงจะไม่มีโทษ ถ้าไม่ต้องด้วยลักษณะแห่งวิสาสะดังนี้ มีโทษ ทำความไม่พอใจแก่เจ้าของ ให้เขาสิ้นรักตน และทำตนให้เป็นที่สงสัยของคนอื่นว่าโจรเป็น

ผู้หวังความสุขสวัสดีแก่ตน พึงเว้นกิริยาที่เป็นฉวยโจรกรรมเช่นนั้นเสีย นับถือกรรมสิทธิ์ของผู้อื่นในความเป็นเจ้าของทรัพย์สินให้เหมือนตนประสงค์จะให้ผู้อื่นเขานับถือตนจะนั้น

ม. ตติยสิกขาบท

๒๗. สิกขาบทนี้ให้เว้นจากประพฤตติผิดในกามทั้งหลาย บัญญัติขึ้นด้วยหวังจะป้องกันความแตกร้างในหมู่มนุษย์ และทำให้ไว้วางใจในกันและกัน ด้วยชายกับหญิงแม้ไม่ได้เป็นญาติกัน ก็ยังมีความรักใคร่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ ด้วยอำนาจความปฏิพัทธ์ในทางกามเมื่อชายอื่นทำชู้ด้วยภรรยาของท่าน สามีกับภรรยาก็ย่อมจะแตกร้างกันเป็นธรรมดา และสามีของหญิงยังจะผูกใจเจ็บแค้นในชายชู้ เกิดเป็นศัตรูกันขึ้น ถ้าความซื่อตรงในข้อนี้มิได้มีอยู่ในหมู่มนุษย์ ที่สุดสามีภรรยาก็จะไม่ไว้วางใจในกันและกัน จะกล่าวอะไรถึงคนอื่น เมื่อเป็นเช่นนั้น ความสุขจะมีมาแต่ไหน ผู้ใดประพฤตติผิดในทางประเวณีผู้นั้นได้ชื่อว่าทำความแตกร้างในหมู่มนุษย์ และทำให้เสียความไว้วางใจกันเป็นความประพฤตติชั่วร้าย ห้ามทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ต่างเป็นวัตถุที่ห้ามของกันและกัน

เมื่อฟังความประพดติไม่ให้ผิดเป็นใหญ่ ได้แก่หญิงที่เป็นวัตถุที่ห้าม
หวงของชาย ๓ จำพวก คือภรรยาท่าน ๑ หญิงที่อยู่ในความพิทักษ์รักษา
ของท่าน ๑ หญิงที่จารีตห้าม ๑ หญิง ๓ จำพวกนี้ชายทำการสมสู่ด้วยเป็น
กาเมสุมิจณาจาร

กาเมสุมิจณาจารนี้ เป็นความประพดติอันชั่วร้าย มีโทษทั้งทางโลก
และทางธรรม คือทางโลก ก็มีกฎหมายสำหรับลงโทษผู้ประพดติล่วง และ
ทางธรรมก็เป็นบาปแก่ผู้ทำลง

ชายหญิงผู้มีคู่ พึงยินดีด้วยคู่ของตน ผู้ยังไม่มีคู่ ถ้าจะเลือกหาคู่ ก็พึง
เลือกหาคู่อื่นไม่ใช่วัตถุที่ห้าม ให้เป็นที่งามหน้าจะได้ออกหน้าช่วยกันหาเลี้ยง
ชีวิตร่วมสุขร่วมทุกข์กันตามวิสัย นกยังรู้จักยินดีด้วยคู่ของมัน ต่างช่วยกันทำ
รวงรังที่อาศัย และหาเลี้ยงตัวกับลูกน้อยตามประสาสัตว์ โฉนมนุษย์เราจะหา
คู่ให้เป็นที่เชิดชูไม่ได้เพราะกาเมสุมิจณาจารเป็นเหตุแล้ว ผู้รักชื่อเสียงอย่าได้
ประพดติซ้อนเป็นอันขาด

ง. จตุตถสิกขาบท

๒๘. สิกขาบทนี้ ให้เว้นจากมฺสาวาท ความเท็จได้ชื่อว่ามีสาธุการียาที่
พูดหรือแสดงอาการมฺสาวาได้ชื่อว่ามฺสาวาทหงสน

สิกขาบทนี้ บัญญัติขึ้นด้วยหวังจะห้ามความตัก ประโยชน์ทางวาจา
เพราะคนทั้งหลายย่อมชอบและนับถือความจริงด้วยกันทุกคน จะได้ถามอะไร
กับใครหรือจะฟังใครบอกเล่าอะไร ก็เพื่อต้องการความจริง เมื่อความประสงก์
เป็นดังนี้แล้วผู้ใดฝ่าฝืนความรู้สึกของตนพูดมฺสาวาแก่คนอื่น เป็นการตัก
ประโยชน์ท่าน จักว่าเป็นคนชั่ว

เมื่อฟังความจริงเป็นใหญ่ มุสา ๑ อนุโลมมุสา ๑ ปฏิสสวะ ๑
ห้ามด้วยสิกขาบท^๕

๑. มุสา

๒๙. มุสา คือวัตถุที่จะกล่าวนั้นไม่เป็นจริง และผู้กล่าวตั้งใจจะให้
คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจผิด ถึงจะไม่พูดด้วยวาจา
ทำด้วยกายเช่นเขียนหนังสือปดเขา หรือข้อความที่ควรรับ แต่สันติริยะเสีย
เขาก็เข้าใจว่าปฏิสเสธ ดังนกเป็นมุสาวาทเหมือนกัน มุสามีประเภทต่าง ๆ คือ
ปด ทนสาบาน ทำเล่ห์กะเท่ห์ มายา ทำเลศ เสริมความ อ้ำความ ดังนี้เป็น
ต้น พูดด้วยวาจา หรือทำกิจการแสดงท่าทางด้วยกายอย่างใดอย่างหนึ่ง ผู้ไม่รู้
แล้วเขาจะเชื่อหรือมิเชื่อก็ตาม ผู้พูดหรือแสดงอาการนั้นได้ชื่อว่าพูดมุสาใน
สิกขาบท^๕ มีโทษทั้งฝ่ายพุทธจักรและราชาอาณาจักร ฝ่ายพุทธจักร โทษที่เป็น
อย่างหนัก ปรับถึงปาราชิก ถ้าเบาลงมาเป็นอาบัติปาจิตตีย์ ไม่มีช้อยกเว้น
ฝ่ายราชาอาณาจักรปรับโทษตามฐานที่หักประโยชน์ผู้อื่น เช่นทนสาบาน เบิก
พยานเท็จ กล่าวใส่ความท่าน หลอกหลวงเอาทรัพย์สินท่าน ดังนี้มีโทษหนัก

มุสานั้น เป็นข้อที่ไม่ยั่งยืนมั่นคง ผู้พูดต้องคิดประคิฐ์เปลี่ยนแปลง
ด้วยความเท็จ ยากที่จะทำให้สนิทสนมกลมเกลียวเข้าเป็นเรื่องเดียวกันได้ ไม่
ทางนั้นก็ทางนี้ คงจะส่อความพิรุณให้ผู้ฉลาดจับได้ ยิ่งถูกซักเข้าก็ยิ่งพิรุณหนัก
เข้า นึกไม่ทัน พูดไป ๆ ก็ส่อพิรุณออกมาเอง ผู้พูดมุสาย่อมส่ออหยาตย์อันไม่
บริสุทธิ์ของตัว ไม่น่าเป็นที่ไว้วางใจจะไม่ทำความชั่วอย่างอื่นอีก และจะเข้า
สมาคมใด ๆ ก็เป็นที่รังเกียจของคนทั้งหลาย คุณเป็นคนที่เป็นอนของสกปรกมี
กลิ่นเหม็นติดตัวฉะนั้น ผู้หวังความบริสุทธิ์พึงเว้นจากมุสาวาท ทำตนให้เป็น
คนมั่นคง มีวาจาควรเป็นที่เชื่อถือได้

ถ้าจะกล่าวถึงการปฏิบัติเพื่อรักษาความจริงแล้ว ข้อความบางอย่างจำเป็นต้องปิดที่เดียว ถ้าขึ้นเปิดเป็นเกิดความ เช่นมีทศกัณฐ์และเราเป็นผู้สื่อสาร ถ้าถูกขาศึกจับไปได้ เขาต้องถามเราว่าฝ่ายเรามีกำลังเท่าใด มีอาวุธอย่างไร ตั้งอยู่ที่ไหน เเสบียงอาหารมีเท่าไร อยู่ที่ไหนบ้าง ดังนี้ ถ้าเราบอกความจริง พวกเรามีจำนวนมากมายก็จะถูกขาศึกทำลายหมด ทั้งอาจทำให้ประเทศชาติของเราถึงแก่ล่มจมเพราะเหตุนั้นได้ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้เราก็ต้องปิดเพื่อให้พวกเรารอดพ้นอันตราย ถึงแม้ตัวจะเป็นอันตรายเพราะปิดไม่บอกความจริงแก่ขาศึกก็ต้องยอมทั้งสิ้น ได้ชื่อว่าปิดเพื่อประโยชน์แก่ชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ของเรา ทั้งไม่เป็นมรสวาทด้วย เพราะการที่นิ่งเสียไม่บอกความจริงนั้น หาใช่มรสวาทไม่

๒. อนุโลมมูสา

๓๐. อนุโลมมูสา คือเรื่องทีกล่าวนั้นไม่เป็นจริง แต่ผู้กล่าวไม่ได้ตั้งใจจะให้ผู้ฟังเข้าใจผิด มีประเภทคือ กล่าวให้เขาเจ็บใจเรียกว่าเสียศตาง กล่าวยกย่องให้สูงกว่าฐานะและพื้นเพของเขาเรียกว่าประชด กล่าวให้เลวกว่าพื้นเพของเขา เรียกว่าต่ำพูดปลตด้วยความคะนองวาจา โดยมีได้ตั้งใจจะให้เขาเข้าใจผิด เรียกว่าสับปลับ ยังคำพูดอีกอย่างหนึ่ง เป็นข้อที่จริง แต่ให้โทษแก่ผู้อื่น และผู้พูด ๆ ด้วยหวังเช่นนั้น เช่นผู้หนึ่งได้ฟังเขาพูดติเตียนข้างหนึ่ง นึกอยากจะหาความชอบ เก็บเนื้อความบอกและยุยงเขาถึงเนื้อความนั้นเป็นจริงก็เป็นเหตุให้เขาแตกกัน วาจาเช่นนี้เรียกว่าส่อเสียศ ควรจัดเข้าในพวกอนุโลมมูสา

อนุโลมมูสา^๕ มีโทษควรเว้นทั้งฝ่ายคติโลกและฝ่ายธรรม ฝ่ายคติโลกจัดเป็นวาจาหยาบช้าเลวทราม ส่ออัยยาศัยลามกของผู้พูด คนสุขภาพหรือผู้ได้รับความผิดปรือแล้ว เขาไม่พูดกันเลย ฝ่ายคติธรรมจัดว่าเป็นบาปกรรมส่วนวชิทุจริต ไม่ควรประพฤติ ถ้าเป็นไปด้วยเจตนาพยายามที่จะกล่าวประทุษร้ายท่าน ก็ยังมีโทษหนัก

ผู้นิยมความสุภาพไม่ควรกล่าวอนุโลมมูสา ที่สุดจะกล่าวลูกหลานบ้าง ไพร่ก็ไม่ควรตำ คอกรกล่าววาจาสุภาพ แสดงโทษผิดให้รู้สึกตัวแล้วและห้ามเสีย คำคำเป็นแต่เครื่องแสดงความไม่พอใจของตนเท่านั้น ถ้าเขาไม่ยำเกรงแล้วมิใช่จะตำไป เขาก็จะทำอีก ถ้าเขายำเกรง เมื่อรู้ว่าท่านไม่พอใจ เขาก็ไม่ทำเช่นนั้นจึงไม่จำเป็นต้องใช้คำคำ เพียงแต่ห้ามหรือแสดงความไม่พอใจหรือให้เห็นโทษผิดด้วย เพียงเท่านั้นก็งามดี และต่อไปนักเรียนก็จะออกไปเป็นนายทหาร มีหน้าที่ควบคุมพลทหาร เรื่องการรู้ค่าพลทหารแล้วควรระวังให้มาก

๓. ปฏิสสวะ

๓๑. ปฏิสสวะ คือรับแล้วไม่ทำตามรับ มีลักษณะดังนี้ เติมรับท่านด้วยเจตนาบริสุทธิ์คิดจะทำตามรับไว้จริง ๆ แต่ภายหลังหากทำตามไม่ มีประเภทที่จะพึงเห็นได้ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ผิดสัญญา ได้แก่ทั้ง ๒ ฝ่ายทำสัญญาไว้ต่อกันว่าจะทำเช่นนั้น ๆ ภายหลังฝ่ายหนึ่งได้ช่องและกลับบิดพลิ้วไม่ทำตามสัญญา

ข. เสียสัตย์ ได้แก่ให้สัตย์แก่ท่านฝ่ายเดียวว่า ตนจะไม่ทำหรือจะทำเช่นนั้น ภายหลังบิดพลิ้วไม่ทำตามนั้น เช่นข้าราชการถวายสัตย์สาบานว่าจะตั้งใจรับราชการอันเป็นหน้าที่ของตนเช่นนั้น ๆ แล้วและฝ่าฝืน หรือคน

ประพาศิชั่วแล้วทำทัณฑ์บนให้ท่านไว้ว่า จะไม่ประพาศิเช่นนี้อีก แต่ภายหลังก็กลับขึ้นประพาศิ

ก. คินคำ ได้แก่รับท่านไว้ว่าจะทำสิ่งนั้น ๆ ด้วยไม่มีสำคัญภายหลังหาทำไม่ เช่นรับว่าจะให้สิ่งของแก่ท่านแล้วหาให้ไม่

ปฏิสสวะนี้ มีโทษทั้งฝ่ายคติโลกคิธรรม ตามฐานที่ไม่ตั้งอยู่ในความสัตย์ เป็นเหตุเสียชื่อเสียงของผู้ประพาศิ ผู้รักสัตย์ไม่ควรประพาศิ แต่ความปฏิญญาอันใดประกอบไปด้วยโทษ เช่นรับเขาว่าจะไปปล้นด้วยกัน ปฏิญญาอันนั้นทำด้วยไม่มีสติ เมื่อรู้ตัวแล้วควรงดเสีย ถึงไม่พ้นปฏิสสวะก็ยิ่งดีกว่าทำลง เมื่อให้ปฏิญญาผิดไปแล้วก็ต้องเสียทางหนึ่ง คือเสียน้อยกว่าเสียมาก ส่วนการที่ให้ปฏิญญาแก่เขาในการอันไม่มีโทษ ภายหลังไม่อาจทำได้ เช่นบ่วยเสีย แต่ได้บอกให้เขารู้อย่างเป็นต้น เรียกว่าถอนคำ ไม่เป็นปฏิสสวะ

ยังคำอีกจำพวกหนึ่งเรียกว่า ยถาสัญญา คือพูดตามสำคัญไม่นับเข้าในข้อห้าม หาโทษแก่ผู้พูดมิได้ ฟังกำหนดรู้ด้วยลักษณะดังนี้ วัตถุไม่จริง แต่ผู้พูดมีเจตนาบริสุทธิ์ พูดตามสำคัญ ไม่เป็นนมุสา มีประเภทดังนี้

ก. โวหาร ได้แก่ด้วยคำที่ใช้กันเป็นธรรมเนียม เช่นวิธีเขียนจดหมายแสดงความอ่อนน้อม ลงท้ายว่า สุกแล้วแต่จะโปรด ตลอดถึงคำว่า ข้าพเจ้ามีความเสียใจ หรือข้าพเจ้ามีความยินดี อันไม่มีมูล เป็นแต่พูดตามเหตุที่นำสลดหรือน่าบันเทิงบ้างก็สำหรับให้เสนาหุ เช่นพูดว่า ชอบใจท่านมาก ในเวลาชอบใจตามธรรมเนียม คำเช่นนี้ถึงวัตถุไม่แท้หรือมากกว่าจริง ผู้พูดก็ไม่ตั้งใจจะให้ผู้ฟังเข้าใจผิด และผู้ฟังก็ไม่สนใจในข้อเท็จจริง เข้าใจไปข้างว่าสุภาพหรือไม่สุภาพเท่านั้น

ข. นิยาย ได้แก่เรื่องเปรียบเทียบ ผู้แต่งผู้เล่าไม่ประสงค์จะปิดมุงหมายจะให้เข้าใจความสุมานะง่ายสำหรับบุคคลบางจำพวกถึงเรื่องที่จินตภาพประภคิษฐชนเพื่อความเสนาะ ไม่ตั้งใจจะให้เข้าใจว่าเป็นจริง ก็จัดเข้าในชั้นนี้

ค. สำคัญผิด ได้แก่ผู้พูดสำคัญผิด และพูดไปตามสำคัญนั้นโดยไม่จงใจจะมูสา ไม่มีโทษแก่ผู้พูด แต่เมื่อรู้ตัวว่าผิดไปก็จงถอนคำเสีย

ฆ. พลัง ได้แก่กิริยาที่ผู้พูดตั้งใจจะพูดอย่างหนึ่ง แต่ปากไหลไปอย่างหนึ่ง แต่ก็ไม่ใช่ประโยชน์ของผู้ฟัง เพราะเขาคงจะได้รับคำบอกแก้ไขใหม่ในทันที

จ. บัญญัติสิกขาบท

๓๒. สิกขาบทนี้ให้เว้นจากคิมน้ำเมาคือสุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เพราะทำให้ผู้เสพให้เมาเสียสติอารมณ์ แปรปกติของคนผู้เป็นคนดีให้ชั่วไปได้ กิริยาอันใดที่ชั่ว ในเวลาปกติเขาทำไม่ได้ กิริยานั้น ในเวลาที่เมาแล้วเขาทำได้แทบทุกอย่าง ดังนี้แหละ น้ำเมาคือสุราและเมรัย จึงได้ชื่อว่าเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

เราทำอะไรโดยมิได้ตรึกตรองให้รอบคอบก่อน เมื่อเกิดความเสียหายขึ้น ย่อมได้รับความร้อนใจในภายหลังว่า ไม่ควรจะเป็นดังนั้น ถ้าได้ตรึกตรองก่อนแล้วจึงทำ แม้จะเกิดความเสียหายขึ้นก็ไม่ร้อนใจ เพราะเป็นการพนวิสัย ถ้าเราเมาเสียสติอารมณ์และไม่มีความอดกลั้นพอ ก่อการวิวาทกับผู้อื่นด้วยเหตุไม่ควรเป็นหรือตีค่าทำนองที่เราไม่ควรทำดังนั้น หรือประพฤติมรรยาทไม่ควรแก่คนสุภาพ เมื่อสร้างเมาแล้ว จะรู้สึกเสียใจสักเพียงไร

ถ้าคลังเพราะโรคภัยก็ทำเนา แต่นี้หาเป็นเช่นนั้นไม่ เราทำตัวเราเอง ยิ่งต้องโทษเพราะการที่ทำงานนี้ คือถูกจำถูกปรับ หรือเพียงถูกจับไปขังไว้จนกว่าจะสร้างเมฆ ก็จะได้ทุกข์และความขายนหน้า หรือถ้าต้องถูกไล่ออกจากการงานอันเป็นเครื่องหาเลี้ยงชีพ ก็จะได้ความลำบากโดยไม่พอกับผู้ประพฤติกความที่จำต้องมีสติสัมปชัญญะอยู่เสมอ ยิ่งเราเป็นทหารมีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อยด้วยแล้ว ควรจะต้องระวังให้มากที่สุด เพราะความประมาทเป็นเหตุแห่งความพินาศ กระทำการใด ๆ มักพลาดพลั้ง การพลาดพลั้งของเราอาจเป็นเหตุถึงกับทำให้ประเทศและชาติล่มจมได้ เพราะฉะนั้นการเมาสุราเมรัย ราชการทหารจึงถือว่าเป็นการเสียยุทธวินัยเสมอ

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสสอนให้คนเราตั้งอยู่ในศีล ๔ ประการ ดังได้กล่าวแล้วในเบื้องต้นนั้น จึงทรงบัญญัติสิกขาบทชนไว้เป็นคำรบ ๕ เพื่อป้องกันมิให้ ละเมิดสิกขาบททั้ง ๔ ข้างต้นเพราะเหตุเสียสติอารมณ์

การดื่มน้ำเมา มีโทษ ๖ สถานคือ

- ก. เป็นเหตุให้เสียทรัพย์และเสียการงาน
- ข. เป็นเหตุให้เกิดวิวาท
- ค. เป็นเหตุให้เกิดโรค
- ฅ. เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง
- ง. เป็นเหตุให้ประพฤติมรรยาทที่น่าอดสู
- จ. เป็นเหตุให้ทอนกำลังปัญญา

เมื่อฟังความผาสุกและความดีเป็นใหญ่ ฝืน กัญชา และของเมาอย่างอื่น ๆ อีกที่มีลักษณะเช่นกัน ก็ควรจัดอนุโลมเข้าเป็นของที่ห้ามในสิกขาบทนี้ด้วยเหมือนกัน ผู้หวังความสวัสดิแก่ตนควรต้องประหยัดไม่ควรต้องเสพหาไม่จะติดไม่ทันรู้ตัว เมื่อติดเข้าแล้วทั้งได้ยากยิ่งกว่าสุรา และย่อมทำให้เสียทรัพย์ เสียความดี เสียความสำราญแห่งร่างกาย เสียชื่อเสียง

หมายเหตุ ผู้สอนควรบรรยายขยายโทษทั้ง ๖ สถานนี้ ให้ผู้รับการสอนได้เห็นโดยกว้างขวาง

ตอนที่ ๔

วิริติ (ความละเว้น)

๓๓. ผู้เว้นข้อห้ามในสิกขาบททั้ง ๕ ประการนั้นได้ชื่อว่าผู้ศีล คือเป็นผู้มีปกติกายวาจาสะอาดปราศจากโทษ กิริยาที่ละเวนนั้นมี ๓ ประเภทคือ สัมปัตตวิริติ ๑ สมานวิริติ ๑ สมุจเฉทวิริติ ๑

ก. สัมปัตตวิริติ

๓๔. สัมปัตตวิริติ ความละเว้นในเมื่อวัตถุอันจะพึงล่วงมาถึงเข้า ได้แก่ ความละเว้นของบุคคลผู้ไม่ได้ตั้งสัตย์ปฏิญาณว่าตนจะเว้นจากข้อนั้น ๆ เป็นแต่วัตถุที่จะพึงล่วงมาถึงเข้าแต่ไม่ทำ เช่นได้ช่องอาจฆ่าเขาก็ได้ทำร้ายเขาก็ได้ โดยเขาสู้ไม่ได้ และไม่มีใครรู้ หรือของ ๆ เขาอาจลักไปก็ได้โดยไม่ให้ใครรู้ใครเห็นหรือจับได้ หรือลูกเมียเขาให้ทำอาจผูกสมักรักใคร่ ไม่ให้พ่อแม่และผัวของเขาล่วงรู้ หรือได้ท่วงทีอาจล่าวกลับจริงเป็นเท็จ ไม่ให้เขาจับปดได้ หรือมีทรัพย์พอที่จะซื้อสุราเสพได้ ไม่ถึงกับจะฉิบหายหรือเสียคนเพราะเหตุนี้ แต่บุคคลนั้นพิจารณาเห็นการที่ทำดังนั้น ไม่สมควรแก่ตน โดยชาติตระกูลยศศักดิ์ ทรัพย์สมบัติบริวารหรือความรู้ หรือมีใจเมตตาปรานีคิดถึงเขาบ้างเราบ้าง มีความละเอียดแก่ใจ มีความเกรงกลัวว่าจะได้ชั่วหรือคิดเห็นประโยชน์ในการเว้นอื่น ๆ อีก จึงเว้นไม่กระทำ ดังนี้ ได้ชื่อว่าเว้นประเภทสัมปัตตวิริติ

คนนอกจากจำพวกจำศีล เว้นได้ทั่วไปไม่ทำเลยก็มี เว้นบางสิ่งคือ
ไม่ทำสิ่งโน้นแต่ทำสิ่งนี้ก็มี เว้นได้เป็นบางชนิด คือกรรมหนักไม่ทำ ทำ
แต่กรรมเบา หรือไม่มีเหตุไม่ทำ ทำต่อเมื่อมีเหตุจำเป็นก็มี การที่เว้นได้
เช่นนี้ แม้ไม่สม่ำเสมอก็จริงอยู่ก็ยังจัดว่าดีกว่าความประพฤติกของบุคคลผู้ไม่
มีการละเว้นเสียเลย เขาตั้งใจเว้นได้ในส่วนใดขณะใด ก็เป็นวิรัติในส่วนนั้น
ขณะนั้น วิรัติชนิดนี้เป็นไปในขณะต่าง ๆ ยิง ๆ หย่อน ๆ ตามเจตนาของ
ผู้ละเว้น ส่วนบุคคลผู้ไม่มีโอกาสจะทำ เช่นขโมยยังไม่ได้ชั่ง ยังลักของเขา
ไม่ได้ ดังนั้นไม่จัดเป็นวิรัติเลย

ข. สมาทานวิรัติ

๓๕. สมาทานวิรัติ ความละเว้นตามที่สมาทาน ได้แก่ความละเว้น
ของพวกจำศีล เช่นภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา หรือนักพรตจำพวก
อื่น ๆ อีก ท่านพวกนี้ไม่เป็นแต่เว้นจากวัตถุอันถึงเข้าด้วยเห็นว่ามันสมควร
ทำ ยังเว้นด้วยการสมาทาน คือถือการไม่ล่วงข้อห้ามเป็นพรต (เป็นข้อ
ปฏิบัติ) ด้วย วิรัติชนิดนี้ถือเอาการสมาทานเป็นที่ตั้ง เช่นล้นวาจาปฏิญญา
ต่อหน้าผู้อื่นก็มี ตั้งสัตย์เจตนาก็มี เช่นกฤหัสถ์ผู้จำศีลสมาทานอยู่ ณ
บัดนี้ และการสมาทานนี้ไม่มีที่สิ้นสุด เช่นบุคคลตั้งใจจะถือตลอดชีวิตก็มี
เพียงชั่วคราว เช่นภิกษุสามเณรถืออยู่ในขณะบวชก็มี กฤหัสถ์ถืออยู่เฉพาะ
วันพระก็มี ผู้สมาทานล่วงข้อที่ตนสมาทานถืออยู่นั้น ไซ้จะเป็นแต่ประพฤติก
ผิดข้อห้ามเท่านั้นก็หาไม่ ยังเป็นอันได้ชื่อว่าเสียปฏิญญาหรือเสียความจริงใจ
ของตนด้วย

วิริตทั้ง ๒ นี้ เป็นไปเหมาะแก่บุคคลที่ละเว้นตามภูมิของตน ประชุมชน
ที่อยู่เป็นหมู่เป็นคณะกันนั้น ย่อมมีหน้าที่ต่าง ๆ กัน และอาศัยซึ่งกันและกัน
ย่อมปรารธนาความสงบเรียบร้อยด้วยกันทั้งสิ้น ถ้าคนใดคนหนึ่งหรือพวกใด
พวกหนึ่งขาดวิริตไป คนอื่นหรือพวกอื่นก็จะมีอันตรายหรืออยู่ไม่ผาสุก
เพราะฉะนั้นวิริตจึงเป็นเหตุให้คนอยู่เป็นผาสุก

ค. สมุจเจทวิริติ

๓๖. สมุจเจทวิริติ ความละเว้นอย่างเด็ดขาด ได้แก่ความละเว้น
ของพระอริยเจ้า ผู้ไม่ล่วงข้อห้ามเหล่านั้นเป็นปกติตลอดไป นับแต่ท่านได้
เป็นพระอริยเจ้าแล้ว

ศีล ๕ ประการนี้ เป็นวินัยในพระพุทธศาสนา เป็นสาธารณะทั่วไป
แก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ทั้ง ๒ ฝ่าย ผู้นับถือพระพุทธศาสนาต้องรักษาโดย
เคร่งครัด จนเต็มความสามารถของตน

ตอนที่ ๕

เบญจกัลยาณธรรม

ก. กล่าวทั่วไป

๓๗. กัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมอันงาม เป็นคู่กันกับศีล ผู้มีกัลยาณธรรมเรียกว่ากัลยาณชน ผู้เว้นข้อห้ามทั้ง ๕ ข้างต้นนั้นเรียกว่าผู้มีศีล แต่ผู้มีศีลนั้น จะได้ชื่อว่ามีกัลยาณธรรมไปทุกคนก็หาไม่ สมมุติว่าคนมีศีลผู้หนึ่งไปทางเรือ พบคนเรือล่มว่ายน้ำอยู่ เขามีเหตุสมควรทุกอย่าง ที่จะต้องหยุดเรือและทำการช่วยเหลือให้พ้นอันตรายได้ แต่เขาไม่ทำ และคนนั้นเมื่อไม่ได้ใครช่วยก็จมน้ำตาย เช่นนี้ศีลของเขาก็ไม่ขาด แต่ก็เป็นที่น่าติเตียนในข้อที่เขาปราศจากกรุณา จะจัดว่าเขามีกัลยาณธรรมหรือเป็นกัลยาณชนไม่ได้ ถ้าเขามีกรุณาหยุดเรือช่วยคนนั้นให้พ้นอันตรายได้ เช่นนี้จึงได้ชื่อว่ามีทั้งศีลทั้งกัลยาณธรรม เพราะฉะนั้นกัลยาณธรรม จึงเป็นข้อปฏิบัติพิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าศีลเป็นธรรมคู่กันกับสิกขาบททั้ง ๕ ที่กล่าวแล้ว คือ

เมตตากับกรุณา	ได้ในปฐมสิกขาบท
สัมมาอาชีวะ	„ ทุคฺติย „
ความสำรวมในกาม	„ ตคฺติย „
ความมีสัจย์	„ จตุตฺถ „
ความมีสติรอบคอบ	„ ปัญฺจม „

ข. กัลยาณธรรมในปฐมสิกขาบท

๓๘. เมตตา ได้แก่ความคิดปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข เมื่อตนได้สุขสำราญแล้ว ก็ต้องการให้ผู้อื่นได้บ้าง คุณช้อนเป็นเหตุให้มนุษย์คิดเกอฏุกกันและกัน เมตตานั้นเป็นเครื่องอุดหนุนปฐมสิกขาบทให้ดียิ่งขึ้น เพราะเหตุว่าผู้ที่ปลุกเมตตาคิดไว้ในตนเสมอ ๆ อยู่แล้ว ถ้าหากบางครั้งจะเกิดความพยายาบทเคียดแค้นคิดปองร้ายแก่ใคร ๆ ขึ้นในจิต เมื่อเอาเมตตาคิดนั้นมาตั้งลงและหักห้ามใจตนเองว่าการที่คอยปองทำร้ายเขาให้ได้รับความเดือดร้อนทุกข์ภัย เขาก็จักเสื่อมความสุขกลับได้ทุกข์ภัยเดือดร้อน ผู้คิดก็จะรู้สึกสยดสยองไปเอง ไม่ปองร้ายทำอันตรายแก่เขาต่อไป ความพยายาบทเคียดแค้นในใจก็จะดับทั้งลงจนกระทั่งหมดไป ถ้าคนเราเป็นดังนี้ทั่ว ๆ กัน การทำร้ายชีวิตและร่างกายก็จักไม่มี เป็นอันว่าจะไม่มีใครประพฤตีสลวงข้อห้ามในปฐมสิกขาบท

กรุณา ได้แก่ความคิดปรารถนาจะให้เขาพ้นจากทุกข์ เมื่อเห็นทุกข์เกิดแก่ผู้อื่น ก็พลอยหวั่นใจไปด้วย คุณช้อนเป็นเหตุให้มนุษย์ช่วยทุกข์ภัยแก่กันและกัน เป็นเครื่องอุดหนุนปฐมสิกขาบทให้ดียิ่งขึ้น เพราะเหตุว่าผู้ที่ปลุกกรุณาให้เกิดขึ้นในใจเสมอ ๆ แล้ว ถ้าหากว่าจะเกิดวิหิงสาวิตกคิดเบียดเบียนผู้อื่นขึ้น ก็จรรู้สึกทันทีว่าเขาจะเดือดร้อนได้ทุกข์เวทนาอย่างไร ความกรุณาที่สั่งสมไว้ในใจ ก็จะหักห้ามวิหิงสาวิตกเสียได้ ไม่กระทำการเบียดเบียนผู้อื่นลงไป ดวงจิตอันเป็นฝ่ายวิหิงสาวิตกก็จะหมดไป เมื่อคนเราเป็นดังนี้ทั่ว ๆ กันแล้วความยังทุกข์ให้เกิดแก่ผู้อื่นก็จักไม่มี

การแสดงเมตตากรุณานี้ ถ้าบุคคลจักประกอบให้ถูกที่แล้วย่อมอำนวยผลอันดีให้แก่ผู้ประกอบและผู้ได้รับ ทำความปฏิบัติของผู้มีศีลให้งามขึ้น ดุจเรือนแหวนประดับหัวแหวนให้งามฉะนั้น

ก. กัลยาณธรรมในทศกัณฐิกขาบท

๓๙. สัมมาอาชีวะ ได้แก่ความเพียรเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ คุณชอบนี้เป็นเครื่องอุดหนุนผู้มีศีลให้สามารถรักษาศีลได้มั่นคง แท้จริงผู้มีศีลแม้เว้นการหาเลี้ยงชีวิตโดยทางทุจริตแล้ว แต่ถ้าไม่หมั่นประกอบกรหาเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ จะได้อะไรเลี้ยงชีวิตเสมอไปเล่า แม้อาศัยทรัพย์ที่มีอยู่เต็มเมื่อไม่มีทรัพย์ใหม่มาเพิ่มเติม ทรัพย์เต็มก็มีแต่จะสิ้นไปถ่ายเดียว เมื่อเป็นเช่นนั้น ความยากจนขัดสนก็จะบีบคั้นเข้า ถ้าใจไม่มั่นคงก็จะตั้งมั่นอยู่ในศีลไม่ได้ แม้จะคงรักษาศีลอยู่ได้ก็ด้วยความลำบากแสนเข็ญ อีกประการหนึ่งคนเราเมื่อถูกความยากจนขัดสนบีบคั้นเข้าแล้ว มักใจง่ายและกิดสันไม่กลัวเกรงอาชญาและความผิด มักจะยอมเสียคนหันลงหาเลี้ยงชีวิตในทางทุจริตเสียง่าย ๆ สุดแต่ให้ได้ทรัพย์มาเป็นแล้วกัน ไม่เลือกว่าทางใดทางหนึ่งเมื่อมีช่องและโอกาสเป็นทำได้อันนั้น แม้ในทางทุจริตก็ไม่ละเว้น เมื่อได้ลงประพฤติตนเป็นคนหาเลี้ยงชีวิตในทางทุจริตตั้งขึ้นเต็มแล้ว ก็มีแต่จะทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นและตัวของตัวเองไม่มีสิ้นสุด

ทางปฏิบัติในการหาเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบนั้น แม้เว้นมิจอาชีพแล้ว ก็ต้องประกอบด้วยความประพฤติเป็นธรรมในการหาเลี้ยงชีวิตด้วย ช้อนพึงเห็นตัวอย่างในผู้ประพฤติเป็นธรรมในกิจการ เป็นธรรมในบุคคล และเป็นธรรมในวัตถุ และเว้นการงานอันประกอบด้วยโทษแม้จะเป็นอบายให้ได้ ทรัพย์มากก็ตาม เพราะทรัพย์ที่เกิดจากการงานประกอบด้วยโทษนั้น ไม่ยังประโยชน์ของทรัพย์ให้สำเร็จเต็มตามที่ เช่นแสงงหาทรัพย์ในทางการพนัน ถ้าพลาดทำก็ฉิบหาย ถ้าได้ก็ไม่ถาวรเพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. เพราะเป็นของได้มาง่าย ย่อมมีความเสี่ยคายน้อย จับจ่ายง่าย เก็บไม่อยู่

๒. เพราะมีความอยากได้ไม่สิ้นสุด ได้แล้วอยากได้อีก เมื่ออยากได้อีกว่าไปก็คงเล่นการพนันรำไป เมื่อเล่นการพนันรำไปเช่นนั้นก็ต้องมีเวลาเสียลงคราวหนึ่งเป็นแน่

เพราะฉะนั้น จึงควรเลือกหาเลี้ยงชีวิตในทางประกอบกิจการงานที่ขังออกกำลังกาย กำลังปัญญา กำลังความคิด จะได้รับรู้สึกรู้ว่าต้องลงทุน เมื่อได้มา จะได้รับรู้จักเสียตายไม่ใช้สอยสุรุ่ยสุร่าย และเก็บไว้เพื่อเหตุการณ์ข้างหน้าบ้าง ถึงไม่มากก็เพียงคราวละเล็กละน้อย ก็พอจะทำตนให้เป็นสุขได้ ไม่ต้องประกอบกิจการทุจริตเพราะความอยากจนเข้าบิบบัน เป็นอันว่ารักษาศีลให้บริสุทธิ์อยู่ได้ เพราะฉะนั้นสัมมาอาชีวะจึงได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณธรรมในทศศีลสิกขาบท

ฉ. กัลยาณธรรมในทศศีลสิกขาบท

๔๐. ความสำรวมในกาม ได้แก่การระมัดระวังไม่ประพฤติกัมภักมากในกาม คุณข้อนี้สองความบริสุทธิ์ผ่องใสของชายหญิงให้กระจ่างแจ่มใส ผู้เว้นจากกามเมสุมิจจาจารแล้ว แต่ยังไม่ประพฤตินหมกมุ่นมกัมภักมากในกาม ย่อมไม่มีสง่าราศี ตกอยู่ในมลทินไม่พ้นความดิเคียนไปได้

ชายเมื่อมีภรรยาแล้ว ก็ควรยินดีแต่ในภรรยาของตน ช่วยกันหาเลี้ยงชีวิตเลี้ยงดูกันไปไม่ละทิ้ง ไม่ผูกสมักรักใคร่กับหญิงอื่น ทั้งนี้ได้ชื่อว่าชายนั้นมีสันโดษด้วยภรรยาของตน คนชนิดนี้เป็นที่น่านิยมรักใคร่ เป็นที่ไว้วางใจของคนอื่น ๆ ทั่วไป

ฝ่ายหญิง ได้สามีแล้ว พึงเอาใจใส่บำเรอสามีของตนทุกอย่างไปตามที่ภรรยาจะพึงทำได้ดีที่สุด ผูกสมักรักใคร่แต่ในสามีของตน หญิงชนิดนี้

ได้ชื่อว่ามีปศุสัตว์ ประพฤติเป็นไปในสามี่ของตน เป็นที่น่านิยมนักใคร่เช่นเดียวกัน

อนึ่งการคบหญิงแพศยา แม้ไม่เป็นกาเมสุมิจจาราก็จริง แต่เป็นเหตุแห่งความเสื่อมเสียมีประการต่าง ๆ คือ

ก. ต้องเสียทรัพย์เป็นค่าบำเรอหญิงทุกคราวไป นับว่าเป็นค่าปรับเพราะลุ่มอนาจกิเลสตาม เป็นของไม่ควรจะเสีย

ข. เป็นบ่อเกิดแห่งโรค อันจะทำให้ร่างกายพิการ ในที่สุดอาจถึงอันตรายแก่ชีวิต และโรคนี้แพทย์ได้ลงความเห็นทั่วโลกแล้วว่าอาจติดต่อกันตลอดจนภรรยาและบุตรผู้ซึ่งจะเกิดมาภายหลัง เพราะหญิงแพศยามีการสำส่อนในกามเป็นเหตุ

ค. ใกล้ต่ออันตรายต่าง ๆ เพราะหญิงแพศยา ย่อมผูกสมัครักรักกับชายหลายคน ฝ่ายชายต่างก็จะเกิดหึงหวงกันขึ้นเองเป็นเหตุให้เกิดวิวาทกันขึ้นแล้วและทำร้ายกัน

สรรพโทษตามที่กล่าวมานี้ มีมูลมาแต่ความไม่สำรวมในกาม หรือความไม่สำนโชนด้วยภรรยาของตน

ความสำรวมในกาม เป็นเครื่องส่องความบริสุทธิ์และความประพฤติดีงาม ของชายหญิงผู้มีศีลให้ยิ่งขึ้นดังกล่าวมาจะนี้ จึงได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณธรรมในตติยสิกขาบท

ง. กัลยาณธรรมในจุดตตสิกขาบท

๔๑. ความมีสัตย์ ได้แก่กิริยาที่ประพฤติตนเป็นคนตรง มีอาการที่จะพึงเห็นดังในข้อต่อไป

ก. ความเที่ยงธรรม คือประพฤตินั้นเป็นธรรมในกิจการอันเป็นหน้าที่ ไม่ทำให้ผิดกิจ ด้วยอำนาจอคติ ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ ความลำเอียงเพราะเห็นแก่กันหรือชอบพอกัน ๑ โทสาคติ ความลำเอียงเพราะความเกลียดชัง ๑ โมหาคติ ความลำเอียงเพราะความหลงไม่รู้ทัน ๑ ภยาคติ ความลำเอียงเพราะความกลัว ๑

ข. ความซื่อตรง คือความประพฤติตรงต่อบุคคลผู้เป็นมิตรเมื่อผูกไมตรีสนิทกับผู้ใดแล้ว ย่อมไม่คิดร้ายต่อผู้นั้น ซ่อนฟังเห็นตัวอย่างในมิตรผู้เว้นจากโทษ ๔ สถาน คือ

๑. ปอกลอกเพื่อน
๒. มีแต่วาจาปราศรัยไม่สงเคราะห์จริง
๓. ประจบสอพลอ
๔. ซักชวนในทางเสื่อมเสีย

และประกอบด้วยคุณ ๔ สถาน คือ

๑. อุปการะเกื้อกูลเพื่อน
๒. ร่วมสุขร่วมทุกข์
๓. ตักเตือนแนะนำในสิ่งที่เป็นประโยชน์
๔. มีความรักใคร่กันจริง

มิตรผู้เว้นจากโทษ ๔ สถาน และประกอบด้วยคุณ ๔ สถานนี้ ได้ชื่อว่าซื่อตรงต่อเพื่อน

ค. สวามิภักดิ์ คือความจงรักในเจ้านายของตน เมื่อได้ยอมยกให้ใครเป็นเจ้านายของตนแล้ว ก็ประพฤติซื่อสัตย์ไม่คิดคดทรยศ มีใจจงรักภักดี และเป็นกำลังในสรรพกิจการทั้งปวง เมื่อถึงคราวจำเป็นก็สละชีวิตเพื่อ

ประโยชน์แก่เจ้านายของตนได้ ข้อนี้อันพึงเห็นตัวอย่างในข้าราชการผู้ถวายสัตย์สาบาน ยกพระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้านายของตนแล้วมีความซื่อสัตย์ จงรักภักดี ไม่คิดทรยศเอาใจออกหาก ทั้งใจทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ โดยสุจริต ไม่เสียตายชีวิต เมื่อถึงคราวก็ยอมสละชีวิตเป็นราชพลีได้ ผู้ประกอบบตัวยลักษณะดังว่ามานี้ ได้ชื่อว่ามีความสวามิภักดิ์ในเจ้านายของตน

ข. ความกตัญญู คือความรู้อุปการะที่ท่านได้ทำแล้วแก่ตนเป็นคู่กับความกตเวที คือความตอบแทนอุปการะที่ท่านได้ทำแล้วแก่ตน บุคคลใดได้รับอุปการะจากท่านผู้ใด เช่น มารดาบิดา อาจารย์ เจ้านายเป็นต้นแล้ว ยกย่องนับถือท่านผู้นั้นไว้ในที่เป็นผู้มีบุญคุณของตน ไม่ลบหลู่ดูหมิ่นท่าน ทั้งนี้บุคคลนั้นได้ชื่อว่า เป็นคนมีความกตัญญู และบุคคลนั้นเมื่อได้ตอบแทนอุปการะคุณของท่านโดยประการใดประการหนึ่ง ได้ชื่อว่าเป็นคนกตเวที

ความมีสัตย์ ย่อมทำผู้มีศีลให้บริสุทธิ์และบริบูรณ์ด้วยคุณสมบัตียิ่งขึ้น จึงได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณธรรมในเจตตตสิกขาบท

จ. กัลยาณธรรมในบัญญัติสิกขาบท

๔๒. ความมีสติรอบคอบ ได้แก่ความมีสติคอยตรวจตราไม่เดินเล่อ มีอาการที่จะพึงเห็นดังต่อไปนี้

ก. ความรู้จักประมาณในอาหารที่จะบริโภค อาหารนั้น โดยธรรมชาติ มีประโยชน์สำหรับบำรุงเลี้ยงร่างกายให้มีกำลังแข็งแรงเป็นไปได้ แต่ผู้บริโภคไม่รู้จักประมาณ ก็ยอมให้โทษได้มาก จึงต้องเลือกอาหารที่ดีเว้นอาหารที่เสียและบริโภคแต่พอควร ไม่ให้มากและไม่ให้น้อยเกินไป ผู้ระมัดระวังในอาหารดังกล่าวมานี้ ได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหารที่บริโภค

ข. ความไม่เดินเลื้อยในการทำงาน คือไม่ทอดธุระเพิกเฉยไม่ปล่อยให้
 การงานอากาศเสื่อมเสีย ประกอบให้ชอบด้วยกาละเทศะ เช่นทำนาก็ทำให้ทัน
 ฤดูกาล คำขายก็ต้องรู้จักคราวที่คนเขาต้องการหรือไม่ต้องการของนั้น ๆ
 ตลอดจนไปจนกิจการที่สำคัญ เช่นทำราชการก็ต้องเป็นผู้เข้าใจในวิธีดำเนิน
 การและรักษาระเบียบการ บุคคลผู้รู้จักกาละเทศะและไม่เดินเลื้อยเช่นนี้ ย่อม
 ประกอบการงานได้ผลเต็มที่

ค. ความมีสัมปชัญญะในการประพฤตินั้น คือ รอบคอบรู้จักระวางหน้า
 ระวางหลัง ช้อนนี้พึงเห็นตัวอย่างในบุคคลผู้ประกอบกิจการใด ๆ ก็ควรตรองให้
 เห็นก่อน ว่าจะมีคุณหรือโทษ จะได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์ อันจะควร
 ทำหรือไม่ควรทำ จะพูดหรือคิดอะไรก็ให้เป็นหลักฐานไม่ปล่อยให้ ฟุ้งซ่าน
 รวมความว่า จะทำอะไรก็จะต้องมีสัมปชัญญะตรวจตราทางได้ทางเสียก่อน
 แล้ว จึงทำจึงพูดจึงคิดในกิจการนั้น ๆ เช่นนี้ย่อมทำอะไรไม่ผิดพลาด ในกิจ
 การที่ไม่เกินวิสัยของตน

ข. ความไม่ประมาทในธรรม คือความที่บุคคลหยั่งรู้ในวัยและสังขาร
 ของตัว ว่าคนเราเมื่อเกิดมาก็ต้องมีแก่เจ็บตายเป็นธรรมดาทุกหมู่ทุกนาม และ
 ความเจ็บกับความตายนี้กำหนดไม่ได้ ว่าจะมีหรือเป็นขึ้นในวันใดเวลาใด
 เช่นนี้เป็นต้น แล้วไม่มีวามะหลงอยู่ในความสุขและในชีวิตร ีบทำตนให้เป็น
 ประโยชน์แก่ตนแก่ท่านสมแก่ที่ได้เกิดมาในโลก กล่าวคือ เมื่อยังเป็นเด็กหรือ
 รุ่น ก็ศึกษาหาวิชาความรู้ไว้เป็นเครื่องมือ เมื่อเติบโตขึ้นก็หมั่นประกอบการ
 งานให้เป็นประโยชน์แก่ตนแก่ท่าน สัจสมทรัพย์สมบัติและชื่อเสียงคุณความ
 ดีไว้ ก็จอนใดที่ยังมิได้ทำไว้สำหรับคนอยู่ภายหลัง อันจะต้องเป็นห่วงเมื่อ
 เวลาตาย ก็ชวนชวยทำให้เสร็จไว้ เมื่อความแก่ความเจ็บเข้าครอบงำไม่อาจ

ทำการหาเลี้ยงชีพได้ จะได้อาศัยทรัพย์และชื่อเสียงคุณความดี ที่ได้สั่งสมไว้ แต่เมื่อยังสามารถเป็นเครื่องเลี้ยงชีพให้ผาสุกตลอดไป และในระหว่างนี้ พึงอบรมคุณความดีให้มีในตนยิ่ง ๆ ขึ้น เมื่อความตายมาถึงจะได้ไม่ต้องตกใจกลัวและเป็นห่วงสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นอาการของคนหลงตาย ดังนั้นได้ชื่อว่าไม่ประมาทในธรรม คือสภาวะอันเป็นอยู่ตามธรรมชาติของโลก เป็นการถือเอาประโยชน์แห่งการเกิดไว้ได้ไม่เสียชาติ

ความมีสติรอบคอบ เป็นเครื่องประคับประคองผู้มึนสติให้มีความประพฤติดีงาม ห่างไกลจากความหลงมัวเมาและพลั้งเผลอยิ่งขึ้น จึงได้ชื่อว่า เป็นกัลยาณธรรม ในปัญญาจวมสิกขาบท

คนผู้ตั้งอยู่ในกัลยาณธรรม ได้ชื่อว่า กัลยาณชน คือ คนมีความประพฤติดีงาม ย่อมเป็นที่นิยมนับถือและเป็นแบบอย่างอันดีของคนทั่ว ๆ ไป (๑)

---

(๑) ตอนที่ ๓ ถึงตอนที่ ๕ นี้ สำหรับสอนให้รู้เพียงข้อปฏิบัติเบื้องต้นของพุทธศาสนิกชนโดยสังเขป ได้เก็บความมาจากตำราเบญจศีลเบญจธรรม ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ถ้าต้องการความพิสดารยิ่งขึ้น พึงตามไปดูเอาในตำรานั้น

ภาคที่ ๒
ธรรมโดยพระสงฆ์

กล่าวทั่วไป

๔๓. คำว่า “ธรรม” เมื่อกล่าวโดยประสงค์ ได้แก่ความดีที่คุ้มครองรักษาผู้ประพฤติกมิให้ตกต่ำ เป็นทางนำความประพฤติภายในให้เรียบร้อย และเป็นเครื่องกล่อมเกลตาชยาศัยให้ประณีต อำนวยผลให้บุคคลผู้ปฏิบัติปกครองตนได้จริง ๆ เป็นส่วนหนึ่งแห่งพระศาสนา

ธรรมนั้น มีหลายอย่างหลายประเภท และมีคุณวิเศษต่างๆ กัน เปรียบเหมือน โอสถ ขนานหนึ่ง ๆ ก็ย่อมมีคุณสามารถบำบัดโรค ได้อย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงเป็นฐานะอยู่ที่บุคคลจะพึงศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้ในธรรมนั้น ๆ เพื่อเป็นประโยชน์แก่การที่จะเลือกเฟ้นถือเอาเป็นข้อปฏิบัติ อันการปฏิบัติหากไม่อิงความรู้ที่เกิดจากการศึกษา ย่อมตกอยู่ในฐานะที่มงาย ผลที่จะพึงได้ก็ไม่ถูกต้องตรงต่อประโยชน์ของธรรม หากได้อิงความรู้เป็นหลักแล้วการปฏิบัติย่อมสำเร็จประโยชน์เป็นอย่างดี เพราะอย่างนี้ในหมู่ที่เจริญแล้วทั้งหลายจึงมีการสอนการเรียนธรรม แม้การสอนการเรียนจรรยา ก็นับเข้าในข้อนี้เหมือนกัน

การปฏิบัติธรรมนั้น มี ๒ ทาง คือ ละ ๑ บำเพ็ญ ๑ ละนั้นได้แก่ ละบาปอกุศลโทษลามก ที่ทำความประพฤติและความคิดให้เศร้าหมอง บำเพ็ญจำพวกนี้ เช่น อกุศลมูล ๓ นีวรณ ๕ เป็นต้น บำเพ็ญนั้นได้แก่บำเพ็ญคุณความดีที่เป็นจรรยาคุณสมบัติทั่วไป คุณจำพวกนี้ เช่น ศรัทธา ศีล ทิริโอตตัมปะ พาหุสัจจะ วิริยะ สติ ปัญญา เป็นต้น

ในลำดับนี้ จะได้จัดประเภทธรรมต่าง ๆ ไว้เป็นตัวอย่าง เพียงที่นักเรียนในกองโรงเรียนนายร้อยทหารบก จะพึงศึกษาและปฏิบัติได้อย่างไร ดังต่อไปนี้

ตอนที่ ๑

อกุศลมูลและกุศลมูล

๔๔. อกุศลมูลและกุศลมูล^๕ เป็นรากเง่าเค้าเงื่อนแห่งความชั่วและความดีทั้งหลาย คือ

อกุศลมูลมี ๓ อย่าง คือ โลภะ โทสะ โมหะ นี้เป็นรากเง่าแห่งความชั่ว

กุศลมูลมี ๓ อย่าง คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ นี้เป็นรากเง่าแห่งความดี

บรรดาความชั่วทั้งหลาย ซึ่งคนประพฤติกันโดยมาก จนถึงต้องรับผลร้ายต่าง ๆ นั้น ย่อมเกิดแต่อกุศล ๓ ประการ คือเกิดแต่โลภะ ความละโมภะอยากได้อย่าง ๑ เกิดแต่โทสะ ความคิดประทุษร้ายเขาอย่าง ๑ เกิดแต่โมหะ ความหลงไม่รู้จริงอย่าง ๑ อกุศลทั้ง ๓ ประการนี้ ยังความชั่วร้ายทั้งหลายที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ที่เกิดแล้วให้เจริญยิ่งขึ้น จึงมีชื่อว่าอกุศลมูล คือเป็นรากเง่าที่จะให้เกิดอกุศลทั้งหลายอื่น ๆ อีก ดังจะได้อธิบายต่อไป

โลภะ คือความละโมภะอยากได้ทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตน ย่อมเกิดขึ้นเพราะความเพ่งเล็งในวัตถุของผู้อื่นเป็นที่ตั้ง เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้คันธรน ในการที่จะถือเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตน โดยทางอันไม่ชอบธรรม เช่น ลอบลักขโมยเอาบ้าง หยิบฉวยแย่งชิงเอาซึ่ง ๆ หน้าบ้าง ปล้นสะดมรบตีเอาบ้าง ใช้อำนาจค้ำขี่ข่มเหงเอาบ้าง เป็นเหตุให้ผู้ทำได้รับทุกข์โทษร้ายแรงต่าง ๆ และทำความเดือดร้อนให้เกิดแก่ผู้อื่นเป็นอันมาก

โทสะ คือความคิดประทุษร้ายเขา ย่อมเกิดแต่ความไม่พอใจในเหตุต่าง ๆ ที่มากระทบ เมื่อเกิดขึ้นในใจแล้ว ย่อมทำให้คิดแต่ที่จะประทุษร้ายประหัตประหารผู้อื่นให้พินาศ โทสะนี้มีอาการเร่าร้อนร้ายกาจเปรียบด้วยไฟธรรมคาไฟ ถ้ามีของอื่นเช่นน้ำมันระงับก็ดับลงได้ แต่ถ้าปล่อยให้เกิดขึ้น ๆ ก็อาจโพล่งพุ่งเป็นเปลวลูกกลมไหม้บ้านเรือนเป็นต้น ให้เกิดความเดือดร้อนฉนั้นได้ โทสะก็ฉนั้น เมื่อเกิดขึ้นแก่ผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นให้ร้อนรน เมื่อไม่ข่มใจปราบปรามให้สงบลง ก็เบ่งปรากฏออกถึงผิวพรรณมีโลหิตขึ้นหน้าจันหน้าแดง ครันยับยั้งไว้ไม่หยุด ก็ลูกกลมต่อไปถึงวาจา มีชู้ตวาดคำแข็งเป็นต้น หรือถึงกาย มีชกตีตบต่อยกันด้วยมือเปล่าเป็นเบื้องต้น จนถึงใช้อาวุธเข้าประหัตประหารกันถึงชีวิตเป็นที่สุด โทสะนี้เป็นเครื่องทำกิจวิญญานและความคิดความเห็นตลอดจนการงานให้เสื่อมเสียได้ เพราะฉนั้นในการสงคราม จึงห้ามนักห้ามหนาไม่ให้กระทำด้วยอำนาจโทสะ ให้กระทำด้วยใจเย็นและรอบคอบจริง ๆ จึงจะได้ชัยชนะ ขอผู้หวังความดีความงาม จงพยายามหักห้ามทำลายโทสะเสีย อย่าปล่อยให้เกิดขึ้นในตน

โมหะ คือความหลง ความเขลา เข้าใจผิด คิดไม่ถึง รู้ไม่เท่าทัน ในความผิดชอบชั่วดีทั้งหลาย โมหะนี้มีแต่ชักนำไปสู่ความผิดความชั่วความเสื่อมเสียโดยประการต่าง ๆ และเป็นเครื่องส่งเสริมให้ความโลภ ความคิดประทุษร้ายเขา กำเรปทวยยิ่งขึ้นด้วย เพราะทำใจให้มีดีมนมัวเมา ไม่มีสติปัญญาที่จะสอดส่องให้แลเห็นความผิดชอบชั่วดีในความประพฤติต่าง ๆ ได้

ทางปฏิบัติ อุกุศลมูล ๓ ประการ คือ โโลภะ โทสะ โมหะนี้เมื่อบุคคลพิจารณาเห็นว่าเป็นมูลแห่งความชั่วร้าย เป็นเครื่องทำลายคุณความดี และเป็น

บ่อเกิดแห่งความทุกข์แล้ว ควรมึสติยั้งระวังตรวจตราอยู่ที่ใจของตนเสมอ ถ้า
รู้สึกว่าจะเกิดขึ้น ก็จงพยายามหักห้ามและตัดรอนเสีย การที่จะตัดรอนอกุศลมูล
๓ ประการนี้ ต้องตัดด้วยธรรมอันเป็นข้าศึกต่อกัน คืออโลภะ ธรรมเป็น
ข้าศึกต่ออโลภะ คือความอารีเผื่อแผ่ ๑ อโทสะ ธรรมเป็นข้าศึกต่อโทสะ คือ
เมตตา กรุณา ๑ อโมหะ ธรรมเป็นข้าศึกต่อความหลง คือปัญญา ๑
ธรรม ๓ ประการนี้ เรียกว่ากุศลมูล คือเป็นรากเง่าแห่งกุศล หมายความว่า
ถ้ากุศลมูลเหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่งมีอยู่แล้ว กุศลอื่นที่ยังไม่เกิดก็เกิด
ขึ้นที่ เกิดแล้ว ก็เจริญมากขึ้น โดยนัยนี้ เป็นอันแสดงว่า อโลภะ อโทสะ
อโมหะ ๓ ประการนี้เป็นเครื่องตัดรอนอกุศลมูลด้วย เป็นเหตุเกิดและเจริญ
แห่งกุศลทั้งหลายด้วย พึงทราบความข้อนี้โดยสังเขปดังต่อไปนี้

บุคคลผู้ไม่โลภ มีอารีเผื่อแผ่ ไม่เป็นแต่เว้นจากมิจจาชีพเท่านั้น
ข้าสงเคราะห์คนอื่นด้วย โภคทรัพย์ของตนอีก

บุคคลผู้ไม่ดูร้าย มีเมตตากรุณาเป็นเบื้องหน้า ไม่เป็นแต่เว้นจาก
ฆ่าสัตว์และเบียดเบียนสัตว์เท่านั้น ช้าชวนชวายเป็นเพื่อนป้องกันอันตราย และ
เพื่อบำรุงชีวิตและความสุขของสัตว์อื่นอีกด้วย

บุคคลผู้ไม่หลง มีปัญญาเห็นประจักษ์ ไม่เป็นแต่เพียงรักตน แล้ว
และเว้นจากทุจริต ข้าคิดเห็นกว้างขวาง ในทางรักษาสุจริตธรรม และ
บำรุงผู้อื่นอีก มีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์สุขแห่งชนทั้งหลาย

กุศลมูล ๓ ประการนี้ มีคุณานิสงส์อันไพศาลเห็นปานฉะนี้ ควรที่
บุคคลจะอบรมให้เกิดขึ้นในตน

ตอนที่ ๒

อกุศลกรรมบถ ๑๐ และกุศลกรรมบถ ๑๐

๔๕. อกุศลกรรมบถและกุศลกรรมบถ^๕ เป็นธรรมสำหรับชี้ทางแห่งความชั่วและความดี สำหรับให้บุคคลพยายามละเว้นทางที่ชั่ว และดำเนินไปในทางที่ดี เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่นด้วย

ก. อกุศลกรรมบถ ๑๐^๕ คือ

๑. กายกรรม กระทำด้วยกาย ๓ คือ
  - ก. ปาณาติบาต ทำสัตว์ที่มีชีวิตให้ตกลงไป คือทำให้ตาย
  - ข. อทินนาทาน คือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้
  - ค. กาเมสุมิฉฉาจาร ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย
๒. วจีกรรม กระทำด้วยวาจา ๔ คือ
  - ก. มุสาวาท กล่าวเท็จ
  - ข. ปิสุณาวาจา กล่าวส่อเสียด
  - ค. ผรุสวาจา กล่าวคำหยาบ
  - ฌ. สัมผัปปลาวาจา กล่าวเพ้อเจ้อเหลวไหล
๓. มโนกรรม กระทำด้วยใจ ๓ คือ
  - ก. อภิชฌาอภิชฌา โลภอยากได้ของเขา
  - ข. พยาบาท ปองร้ายเขา
  - ค. มิจฉาทิฎฐิ เห็นผิดจากคลองธรรม

กรรม ๑๐ อย่างนี้เป็นทางชั่วไม่ใช่ทางควรดำเนิน พึงเว้นให้ไกล
เกิดแต่อกุศลมูลเป็นต้นเหตุ ทางปฏิบัติ ก็คือ ให้พยายามละเว้นอย่ากระทำลง
ไปอย่าให้มีขึ้นในตนได้

ข. กุศลกรรมบถ ๑๐ คือ

๑. กายกรรม กระทำด้วยกาย ๓ คือ
  - ก. ปาณาติปาทา เวรมณี เว้นทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไป
  - ข. อทินนาทานา เวรมณี เว้นถือเอาของที่เขามาไม่ได้ให้
  - ค. กามเมสุมิชฌาจารา เวรมณี เว้นประพฤติดิฉิตในกามทั้งหลาย
๒. วาจกรรม กระทำด้วยวาจา ๔ คือ
  - ก. มุสาวาทา เวรมณี เว้นพูดเท็จ
  - ข. ปัสสุณาย วาจา เวรมณี เว้นพูดส่อเสียด
  - ค. ผรุสสาย วาจา เวรมณี เว้นพูดหยาบ
  - ฆ. สมฺมปฺปลาปา เวรมณี เว้นพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล
๓. มโนกรรม กระทำด้วยใจ ๓ คือ
  - ก. อนภิชฺชมา ไม่โลภอยากได้ของเขา
  - ข. อพฺยาบาท ไม่พยาบาทปองร้ายเขา
  - ค. สมฺมาทิฏฺฐิ เห็นชอบตามคลองธรรม

กรรม ๑๐ อย่างนี้เป็นทางดี เป็นทางควรดำเนินอย่างยิ่ง เมื่อเรา
บำเพ็ญตนให้ตั้งอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้แล้ว อกุศลกรรมบถ ๑๐
ประการข้างต้นนั้น ก็จักเสื่อมสูญไปไม่เกิดขึ้น กุศลกรรม ๑๐ นี้เกิดขึ้นได้
เพราะกุศลมูลเป็นเหตุ

ตอนที่ ๓

โลกธรรม ๘ ประการ

---

๔๖. ธรรมที่ครอบงำบุคคล และบุคคลย่อมเป็นไปตามธรรมนั้น เรียกว่าโลกธรรม มี ๘ ประการคือ

ก. ฝ่ายที่พึงใจ ๔

๑. ลาภ ลาม

๒. ยโส ยศ

๓. ปัสสา ความสรรเสริญ

๔. สุขิ ความสุข

ข. ฝ่ายที่ไม่พึงใจ ๔

๑. อลาภ ความเสื่อมลาม

๒. อยโส ความเสื่อมยศ

๓. นินทา ความตจฉิน

๔. ทุกข์ ความทุกข์

คนเราที่ประกอบกรรมอยู่ทุกวันนี้ ไม่ว่าจะทำอะไร ทำอย่างไร ที่ไหนก็ตาม แม้ทำเพื่อประสบสิ่งที่พึงใจ ๔ ประการ และเพื่อหลีกเลี่ยงภัยจกัันสิ่งที่ไม่พึงใจ ๔ ประการก็ดี ก็ย่อมประสบทั้งสิ่งที่พึงใจและสิ่งที่ไม่พึงใจ จะเลือกเอาตามชอบใจไม่ได้เสมอไป แต่สิ่งที่พึงใจนั้น มักชักจูงให้บุคคลหมกมุ่นหลงพัวพันอยู่เสมอ สิ่งที่ไม่พึงใจนั้น มักชักจูงให้บุคคลเบือนหน้ายและปรารถนาที่จะแยกกันสัดให้หลุดพ้นไป แต่อย่างไรก็ดี สิ่งที่พึงใจและไม่

ฟังใจทั้ง ๘ ประการ ซึ่งเรียกว่าโลกธรรมนี้ ย่อมพะพานพัวพันคนทั่วไปใน
 โลกใคร ๆ จะหลีกเลี่ยงไม่ได้เลย ย่อมประสพด้วยกันทั้งสิ้น แต่ความจริงของ
 โลกธรรมทั้ง ๘ นี้ มีอยู่อย่างหนึ่ง คือเกิดขึ้นมาแล้ว ไม่เที่ยง ไม่คงทนถาวร
 แปรปรวนเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา ใครจะรู้สึกถึงความจริงข้อนี้หรือไม่ ก็คง
 เป็นอย่างนี้ แม้ใครจะปรารถนาให้เที่ยง ให้คงทนถาวร ไม่ให้แปรปรวน
 เสื่อมสิ้นไป โลกธรรมทั้ง ๘ นี้ก็คงเป็นอย่างนั้น ใคร ๆ จะยึดถือเอาสิ่งใดสิ่ง
 หนึ่งไว้ไม่ได้เลย เหตุนี้จึงควรรู้เท่าทันโลกธรรมไว้ และไม่ควรมียึดถือโลก
 ธรรมทั้งหมด เพราะความยึดถือเป็นความทุกข์ บุคคลผู้ไม่รู้เท่าทันเมื่อประสบ
 สิ่งที่น่าฟังใจก็เกิดความลุ่มหลงมัวเมาติดพันด้วยประการต่าง ๆ จนลืมความดีที่
 ควรทำต่อไป ครั้นสิ่งนั้นมาพินิจสัมพันธ์กลับกลายเป็นอื่นไป ก็เศร้าโศก
 เสียหายอาลัยถึงกับชบเซาเหงาง่วง จนไม่อาจทำความดีอีก ครั้นประสบสิ่งที่
 ไม่พึงใจ ก็เกิดความเศร้าโศกคร่ำครวญปริเทวะเสียใจต่าง ๆ นานา อันเป็น
 ความทุกข์แก่ตน จนทอดลอยต่อความดีอันเป็นหน้าที่ของตน แต่พอสิ่งไม่พึง
 ใจนั้นเสื่อมสิ้นไป กลับกำเริบฮึกเหิมไปใหม่อีก ไม่พอดีได้เลย โลกธรรม
 ๘ ประการนี้ เปรียบประดุจลมพัดบนพื้นโลกย่อมพัดไปถูกคนนั้นแล้วเลยไปถูก
 คนนั้นและคนโน้น และถูกสิ่งอื่น ๆ อีกต่อไป สุดแต่จะพัดพานไปทางไหน
 เมื่อพัดอากาศเย็นมาถูกเรา ๆ ก็รู้สึกสบายไปชั่วขณะหนึ่ง เมื่อพัดอากาศร้อน
 มาถูกเรา ๆ ก็ได้รับความร้อนชั่วพริบตาหนึ่ง เมื่อเรารู้เช่นนี้แล้วก็ควรจะรู้เท่าโลก
 ธรรมทั้ง ๘ อันมาถูกต้องเราด้วยแยกกายอันดี ว่าสิ่งนี้ไม่คงที่ จะต้องแปร
 ปรวนเสื่อมสิ้นไปเป็นแท้ และรักษาใจไว้ให้คงที่ไม่ทะเยอทะยานแสดงอาการ
 ยินดี หรือยินร้ายอันไม่ใช่อาการของผู้ดีเป็นภิกษุที่น่าละอาย ในเมื่อประสบ

โลกธรรม ๘ ประการนี้ การที่ปฏิบัติต่อโลกธรรมทั้ง ๘ ให้พอดีพองามนั้น มีหนทางที่ควรปฏิบัติดังนี้

ก. ทางปฏิบัติต่อฝ่ายที่พึงใจ ๔ คือ

๑. เมื่อจะแสวงหา อย่าแสวงหาให้ผิดธรรมชาติ จงแสวงหาโดยชอบธรรม

๒. เมื่อได้มา จงอย่าลุ่มหลงมัวเมาเพลิดเพลิน พึงรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ไม่เที่ยง ไม่คงทนถาวร จะต้องพินิจเสื่อมสิ้นจากไปเป็นแน่

๓. เมื่อจากไป ก็อย่าโทมนัสเศร้าโศกเสียใจ พึงรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ไม่เที่ยงต้องพินิจเสื่อมสิ้นไปอย่างนี้

ข. ทางปฏิบัติต่อฝ่ายที่ไม่พึงใจ ๔ คือ

๑. เมื่อยังไม่มาถึง จงอย่าประมาท ให้รู้เท่าทันและระมัดระวังป้องกันเหตุอยู่เสมอ

๒. เมื่อประสบเข้าแล้ว จงอย่าเศร้าโศกกระทบทุกข์ปริเทวะ พึงรู้ตามความจริงว่า นี่เป็นธรรมชาติอันใคร ๆ จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ก็ไม่เที่ยงจะต้องเสื่อมสิ้นไป แล้วมีสติตรวจตราค้นหาเหตุและกำจัดเหตุเสีย.

การที่จะปฏิบัติได้ดังที่กล่าวมานี้ จะต้องอาศัยความรู้ที่ว่า สิ่งใดเป็นผลเกิดแต่เหตุอันใด ถ้ารู้เหตุและปฏิบัติให้ชอบด้วยเหตุ ก็คงจะประสบผลซึ่งตรงต่อเหตุ ส่วนการที่ปฏิบัติดังนั้นไม่ได้ ปล่อยให้โลกธรรมครอบงำเอาจนเกินงามเกินถิ่นนั้น โดยมากมักจะเป็นเพราะเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๓ ประการนี้ คือ

ก. เพราะรู้ไม่เท่าทันถึงเหตุหรือเดินเล่อต่อเหตุ

ข. เพราะมัวหวังผลไม่ตรงกับเหตุหรือทำเหตุไม่ตรงกับผลที่หวัง

ค. เพราะไม่รู้ความจริงของเรื่องโลกธรรมว่าไม่เที่ยง ไม่คงทนถาวร มีความแปรปรวนเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา

เหตุนี้จึงเป็นข้อสำคัญที่จะต้องพิจารณาให้รู้จักว่าอะไรเป็นผลดี อะไรเป็นผลร้ายต่อไป เพื่อจะได้ปฏิบัติต่อโลกธรรมให้พอดี ไม่ปล่อยให้โลกธรรมครอบงำถึงกับแสดงอาการยินดีในร้ายจนเกินงาม.

ตอนที่ ๔ ผลดีและผลร้าย

๔๗. กล่าวตามโลกนิยม ผลดีนั้น คือสิ่งที่สามัญชนพึงปรารถนามี ๔ ประการ คือ ลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข ส่วนผลร้ายนั้น คือสิ่งที่สามัญชนไม่พึงปรารถนามี ๔ ประการเหมือนกัน คือ ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และความทุกข์

การที่จะรู้แต่เพียงว่า ลาภ ยศ สรรเสริญ และความสุข เป็นผลดี ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา และความทุกข์ เป็นผลร้ายนั้น ยังไม่เป็นการเพียงพอ ลาภก็ได้แก่ทรัพย์สินสมบัติที่ได้มาเช่นพัสดุ แก้วแหวนเงินทอง เป็นต้น ย่อมเป็นของดี แต่จะไปทุกสิ่งทุกอย่าง ทุกสมัย ทุกคราวนั้นหา มิได้ เพราะบางที่เราเข้าใจว่าดี แต่ที่แท้เป็นของไม่ดีก็มี เช่นลาภตามที่เราเข้าใจว่าเป็นผลดีนั้น ต้องเป็นลาภที่ได้มาด้วยความชอบธรรม ลาภใดที่ได้มาด้วยความผิดธรรม ลาภนั้นจะนับว่าเป็นผลดีไม่ได้ เพราะเป็นเหตุที่จะนำความทุกข์ความเสื่อมมาให้แก่ผู้ได้รับ ตัวอย่างพลทหาร ก. นำเงินมาให้แก่นายร้อยเอก ข. ผู้บังคับกองร้อยของตน เป็นเงินสินบน ๕๐๐ บาท เพื่อของการฝึกตลอดปี นายร้อยเอก ข. รับไว้ และงการฝึกให้แก่พลทหาร ก. ตามความประสงค์ดังนี้ เงิน ๕๐๐ บาทที่นายร้อยเอก ข. ได้นั้น ดูเผินๆ ก็เข้าใจว่าเป็นลาภเป็นผลดี แต่ที่จริงไม่ใช่ผลดี เพราะเป็นของไม่ชอบธรรม เหตุว่าได้มาด้วยการรับสินบน อันไม่ชอบด้วยกฎหมาย และธรรม ไม่ใช่ได้มาด้วยความบริสุทธิ์ ลาภนั้นย่อมจะไม่นำมาซึ่งความสุขความเจริญแก่ตน ไม่ซำัก

เร็วคงจะให้ผลร้าย มิให้ถูกไล่ออกจากราชการ ถูกถอดจากยศ และถูกจำจองเป็นต้น เป็นอันว่าลาภที่ได้โดยไม่ชอบธรรมนั้น กลับเป็นเหตุให้เสื่อมลาภเสื่อมยศถูกนินทา และได้ความทุกข์ จึงไม่ถือว่าเป็นผลดี เพราะฉะนั้นพึงเข้าใจว่าผลดีนั้นต้องเป็นผลดีที่เกิดแต่เหตุอันชอบธรรม ถ้าเกิดแต่เหตุอันผิดธรรมแล้วหาใช่ผลดีไม่ กลับเป็นเหตุแห่งผลร้าย

ผลดีย่อมเป็นที่พอใจของคนโดยมาก แต่จะให้สมปรารถนานั้นเป็นการยาก เพราะคนทั้งปวงต่างพร้อมใจกันชวนชวยกอบโกยใส่ตน ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้เกิดมีการแย่งชิงริษยาพยาบาทเบียดเบียนกันและกัน ส่วนผลร้ายไม่มีใครพอใจปรารถนา ต่างก็มุ่งจะสลัดชั้ทิ้งให้พ้นไปจากตนจึงเป็นเหตุให้เกิดพยาบาทปองร้ายในเรื่องหาความดีใส่ตัว บ้ายความชั่วให้ผู้อื่น เรื่องนี้ยังมีปรากฏชุกชุมอยู่ในหมู่คนที่ไม่มีใจเป็นธรรมโดยมาก เพราะฉะนั้นเราควรต้องรู้จักธรรมชาติของสิ่งเหล่านี้ว่า เกิดขึ้นจากอะไร เป็นต้นว่าเราอยากจะได้ลาภ ก็ไม่ใช่ว่าเราจะถือภาชนะไปตักตวงกึ่งตักน้ำ หรือเราจะไปแย่งชิงหยิบฉวยของเขาตั้งใจผู้ร้ายกระทำอยู่ที่หาควรไม่ หรือเมื่อไม่ได้ด้วยอาการเปิดเผยตั้งว่ามานั้นจะใช้ความริษยาพยาบาทปองร้ายเขา เบี่ยงบายบีบบังคับเขา ด้วยอุบายหรืออำนาจในทางลับก็หาควรไม่ ผลดีทั้งหลายมีลาภเป็นต้นนี้ ถ้าแสวงหาโดยทางทุจริตไม่ชอบธรรมแล้ว ถึงได้มาก็เป็นของไม่ชอบธรรม ไม่นำให้เกิดความสุขความเจริญได้ เพราะฉะนั้นพึงเว้นการแสวงหาโดยวิธีเช่นนั้น เพราะไม่ใช่ทางมาแห่งผลดีเลย พึงทราบทางมาคือต้นเหตุแห่งผลดีผลร้ายนั้น ดังต่อไปนี้

ผลดีย่อมเกิดแต่การทำดี คือ กุศลกรรมเป็นต้นเหตุ

ผลร้ายย่อมเกิดแต่การทำชั่ว คือ อกุศลกรรมเป็นต้นเหตุ

ผลดีและผลร้ายทั้งปวงที่จะเกิดขึ้นได้นั้น ต้องอาศัยเหตุ ถ้าไม่มีเหตุแล้วจะมีผลไม่ได้ เช่นผลไม้ ถ้าไม่มีต้นแล้วจะมีดอกมีผลได้อย่างไร เพราะฉะนั้นกรรมที่เป็นความดีหรือความชั่ว (กุศลหรืออกุศล) ที่ท่านได้ทำนั้นแหละ ย่อมเป็นเหตุของผลดีและผลร้ายเหมือนดังพืชผลที่ต่างกัน ก็ต่างกันโดยพืชพันธุ์ พันธุ์ข้าวผลก็ต้องเป็นข้าว พันธุ์หญ้าผลก็ต้องเป็นหญ้า สุดแต่พืชพันธุ์ที่ท่านเพาะ หว่านสิ่งใดก็ได้ผลเป็นสิ่งนั้น ความจริงมีอยู่ดังนี้ เพราะฉะนั้นเมื่อกระทำเหตุดีก็ย่อมได้รับผลดี คือเกิดความสุขใจ ได้ประโยชน์และความสุข เมื่อกระทำเหตุร้ายก็ได้รับผลร้าย คือเกิดความเสียใจ ไร้ประโยชน์ ได้รับทุกข์ ขอผู้หวังผลดีจงตั้งหน้ากระทำแต่ความดี ละเว้นความชั่วอย่าหลงเดินในทางผิด เช่นปรารถนาผลดีแต่ทำเหตุชั่ว โดยเข้าใจว่าความชั่วที่ท่านนั้นจะไม่ให้ผลร้าย จงเข้าใจว่าผลดีผลร้ายนั้น ย่อมเกิดตามชนิดของต้นเหตุ ไม่ช้าก็เร็ว ตามกำลังความอ่อนหรือแรงแห่งการกระทำดีกระทำชั่ว ซึ่งเป็นต้นเหตุ

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นการจำเป็นนัก ที่จะต้องอบรมปัญญาความฉลาดในเหตุผลให้แก่กล้า จึงจะสามารถดำเนินตนให้ถูกทาง ดังที่กล่าวมาแล้วได้

ตอนที่ ๕ เหตุที่ทำให้เกิดปัญญา

๔๘. ปัญญา นั้น คือความฉลาดอันเป็นเครื่องสอดส่องให้เห็นความดีและความชั่ว ย่อมเกิดแต่เหตุ ๓ อย่าง ได้ชื่อตามเหตุที่เกิดขึ้นนั้น ๆ คือ

ก. สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการสดับตรับฟังศึกษาเล่าเรียน ความรู้ความถึคความเห็นของคนอื่น ๆ ซึ่งจะนำมาเป็นเครื่องเทียบเคียงให้เห็นเหตุผลชั่วดี

ข. จินตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากความคิดใคร่ครวญไตรตรองเหตุ-ผลถ่องแท้

ค. ภาวนามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากภavana กล่าวทั่วไปได้แก่การอบรมทตลงให้ปัญญามีขึ้นในตน เป็นความฉลาดความเข้าใจที่เกิดแต่ความชำนาญในกิจนั้น ๆ เมื่อกล่าวเฉพาะในทางใจ ได้แก่การอบรมใจให้สงบเห็นความเป็นเองแห่งลักษณะอาการภายใน ซึ่งมีอยู่เฉพาะหน้า เกิดความรู้ตระหนักแน่ในเหตุผลชัดเจน มีความรู้เห็นตามที่เป็นจริงอย่างไร

ปัญญา ๓ อย่างนี้ สุตมยปัญญา เป็นปัญญาที่ต้องอาศัยการศึกษาเล่าเรียนทำตนให้เป็นผู้มีภูมิรู้กว้างขวาง ได้รู้เห็นการงานต่าง ๆ ถ้ายความรู้ความเห็นของผู้อื่นนำมาเป็นเครื่องเทียบเคียงให้เกิดปัญญาขึ้นได้ ส่วนจินตมยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดได้ด้วยการคิด ถ้าไม่หมั่นคิดหมั่นตรองปัญญาก็ไม่เกิด ส่วนภาวนามยปัญญา เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นได้ด้วยการฝึกฝน

อบรมตามที่ได้สัปดาห์รับฟังและไตรตรองแล้ว บัญญาชนคนนี้จะต้องอาศัยอบรม
ขึ้นมาเป็นลำดับ เพราะถ้าไม่เคยฟังไม่เคยคิดแล้ว จะมีความรู้ความเห็น
ปรุปรุ่งไปไม่ได้ ถ้าจะอาศัยแต่ปัญญาของตนฝ่ายเดียว ก็ไม่มีเครื่องสอบสวน
ให้รู้แน่ ถ้าจะเชื่อแต่เขาบอกเล่าฝ่ายเดียวโดยไม่คิดไตรตรองให้รู้ผิดชอบก็ไม่
มั่นใจว่าจะถูกหรือผิด เพราะฉะนั้นการฟังกับคิดจึงเป็นของคู่กัน และจะต้อง
ทำเป็นกิจเบื้องต้น เมื่อฟังแล้วต้องคิด คิดแล้วต้องฟังสอบประกอบกันอยู่
เสมอ แล้วจึงค่อยทำความวินิจฉัยลงไปตามเหตุผลให้ตระหนักชัด

ตอนที่ ๖

ความฉลาด ๓ อย่าง

๔๙. ธรรมดาบุคคลที่จะทราบว่า อะไรเป็นความดีและอะไรเป็นความชั่วนั้น ไม่ใช่เป็นการง่าย เพราะคนเรามีกิเลสที่กล่าวโดยเฉพาะได้แก่ โมหะคือความหลงความเขลาหรือความเข้าใจผิด บิดบังปัญญาไว้ ไม่ให้ความไหวพริบล่วงรู้เท่าทันในเหตุการณ์ทั้งหลายได้ เมื่อคนได้ประพฤติไปในทางที่ผิดแล้ว แต่ก็ถือว่าเป็นความดี เช่นบางคนก็รู้จักหลอกลวงคตโกง เบียดเบียนคนอื่นหาเลี้ยงชีพ หรือบางคนเมื่อตนได้กระทำความผิดต่อทางธรรม และพระราชกำหนดกฎหมายแล้ว ก็เข้าใจหลบหลีกพutschาปลิ้นปล้อนเอาตัวรอดไม่ให้ต้องรับอาชญาโดยประการต่าง ๆ ก็ถือเอาว่าเป็นความฉลาดเป็นความดี แต่แท้ที่จริงหาใช่เป็นความฉลาดเป็นความดีไม่ กลับเป็นความโง่อย่างบัดซบและชั่วร้ายอย่างน่าบัดสีเสียอีก เพราะการประพฤติเช่นนั้น เป็นเหตุที่จะทำให้คนทั้งหลายตราหน้าซ้ำซ้ำว่าเป็นผู้ฉลาดแกมโกง แต่นั่น ย่อมไม่เป็นที่ไว้วางใจของเขาไม่มีใครเชื่อถือ ถึงแม้คนอื่นเขาจะไม่รู้เท่าในเหตุนี้ก็ตาม ก็ดี แต่ความประพฤติของตนนั้นคงเป็นความชั่วอยู่นั่นเอง และความชั่วนี้แหละจะติดสันดานตนต่อไปประดุจพืชที่เพาะไว้ เมื่อถึงสมัยอันควรกาล ก็จงอกและออกเป็นผลให้บุคคลผู้นั้นได้รับทุกข์โทษต่อไปในวันหน้าไม่สิ้นสุคความดี คือความบริสุทธิ์แห่งใจ อันไม่พัวพันด้วยอำนาจแห่งกิเลสที่จะนำไปสู่โทษทุกข์ต่าง ๆ หรือความดีที่เป็นเครื่องชำระสันดานให้ผ่องใสปราศจากมลทินคือกิเลสซึ่งเป็นเครื่องทำให้สันดานไม่บริสุทธิ์ รวมเรียกว่า

บุญ และบุญนี้เป็นต้นเค้าแห่งความดีทั้งมวล กล่าวคือ เป็นตัวความบริสุทธิ์แห่งใจที่กล่าวแล้วนั้นด้วย เป็นเครื่องชำระใจให้บริสุทธิ์ด้วย ส่วนความชั่วก็คือความลามกแห่งใจ ที่พัวพันเป็นไปตามอำนาจแห่งกิเลสที่เกิดขึ้น ซึ่งชักนำไปสู่บุคคลไปสู่โทษทุจริตต่างๆ นี้นี้แลที่เรียกว่า “บาป” และคำว่า “บาป” ก็แปลว่าความชั่วนั่นเอง

การที่บุคคลจะรู้ว่าอะไรเป็นบุญ คือความดี ควรประพฤติเมื่อประพฤติแล้ว เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข และอะไรเป็นบาป คือความชั่ว ไม่ควรประพฤติ เมื่อประพฤติแล้ว เป็นไปเพื่อไร้ประโยชน์และความทุกข์ ก็ต้องอาศัยความฉลาดรอบรู้ของตนเองเป็นประมาณ จึงจะดำเนินไปโดยสะดวกและถูกต้องได้ เมื่อพิจารณาตามที่ท่านกล่าวไว้แต่ก่อน ก็เห็นว่าความฉลาดรู้จักผิดชอบชั่วดีของบุคคลนั้น มีลักษณะต่างกันอยู่ ๓ ประการคือ

ก. อายโกศล มีความฉลาดรู้จักความดีและความเจริญทั้งปวง คือรู้ว่าประพฤติอย่างนั้นอย่างนั้นเป็นความดีเป็นความเจริญ เช่นนักเรียนมีความอดทนต่อความลำบาก อุทิศกำลังใจศึกษาวิทยาเพื่อจะทำให้ตนเป็นคนเฉลียวฉลาด จะได้เป็นประโยชน์ในการหาเลี้ยงชีพต่อไปภายหน้า และนำวิชาความรู้ที่ตนได้ศึกษาแล้วนั้นไปประกอบให้เป็นคุณเป็นประโยชน์ตามกาลสมัย ได้รับความเจริญยิ่งขึ้นไปตามลำดับดังนี้ เป็นต้น

ข. อปายโกศล มีความฉลาดรู้จักความชั่วและความเสื่อมเสียทั้งปวง คือรู้ว่าประพฤติอย่างนั้นอย่างนั้นเป็นความชั่ว จะมีความเสื่อมเสียจะพินาศฉิบหายไปทางเดียว เช่นผู้ที่รู้ว่าทำกิจการอะไร อันเจือไปด้วยความเกียจคร้านมักง่ายสะเพร่า เป็นความชั่ว และเป็นหนทางแห่งความเสื่อมเสีย จะ

ทำให้การงานเจริญไปไม่ได้ มักจะทอดยทอดทิ้ง เกิดความเสียหายไม่มีที่
สิ้นสุดตั้งนี้เป็นต้น

ค. อุปายโกศล มีความฉลาดรู้จักเลือกประพฤติกแต่ฝ่ายดีและรู้จัก
หลีกเลี่ยงไม่ทำฝ่ายที่ชั่ว คือเข้าใจเลือกหยิบเอาแต่ความดี ที่จะนำตน ไปสู่
ความสุขความสำราญฝ่ายเดียวกันประพฤติก และรู้จักเข้าใจหลีกเลี่ยงไม่ประ
พฤติกความชั่ว อันจะนำตน ไปสู่ความทุกข์ความเดือดร้อน เช่นฉลาดตั้งตน
ไว้ในความสัตย์สุจริตเสมอ อันเป็นเหตุที่จะให้คนทั้งหลายเชื่อถือไว้วางใจ
และรู้จักละเว้นด้วยอุบาย ไม่ประพฤติกการหลอกลวงคดโกง อันเป็นเหตุที่จะ
ให้เสียชื่อเสียงและคุณความดีที่มีอยู่ในตน แม้ว่าจะได้รับประโยชน์สักเท่าใด
กติกในการอันไม่บริสุทธิ์นั้น ก็ละเว้นเสียได้ตั้งนี้เป็นต้น

ตอนที่ ๗

อิทธิบาท ๔

(คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่าง)

๕๐. บุคคลที่เกิดมาในโลกย่อมมีความปรารถนาสุขสำราญด้วยกันทั้ง สิ้น จึงได้ประพฤติตนและประกอบกิจการต่างๆ ตามที่ตนเห็นว่าจะทำให้เกิด สุขสำราญแก่ตน บางพวกก็ทำการค้าขาย บางพวกก็ทำนาทำสวน บางพวก ก็ทำราชการเป็นต้น ในกิจการที่ตนประกอบนั้น ๆ บางทีก็ทำสำเร็จเป็นผลดี สมประสงค์ บางทีก็ไม่สำเร็จ ซ้ำเป็นเหตุให้เกิดความเสียหายถึงกับได้รับทุกข์ ภัยอันตรายก็มี เช่นพ่อค้าอยากได้กำไรลงทุนค้าขาย ภายหลังกลับขาดทุนเป็น คนยากจนคนแค่น หรือนักเรียนที่มีความประสงค์จะศึกษาเล่าเรียนให้มีวิชา ความรู้ แล้วออกไปรับราชการ ครั้นเรียนไปเห็นว่าเป็นของยาก เกิดความ ท้อถอยเบื่อหน่ายแล้วลาออกจากโรงเรียน การที่เป็นดังนั้นก็เพราะบุคคลเหล่านั้นขาดอิทธิบาท คือธรรมเป็นเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ผลที่ตนปรารถนา จึงไม่สำเร็จ ตามธรรมดากิจการที่บุคคลประกอบแม้จะเป็นการยากแสนยาก สักเพียงไรก็ดี ถ้าไม่เหลือวิสัยที่มนุษย์จะทำได้แล้ว เมื่อผู้ประกอบนั้นมีอิทธิ บาทบริบูรณ์แล้ว ย่อมสำเร็จได้ตามความปรารถนา มีตัวอย่างที่จะชี้ให้เห็น ได้เช่นองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา ที่พระองค์ได้บรรลुพระอนุตตรสัมมา- สัมโพธิญาณ ซึ่งเป็นของยากแสนที่จะยาก พระองค์ก็ทรงอาศัยคุณธรรมนี้เป็น เครื่องสนับสนุน จึงได้บรรลุธรรมวิเศษเหล่านั้น จึงได้ทรงนำมาสั่งสอนให้

หมู่ชนรู้แจ้งเห็นจริง และได้รับประโยชน์โดยสมควรแก่ความปฏิบัติของตน ๆ เหลือที่จะพรรณนาคงปรากฏแก่เราเป็นพยานหลักฐานอยู่ในทุกวันนี้

ธรรมที่เป็นเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ซึ่งเรียกว่าอิทธิบาทนั้นมี ๔ อย่าง ดังจะบรรยายต่อไปนี้

ก. ฉันทะ

๕๑. ฉันทะ คือความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น ธรรมทาบบุคคลเมื่อเกิดขึ้นมาในโลกแล้วย่อมประกอบกรณด้วยกันทั้งนั้น เพราะมีกายวาจาใจ กายมีหน้าที่ในการทำ วาจา มีหน้าที่ในการพูด ใจมีหน้าที่ในการคิด ใครจะปฏิเสธว่าไม่ต้องทำการงานอะไรนั้นปฏิเสธไม่ได้ แต่การงานนั้น ๆ ถ้าบุคคลผู้ประกอบหมดฉันทะความพอใจรักใคร่เสียแล้วไซ้ร้ ก็ยากที่จะสำเร็จตามความประสงค์ได้ เพราะเมื่อหมดฉันทะแล้ว ความพยายามและใฝ่ใจพิจารณาเหตุผลในการงานนั้นก็ย่อมไม่มี เช่นนักเรียนบางคน หมดฉันทะในการศึกษาเล่าเรียนแล้ว ลาออกจากโรงเรียนเสียในระหว่างยังศึกษาเล่าเรียนอยู่ ก็ย่อมเรียนไม่สำเร็จถึงที่สุดได้ เพราะฉะนั้นฉันทะจึงเป็นข้อสำคัญ จะทำการสิ่งใดต้องปลูกฉันทะให้เกิดขึ้นในการสิ่งนั้น ฉันทะจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยความคิดอันฉลาดของตน เช่นคิดถึงคุณประโยชน์แห่งการนั้น ๆ อันจักมีแก่ตนแก่ผู้อื่นหรือแก่หมู่คณะ และชาติของตนทั้งนี้เป็นอัน เมื่อฉันทะเกิดขึ้นในสันดานแล้ว ย่อมชักนำธรรมอีก ๓ ข้อซึ่งจะกล่าวต่อไปให้เจริญขึ้นตามกัน ผู้หวังผลที่สุดแห่งการงานของตน จงปลูกความพอใจรักใคร่ในการงานของตนนั้นให้เกิดขึ้น เมื่อเกิดขึ้นแล้วพึงรักษาไว้อย่าให้เสื่อม

ข. วิริยะ

๕๒. วิริยะ คือความเพียรในสิ่งนั้น อันความเพียรนี้ได้แก่ความกล้าหาญ ไม่ย่อท้อต่อการทำงานที่ทำนั้น ๆ เมื่อเกิดขึ้นในสันดานของผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นกล้าหาญ ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากในการทำงานนั้น ๆ สามารถทำกิจการนั้น ๆ ให้สำเร็จได้ แมื่กกิจการนั้นจะยากลำบากใหญ่โตเพียงไรก็ตาม ย่อมทำให้สำเร็จผลตามความประสงค์ได้ ทว่าปลวกถึงแม้ตัวจะเล็กกำลังจะน้อยเท่านั้นก็ดี แต่เพราะเพียรขุดดินมาทีละน้อย ๆ ย่อมก่อรังให้เป็นจอมปลวกใหญ่โตขึ้นสำเร็จได้ฉับไฉน ผู้มีความเพียรในกิจการ ย่อมทำกิจการให้สำเร็จตามความประสงค์ได้ฉับนั้น

ค. จิตตะ

๕๓. จิตตะ คือเอาใจฝักใฝ่ในสิ่งนั้นไม่วางธุระ เมื่อบุคคลได้ลงมือลงแรงพากเพียรทำกิจการอันใด มีใจผูกพันในกิจการอันนั้นมั่นคง มีใจเป็นห่วงเป็นใยในกิจการนั้นเนื่องนิจ ไม่ทอดทิ้งธุระเพิกเฉยเสีย ธุระกิจการนั้นถึงแม้จะยากลำบากเพียงไร ก็จะกลายเป็นของง่ายด้วยความเอาใจฝักใฝ่อยู่เสมอ เช่นนักเรียนที่ฝึกหัดเพลงออวูธครวแรกก็คงรู้สึกว่าเป็นของยาก ครั้นใฝ่ใจอยู่เสมอไม่ทอดธุระเสียเพลงออวูธนั้นก็ปรากฏว่าง่ายเข้าทุกที จนให้รู้สึกว่าเป็นกิจธรรมดา เหมือนกับอาการย็นดินนึ่งนอนที่เป็นอริยาบถอันบุคคลประพฤติอยู่ทุกวัน ซึ่งไม่มีผู้ใดเลยรู้สึกว่าเป็นของยากลำบากอย่างไร ส่วนกิจการที่บุคคลมิได้เอาใจฝักใฝ่ แม้จะเป็นของง่ายก็ดูเป็นของยากหนักอึ้งใจเสมอ เพราะฉะนั้นบุคคลผู้ประกอบกิจการใด ๆ พึงเอาใจฝักใฝ่ในกิจการนั้น ๆ เพื่อให้สำเร็จตามความประสงค์

๗. วิมังสา

๕๔. วิมังสา คือหมั่นตรិตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น บรรดาบุคคลผู้ทำกิจการกันอยู่ในโลกนี้ ก็คือ ทำเหตุเพื่อให้เกิดผลที่ตนประสงค์ ถ้าไม่หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลในกิจการที่ตนประกอบย่อมไม่สามารถที่จะทำตัดแปลงแก้ไขกิจการนั้นให้สำเร็จตามความประสงค์ได้ ส่วนบุคคลผู้หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผล ในกิจการที่ตนประกอบย่อมทำแก้ไขก็ย้ายเปลี่ยนแปลงกิจการนั้นให้สำเร็จผลตามความประสงค์ของตนได้ทุกเมื่อ เพราะผู้ที่หมั่นตริตรองพิจารณาเหตุผลย่อมรู้เข้าใจในกิจการที่ตนประกอบ และมีอุปายที่จะประกอบกิจการนั้นโดยกว้างขวาง

ธรรมเหล่านี้ แม้เพียงเฉพาะแต่ประการใดประการหนึ่ง ก็เป็นคุณที่อำนวยประโยชน์สุขมิใช่น้อย เมื่อได้มีพร้อมทั้ง ๔ ประการ ก็ย่อมเป็นคุณมีกำลังอันไพศาลในอันยังกิจการทั้งปวงที่ไม่เหลือวิสัยให้สำเร็จสมประสงค์ได้ เพราะฉะนั้นผู้หวังความเจริญและความสำเร็จแห่งการงานของตน พึงอบรมอิทธิบาท ๔ ประการนี้ ให้มีบริบูรณ์ในตนทุกเมื่อ เบื้องต้นพึงปลูกจันทรขึ้นก่อน เมื่อจันทรเกิดแล้ว ย่อมเป็นกำลังให้ธรรมอีก ๓ ประการเกิดขึ้นได้โดยไม่ยากด้วย ท่านได้สรรเสริญธรรมหมวดนี้เป็นโคลงสุภาษิตไว้ว่า

“พอใจเป็นเหตุให้	พากเพียร
จิตมุ่งไปหาเหียร	สังนั้น
ดำริตริตรองเรียน	มูลเหตุ ผลนา
จักเสร็จสมใจมัน	เที่ยงแท้ ธรรมดา”

ตอนที่ ๘

อธิษฐานธรรม ๔ (ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ ประการ)

๕๕. ผู้หวังจะตั้งตนอยู่ในครองธรรม ไม่ประพฤติให้เขวไปในทางที่ผิดธรรมแล้ว จำเป็นต้องมีธรรมอันเป็นหลักฐานตั้งไว้ในใจจะได้เป็นเครื่องชักนำตนไปในทางที่ชอบ ไม่พาให้เขวไปในทางที่ผิด ธรรมที่ควรมีไว้ในใจ คือ อธิษฐานธรรม ๔ ประการ

ก. ปัญญา คือความรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ คนเราจะรอบรู้ไปตลอดทุกสิ่งทุกอย่างนั้น ย่อมเป็นไปไม่ได้ แต่ต้องรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ คือเหตุแห่งความสุขความเจริญแห่งความทุกข์ความเสื่อม และความจริงแห่งสังขารตามที่เป็นอย่างไร จึงจะประสบความสุขความเจริญ พ้นจากความทุกข์ความเสื่อมได้หาไม่จักเอาตัวไม่รอด เพราะฉะนั้นผู้ใดมีกิจอันใดเป็นหน้าที่ของตน หรือที่ตนจำต้องเกี่ยวข้องอยู่ด้วยเป็นการจำเป็นแท้ที่ผู้นั้นจักต้องรอบรู้กิจอันนั้น โดยแตกฉาน ให้สามารถดำเนินการได้โดยเรียบร้อย ปราศจากอุปสรรคที่จะพึงเกิดขึ้นเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ที่จะเป็นเช่นนี้ได้ ต้องอาศัยอุตสาหะเล่าเรียนพยายามฝึกฝน ใช้ความคิดความสังเกตจับแยกแยะ ให้รู้ทั่วถึงในหน้าที่นั้น ๆ โดยต้องแท้ไม่เคลือบคลุม จะถือเอาแต่ที่เห็นเป็นประมาณไม่ได้ สิ่งใดที่แลเห็นด้วยตาโดยปกติ สิ่งนั้นมักเป็นของเคลือบคลุมและแต่งย้อมโดยมาก จะเห็นความแท้จริงของสิ่งนั้นๆ ได้ ต้องใช้ปัญญาพิจารณาให้ถี่ถ้วนรอบคอบ

จึงจะรู้ความจริงได้ เหตุนี้เมื่อเรามีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง จงใช้ปัญญา
 ค้นคว้าหาความรู้ในหน้าที่นั้นให้ถ่องแท้ กิจกรรมที่เข้าไป จึงจะไม่ผิดพลาด
 สามารถจะยังผลให้สำเร็จตามประสงค์ได้ เหตุนี้ ปัญญาจึงเป็นธรรมที่ควร
 ตั้งไว้ในใจประการหนึ่งพึงตั้งใจอบรมปัญญาให้เกิดขึ้น

ข. สัจจะ ความจริงใจ คือประพฤตีสั่งใดก็ได้จริงไม่หละหละ
 เหลวไหล กิจกรรมทั้งหลายที่ปวงที่เราทำ ถ้าทำจริงๆก็ย่อมสำเร็จได้ ถ้า
 ขาดความจริงใจ คือทำไม่จริงสักแต่ว่าทำไปเท่านั้น กิจกรรมนั้นย่อมสำเร็จไม่
 ถึงหากว่าจะสำเร็จได้ก็ไม่ดี และไม่ได้ผลเต็มที่ เช่นการศึกษาเหล่าเรียนของ
 นักเรียนแก่นักเรียนคนใดขาดความจริงใจ คือไม่ได้ตั้งใจเล่าเรียนจริงๆ
 สักว่าครูมาสอนอธิบายก็ฟังไป จะทำได้หรือไม่ได้ก็ช่าง จะสงสัยเคลือบ
 แคลงอย่างไรในวิชานั้นๆก็ไม่ต้องการไต่ถาม เช่นนี้ ผลที่สุดก็ไม่มีความรู้
 อะไรในวิชานั้น เพราะเหตุนี้เราจะทำอะไรจะประพฤตืออะไรต้องมีความจริงใจ
 ในการทำในการประพฤตินั้นจริงๆ จึงจะบรรลุผลสมตามความมุ่งหมายของเรา
 โดยบริบูรณ์ได้ เหตุนี้สัจจะจึงเป็นธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจประการหนึ่ง พึง
 ตั้งใจเป็นคนมีสัจจะ

ค. จาคะ คือสละสิ่งที่ เป็นข้าศึกแก่ความจริงใจ บุคคลจะประกอบ
 กิจกรรมใดๆ ต้องอาศัยความจริงใจเป็นที่ตั้ง เพื่อให้กิจกรรมนั้นๆสำเร็จไป
 โดยดีไม่มีบกพร่อง ดังกล่าวแล้วนั้น แต่ในบางครั้งบางขณะย่อมมีศัตรูมา
 ประทุษร้ายความจริงใจนั้นเสีย ทำให้ความจริงใจเสื่อมถอยน้อยลงหรือหมด
 สิ้นไปเสียทีเดียว เป็นเหตุให้การงานที่ทำนั้นไม่สำเร็จดังประสงค์ จึงจำเป็น
 ต้องสละสิ่งที่ เป็นข้าศึกต่อความจริงใจนั้นให้สิ้นเชิง เมื่อเรารู้อะไรเป็นเหตุ
 ที่จะทำให้เสียความจริงใจของเราแล้ว จงรีบละเสียให้เด็ดขาด ก็อะไรเล่าเป็น

ข้าศึกต่อความจริงใจที่สามารถจะทำให้ความจริงใจเสียไป ข้อนี้เมื่อกล่าวโดย เฉพาะ ความเกียจคร้านอย่างหนึ่งที่เป็นข้าศึกต่อความจริงใจ นอกจากนี้ก็ ยังมีอยู่อีกซึ่งแล้วแต่สติจะกำหนดและปัญญาจะพิจารณาส่องดูว่าอะไรเป็น ข้าศึกต่อความจริงใจ ซึ่งทำให้ความจริงใจของเราเสื่อมเสียไป เมื่อใช้สติ ปัญญา กำหนดพิจารณาเห็นแล้วต้องสละศัตรูของความจริงใจนั้นให้สิ้น เมื่อปราบศัตรูได้แล้วความจริงใจก็มีขึ้นตามเดิม แต่นั้นการงานก็จักดำเนินไป โดยเรียบร้อย บรรลุความสำเร็จผลตามประสงค์ เพราะเหตุนี้ จาคะจึง เป็นธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจด้วยประการหนึ่ง พึงตั้งใจคอยสละสิ่งที่ เป็นข้าศึก ต่อความจริงใจ

ม. อุปสมะ คือสงบใจจากสิ่งที่ เป็นข้าศึกต่อความสงบ ความสงบนั้น ได้แก่ความที่ใจเป็นปกติไม่ตื่นเต้นหวั่นไหวด้วยเหตุหรือร้ายที่เกิดขึ้น ไม่ กระวนกระวายหรือฟุ้งซ่านไปตามเหตุนั้น ๆ เป็นใจที่ปกติและหนักแน่น สิ่งที่ เป็นข้าศึกต่อความสงบนั้น ได้แก่สิ่งที่ทำใจให้ตื่นเต้นฟุ้งซ่านเศร้าหมอง ชุ่มมัว ต่าง ๆ เช่นความกำหนัดรักใคร่ในอารมณ์ที่ชอบใจเป็นต้น เมื่อมีเหตุการณ์ อย่างใดอย่างหนึ่งมากระทบกระทั่ง เหนียวรังใจสงบใจไว้ได้ ไม่ปล่อยใจไป บ่วนปั่นไปตามเหตุการณ์นั้น ๆ ดังนี้เรียกว่าสงบใจ คุณข้อนี้ นับว่าเป็นข้อ สำคัญในอันยังการงานและความสุขความเจริญให้สำเร็จได้ จึงควรตั้งไว้ในใจ ประการหนึ่ง พึงตั้งใจคอยสงบใจของตนจากสิ่งที่ เป็นข้าศึกต่อความสงบ

ตอนที่ ๙

นิเวศน์

(เรื่องห้ามกันจิตใจไม่ให้บรรลุความดี ๕ ประการ)

๕๖. ในคนเราไม่มีอะไรสำคัญยิ่งกว่าใจ แต่ว่าใจที่ได้รับการฝึกหัด
อบรมดีแล้ว ย่อมสำคัญยิ่งกว่าใจที่ไม่ได้อบรม เพราะว่าใจที่ไม่ได้ฝึกหัด
อบรม ย่อมทำคนให้เสียหายร้ายแรงได้ยิ่งกว่าภัยอันตรายที่คนอื่น ๆ จะพึงทำ
ให้ ส่วนใจที่ได้อบรมดีแล้ว ย่อมทำคนให้ดียิ่งกว่าใคร ๆ ผู้หวังดีจะพึงทำให้
เสียอีก คนจะดีหรือจะชั่วก็เพราะใจเป็นมูลเหตุ ถ้าใจชั่วนึกไปในทางความ
ชั่วทุจริต ก็ย่อมบังคับร่างกายให้ทำแต่ความชั่วทุจริต ถ้าใจดี คิดไปแต่
ในสิ่งที่ชอบก็จะบังคับร่างกายให้ประกอบแต่ความดีสุจริต เพราะฉะนั้นใจที่
อบรมดีแล้ว ย่อมสามารถที่จะประกอบการทำงานทั้งปวงให้สำเร็จได้ดี ตามปกติ
ใจที่ไม่ได้อบรมฝึกหัด ย่อมมีอารมณ์ไม่ดีเข้ามาขัดขวางครอบงำทำให้ขุนมัว
วิปลาสคิดอะไรไม่ตลอดปตลอดไปรัง กระทำกิจการผิด ๆ พลาด ๆ ไม่อาจ
ประกอบคุณความดีต่อไปได้ อารมณ์เช่นนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า
“นิเวศน์” คือ เครื่องห้ามกันจิตใจไม่ให้บรรลุความดีมีอยู่ ๕ ประการ คือ

ก. กามฉันท คือความรักใคร่พอใจหมกมุ่นในอารมณ์ที่น่ารักใคร่
มีราคาความกำหนัดเป็นมูล ถ้านิเวศน์ข้อนี้เข้าครอบงำดวงจิตของผู้ใด ก็ทำ
ให้ผู้นั้นมีจิตเศร้าหมองขุนมัวกลุ้มกลัดเร่าร้อนเพราะราคะ ไม่อาจคำนึงถึง
ผิดและชอบได้ เป็นเหตุให้ผู้นั้นละเลยความดีที่ควรทำ แต่ไปทำชั่วอนัน

ควรทำ และทำกิจการพลาดๆ ผิดๆ เช่นกับชายหนุ่มที่กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ ถ้าเกิดรักผู้หญิงและเอาใจผูกพันหมกมุ่นพะวงอยู่แต่เรื่องนั้น ส่วนการศึกษาเล่าเรียนที่เป็นของจำเป็นและเป็นประโยชน์ของตน จะต้องใช้ความพยายาม และความคิดอันละเอียดซุกซมก็ต้องละเอียดไม่เป็นอันจะเล่าเรียนได้เป็นปกติ แม้คิดอะไรก็จะพลั้งเผลอเพราะมัวไปพะวงอยู่กับเรื่องนั้น ต้องมีอุบายที่จะระวังดวงจิตเมื่อถึงคราวที่มีนวัตรซ้อนนี้เข้าครอบงำ พึงพิจารณาร่างกาย จนให้เห็นตามสภาพความเป็นจริงว่า เป็นของธรรมดาไม่ควรจะลุ่มหลงมัวเมาจนเป็นเหตุให้เสียการงานทั้งปวง แม้สักเช่นนั้นแล้วก็ยังบรรเทาระวังบงไม่ได้ก็ควรพึงพิจารณาให้เห็นว่าร่างกายนี้เมื่อแยกออกเป็นส่วน ๆ แล้วก็จะเห็นเป็นของที่น่าเกลียดขังขึงนัก เมื่อรู้เห็นเช่นนั้นแล้วระคะที่ครอบงำดวงจิตก็จะระวังลงได้ ใจก็ปราศจากมลทิน เปรียบเหมือนดวงจันทร์ที่ปราศจากเมฆมีแสงส่องลงมายังพื้นพิภพ ทำให้เกิดความชื่นบานแก่ปวงชนและให้มองเห็นสิ่งต่างๆ ได้ฉันทิ จิตที่พ้นจาก “กามฉันท” ก็ย่อมปลอดโปร่งตรองเห็นผิดและชอบในสรรพกิจการได้ฉันทิ

ข. พยาบาท คือความเคียดแค้นปองร้ายผูกใจเจ็บ มีโทษเป็นมูลถ้านวัตรซ้อนนี้เข้าครอบงำดวงจิตของผู้ใด ก็ทำให้ผู้นั้นเร่าร้อนกระสับกระส่ายงุ่นง่านกลัดกลุ้มมีอาการผันแปรไปต่างๆ ดวงจิตขุ่นมัวไม่อาจที่จะตรองเห็นความดีและชั่วในกิจการทั้งหลายได้โดยชัดเจน เพราะใจพลุ่งพล่านไม่สงบแน่แน่นอนได้ ประกอบกิจการอะไรก็มักเสียไม่เหมือนกับคนที่มิใช่เป็นปกติ มิแต่จะผิดพลาดรำไป เช่นกับนักเรียนเมื่อขณะที่มีเหตุทะเลาะวิวาทกับใครๆ ย่อมมีน้ำใจพลุ่งพล่านอยู่ด้วยความขัดเคืองเคียดแค้น เมื่อเป็นเช่นนั้นก็จะไม่เป็นอันศึกษาเล่าเรียนได้เป็นปกติ คิดอะไรก็ไม่ออก ตรองอะไรก็ไม่เห็นวิชา

ที่ศึกษาก็จึกไม่เข้าใจ มีแต่จะเสื่อมเสียไปถ่ายเดียว เพราะฉะนั้นเมื่อพยายามเข้าครอบงำดวงจิต ต้องมีอุปายแก้ไขระงับคือยับยั้งสติระลึกถึงคนอื่นเทียบกับตัวเอง เรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันทิ คนอื่นก็ฉันทิ เราอยู่ในโลกด้วยความไม่มีภัยไม่มีเวรกับใคร ๆ เป็นสุขสบายดีกว่าที่อยู่ด้วยการทะเลาะวิวาทบาดหมางเป็นศัตรูกับคนอื่น ๆ บัญญัติเมตตาจิตอันเป็นธรรม ที่เป็นเครื่องให้เกิดความรักใคร่หวังดี ด้วยคิดเห็นสภาพแห่งความจริงได้เช่นนี้ จิตก็ย่อมจะหลุดพ้นจากความพยายาม มีความสงบเยือกเย็น ใจที่ประกอบด้วยพยายามเปรียบเหมือนน้ำที่กำลังเดือดพล่านอยู่ ย่อมมองเห็นเงาหน้าไม่ชัดเจนสงบนิ่งอยู่แล้วจึงมองเห็นเงาหน้าได้ชัดฉันทิ ดวงจิตของบุคคลที่สงบจากความกตัญญูแก่คนแล้ว ย่อมส่องใสมีปัญญาพิจารณาเห็นผิดชอบชั่วดีได้ชัดเจนตำราราชการได้ถูกต้องฉันทิ

ก. ถีนมิทระ คือความที่จิตหคหุเคลิบเคลิ้มม่วงงุ่น ถิ่นวิธธชอันเข้าปกคลุมครอบงำดวงจิตผู้ใด ก็ทำให้ผู้นั้นท้อแท้มีนซึมไม่เบิกบาน ทำให้ประสาทต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องรู้เด่นชัด เช่นตาไม่เห็น หูไม่ได้ยิน คิอะไรไม่ค่อยออก ทรงอะไรไม่ปรุโปร่ง สติปัญญาพื้นเพื่อนเป็นเครื่องห้ามกันไม่ให้บุคคลตำราราชการให้ลุล่วงไปได้ เช่นกับนักเรียนที่ได้ไปดูกรมหรศพเพลิดเพลินไปไม่ได้นอนตลอดคืน ครั้นถึงเวลาศึกษาเล่าเรียน จิตใจก็หคหุชบเซามึนซึม ครุจะขี้แจ่งส่งสอนอะไรก็ไม่เข้าใจ คิอะไรไม่ออกทรงไม่เห็นมีความท้อแห่งงวย ไม่เป็นอันจะทำกิจนั้นให้สำเร็จได้ เพราะฉะนั้นเมื่อจิตใจเป็นเช่นนี้ควรคิดถึงคุณความดีเป็นที่ตั้ง มีพิจารณาพระคุณแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น ให้เห็นประโยชน์เกิดความเลื่อมใส จิตใจก็จะเบิกบานแจ่มสว่างพ้นจากถีนมิทระ แลเห็นผิดชอบชั่วดีได้ อุปมา

เหมือนน้ำที่ไม่มีจอกแทนปกคลุม ย่อมแลเห็นเงาหน้าได้ฉนั้นใด ดวงจิต
ของผู้ที่พ้นจากถิ่นมิถุระ ก็ย่อมแลเห็นคุณโทษในกิจการที่ทำได้ฉนั้นมีอุปไมย
ฉนั้นหน

ฉ. อุทธัจจกุกกุจจะ คือความฟุ้งซ่านรำคาญพลุ่งพล่านใจ ฉ้านี้วรรณ
ข้อนี้เข้าครอบงำดวงจิตของผู้ใด ก็ทำให้ผู้นั้นฟุ้งซ่านระส่ำระสายบินบ่วน
อึดอัดกลุ้มใจ มักเบ่อในกิจการง่าย ๆ สติอารมณ์ฟุ้งซ่าน จะยังคำริตติรตรง
ให้เห็นชัดและดีถ้วนไม่ได้ เช่นนักเรียนที่คิดพล่านเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งต่างๆ
ถึงเวลาเล่าเรียนก็ฟุ้งซ่านคิดถึงโน่นถึงนี่พล่านอยู่ไม่เข้าที่เข้าทาง ทำอะไร
ประเดี๋ยวก็ชักเบือจับ ๆ วาง ๆ ไม่เป็นอันจะศึกษาเล่าเรียนได้เป็นปกติ กิจที่
ทำก็ไม่มีผล เพราะฉะนั้นเมื่อความฟุ้งซ่านเข้าครอบงำดวงจิต ต้องแก้ไขด้วย
อุบายยังคิด กำหนดคนก็อยู่แต่ในสิ่งอันจะทำให้แน่แน่วลงเฉพาะสิ่งเดียว
ไม่คิดถึงสิ่งอื่น ๆ เช่นกำหนดคนก็กลมหายใจเข้าออกของตนเองอย่างเดียว ดวงจิต
ก็สงบไม่ฟุ้งซ่าน สามารถแลเห็นผิชอบชั่วดีในกิจการนั้น ๆ ได้แจ่มกระจ่าง
คุน้ำที่ลมพัดกระเพื่อมสงบนิ่งแล้วแลเห็นเงาหน้าได้ฉนั้นฉนั้นนั้น บุคคลผู้มีใจ
สงบไม่ฟุ้งซ่านย่อมจะประกอบกิจสำเร็จได้

ง. วิจิกิจฉา คือความลังเลไม่ตกลงใจได้ ฉ้านี้วรรณข้อนี้เข้าครอบงำ
ดวงจิตผู้ใด ก็ทำให้ผู้นั้นเกิดความวณเวียนสนเท่ห์ จะทำกิจอะไรก็ลังเล
ไม่ตกลงปลงใจเด็ดขาดลงไปได้ ว่าอย่างนั้นดีหรืออย่างนั้นชั่ว หวนไปหวนมา
ประเดี๋ยวจะทำประเดี๋ยวจะไม่ทำ ไม่แน่นอนแตกหักลงเป็นหนึ่งแน่ได้ เป็น
เครื่องตรวนไม่ให้บุคคลกระทำการงานได้สำเร็จเด็ดขาด เช่นกับแม่ทัพ
นายกองเมื่อทำการรบกับข้าศึก เห็นทางที่จะได้ชัยชนะอยู่หลายทาง แต่ไม่
แน่ใจว่าอย่างนั้นดีหรืออย่างนี้ดี คิดลังเลวนเวียนหวนไปหวนมา จนเวลาที่

จำกัดไว้หมดสิ้นไป เลยไม่ทันท่วงทีที่จะเอาชัยชนะเข้าศึกได้ กลับเป็นผลร้ายแก่ตนเอง ดังนั้น ก็เพราะวิจิตรวิจารณ์จรรยาดีไว้ นักเรียนควรหลอบบายอันดีอบรมให้ดวงจิตของตนพ้นจากนิวรณ์ข้อนี้ วิธีที่จะฝึกหัดจิตระงับนิวรณ์ข้อนี้ ควรพิจารณาถึงสภาวะธรรม คือสิ่งที่เป็นอย่างตามธรรมชาติพิสูจน์ค้นหาเหตุผลจนได้ความจริงแห่งสภาพนั้น ๆ แจ่มประจักษ์แก่ใจแล้วความสงสัยลังเลก็พ้นไปจากดวงจิต เมื่อจิตพ้นจากเครื่องขัดข้องอันนี้แล้วก็จะตกลงใจในสรรพกิจการงานได้เด็ดขาดไม่ลังเล ประกอบกิจการทันสมัยไม่ปล่อยให้โอกาสล่วงเลยไปเสียเปล่า กิจที่กระทำนั้นก็จะมีแต่ผลดีเป็นเบื้องหน้า

การฝึกหัดอบรมจิตใจให้พ้นจากนิวรณ์ เป็นกิจสำคัญของบุคคลผู้ทำการงานทั้งหลายทั้งฝ่ายคติโลกคติธรรม เพราะจิตไม่สงบมั่นคงเป็นเหตุให้ทำการผิดพลาด เป็นเครื่องขัดขวางต่อความเจริญในการงานทั้งปวง เพราะฉะนั้นเมื่อนิวรณ์ครอบงำดวงจิตในขณะใดก็จงแก้ไขด้วยอุบายอันฉลาด ตัดรอนอย่าให้ครอบงำจิตได้ในขณะนั้น บุคคลที่ฝึกฝนตนได้เช่นนี้นับว่าเป็นคนชั้นสูง อยู่เหนืออีกเลส มีจิตได้ฝึกปรือไว้ดีแล้ว เป็นอันหวังได้ว่า เมื่อประกอบกิจการทั้งปวงย่อมสำเร็จผล ถึงซึ่งความสุขความเจริญ เพราะข้อที่ฝึกฝนอบรมตนคือปกครองจิต สมดังพระพุทธภาษิตว่า “จิตตํ กุตุตํ สุขาวหํ จิตที่ปกครองไว้ย่อมนำมาสุขมาให้” ดังนี้.

ตอนที่ ๑๐

อุปกิเลส ๑๖

(เครื่องทำให้เศร้าหมอง ๑๖ ประการ)

๕๗. บรรดาอุปกิเลสทั้งหลาย อันทำให้มนุษย์ข้องอยู่ในทางทุจริตลามก นอกจากอกุศลมูลและอกุศลกรรมบถแล้ว ยังมีอีกหลายอย่างเช่นอุปกิเลส ๑๖ นี้ กิเลสเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ก็ชักนำให้คนประพฤติกิจการทุจริตชั่วร้ายบ้าง ทำให้ใจให้เศร้าหมองขุ่นมัวแล้วและให้โทษต่าง ๆ มีการบีบคั้นปัญญาเสียบ้าง ชักให้เกิดการทอดยอไม่พากเพียรบ้าง ชักทริฐให้เห็นผิดเป็นชอบไปบ้าง และอื่น ๆ อีก กิเลสเหล่านี้เมื่อผู้ใดปล่อยให้จับแน่นหนาอยู่ในดวงจิตมาก ๆ ขึ้น ความเศร้าหมองและความลามกแห่งจิตใจก็มากขึ้นทุกที ดูผู้บรรลุที่จับอยู่บนภพขณะ ถ้าปล่อยไว้ไม่หมั่นชำระเช็ดกวาด ก็มีแต่จะหนาแน่นเกรอะกรังเข้าทุกที ทำให้เสียผิวเสียงาม ถ้าเป็นเครื่องเหล็กก็ก่อให้เกิดสนิมขึ้น แล้วและกัดเครื่องเหล็กนั้นให้กร่อนจนใช้การไม่ได้ คนผู้แสวงหาความดีก็ควรที่จะคอยชำระล้างกิเลสเหล่านี้ให้เบาบางลง เหมือนนคอยหมั่นเช็ดขัดภาชนะสิ่งของให้สะอาดหมดจดอยู่เสมอ ไม่ปล่อยให้ฝุ่นธุลีจับให้เสียผิวเสียงามฉะนั้น กิเลสเหล่านี้ทำนรวบรวมไว้หมวดหนึ่งมี ๑๖ ประการคือ

ก. อภิชฌาวิสมโลภ ความโลภลุ่ม ๆ ตอน ๆ ด้วยอำนาจความเพ่งเล็งหมายความว่า อยากได้ไปทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความเพ่งเล็งไม่เลือกว่าทางใดและจะได้ด้วยอาการอย่างไรก็ไม่ว่า สุดแต่ขอให้ได้เป็นแล้วกัน แม้จะต้อง

ทำการชั่วร้ายล้างผลาญผู้อื่นให้ถึงแก่ความฉิบหายในทรัพย์สินสมบัติและชีวิตก็ทำได้ไม่ละเว้น ความโลภชนิดนี้เป็นความชั่วร้ายอย่างยวดยิ่ง ถ้าเกิดขึ้นในดวงจิตของผู้ใดแล้วก็จะนำไปสู่การชั่วร้ายได้ทุกอย่าง ซึ่งในที่สุดก็นำความพินาศมาสู่ตนเอง ผู้หวังความสุขสวัสดิ์แก่ตน พึงละอภิชฌาวิสมโลกนี้เสีย

ข. พยาบาท ความคิดมุ่งร้ายหมายล้างผลาญเขาด้วยน้ำใจอันร้ายกาจได้แก่ความจองเวร ถ้ามีอยู่ในดวงจิตผู้ใดแล้ว ก็อาจชักนำไปทำการทุจริตต่าง ๆ ได้อย่างร้ายแรง และให้โทษอย่างร้ายกาจ เพราะมีความพยายามหมั่นหมายอยู่ในตัวนั้นด้วย เป็นกิเลสอันชั่วร้ายมากต้องพยายามระวังอย่าให้เกิดขึ้นได้ ถ้าเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

ค. โกรธ ความโกรธ ความโกรธนี้ได้แก่ความซึ่งเกี่ยวข้องกันเกิดขึ้นในดวงจิต เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้ขุ่นมัวเศร้าหมอง เป็นเหตุให้ทำการชั่วร้ายแก่ผู้อื่นได้ด้วยประการต่าง ๆ ถ้าเกิดขึ้นจงหักห้ามใจให้หายโกรธด้วยนึกถึงโทษแห่งความโกรธ หรือนึกถึงคุณความดีที่มีอยู่ในบุคคลผู้ที่ตนโกรธนั้น ถ้านึกไม่เห็น พึงยังความสงสารให้เกิดขึ้น ในข้อที่เขาโง่เขลาจนทำให้ตนโกรธขึ้นนั้น แล้วน้อมใจปรารถนาสุขประโยชน์แก่เขา หรือคิดถึงความผิดความบกพร่องของตนในเรื่องนั้น ๆ เป็นต้น

ฆ. อุปนาคะ ความผูกโกรธ ได้แก่การผูกใจเจ็บแค้นไว้ กิเลสอย่างนี้ให้โทษแรงกว่าความโกรธ เพราะเป็นการยึดยาวกว่า โกรธไม่รู้จักแล้ว เป็นเหตุให้ทำความชั่วร้ายได้ยิ่งกว่าความโกรธ และเป็นเหตุตัดประโยชน์ คือห้ามการสมัคสมานที่จะกลับคืนดีกันด้วย พึงระวังอย่าให้เกิด ถ้าเกิดขึ้นพึงละเสีย

ง. มั๊กชะ ความลบลู่คุณท่าน ได้แก่ความลบลู่คุณของผู้คนที่ได้มีแก่ตน ผู้ใดมีใจประกอบด้วยกิเลสอย่างนี้ ผู้นั้นก็เป็นผู้ประกอบด้วยความชั่ว ความไม่ดีอยู่ในตัวเอง เป็นคนนอกคตัญญู เป็นเหตุขาดจากเมตตาการุณาของผู้อื่น ที่จะพึงมีแก่ตนในภายหน้าอีกด้วย เมื่อเขารู้ว่าตนเป็นคนไม่รู้จักบุญคุณคุณใคร ๆ เขาก็ไม่ปรารถนาจะทำคุณให้แก่ตน เพราะฉะนั้นถ้าผู้ใดได้มีบุญคุณแก่ตน จงเคารพนับถือผู้นั้นไว้ในฐานะเป็นผู้มีบุญคุณ อย่าลบลู่ลุดถูท่าน พึงระวังอย่าให้มั๊กชะเกิดขึ้น ถ้าเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

จ. ปลาสะ ความยกตนเทียมท่าน ได้แก่ความซึกเหิมตีตนเสมอท่าน ด้วยอำนาจความสำคัญว่าตนดีกว่าท่านหรือตีเสมอท่าน เขาก็คนเราก็คน จะพียงยื่นเยอต่อผู้ใด เขาทำได้เราก็กทำได้ เขาทำอะไรเราก็กู้เหมือนกัน หรือรู้จักว่าเขาเสียอีก กิเลสอย่างนี้ทำให้ไม่รู้จักที่ต่ำที่สูง ไม่มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ เป็นเหตุให้ผู้อื่นเกลียดชังทั่วไปเป็นที่บาดหมางตาคอน เป็นความเสื่อมเสียแก่ตนเอง พึงระวังอย่าให้เกิดขึ้น หากเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

ฉ. มัจฉริยะ ความตระหนี่เหนียวแน่น ได้แก่ความเสียตายทรัพย์ของตน ในเหตุการณที่ไม่ควรจะเสียตาย ไม่อยากจะสละออกช่วยเหลือเจื้อจางให้ปันและสงเคราะห์ผู้ใด มีแต่อยากจะได้ถ่ายเดียว มัจฉริยะนี้ให้โทษมาก เพราะทำให้ตนเป็นคนแคบ เป็นคนใจจืดไม่เอื้อเฟื้อต่อเพื่อนมนุษย์ และอาจทำให้เป็นคนปราศจากความกตัญญู กตเวทีต่อท่านผู้มีพระคุณของตน เพราะเหตุทรัพย์ก็ได้ คนชนิดนี้พอมีกิจธุระอะไรเกิดขึ้นหรือจนยากลง ก็ไม่มีใครอยากคบค้าสมาคม ช่วยเหลือเกื้อหนุนเป็นการตัดทางแห่งความเจริญของตนเอง จึงควรระวังอย่าให้เกิดขึ้น ถ้าเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย.

ช. มายา ความหลอกลวง ได้แก่ความที่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด เช่น บิดบังโทษของตนให้ลึกลับ แสร้งทำอาการอันดีมาล่อให้เห็นเป็นอย่างอื่นไป มายานี้ให้โทษมาก เป็นการฝึกหัดอริยาศัยของตน ให้คติโกงไม่ซื่อตรงเป็น คนเจ้าเล่ห์ ทำให้ผู้อื่นหมดความไว้วางใจตนทุกอย่างไป จึงควรระวังอย่าให้เกิด ขึ้น ถ้าเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

ซ. อิสสา ความริษยา ได้แก่ความที่ไม่อยากให้ผู้อื่นได้ดี เมื่อเห็น ใครได้ดีทนเฉยอยู่ไม่ได้ ดันรณหาช่องอูบายต์ตรอนความดี ความเจริญของเขา ก็เลศนัยเป็นเหตุให้ก่อเวรปองร้ายกันและกัน ทั้งตัวเองก็ไม่ได้ดีไม่มีความสุข ความเจริญ เพราะเหตุที่สาละวนคิดแต่จะตัดรอนความดีของผู้อื่นนั้น ไม่คิด ที่จะทำคุณความดีให้แก่ตน ไม่เป็นที่ไว้วางใจของใครๆ อิศสานี้ชั่วร้ายมาก ควรระวังอย่าให้เกิดขึ้น ถ้าเกิดขึ้นรีบละเสีย

ฌ. สาถะยะ ความโอ้อวด ได้แก่อาการที่พูดจาคุยโวโอ้อวด ยกย่อง ตนเองว่ารู้อย่างนี้คือนั้น เพื่อให้ผู้อื่นนิยมชมชื่นในตน ก็เลศอย่างนี้เป็น เหตุให้เขาเกลียดชัง เป็นเครื่องตัดหนทางความรู้ และความดีอันจะงอกงาม ขึ้นได้ในภายหน้า จึงควรระวังอย่าให้เกิดขึ้น ถ้าเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

ฎ. ถัมภะ ความกระต้างคือตั้ง ได้แก่อาการอย่างที่เราเรียกกันว่าเป็นคน หัวแข็งถึงคั้นว่ายากสอนยาก ใครจะชักเตือนแนะนำสั่งสอนก็ไม่เชื่อถือ ก็เลศ อย่างนี้เป็นเครื่องกั้นหนทางความดีความเจริญของตนเอง ไม่ให้ดีไม่ให้เจริญ ขึ้นไปได้ เพราะใครจะชักเตือนแนะนำความดีหรือชี้ช่องแห่งความเจริญให้ก็ ไม่รับ เพราะความดีคือกระต้างของตนเป็นต้นเหตุ จึงควรระวังอย่าให้เกิดขึ้น ถ้าเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

ฎ. มานะ ความถือตัว ได้แก่ความเชื่อว่าตัวเป็นคนดีเป็นคนสำคัญ
 อย่างนั้นอย่างนี้ มีความกระหยิ่มหยิ่งของหงอคงอยู่ในใจ ก็เลสอย่างนี้
 เป็นเหตุให้ถูกคนอื่น ๆ ทำผู้อื่นให้เกลียดชังตนเป็นการตัดทางสมาคมคบหา
 กับผู้อื่นทั่วไป เพราะความหยิ่งของหงอคงเป็นต้นเหตุ พึงระวังอย่าให้เกิดขึ้น
 ถ้าเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

ฏ. สารัมภะ ความแข่งดี ได้แก่การแข่งดี คือเห็นเขาได้ก็อย่างไร
 ตนไม่ถึงเขาก็ทะเยอทะยานอยากจะทำอย่างนั้นและเกียดกันเขา ไม่คิดถึงความ
 สมควรและฐานะของตน ก็เลสอย่างนี้ให้โทษ เพราะเป็นเหตุแห่งการแตก
 สามัคคีและประทุษร้ายกัน เป็นเครื่องกันความดีความเจริญและความสุขของ
 ตนเอง จึงควรระวังอย่าให้เกิดขึ้น ถ้าเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

ซอ. พึงเข้าใจว่า เมื่อเห็นเขาทำดีแล้ว อุตส่าห์ทำดีให้เหมือนเขา
 นั้น ไม่ใช่เป็นการแข่งดี เพราะไม่เป็นการแย่งความดีและเกียดกันเขา เป็น
 ความดีที่ควรกระทำอย่างยิ่ง เพราะเป็นเหตุแห่งความเจริญของตนโดยแท้

ฐ. อติมานะ ความดูหมิ่นท่าน ได้แก่ความหยิ่ง ดูหมิ่น สบประมาท
 ผู้อื่น เห็นคนอื่นเลวกว่าตนไปหมด ไม่ไว้วางกิริยาอหังการต่อผู้อื่นตามที่
 เหมาะที่ควร ก็เลสอย่างนี้เป็นเครื่องตัดความเคารพนับถือรักใคร่ของคนทั้งปวง
 เพราะความดูหมิ่นท่านเป็นความชั่วร้ายเช่นนี้ จึงควรระวังอย่าให้เกิดขึ้น ถ้า
 เกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

ฑ. มหะ ความเมา ได้แก่ความมัวเมาหลงเพลิดเพลิดจนลืมตัว ลืม
 กิจธุระหน้าที่ เช่นเมานในการเล่นจนเสียการงาน เมาสมบัติจนไม่เห็นทาง
 จิบหาย เมายศจนฟุ้งเฟ้อ เมาสรรเสริญจนเห่อเหิม เมาความสุขจนลืมความ
 ทุกข์ ก็เลสอย่างนี้เป็นเครื่องชักนำคนไปสู่อันตรายต่าง ๆ เป็นเหตุให้ทำการ

ผิด ๆ พลาด ๆ ไปจากทางที่ควรทำ เพราะความเมาเป็นความชั่วร้ายเช่นนี้ จึงควรระวังอย่าให้เกิดขึ้น ถ้าเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

ฅ. ปมาทะ ความประมาท ได้แก่ความเลินเล่อ ความสะเพร่า ความไม่รอบคอบ ความไม่รู้สำนึกตัวในฐานะและความประพฤติของตน ความประมาทเป็นเหตุให้ทำการผิดพลาด ให้ทำความชั่วเสียหาย และให้ประสบภัยอันตรายต่าง ๆ ไม่มีประมาณ จึงมีพระพุทธภาษิตบรรหารว่า “ปมาโท มจฺจุโน ปทํ ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย” ฉะนั้น จึงควรระวังอย่าให้เกิดขึ้น ถ้าเกิดขึ้นพึงรีบละเสีย

กิลสทั้ง ๑๖ ประการตามที่กล่าวมานี้ แต่ละประการให้โทษต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้นควรเราทั้งหลายจะพยายาม ชำระสะสางใจอยู่เสมอ ๆ อย่าให้กิลสเหล่านี้เข้าจับพอกพูนขึ้นได้

วิธีปฏิบัติต่อกิลสเหล่านี้ ก็คือเมื่อกิลสอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น พึงคิดให้เห็นตามความจริงว่าเป็นโทษอย่างนั้น ๆ แล้วอย่าปล่อยปละละเลยไว้ ต้องสะกดใจหักห้ามปราบปรามใจไว้ให้อยู่ อย่าปล่อยใจไปตามอำนาจกิลสที่เกิดขึ้นนั้น ๆ ถ้าหมันกระทำดังนั้นเสมอ ๆ แล้ว กิลสเหล่านี้ก็จะไม่ครอบงำใจอยู่ได้ มีแต่จะคลายไปหมดไปทุกที เมื่อกิลสเหล่านี้คลายไปหมดแล้ว ดวงจิตก็ผ่องใสบริสุทธิ์ แท้ นั้นจะทำ จะพูด จะคิด อะไร ๆ ก็จะทำจะพูดจะคิด แต่ที่เป็นความดีทั้งสิ้น การที่เราพยายามสะกดหักห้ามปราบปรามใจไม่ปล่อยให้กิลสครอบงำใจอยู่ได้อย่างนี้ เป็นวิธีขัดเกลากิลส คือชำระสันดานให้หมดจดผ่องใสปราศจากมลทิน เป็นอุบายที่จะหาความดีป้องกันความชั่วทำตัวให้เป็นคนดีจริงได้อย่างวิเศษยิ่ง

ตอนที่ ๑๑

อภิธานียธรรม ๗

(ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม ๗ ประการ)

๕๘. ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญอย่างเดียว ชื่อว่าอภิธานียธรรม อภิธานียธรรมนี้เป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาแก่ภิกษุบริษัท เพื่อความเจริญแก่หมู่ภิกษุ แต่เมื่อศฤงฆ์จะนำมาเป็นข้อปฏิบัติบ้าง ก็ย่อมให้เกิดผลคือความเจริญได้เช่นเดียวกัน อภิธานียธรรมนั้นมี ๗ ประการ ฟังทราบหัวข้อพร้อมทั้งคำอธิบาย ดังต่อไปนี้

ก. หมั่นประชุมกันเนืองนิจ ข้อนี้มีอธิบายว่า การประชุมเป็นกรณียะของหมู่อย่างหนึ่ง เพราะหมู่จักตั้งอยู่โดยสถาพร ก็เพราะชนทั้งหลายในหมู่นั้น มีความคิด ความเห็น และดำเนินวิธีปฏิบัติกรร่วมกันไม่แตกต่างแ่งแย่งกัน จะเป็นเช่นนั้นได้ ต้องอาศัยการประชุมอันเป็นโอกาสให้ได้ทราบถึงความคิดความเห็นของผู้นั้นบ้างผู้นี้บ้าง เป็นการถ่ายทอดความรู้ให้แก่กัน ทั้งจะได้ปรึกษาหารือเพื่อได้วิธีปฏิบัติกรที่เหมาะสมและสมควร อันจะเป็นเครื่องผดุงหมู่ให้บรรลุถึงความเจริญโดยลำดับ เพราะฉะนั้นธรรมข้อนี้ จึงเป็นไปเพื่อความเจริญประการหนึ่ง

ข. เมื่อประชุม ก็พร้อมเพียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพียงช่วยกันทำกิจที่สงฆ์จะต้องทำ ข้อนี้มีอธิบายว่า ในการประชุมนั้น การเริ่มเข้าประชุมก็ดี การเลิกประชุมก็ดี เมื่อ

ได้เป็นไปโดยพร้อมเพรียงกัน ย่อมเป็นเครื่องแสดงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้ปรากฏ อนึ่ง กิจการอย่างใดเกิดขึ้น อันเป็นหน้าที่ของชนทั้งหลายในหมู่นั้น เมื่อได้พร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจการอย่างนั้นย่อมสำเร็จโดยเรียบร้อย เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นอันหวังความเจริญได้โดยแน่แท้ เพราะฉะนั้นธรรมข้อนี้จึงเป็นไปเพื่อความเจริญประการหนึ่ง

ก. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงบัญญัติ ไม่เลิกถอนสิ่งที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบทตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ ข้อนี้มีอธิบายว่า บทบัญญัติได้แก่กฎข้อบังคับและคำสั่ง ที่ท่านผู้เป็นประธานของหมู่ตราขึ้นไว้ เพื่อรักษาหมู่ให้ตั้งอยู่เป็นอันดี และเพื่อความเจริญแห่งหมู่นั้น เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นสิ่งควรเคารพ และเป็นข้อที่จะพึงปฏิบัติโดยเคร่งครัด และการตราบทบัญญัตินั้นแล้ว ย่อมเป็นหน้าที่ของท่านผู้ใหญ่โดยเฉพาะ หากใช่เป็นหน้าที่ของผู้อื่นไม่ ผู้อื่นมีหน้าที่เพียงปฏิบัติตามเท่านั้น และเมื่อได้ปฏิบัติตามเป็นอันดีแล้ว ย่อมได้รับความสุขความเจริญเป็นผล เพราะฉะนั้นธรรมข้อนี้ จึงเป็นไปเพื่อความเจริญประการหนึ่ง

ข. ภิกษุเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่เป็นประธานในสงฆ์พึงเคารพนับถือภิกษุเหล่านั้น เชื่อฟังถ้อยคำของท่าน ข้อนี้มีอธิบายว่า หมู่หนึ่งๆ ย่อมมีหัวหน้าเป็นผู้บังคับบัญชา เป็นผู้รับผิดชอบและเป็นผู้อำนวยความสุขความเจริญแก่หมู่ อันท่านผู้เป็นหัวหน้าสมควรที่ชนทั้งหลายในหมู่นั้นจะพึงเคารพนับถือเป็นอันดี การเคารพในที่นี้ ก็คือประพฤติตนเป็นกนอ่นน้อมว่าง่ายสอนง่าย เชื่อฟังถ้อยคำทำตามที่ท่านสั่งสอนตักเตือน ไม่กระด้างดื้อดึง เมื่อเป็นเช่นนั้นความสุขความเจริญก็ย่อมบังเกิดมี เพราะฉะนั้นธรรมข้อนี้ จึงเป็นไปเพื่อความเจริญประการหนึ่ง

ง. ไม่ลุ่มอำนาจแก่ความอยากที่เกิดขึ้น ข้อนี้มีอธิบายว่า การลุ่มอำนาจ
 แก่ความอยากที่เกิดขึ้น เป็นเหตุแห่งความเสื่อมอย่างหนึ่ง เพราะความอยาก
 เมื่อเกิดขึ้นแล้ว หากปล่อยใจไปตาม ย่อมชักจูงให้ประพฤติกว้างขวาง
 มีเบียดเบียนประทุษร้ายชีวิตร่างกายและทรัพย์สินของเขาเป็นต้น หนึ่งเมื่ออยาก
 ได้สิ่งใด ถ้าไม่ได้สิ่งนั้นสมประสงค์ก็เป็นทุกข์ อยากรมากก็ทุกข์มาก ความ
 อยากย่อมให้เกิดทุกข์อย่างนี้ จะศึกษาหรือทำอะไรก็ไม่มีสุข เพราะโทษและ
 ทุกข์เข้าครอบงำ เพราะฉะนั้น เมื่อความอยากเกิดขึ้น พึงพยายามหักห้าม
 เสีย อย่าลุ่มอำนาจแก่ความอยากนั้น หนึ่งนับว่าเป็นการป้องกันความเสื่อมที่จะ
 พังเกิดขึ้น เมื่อประพฤตินั้นอยู่เสมอย่อมหวังความสุขความเจริญได้ตาม
 ปรารถนา เพราะฉะนั้น ธรรมข้อนี้จึงเป็นไปเพื่อความเจริญประการหนึ่ง

จ. ยินดีในเสนาสนะป่า ข้อนี้มีอธิบายว่า การยินดีในเสนาสนะป่า
 นั้น เมื่อก้าวโดยมุ่งหมาย ก็เพื่อให้ใจสงบระงับ ได้รับความสุขอย่างสุขุม
 เพราะฉะนั้น การปฏิบัติธรรมข้อนี้ ก็คือหลีกเลี่ยงออกจากหมู่ อยู่ในที่เงียบ
 สงัดตัดกังวลในหมู่คณะ เข้าวัดฟังธรรมจำศีลเจริญภาวนา รักษาสติอารมณ์
 เช่นนี้ ความสุขอันเกิดแต่ความสงบที่จิตเป็นความสุขอย่างประณีต ก็จัก
 บังเกิดมี แม้จะปฏิบัติเช่นนี้ไม่ได้เสมอไป เพียงเป็นบางครั้งบางคราวก็นับ
 ว่ายังดี และกันนี้แหละที่จิตได้ว่าเป็นอนามยทางใจ เพราะเป็นไปเพื่อความสุข
 ความเจริญโดยแท้ หนึ่งเมื่อก้าวโดยนัยอย่างต่ำ แม้จะตริตรองพิจารณาจับ
 เหตุผลต้นปลายแห่งกิจการใด ๆ ก็ต้องอาศัยความเงียบสงัด จึงจะตัดสินใจ
 ฉัยกิจการนั้น ๆ ให้ถูกต้องตรงกับความจริงจนเต็มที่ เพราะฉะนั้น ธรรมข้อนี้
 จึงเป็นไปเพื่อความเจริญประการหนึ่ง

จ. ตั้งใจอยู่ว่า เพื่อนพรหมจรรย์ซึ่งเป็นผู้มีศีลเป็นที่รัก (คือคนประพฤติดี) ที่ยังไม่มา ขอให้มา ที่มาแล้ว ขอให้อยู่เป็นสุข ๆ ข้อนี้มีอธิบายว่า ความตั้งใจให้คนดีมีความประพฤติเรียบร้อย ที่ยังไม่มา ขอให้มาอยู่ในหมู่ของตน ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข ๆ นั้นย่อมเป็นความดีความงามทั้งแก่ตนทั้งแก่หมู่ของตน   ตนเองชื่อว่าเป็นผู้มีเมตตาจิตมิได้ก็วิชยาจักรอนคนดี ย่อมเป็นเหตุให้ความดีของตนเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ส่วนหมู่ของตนเล่า เมื่อผู้อยู่เก่ามีเมตตาจิตเช่นนั้น ย่อมเป็นการสนับสนุนเปิดช่องให้แก่คนดี ผู้มีความประพฤติเรียบร้อยจำพวกเดียว ไม่เป็นการเปิดช่องให้คนชั่วผู้ประพฤติเสียหายเข้ามาคละปน จักเป็นหมู่ทั้งดงามยิ่งนัก นอกจากนี้ ความริษยากันในระหว่างชนทั้งหลายในหมู่นั้นอันเป็นเครื่องทำลายหมู่ให้พินาจจักไม่มีทีเดียว ในเมื่อชนในหมู่มีความตั้งใจเช่นนั้น เพราะฉะนั้นธรรมข้อนี้ จึงเป็นไปเพื่อความเจริญประการหนึ่ง

อุปทานิยธรรมทั้ง ๗ ประการตามที่ได้บรรยายมานี้ แต่ละประการล้วนเป็นไปเพื่อความเจริญ ไม่เป็นทางแห่งความเสื่อมทรามเลย เมื่อประชุมเข้าเป็นธรรมสามัคคีแล้ว ยิ่งอำนวยความสะดวกโดยบริบูรณ์ เพราะฉะนั้นผู้หวังความสุขความเจริญแก่ตนและแก่หมู่ของตน พึงตั้งอยู่ในธรรมทั้ง ๗ ประการนี้ ผลที่มุ่งหมายก็จะสำเร็จได้โดยประสงค์

ตอนที่ ๑๒

สัปปริสธรรม ๗

(ธรรมของสัตบุรุษ ๗ ประการ)

๕๕. ธรรมที่เรียกว่า สัปปริสธรรมนั้น คือธรรมอันเป็นคุณสมบัติของคนที่เรียกกันว่า สัตบุรุษ ซึ่งหมายความว่า เป็นคนดีประพฤติตนอยู่ในทำนองคลองธรรม เป็นที่นิยมนับถือของบุคคลทั่วไป แต่เรามักเรียกเฉพาะคนที่ไปพึ่งเทศน์ในวัดว่า สัตบุรุษ แท้จริงไม่ว่าใครถ้าตั้งอยู่ในธรรมหมวดนี้แล้วก็เรียกว่า สัตบุรุษ ทั้งสิ้น ธรรมหมวดนี้เป็นคุณยังผู้ประพฤติให้ได้รับความสุขสำราญปราศจากทุกข์ภัย และทำบุคคลผู้ประพฤตินั้นให้เป็นคนดี เพราะฉะนั้นนักเรียนควรจะต้องศึกษาและอบรมปลูกฝังสัปปริสธรรมนี้ไว้ในสันดานของตน เพื่อจะได้เป็นคนดี และประกอบภารงานดำรงครองชีวิตอยู่ได้โดยสวัสดิภาพ สัปปริสธรรม ๗ ประการนั้น มีอธิบายดังต่อไปนี้

ก. ธีมมัญญา คือความเป็นผู้รู้จักเหตุ ธรรมข้อนี้ ได้แก่ว่าเหตุนี้เป็นเหตุแห่งความสุขความเจริญ และเหตุนี้ก็เป็นเหตุแห่งความทุกข์ความเสื่อม เช่นรู้ว่าสุจริตความประพฤติดีทางกายวาจาใจเป็นเหตุให้เกิดความสุขและสุจริตความประพฤติชั่วทางกายวาจาใจเป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ ความรู้จักเหตุนี้ เป็นคุณให้บุคคลสามารถหลีกเลี่ยงเหตุแห่งความทุกข์ความเสื่อม และประกอบเหตุแห่งความสุขความเจริญ

ข. อัตถัญญา คือความเป็นผู้รู้จักผล ธรรมข้อนี้ ได้แก่ว่าผลอันน่าปรารถนาอย่างนี้ เป็นผลมาแต่เหตุตัวอย่างนี้ และผลที่ไม่น่าปรารถนาอย่างนั้น เป็นผลมาแต่เหตุชั่วอย่างนี้ ความรู้จักผลแห่งเหตุอย่างนี้ เป็นคุณ

ยังบุคคลให้สามารถรักษาเหตุแห่งผลข้างดีไว้ และทำให้ยิ่ง ๆ ขึ้น ทั้งให้สามารถตัดต้นเหตุแห่งผลข้างชั่ว ไม่ให้เกิดขึ้นได้

ก. อัตตัญญา คือความเป็นผู้รู้จักตน ธรรมข้อนี้ ไม่ได้หมายความว่า รู้จักตัวว่าชื่อนี้ชื่อนี้ หมายความว่าตัวเองรู้จักสมบัติของตนทั้งภายในและภายนอก เช่นรู้ว่าตนมีชาติ ตระกูล ยศ บรรพชาศักร์ อำนาจ ทรัพย์ สมบัติ บริวาร กำลังกาย กำลังใจ สติ ปัญญา และคุณธรรมอื่น ๆ ว่ามีเพียงเท่านั้นเท่านี้ แล้วประพฤติตนให้สมกับสมบัติของตนนั้น ๆ จึงเรียกว่าเป็นผู้รู้จักตนตามธรรมข้อนี้ ผู้ที่รู้จักตนย่อมประพฤติตนพอเหมาะพอดีสมกับฐานะและความเป็นอยู่ของตน และย่อมกระทำการงานให้บังเกิดผลดีฝ่ายเดียว เช่นกับแม่ทัพรู้ว่ากำลังทหารของตนมีเท่าไร ควรที่จะรุกหรือถอยหรือตั้งรับเข้าศึกแต่ต้นมือดีแล้ว เมื่อลงมือทำการรบ ก็ย่อมจะได้รับผลดี มีแต่ทางจะได้เปรียบแก่ข้าศึกอย่างเดียว ส่วนผู้ที่ไม่รู้จักตนย่อมประพฤติตนไม่สมกับฐานะและความเป็นอยู่ของตน แม้จะประกอบกิจการงานใด ๆ ก็มีแต่จะยิ่ง ๆ หย่อน ๆ ผิด ๆ พลาด ๆ ทำให้เสียประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น เหตุฉะนั้นผู้ที่เป็นสัตบุรุษเมื่อจะทำกิจการใด ๆ ลงไป ย่อมมองฐานะของตนว่าเป็นอย่างไรก่อนแล้ว จึงกระทำการงานนั้น ๆ ตามสมควรกับฐานะและความเป็นอยู่ของตน ไม่ทำไปตามอำนาจแห่งกิเลส เช่นความถือตัว คุหนึ่มทำน

ข. มัตตัญญา คือความเป็นผู้รู้จักประมาณ ธรรมข้อนี้มีอธิบายว่า กิจการไม่ว่าอย่างใด ๆ ย่อมมีกำหนดอัตราเป็นเครื่องวัดอยู่ในตัวทุกสิ่งทุกอย่างว่าพอดี จึงจะเกิดผลประโยชน์ ถ้าขาดความพอดีของมันไป ย่อมไม่บังเกิดผล ความรู้ประมาณในการประกอบกิจการนั้น ๆ ว่า อย่างไรเหมาะ อย่างไรไม่เหมาะ เรียกว่าความเป็นผู้รู้จักประมาณในที่นี้ คุณข้อนี้เป็นเครื่องอุดหนุน

ให้ทำอะไรได้พอสมควรแก่ประโยชน์และเหตุผล ไม่ให้ยิ่งไปไม่ให้หย่อน
 ไปกว่าประโยชน์และเหตุผลนั้น ๆ ถ้านักเรียนใช้ความพิจารณาวิสัยแห่ง
 ธรรมชาติที่เป็นอยู่บนพื้นพิภพนี้ ก็จะได้รู้ว่าอาศัยความพอดีแห่งธรรมชาติ
 นั้น ๆ จึงเกิดผลได้ เช่นข้าวที่ชาวท้าวานลงที่ดิน ก็ต้องได้รับอากาศและ
 ความชุ่มชื้นพอดี ข้าวนั้นจึงออกขึ้นเป็นต้นเป็นลำมีผลได้ แต่ความพอดีนี้
 เป็นข้อที่จะต้องวินิจฉัยตามสภาพแห่งวัตถุ และกิจการนั้น ๆ ให้ถูกต้อง นับ
 ว่าเป็นหลักสำคัญของผู้ประกอบการงานให้เกิดผลแก่ตนและผู้อื่น ถ้าไม่รู้
 ประมาณความพอดีในสรรพวัตถุและกิจการว่ามีอย่างไร การงานนั้นย่อมไม่
 บังเกิดผลดีแก่ผู้ประกอบการ เช่นนักเรียนที่ศึกษาเล่าเรียนอยู่ในเวลานี้ ไม่ทราบ
 ข้อดีที่ศึกษาบางแห่งวิชาที่ตนเรียน แต่มีใจรีบร้อนอยากจะให้รู้ตัวเศษทัน
 ออกทันใจ ย่อมเป็นไปไม่ได้โดยอยู่เองตามธรรมดา เพราะสิ่งที่ยากก็ต้องการเวลา
 นานพอสมควรกัน เพราะฉะนั้นผู้หวังประโยชน์จากกิจการที่จะกระทำลงไปจงรู้
 ประมาณคือความพอดีในการประกอบกิจการนั้น ๆ ว่าอย่างไรเหมาะ อย่างไม่
 ไม่เหมาะเสียก่อนแล้วทำลงไป จึงจะได้รับผลดีแห่งกิจการนั้น ๆ

ง. กาลัญญูตา คือความเป็นผู้รู้จักเวลา ธรรมข้อนี้ ได้แก่รู้จักกาล
 ที่ควรทำและกาลที่ยังไม่ควรทำกิจนั้น ๆ เช่นรู้ว่าเวลานี้ควรกระทำกิจการ
 อย่างนั้น และเวลานั้นควรกระทำกิจการอย่างนี้ ความเป็นผู้รู้จักเวลานี้เป็น
 คุณสำคัญของบุคคล เพราะชีวิตของบุคคลเกี่ยวข้องกับอยู่ด้วยการทำงาน และการ
 งานทั้งหลายเกี่ยวเนื่องด้วยฤกษ์และเวลา เช่นจะทำนาก็ต้องทำเมื่อฤดูฝนและมี
 น้ำจึงจะได้ผลมาเลี้ยงชีวิต ถ้าไปทำในฤดูแล้ง ข้าวก็จะไม่ออกงามเกิดผลได้
 ตามความประสงค์ ผู้ประกอบการให้ถูกต้องตามคราวสมัย ย่อมได้ผลเป็น
 ที่พึงพอใจไม่คลาดจากประโยชน์สุข จึงควรระมัดระวังเวลาไม่ปล่อยให้เวลา

ล่องไปเสียเปล่าโดยไม่ได้ประโยชน์ เพราะเวลาว่างไป อายุที่จะมาข้างหน้าก็
จะลดน้อยลงไปตามส่วน ไม่สามารถจะหาอะไรมาทดแทนได้ นับว่าการเสีย
เวลาเป็นการเสียหายมากกว่าการเสียทรัพย์สินสมบัติ เพราะทรัพย์สินสมบัติที่เสียไป
ยังอาจหาได้มากกว่าที่เสียหายไปเสียอีก พระพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนให้พิจารณา
อยู่เสมอทุกวันที่ว่า “วันคืนล่องไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่” ดังนั้นโดยจะทรง
เตือนให้เราระมัดระวังเวลาและประกอบกิจการงานให้ทันกาลเวลา เพื่อจะได้
ยึดเอาประโยชน์ไว้ได้ ไม่ปล่อยให้ประโยชน์ล่องเลยไปเสียเปล่า

จ. ปริสัญญูตา คือความเป็นผู้รู้จักประชุมชน ธรรมข้อนี้ ได้แก่
รู้จักสมาคมและกิจการที่จะต้องประพฤติต่อสมาคมนั้น ๆ ไม่ให้ขัดต่อความ
นิยมชนบทรวมเนียมของเขา ไม่เห็นแก่ตัวเอง ณ เวลาที่อยู่ในที่ประชุมนั้น
ใจความก็ถือรู้จักรักษามารยาท ไม่ให้เกิดเสียหายขึ้นได้ในประชุมชนนั้น ๆ
คุณข้อนี้ เป็นเหตุให้สนิทสนมกลมเกลียวเข้ากันได้กับสมาคมนั้น ๆ ไม่เป็น
ที่เย้ยหยัน คูหมิ่น ตีฉินนินทาของสมาคมนั้น ๆ ได้

ฉ. ปุคคลัญญาตา คือความเป็นผู้รู้จักบุคคล ธรรมข้อนี้ ทำได้
หมายเพียงรู้จักชื่อและยศบรรดาศักดิ์ของบุคคลไม่ หมายเอาการรู้จักอรรถาศัย
ความประพฤติและคุณสมบัติต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในบุคคลนั้น ๆ ว่าบุคคลนั้นเป็นคน
ดีหรือชั่วเป็นคนโง่หรือฉลาดเป็นต้น คุณข้อนี้มีอุปการะแก่ผู้ประพฤติมาก
เพราะคนเราที่มีหน้าที่การงานเกี่ยวเนื่องกันถ้าไม่หยั่งรู้ความเป็นไปของกันและ
กัน ก็เป็นการยากที่จะกระทำกิจการให้เกิดผลดีได้ เช่นกับนักเรียนเมื่อออกไป
ไปเป็นนายทหารแล้วจะต้องบังคับบัญชาพลทหาร ถ้าไม่รู้ความเป็นไปของ
พลทหารว่าเป็นอย่างไรแล้ว ก็ย่อมไม่สะดวกแก่การบังคับบัญชา อนึ่งเมื่อ
เกิดศึกสงครามขึ้น จะต้องทำการรบกับข้าศึก ถ้ายังความรู้ความสามารถ

และความเป็นไปของข้าศึกไม่ถึง ก็ยากที่จะเอาชนะชนะได้ หรือรัฐบาลผู้ปกครองประเทศบ้านเมือง ถ้าไม่รู้สันดานแห่งพลเมืองก็จะกำเนิการปกครองบังคับบัญชาให้เกิดผลดีได้โดยยาก แม้บุคคลที่มีความรักใคร่กัน จะรักษาความรักใคร่กันนั้นไว้ได้ดียากก็เพราะรู้จักใจและประพฤติดูใจกัน เพราะเหตุนี้ คนที่จะคบหาสมาคมกันและประกอบกิจการงานเกี่ยวข้องกัน จำต้องพยายามรู้จักกันและกันให้ดี จึงจะประกอบกิจการงานนั้น ๆ ให้ได้ผลเต็มที่ หากผู้ใดบอกพร่องในข้อนี้ ย่อมเป็นการยากที่ผู้นั้นจะปฏิบัติกิจการงานอันเกี่ยวข้องกับผู้อื่นให้เป็นผลดีได้ตามปรารถนา

สัปปริสธรรม ๗ ประการ ตามที่บรรยายมานี้ แต่ละประการล้วนเป็นคุณธรรมที่ควรอบรมให้เกิดมีขึ้นในตนโดยแท้ทีเดียว ผู้ใดประกอบด้วยคุณธรรมทั้ง ๗ ประการนั้น ผู้นั้นชื่อว่า เป็นผู้ดี เป็นที่นิยมนับถือของบุคคลทั่วไป เป็นผู้สามารถในกิจการทั้งมวล มีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น เพราะฉะนั้น เป็นการสมควรอย่างยิ่ง ที่จะพึงบำเพ็ญสัปปริสธรรม ๗ ประการนั้นให้บริบูรณ์ในตน

ตอนที่ ๑๓

สัตตศีลธรรม

(พระสัทธรรม ๗ ประการ)

๖๐. พระสัทธรรม ๗ ประการนั้น คือ

ก. ศรัทธา ความเชื่อ ความรู้จักเชื่อในเหตุที่ควรเชื่อ เรียกว่า ศรัทธา เชื่องมงามไม่เรียกว่าศรัทธา มีที่จำแนกไว้ในพระสูตรต่าง ๆ ท่าน ยกความเชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้าขึ้นเป็นที่ตั้ง โดยปริยายอย่าง สูงสุดเหมือนกันหมด แต่เมื่อกำหนดตามอาการก็เป็นสอง คือเชื่อถือและ เชื่อใจ เชื่อถือได้แก่การเชื่อฟังพระพุทโธวาทแล้วถือตามด้วยความเลื่อมใส การที่สาธุชนจะปฏิบัติตามพระพุทโธวาทได้ ต้องอาศัยความเชื่อเช่นนั้นเป็น ใหญ่ ไม่เช่นนั้นก็ไม่มีความตั้งใจในอันจะปฏิบัติ เพราะการปฏิบัติย่อมสำเร็จมา จากความเชื่อ ครั้นเมื่อเชื่อถือและปฏิบัติตามเช่นนั้นแล้ว ต้องมีความเชื่อใจ ในการปฏิบัตินั้นมันคงอยู่เสมอว่า สามารถให้บรรลุประโยชน์ที่ตนประสงค์ ได้ ทั้งประโยชน์นั้น ๆ ตนจะได้ก็เพราะการปฏิบัติเช่นนั้นเท่านั้น ไม่ใช่จะได้ เพราะเหตุอื่น ทั้งนี้แล้ว มีความอาจหาญว่าเรงในกุศลสมათาน นี้แลเป็น อาการของความเชื่อ แต่เมื่อจะรวมกล่าวโดยเจาะจงแล้ว ศรัทธานั้นหมายเอา การถือศาสนานั่นเอง ที่เรียกว่ามีศรัทธาก็คือ เป็นคนถือศาสนาไม่เป็นคนว่าง เปล่า ที่ท่านเรียกว่าหลักลอยและเปรียบกับคนเปลือยกาย แต่ในฝ่ายพระพุท ธศาสนา ไม่ได้หมายเอาเพียงการเชื่อและการถือศะคายไปอย่าง โง่เขลาว่าเป็น

ศรัทธา ท่านหมายเอาการเชื่อถืออย่างฉลาดและโดยสุจริต มุ่งความบริสุทธิ์เป็นที่ตั้งเท่านั้น ว่าเป็นศรัทธาในคุณสมบัติ เพราะศรัทธาชนิดนี้ มีในบุคคลใด ย่อมชักพบบุคคลนั้นให้มั่นจิตคิดบากบั่นในที่ประพฤติก่อซึ่งตน เห็นว่าเป็นการชอบ ไม่ทอดยอหรือหวาดหวั่นต่อภัยอันตรายมุ่งหมายแต่ความชอบธรรมเป็นใหญ่ ไม่นิยมในลาภผลอย่างอื่นเป็นประมาณ เป็นเหมือนเพื่อนสองกันความเปลี่ยวใจที่จะพาให้ประพฤตีสุจริตความดีความงาม จึงเป็นคุณธรรมที่บุคคลควรปลูกฝังให้มีในสันดานประการหนึ่ง

ข. หิริ ความละอายแก่ใจ ความละอายแก่ใจของตนเอง ไม่ชอบการทุจริต เรียกว่าหิริ มีลักษณะให้สะอิดสะเอียนต่อบาปกรรมความชั่วร้ายเสียหาย เหมือนชายหญิงที่เป็นคนสะอาด ย่อมเกลียดชังของโสโครกฉะนั้น

ค. โอตตัปปะ ความเกรงกลัว ความเกรงกลัวว่าจะเป็ดผิด ไม่กล้าทำกิจที่ตนเห็นว่าเป็นการผิดไม่ถูกต้อง เรียกว่าโอตตัปปะ มีลักษณะให้หวาดหวั่นต่อทุจริต เหมือนคนรักชีวิตกลัวอสรพิษฉะนั้น

หิริโอตตัปปะทั้ง ๒ นี้ มีเป็น ๒ ชั้น คือสนธิและไม่สนธิตามชนิดของใจคน หิริอย่างสนธินั้น ได้แก่อาการที่นึกถึงทุจริตเข้า ก็เหียงไม่ทำทีเดียว ไม่ทันที่จะต้องนึกเลยไปถึงผลของทุจริตว่าจะมีอย่างไร ชนิดนี้เป็นหิริอย่างสนธิ จัดเป็นชั้นสูง ส่วนหิริที่ยังไม่สนธินั้น ได้แก่อาการที่นึกจะทำทุจริต แต่เมื่อนึกถึงผลที่จะเกิดขึ้นแก่ตนมีความอับอายขายหน้าเป็นต้น แล้วนึกกระดากใจขึ้นมา เว้นทุจริตเสียได้ ดังนั้นเป็นหิริที่ไม่สนธิ จัดเป็นชั้นต่ำ แต่ก็ยังประเสริฐกว่าที่ไม่รู้จักคิดเช่นนั้น เพราะยังเป็นทางป้องกันไม่ให้ทำทุจริตได้อยู่ ทั้งผู้ที่มีหิริเพียงอย่างนั้นยังได้ชื่อว่าเป็นคนมีอาย ซึ่งดีกว่าคนไม่รู้จักละอายเสียเลย

โอดตปปะที่สนิทนั้น ได้แก่การที่พอนึกถึงความชั่วก็หวาดกลัวทีเดียว ไม่ต้องนึกต่อไปถึงโทษทัณฑ์ที่จะต้องได้รับ เพราะความชั่วนั้นเหมือนเห็นของ น่ากลัวที่ตัวรู้จัก เช่นอสรพิษเป็นต้น ก็กลัวทีเดียว ไม่ทันที่จะต้องนึกเลยไปถึงว่าถูกอสรพิษกัดแล้วจะเป็นอย่างไร ดังนั้นเป็นโอดตปปะที่สนิท จัดเป็นชั้นสูง ฝ่ายโอดตปปะที่ยังไม่สนิทนั้นได้แก่อาการที่นึกจะทำความผิด แต่นึกเลยไปถึงโทษภัยที่ตนจะได้รับเพราะความผิดนั้น ก็เกิดครั่นคร้ามเกรงขามขึ้นมา ไม่กล้าทำลงไป ดังนั้นเรียกว่าโอดตปปะไม่สนิท จัดเป็นชั้นต่ำ แต่ยังประเสริฐกว่าที่ไม่รู้จักเกรงกลัวอย่างนั้น เพราะเป็นเครื่องห้ามกันไม่ให้ทำผิดลงไม่ได้ทั้งน้ำใจที่มีโอดตปปะเพียงอย่างนั้น ยังเป็นใจที่ประกอบด้วยความเกรงขามรู้จักทำที่สุจริตกว่าน้ำใจที่ไม่รู้จักเกรงกลัวเอาเสียทีเดียว ซึ่งเป็นชนิดใจที่ด้านแท้

หิริโอดตปปะ ๒ ประการนี้แล เป็นคุณธรรมความดีที่ต้องให้เกิดมีในใจแท้ จะให้เกิดที่อื่นไม่ได้ เป็นเครื่องประกันบุคคลให้เป็นคนดีได้จริงๆ จึงเป็นคุณธรรมที่ช่วยรักษาโลกและเป็นกำลังช่วยอุดหนุนบ้านเมือง ในข้อที่พ้นจากพระราชกำหนดกฎหมาย ทั้งแบ่งเบาหน้าที่ตุลาการ เมื่อมีคุณธรรมอย่างนี้มั่นคงเป็นหลักฐานแล้ว ถึงไม่ได้สุขในภายนอกก็ได้สุข ณ ภายใน คือสุขใจของตนเอง ว่าตนได้ประพฤติชอบ ถ้าหากว่าเป็นโอกาส ก็ยังอาจให้สุขอย่างอื่นอีกมาเป็นผล จัดว่าเป็นจริยาคุณสมบัติสำหรับส่งเสริมคนประการหนึ่ง จึงเป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังไว้ในสันดาน

ม. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้สติบริบูรณ์มาก ความเป็นคนไต่ยินได้ฟังอรรถธรรมและจำทรงไว้มาก มีความแตกฉานในอรรถธรรมที่ได้สติบริบูรณ์นั้น เรียกว่าพาหุสัจจะ คุณชั้นนี้ มีในบุคคลใดบุคคลนั้นย่อมรอบ

รู้รูป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์เป็นอย่างดี และเพราะอาศัยคุณข้อนี้เป็นเหตุ ย่อมเป็นทางให้สามารถละความชั่วประพฤติความดีได้โดยถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่มั่งงาย ได้แบบคายที่จะปฏิบัติธรรมให้บรรลุผลอย่างงดงาม เพราะฉะนั้นคุณคือพาหุสัจจะนี้จึงเป็นธรรมที่ควรอบรมให้เกิดมีขึ้นในตนประการหนึ่ง

ง. วิริยะ ความเพียร คือความกล้าหาญ การบากบั่นทำการทำงานทั้งที่เป็นส่วนคดีโลกและคดีธรรมให้สำเร็จ ไม่ท้อแท้ ต่างโดยลักษณะมีอาทิคือทำบุคคลให้แก่ลัวกล้าไม่ย่อท้อ ทำให้ลุกขึ้นประกอบกิจไม่ว่าหนึ่ง ทำให้อาจหาญออกทน ทำให้บากบั่นก้าวไปข้างหน้าไม่ถอยหลัง และเป็นเหตุประกอบใจไว้ไม่ให้อ่อนแอท้อแท้ อาการเหล่านี้เป็นลักษณะของความเพียร อันคุณคือความเพียรนี้ เป็นคุณเครื่องพยุงจิตให้อาจหาญไม่ย่อท้อ สามารถประกอบกิจอันเป็นวิสัยถึงแม้ใหญ่โตให้สำเร็จได้ เมื่อความเพียรเข้าอุดหนุนในกิจการใด ๆ ก็ยอมทำกิจการนั้น ๆ ให้แรงขึ้นทั้งช่วงชั่วและช่วงดี แต่ความเพียรในทีนี้หมายเอาความเพียรที่เป็นไปในกิจการข้างดีอย่างเดียว เพราะฉะนั้นบุคคลจะประกอบกิจใด ๆ ควรจะใช้ความเพียรให้ถูกทาง จึงจะทำประโยชน์ให้สำเร็จได้ ท่านเปรียบเหมือนเครื่องมือทำการ ถ้าเจ้าของใช้ในทางที่ผิด เช่นใช้ประหารก็ยอมให้โทษ ถ้าใช้ในทางที่ถูกเช่นใช้ในกิจการข้างดีก็ยอมจะยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ ข้อนี้ฉันใด ความเพียรก็เป็นฉันนั้น จึงควรใช้ความเพียรแต่ในทางที่ชอบอย่างเดียว

แท้จริง ความเพียร แม้มีลักษณะต่างโดยประการดังกล่าวมาเมื่อว่าโดยความเพียรที่เป็นหลักฐาน ก็ต่างโดยอาการเป็น ๔ มีชื่อว่าปธาน คือเพียรระวังมิให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน เรียกสังวรปธาน ๑ เพียรละบาปที่

เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป เรียกปหานปธาน ๑ เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน
เรียกภาวนาปธาน ๑ เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อม เรียกอนุรักษ-
นาปธาน ๑

ถ้าจะกล่าวรวบยอด คงได้ความเพียรเป็น ๒ คือเพียรระความชั่ว
เรียกปหานะ ๑ เพียรทำความดี เรียกภาวนา ๑ บรรดาความเพียรในทาง
ที่ชอบย่อมสงเคราะห์ลงใน ๒ ประการนี้ ความเพียรมีลักษณะกึ่งพรรณนา
มานับุคคลพึงสังสมให้มีในตน เพราะเป็นเหตุแห่งความเจริญโดยแท้

จ. สติ ความระลึก ความนึกได้ก่อนในเมื่อจะทำ ในเมื่อจะพูด
ในเมื่อจะคิดอะไร ๆ ให้การทำ การพูด การคิดนั้น ๆ ดำเนินไปในทางที่ชอบ
หากว่าจะพลาด หรือเจียดเข้าไปต่อความพลาด ก็ให้ยังไว้ได้เรียกว่าสติ ได้
แก่ความคิดที่คอยค้ำ คอยวาด คอยห้าม คอยกันไม่ให้การทำ การพูด
การคิด เหน็นไปในทางที่ผิด

สติ เป็นธรรมซึ่งทำให้จำให้ดำรงตนเที่ยงตรงมั่นคงอยู่เสมอ ถ้า
ปราศจากสติแล้ว ความเสียอื่น ๆ ก็ย่อมเกิดมีขึ้น และความดีที่มีอยู่แล้วก็
ย่อมเสื่อมไป คนที่ปราศจากสตินั้น ก็เท่ากับเปิดประตูบ้านทิ้งไว้ในเวลา
กลางคืน ซึ่งเป็นโอกาสให้คนร้ายลอบเข้ามาได้ ทรัพย์สินของที่มีอยู่ก็อาจ
เป็นอันตรายไป สตินี้ถ้ามีอยู่แก่ผู้ใดแล้ว ผู้นั้นย่อมทำแต่สิ่งที่ดีที่ชอบให้
เหมาะให้ควรอยู่เสมอ ถ้าปราศจากสติเมื่อใด ผู้นั้นก็มีตม่นไม่รู้สึถึงความ
ผิดถูกดีชั่ว อาจทำความผิดความชั่วร้ายได้ทุกอย่างเมื่อนั้น คนที่ถูกผูกตา
ไม่มีที่สังเกตว่าตนอยู่ ณ ที่ใด อาจเดินไปโดนโน่นชนนี้ได้ฉันทใด คน
ปราศจากสติ ก็มีตม่นไม่รู้สึถึงความผิดชอบชั่วดี อาจทำความผิดความชั่ว
ได้ทุกอย่างฉันทนั้น

เพราะฉะนั้น สติจึงเป็นคุณธรรมอันสำคัญในความประพฤติและในการประกอบกิจการงานให้สำเร็จได้โดยเรียบร้อย ทั้งโคลงพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๕ ว่า

ความรู้คู่เปรียบด้วย	กำลัง ภายเฮย
สุจริตคือเกราะบัง	ศาสตร์พ้อง
ปัญญาประคองค้ำ	อาวุธ
กมุสตีต่างโลบ้อง	อาจแก้วกลางสนาม

ทั้งนี้สติจึงเป็นคุณธรรมที่บุคคลจะพึงอบรมให้ ไพบูลย์ ในตนทุกเมื่อประการหนึ่ง

จ. ปัญญา ความรอบรู้ ความเฉลียวฉลาด รู้ทางเสื่อมทางเจริญ ทั้งที่เป็นส่วนคติโลกและคติธรรม อันเป็นเครื่องนำตนให้พ้นความชั่วเสียหาย และดำเนินไปในทางดี เรียกว่าปัญญา ท่านกล่าวว่าเป็นแสงสว่างในโลก เพราะเมื่อมีในบุคคลใด ย่อมทำบุคคลนั้นให้แลเห็นทางแห่งสมบัติและวิบัติ ได้กระจ่าง ประคองแสงสว่างแห่งอาทิตย์เป็นต้น ย่อมส่องทางให้ผู้มีจักษุเห็น ถนัดฉะนั้น อนึ่งปัญญานี้ ย่อมทำบุคคลให้ฉลาดในที่ ๓ สถาน คือรู้จักเหตุแห่งความสุขความเจริญ เรียกว่าอายุโกศลสถาน ๑ รู้จักเหตุแห่งความทุกข์ ความเสื่อม เรียกว่าอุปายโกศลสถาน ๑ รู้จักเลือกเฟ้นกระทำแต่ส่วนดี หลีกเลียงไม่กระทำในส่วนชั่วเสียหาย เรียกว่าอุปายโกศลสถาน ๑ บุคคลผู้ฉลาดในที่ ๓ สถานเช่นนี้ย่อมสามารถปกครองตนตลอดถึงชนผู้อาศัยให้ปลอดภัย

ภยพิบัติบรรลุดมนาการได้ สมตามที่ท่านกล่าวไว้ บัญญาเยี่ยมปกครองคน
ทั้งนี้ บัญญาจึงเป็นคุณธรรมที่ควรอบรมให้มีขึ้นในตนประการหนึ่ง

พระสัทธรรม ๗ ประการนี้ รวมเป็นธรรมหมวดหนึ่ง เป็นคุณ ทำ
บุคคลให้เป็นคนดี ให้มีแต่ความสุขสวัสดิ์พ้นจากภยพิบัติได้ โดยแท้จริงพึง
อบรมสั่งสมให้บริบูรณ์ในตนทุกเมื่อเทอญ

ภาคที่ ๓

ฆราวาสธรรม

ธรรมของผู้ครองเรือน

กล่าวทั่วไป

๖๑. ธรรมทั้งหลายที่ได้บรรยายมาแล้วในตอนต้น ๆ นั้น เมื่อบุคคลประพฤติและปฏิบัติเป็นอันดีแล้ว ย่อมได้รับความสุขความเจริญเป็นแน่แท้แก่ธรรมเหล่านั้น กล่าวโดยทั่วไป มิได้จำกัดประเภทและชั้นแห่งบุคคล ส่วนธรรมที่จะกล่าวต่อไปนี้ เป็นฆราวาสธรรม ก็เป็นธรรมของผู้ครองเรือนโดยตรง กล่าวคือชนผู้ครองเรือนจำต้องประพฤติธรรมเหล่านี้ การครองเรือนของตนจึงจะเป็นไปโดยเรียบร้อยและได้รับความสุขความเจริญ

ตอนที่ ๑

คฤหบดีธรรม

(ธรรมของผู้เป็นพ่อเรือน)

๑. ความมีหลักฐาน

๖๒. คำว่าหลักฐานนี่คืออะไร บางคนก็แปลว่ามีชาติสกุลสูง บางคนก็แปลว่ามีทรัพย์สินสมบัติบริบูรณ์ บางคนก็แปลว่ามีความรู้พอที่จะเลี้ยงตัวได้ คุ้ออกจะแปลกกันไปต่าง ๆ นานาตั้งนี้ ถ้าเช่นนั้นผู้ใดที่เผชิญบกพร่องในสถานนั้น ๆ แล้ว มิเป็นอันไม่มีหวังที่จะมีหลักฐานได้หรือ ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ ชาติสกุลทรัพย์สินสมบัติและวิชาความรู้เป็นแต่เครื่องประกอบ เป็นอริเรกลางของเขาต่างหาก ผู้มีชาติสกุลสูง มีทรัพย์สินสมบัติ หรือมีวิชาความรู้ แต่ถ้าไม่มีหลักฐานมั่นคงจริง ๆ แล้วก็อาจตกต่ำหรือถึงความพินาศได้

ถ้าเช่นนั้นหลักฐานคืออะไรเล่า หลักฐานนั้น มีอธิบายเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

ก. มีบ้านเป็นสำนักมั่นคง คือไม่ใช่เที่ยวเกเรเสแสบนอนซุก ๆ ซ่อน ๆ หรือเปลี่ยนย้ายจากที่โน่นมาที่นี้เป็นหลักลอย บ้านที่เป็นสำนักนั้นถึงแม้ตนจะมีได้เป็นเจ้าของ ก็ไม่เป็นข้อเสื่อมเสียเกียรติยศอันใด จะอาศัยอยู่กับบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่หรือมุลนายอะไรก็ตาม แต่ต้องอยู่ให้เป็นที่เป็นทาง เมื่อมีความจำเป็นบังเกิดขึ้น ก็ให้เขาตามให้พบเป็นพ่อแล้ว ถ้าเที่ยวระหระหนอยู่แห่งโน้นบ้างแห่งนี้บ้างถึงแม้จะคุยว่าเป็นโสดแก่ตน ไม่มีใคร

เป็นนายก็จริง แต่ต้องไม่ลืมว่าพวกคนจรจัดที่ไปเที่ยวนอนอาศัยศาลาวัด ก็
เป็นโสเภณีสักเหมือนกัน แต่ใครจะเรียกว่าเป็นคนดีมีหลักฐานบ้าง

ข. มีครอบครัวอันมั่นคง คือมีภรรยาเป็นเนื้อเป็นตัวซึ่งจะออกหน้า
ออกตาไปวัดไปวาได้ ไม่ใช่หาหญิงแพศยามาเลี้ยงไว้สำหรับความพอใจ
ชั่วคราว และไม่ใช้มีเมียแต่ด้วยความมุ่งหมายจะปกตลอกเอาทรัพย์สินสมบัติของ
หญิงแล้วและทิ้งไปหาใหม่ การมีเมีย ไม่ควรที่จะเห็นเป็นของง่าย ๆ หรือ
ของสำหรับความพอใจชั่วคราว การที่มีเมียร่วมสุขร่วมทุกข์และฝากเหย้า
ฝากเรือนเป็นหูเป็นตาแทนผัวได้ ในเมื่อผัวต้องไปทำการงานดังนี้ จึงเรียก
ว่ามีครอบครัวเป็นหลักฐาน ผู้ที่มีภรรยาเป็นหลักฐานย่อมเป็นศรีแก่ตัว และ
เป็นที่น่าไว้วางใจ เพราะอย่างไรภรรยาก็ยังเป็นหลักฐานอยู่ ส่วนตนเองจะ
ประพฤติเหลวไหลไปบ้างก็ไม่สู้ตนหนัก แต่ผู้ที่มีเมียไม่เป็นหลักฐาน ย่อมมี
แต่หนทางที่จะพากันไปสู่ความพินาศฉิบหาย จึงไม่เป็นที่น่าไว้วางใจ

ค. ตั้งตนไว้ในที่ซอบ คือไม่ให้ประพฤติ เป็นคนสำมะเลเทเมาสุบฝืน
กินเหล้า หรือเป็นนักเลงเล่นเบี้ยและนักเลงผู้หญิง ซึ่งล้วนเป็นอบายมุขข้อ
เกิดแห่งความพินาศฉิบหายทั้งสิ้น ผู้ที่ประพฤติเป็นนักเลงต่าง ๆ มักพอใจอ้าง
ว่า เอาอย่างฝรั่ง แต่จะต้องถามว่าฝรั่งอะไร เพราะฝรั่งมิใช่จะตีทั้งหมดก็ทำ
มิได้ ถ้าฝรั่งเป็นคนดีทั้งหมดแล้ว ที่เมืองฝรั่งคงไม่ต้องมีคุกมีตะราง แต่ที่
คุกตะรางก็มีบริบูรณ์ทุกแห่ง และไม่ใช่ว่างเปล่าด้วย มีนักโทษเต็ม ๆ ไปทุก
แห่ง ถ้าใครเข้าใจว่าการอ้างว่าเอาอย่างฝรั่ง เป็นเครื่องแก้ตัวพอแล้วสำหรับ
จะประพฤติสำมะเลเทเมา ก็นับว่าเข้าใจผิด ไม่เชื่อถามฝรั่งตี ๆ เขาตู่เถิด^(๑)

(๑) ข้อ ๒๖ ตั้งแต่ต้นถึงเพียงนี้ เก็บความจากหนังสือหลักราชการของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ที่ยกมากล่าวแต่โดยย่อพอเป็นสังเขปเท่านั้นก็เพียงพอแล้ว และถ้าใคร-
 ครอบงำไปสักนิดหน่อยก็จะเข้าใจว่า ความมีหลักฐานนั้นคืออะไร และจะแล
 เห็นได้ว่าแท้จริงทุกๆ คนมีโอกาสเท่าๆ กัน ที่จะกระทำตนให้เป็นผู้มีหลักฐาน
 แต่ถ้าใครไม่ถือเอาโอกาสนั้นแล้ว แม้จะต้องเสียเปรียบผู้ที่เขาได้พยายามแล้ว
 จะโทษใครไม่ได้เลย นอกจากตนเอง

คำว่าหลักฐานนี้ ถ้าจะกล่าวเป็นการเปรียบเทียบแบบ คำว่าหลัก
 ได้แก่ที่ยึดเหนี่ยว คำว่าฐานได้แก่ที่รองรับวัตถุใหญ่ ๆ เช่นพระเจดีย์เป็นต้น
 ย่อมทรงตัวอยู่ได้ด้วยแกนคือหลักและรากคือฐานที่แข็งแรงมั่นคง คนเราที่
 จะตั้งตัวและรักษาตัวก็เช่นเดียวกัน จำต้องมีที่ยึดเหนี่ยวรองรับให้แข็งแรง
 มั่นคง จึงจะสามารถตั้งตัวและรักษาตัวได้เป็นอันดี ถ้าหลักฐานแน่นหนาการ
 ตั้งตัวและรักษาตัวก็มั่นคงยืนยาว ถ้ายังมีกำลังมากความที่จะใหญ่จะสูงยิ่งขึ้น
 ไปก็ย่อมมีมาก ผู้หวังจะตั้งตัวรักษาตัว จึงควรก่อสร้างสิ่งที่เป็หลักฐานไว้
 ก่อน กล่าวคือ

๑. เมื่ออายุยังน้อยอยู่ ควรศึกษาเล่าเรียนหาวิชาใส่ตัวไว้ให้บริบูรณ์
 และให้รู้จริง ๆ อย่าใจเร็วด่วนได้ ซึ่งสกก่อนห้าม

๒. เมื่อจะมีภรรยา ต้องคิดดูก่อนว่า ตนมีรายได้พอที่จะเลี้ยงกัน
 ให้เป็นสุขแลหรือ ถ้ายัง ต้องพยายามหารายได้ให้พอลี้ยงกันก่อนจึงมี

๓. เมื่อเป็นขุนนาง ต้องพยายามรักษาเชิดชูเกียรติยศไว้อย่าให้เสื่อม
 เสีย ประพฤติตนให้สมแก่ที่เป็นข้าราชการของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 จริง ๆ

๔. พยายามหาทรัพย์ในทางสุจริต และตั้งเกาะสถานให้เป็นหลัก-
 แהל่งมั่นคง

๕. ทำตนให้เป็นคนกว้างขวาง มีพวกพ้องเพื่อนฝูงที่ดีมาก ๆ
๖. ประพฤติตนให้สมควรแก่กำลังหลักฐาน และเขยิบขึ้นไปทีละน้อย ๆ ให้สมควรแก่ส่วน อย่าไผ่สูงเกินส่วน จะชวนล้มพังทลายลง ผู้จะตั้งตัวและรักษาตัวให้เจริญ ควรดำเนินตามหลักฐานตั้งกล่าวมาแล้วแล้วและหมั่นตรวจตราส่งเสริมให้สมทรงอยู่เสมอ อย่าใจเร็วควั่นไผ่ หรือไผ่สูงให้เกินกำลังหลักฐาน ดังที่ได้อธิบายมาแล้วนั้น ก็จะตั้งตนได้เป็นปึกแผ่นมั่นคง

๒. สุขของกฤหัสถ์ ๔ อย่าง

๖๓. สุขที่กฤหัสถ์จะพึงได้พึงถึง โดยทางหนึ่ง ท่านแสดงไว้ ๔ อย่าง คือ

ก. อติสุข สุขเกิดแก่ผู้มีทรัพย์ ชื่อนี้อธิบายว่า ทรัพย์เป็นสมบัติชนิดหนึ่ง ซึ่งทำเจ้าของให้อุ่นใจว่า ทรัพย์ของเรามี มีกินมีใช้ ไม่ต้องเดือดร้อนเพราะความยากจน ความมีทรัพย์จึงให้เกิดสุขได้อย่างหนึ่ง แต่ที่ให้เกิดสุขได้แท้จริงซึ่งกล่าวในที่นี้ หมายถึงทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบธรรม เพราะทรัพย์ชนิดนี้ ทำให้เกิดสุขได้จริง ๆ คือสุข ๒ ชั้น เกิดแต่ทรัพย์ด้วย เกิดแต่ธรรมที่เป็นเหตุแห่งทรัพย์นั้นด้วย ส่วนทรัพย์ที่ได้มาโดยทุจริต ผิดธรรม หากให้เกิดสุขอย่างนั้นไม่ จะได้ก็แต่หยาบ ๆ เลว ๆ เพียงตั้งเหยื่อที่เกี่ยวเบ็ด ไม่พอกับทุกข์ เมื่อนึกถึงการที่ได้มาโดยทุจริตผิดธรรม ก็ย่อมจะต้องเดือดร้อนใจ หากความทุกข์มิได้ มีอยู่โดยมาก ผู้ที่มีทรัพย์ชนิดนี้แล้ว ต้องทิ้งทรัพย์ไปสู่ทุกข์เพราะความทุจริตให้ผล จนถึงต้องตายก็มี เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงแสดงสุขชั้นนี้โดยจำกัดความว่า “กัลบุตร

ในโลกนี้ มีโภคทรัพย์อันตนได้มาแล้วด้วยความเพียร คือความหมั่นทำการทำงานสั่งสมไว้ด้วยกำลังแขน ทำจนเหนือโทรมกายจึงได้มา เป็นของเกิดขึ้นแล้วโดยธรรม ได้มาแล้วโดยธรรม เขาย่อมได้ความสุข ได้ความโสมนัส เพราะนึกถึงทรัพย์สมบัติของตนว่า โภคทรัพย์ของเรามีอยู่เป็นของที่เรามาได้มาแล้วด้วยความเพียร คือความหมั่นทำการทำงาน สั่งสมไว้ด้วยกำลังแขน ทำจนเหนือโทรมกายจึงได้มา เป็นของเกิดขึ้นแล้วโดยธรรม ได้มาแล้วโดยธรรม นี้เรากล่าวว่า สุขเกิดแต่ความมีโภคทรัพย์” ดังนี้

ข. ปริโภคสุข สุขเกิดแต่จ่ายทรัพย์บริโภค ข้อนี้อธิบายว่าทรัพย์นั้นมีไว้สำหรับจ่ายบริโภค ถ้าตระหนี่ไม่จ่ายในกิจที่จำเป็นหรือสมควรก็ไม่ได้ประโยชน์แห่งทรัพย์ ไม่ต่างอะไรกับคนจน คนจนไม่มีจะจ่ายกับคนมั่งมีแต่ไม่จ่าย ก็ไม่ได้ประโยชน์แห่งทรัพย์คล้ายคลึงกัน กลับจะเสียเปรียบคนจนเสียอีก เพราะเขาไม่ต้องมัวกังวลห่วงใยไม่มีใครคิดว่าเป็นภู่คเฝ้าทรัพย์ การจ่ายทรัพย์บริโภคจึงนับว่าให้เกิดสุขอย่างหนึ่ง แต่จะต้องจ่ายให้พอดี มิให้รายจ่ายท่วมรายได้ เรียกว่าสมชีวิตา คือความเลี้ยงชีวิตพอสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนักไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก จึงจะได้ความสุข เบียดกรอเกินไป ทนหิว ทนอด ทนปอน เรียกว่าฝืดเคือง ไม่ได้ประโยชน์แห่งความมีทรัพย์ จ่ายทรัพย์เกินกำลังเรียกว่าฟุ่มเฟือย เป็นสาเหตุแห่งหนี้สินและทุกข์ิต จำเป็นแล้วไม่จ่ายเป็นการฝืดเคือง ไม่จำเป็นจ่ายเป็นการฟุ่มเฟือยที่พูดกันว่ากินมังทำบุญบ้างตั้งนั้นชอบแล้ว ในทางพระศาสนาได้แสดงข้อนี้ไว้ โดยใจความว่า “เมื่อกุศลบุตรบริโภคและทำบุญ ด้วยโภคทรัพย์ที่ตนได้มาแล้วโดยชอบธรรม ย่อมได้ความสุขความโสมนัสเพราะนึกถึงการจ่ายทรัพย์ของตนว่าเป็นประโยชน์ นี้ชื่อว่าสุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค”

ก. อนนสุข สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้ ข้อนอธิบายว่า ความเป็นหนี้ไม่ใช่สิ่งสนุก เป็นทุกข์ทีเดียว ดังสุภาษิตว่า “อโณทานิ ทุกฺขํ โลกํ ความเป็นหนี้เป็นทุกข์ในโลก” จึงมีคำเปรียบเทียบกับ คนตกทุกข์ได้ยาก เป็นคนโรค คนโง่ คนเป็นหนี้ เหล่านี้แม้เป็นไทแก่ตัวก็เหมือนเป็นทาส ส่วนคนไม่เป็นหนี้ ย่อมได้ความเป็นไทแก่ตน ไม่ต้องมีเจ้าหนี้ ไม่ต้องมีนายเงินมาคอยทวง ไม่ต้องหลบหน้า ไม่ต้องเตรียมถ้อยคำไว้ผิดเพี้ยน ความเป็นหนี้จึงเป็นเหตุแห่งสุขอย่างหนึ่ง

ข. อนวัชชสุข สุขเกิดแต่การประกอบกรณอันไม่มีโทษ ข้อนอธิบายว่าความสุขชนิดนี้เป็นความสุขในทางธรรม ดียิ่งกว่าสุข ๓ อย่างข้างต้น เพราะเป็นสุขที่คงทนเที่ยงแท้ถาวร สุขเกิดจากความมีธรรม ดีกว่าสุขเกิดจากความมีทรัพย์ เพราะทรัพย์มีทางที่จะวิบัติได้หลายอย่าง ผู้มีธรรมทำหน้าเป็นผู้ไม่จน มีชีวิตไม่เป็นหมัน เพราะทำแต่ความดีไม่ทำความชั่ว ส่วนผู้มีทรัพย์ แต่ไม่มีธรรม ชาติเมตตากรุณา ย่อมทำกรรมประกอบด้วยโทษ อันผิดชั้นผิดภูมิของตน เช่นคนมั่งมีเหลือกินเหลือใช้ แต่ยังอดทำกรณแล้ว ๆ ไม่ได้ ยังอคเบียดเบียนคนและสัตว์ไม่ได้ เช่นทำการอย่างนายพรานและอย่างชาวประมง เป็นต้น แม้เพราะเห็นว่าเป็นการสนุกหรือโก้เก๋ก็ตาม สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงสุขข้อนี้ไว้ โดยไม่มีทางที่จะให้เกิดได้จากการทุจริตมีความว่า “อริยสาวกในพระศาสนา เป็นผู้ประกอบแล้วด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันไม่มีโทษ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาเห็นว่าเราเป็นผู้ประกอบแล้วด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันไม่มีโทษดังนี้แล้ว ย่อมได้ความสุขความโสมนัส นี้เรากล่าวไว้ สุขเกิดแต่ประกอบกรณอันไม่มีโทษ” ดังนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สุข ๔ อย่างนี้ อันทฤกษัตถ์พึงได้ เพราะเทียบกาลกับกาล เทียบสมัยกับสมัย โดยอธิบายว่า นานเข้าก็มักจะ ลืมตัว จะเห็นว่าตนไม่เป็นสุข จึงเทียบกาลเทียบสมัยคือเวลามีกับเวลาไม่มี เวลาจ่ายทรัพย์กับเวลายังไม่ได้จ่ายทรัพย์ เวลาเป็นหนี้กับเวลาไม่เป็นหนี้ เวลาทำการงานอันมีโทษกับเวลาทำการงานอันไม่มีโทษ ว่าต่างกันอย่างไร จึงจะเห็นว่าตนได้สุขนั้น ๆ อยู่เนื่อง ๆ

๓. สังคหัตถุ ๔

๖๔. ธรรม ๔ ข้อที่จะกล่าวต่อไปนี้ เรียกว่าสังคหัตถุ แปลว่า วัตถุสำหรับสังเคราะห์ซึ่งกันและกัน จัดว่าเป็นธรรมสำคัญของคฤหัสถ์ประการหนึ่ง มีหัวและข้ออธิบายดังต่อไปนี้

ก. ทาน การให้การแจก จำแนกออกเป็น ๒ ประการคือ ให้โดย เจาะจงบุคคล เรียก ปาฏิปุคคลิกทาน ๑ ให้ทั่วไปโดยไม่เจาะจงเรียก สาธารณทาน ๑ มารดาบิดาให้อาหารเครื่องเล่นเครื่องประดับแก่บุตรธิดาใน เวลายังเยาว์ ให้ทรัพย์เป็นทุนรอน ให้ถิ่นฐานบ้านเรือน ในเมื่อเจริญวัย ขึ้นแล้ว เจ้านายผู้บังคับบัญชามีอารีเพื่อแม่แก่ข้าไทผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ของตน ญาติมิตรแจกข้าวของให้แก่กัน นัอนุทการณ์แห่งปาฏิปุคคลิกทาน ส่วนอนุเคราะห์ บุตรธิดาผู้มีเรือนให้ทรัพย์ เป็นเครื่องเลี้ยง ให้ผ้ารดน้ำแก่ มารดาบิดาผู้ชรา ไปทางไกลหาของมาฝากท่าน ข้าไทผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาให้ สิ่งของแก่เจ้านายผู้บังคับบัญชา เป็นเครื่องแสดงความจงรักภักดี นัอนุทการณ์ แห่งปาฏิปุคคลิกทาน ส่วนบุชชาคุณ ชนผู้มีทรัพย์มีใจดีอารีเพื่อแม่แก่มหาชน สร้างถนน ขุดคลองทำสะพาน เพื่อเป็นทางสัญจรแห่งมหาชน ดังหรือ

บำรุงโรงพยาบาลสถานที่รักษาไข้เจ็บ ตังหรือเกอกุลโรงเรียนสถานที่ให้ความรู้แก่เด็กชายหญิง นั้หนักณะแห่งสาธารณทาน

ข. เปยยวัชชะ เจรจาถ้อยคำอันคุดคิมคือจับใจถ้อยคำอันคุดคิมคือจับใจนั้น จำแนกออกเป็น ๒ ประการคือ บียวาจา ได้แก่วาจาไพเราะอ่อนหวานทำผู้พูดให้เป็นที่รักของผู้ฟัง ๑ อัดถสัณฺหิตาวาจา ได้แก่วาจาประกอบด้วยประโยชน์ ๑ ผู้ใดเข้าใจพูด ผู้นั้นอาจยึดเหนี่ยวน้ำใจของคนไว้ได้ มารดาบิดาเจรจากับบุตรธิดาด้วยคำอ่อนหวาน เช่นเรียกว่าพ่อว่าแม่ คำนั้นย่อมจับใจของบุตรธิดาทำให้เกิดความรัก บุตรธิดาผู้รู้จักพูด มารดาบิดาย่อมรักเหมือนกัน ท่านผู้ใหญ่ฉลาดในการปฏิสันถารกล่าวคำที่ทักทายปราศรัยไปรย-ปรายแก่ผู้น้อย ย่อมสามารถทำตนให้เป็นที่รักใคร่นับถือของคนทั้งหลาย เข้าใจพูดชักนำ อาจยังผู้น้อยให้มีใจทำกิจการด้วยความรักดี อัดถสัณฺหิตาวาจา คือวาจาอันประกอบด้วยประโยชน์ ผู้พูดเข้าใจพูดปลุกใจผู้ฟังให้มุ่งจะฟัง เข้าใจแข็งแรงให้ผู้ฟังลงสันนิษฐานตาม ย่อมยังผู้ฟังให้นิยมเชื่อถือผู้พูดสำคัญ เห็นในกิจที่ผู้พูดแนะนำว่าตนควรทำตาม

ค. อัดถจริยา การประพฤติให้เป็นประโยชน์ จำแนกออกเป็น ๒ ประการ คือ เวยยาวัจจะ ความช่วยขวนขวายเพื่อยังกิจนั้น ๆ ให้สำเร็จ ๑ ธัมมสมาทปนา การชักนำในธรรม ๑ มารดาบิดาขวนขวายทำธุระให้แก่บุตร เช่นให้ได้รับการศึกษา ให้ตั้งครอบครัวและเคหะสถานบ้านเรือน และบุตรธิดาช่วยขวนขวายในกิจการของมารดาบิดา ต่างจักเป็นที่รักของกันและกัน ท่านผู้ใหญ่เอาธุระแก่ผู้ฟังพำนักชบเลี้ยงให้มียศศักดิ์ชื่อเสียงปรากฏในประชุมชน ย่อมเป็นที่นับถือของเขา ผู้ฟังพำนักเล่า ก็ตั้งใจทำกิจของท่านให้สำเร็จตาม ท่านมุ่งหมาย ทำคนให้ท่านเชื่อถือและไว้วางใจ ย่อมเป็นที่รักที่ชอบใจของ

ท่าน มิตรสหายต่างช่วยชวนชววยกิจธุระของกันและกัน ด้วยกำลังกายบ้าง ด้วยกำลังวาจาบ้าง ด้วยกำลังความคิดบ้าง ด้วยกำลังทรัพย์บ้าง ด้วยกำลังบริวารบ้าง ให้สมอย่างกล่าวไว้ว่า “สหายทั้งหลายเมื่อธุระเกิดขึ้นย่อมช่วยนำความสุขมาให้” ทั้งนี้ ย่อมมีไมตรีกันสนิท รั้มสมมาทปนา การชักนำในธรรมนั้น เช่นการชักชวนกันบริจาคทานหรือทำกุศลอย่างอื่น ย่อมนำคนทั้งหลายผู้เป็นสหายในการบุญนั้น ให้นิยมยินดีในบุญกุศลและรู้จักมักคุ้นเป็นมิตรสนิทสนมกันสืบไป

ข. สமானตา ความเป็นผู้สม่ำเสมอในธรรมนั้น ๆ จำแนกออกเป็น ๒ ประการ คือ ปุคคลาธิฎฐาน มีบุคคลเป็นที่ตั้ง ๑ รั้มมาธิฎฐาน มีธรรมเป็นที่ตั้ง ๑ ญาติผู้อ่อนโดยวัยแม้เป็นผู้พิเศษกว่าด้วยยศ ด้วยอำนาจ ด้วยทรัพย์สมบัติ ไม่ทะนงตน ทำการอ่อนน้อมนบไหว้แก่ญาติผู้เจริญกว่าแต่ก่อนเคยนับถือมาอย่างไร ภายหลังก็นับถืออย่างนั้น ญาติทั้งหลายได้รับความนบอบอย่างนั้นแล้ว ย่อมรักใคร่แสดงการนับถือตอบ ต่างทำความสามัคคีแก่กันและกัน โดยนัยนี้ตระกูลวงศ์ย่อมตั้งเป็นบึกแผ่นสำเร็จเป็นกำลังใหญ่ นี้สமானตาในธรรมคือการนบอบ ญาติผู้เสมอกันโดยชั้นโดยวัย แสดงความนับถือกันโดยฉันทญาติไม่ดูแคลนกันเพราะเหตุไรว่าสนา ญาติผู้ใหญ่มีเมตตาหนักถือญาติผู้น้อย ต่างสนิทสนมกัน ต่างช่วยกันออกหนุนตระกูลวงศ์ของตนให้เจริญ มิตรต่อมิตรเคยสนิทสนมกันมาอย่างไร ฝ่ายหนึ่งไม่ทำใจเบาเพราะความเจริญส่งเสริม กองนับถืออีกฝ่ายหนึ่งสนิทตามเดิมไม่กลับกลาย ทั้งสองฝ่ายได้รักษามิตรธรรมให้มั่นคง ญาติต่อญาติมิตรต่อมิตรนับถือกันโดยฐานะ เป็นสமானตาในธรรมคือความนับถือ ทั้ง ๒ นี้เป็นส่วนปุคคลาธิฎฐานมีบุคคลเป็นที่ตั้ง อันชนผู้ตั้งอยู่เป็นหมู่เช่นหมู่ทหาร ย่อมตั้งอยู่ด้วยอำนาจ

ความเป็นผู้มีชนบทรรมนิยมเสมอกัน ไม่อย่างนั้นก็ไม้อาจรักษาสามัคคีไว้ได้ เพราะอย่างนั้น ท่านผู้เป็นหัวหน้าแห่งหมู่ จึงต้องสอดส่องเพื่อให้คนทั้งหลาย ในหมู่ทำตามธรรมเนียมของหมู่ คอยจัดหรือปราบคนผู้ละเมิด รักษาความ สามัคคีของหมู่ให้มั่นคง นี้สมานตาในธรรมคือธรรมจริยา ส่วนธัมมาธิฐาน

สังกหัตถุทั้ง ๔ ประการนี้ ย่อมควบคุมสามัคคีของคนทั้งหลายใน โลกให้แน่นแฟ้น และให้เป็นไปโดยกลมเกลียวกัน เหมือนเพชรอันกุม ล้อไว้แน่น หมุนล้อให้วนไปในขณะรถเดิน เพราะฉะนั้นผู้มีปัญญาพิจารณา เห็นสังกหอบายเหล่านี้ว่าเป็นกิจชอบ ได้ประกอบตามกำลังตามควร จึงได้ บรรลุถึงความยิ่งใหญ่ เป็นที่รักใคร่นับถือของมหาชนมีคนสรรเสริญทั่วไป

ตอนที่ ๒

กฎอัมมิกประโยชน์ (ประโยชน์ปัจจุบัน ๔ ประการ)

๖๕. ผู้จะก่อร่างสร้างตัว ปกครองสถานบ้านเรือน ต้องปฏิบัติ
ธรรม ๔ ประการ อันเป็นเหตุให้เจริญด้วยทรัพย์สมบัติในปัจจุบัน คือ

ก. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น เป็นต้นว่า หมั่นใน
การศึกษาเล่าเรียน หมั่นในการประกอบกิจการเครื่องเลี้ยงชีพ หมั่นในการทำ
ธุระหน้าที่ของตน

ความหมั่นเป็นงานแรกของผู้จะตั้งตัว ทุกสิ่งทุกอย่างที่ต้องทำจัด
สำเร็จด้วยความหมั่น เช่นต้องการทรัพย์ ต้องการสุข ต้องการพ้นทุกข์
เหล่านี้เป็นต้นต้องหมั่นจึงได้ ถ้าเกียจคร้านก็ไม่ได้ มีเรื่องเล่าว่า ท่านผู้หนึ่ง
ได้ทำว่า เมื่อไม่หมั่นเมื่อไม่พยายามและได้ความสุข มีอยู่ ณ ที่ใดบ้าง ขอ
ให้ไป ณ ที่นั้น และจงพาเขาไปด้วย

ข. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา เป็นต้นว่า รักษาทรัพย์
ที่หามาได้ด้วยความหมั่นมิให้อันตรธานไป รักษาการงานของตนมิให้เสื่อม
เสียไป

การรักษา เป็นงานที่ติดกันไปกับความหมั่น สำหรับป้องกันสิ่งที่มี
ขึ้น ที่ทำขึ้น ด้วยความหมั่น มิให้เสื่อมเสียไป ทุกสิ่งทุกอย่างที่สำเร็จด้วย
หมั่นแล้ว ต้องรักษาไว้ให้ได้ด้วย จึงจะได้ผลแห่งความหมั่น เช่นมีทรัพย์
แล้วต้องรักษาทรัพย์ที่มีไว้ จึงจะมีมากขึ้นไปได้ มีวิชาแล้วต้องรักษาด้วย

วิธีนำออกใช้ให้เหมาะ วิชาจึงรุ่งเรือง มีงานทำแล้วต้องรักษา การงานในหน้าที่จึงไม่เสื่อม ไม่เช่นนั้นสิ่งที่มาก็หมดไป สิ่งที่ทำก็เสื่อมลง ไม่มีวันเจริญ และบริบูรณ์ได้

ค. กัลยาณมิตรตทา ความมีคนดีเป็นเพื่อน ไม่คบคนชั่ว

ผู้ที่มีคุณสมบัติ ๒ ข้อข้างต้นแล้ว ไม่รู้จักคบคน ก็พาเสีย ความมีเพื่อนเป็นหนทางของคน ไม่มีเลยก็คับแคบ มีไม่ดีก็เสียตัว เสียความประพฤติ เสียชื่อ เสียการ เสียทรัพย์ มีดีก็อาจพาให้รุ่งโรจน์ ความมีคนดีเป็นเพื่อน จึงเป็นเครื่องสนับสนุนคุณสมบัติ ๒ ข้อนั้น

ฆ. สมชีวิตา ความเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หาได้ไม่ฟุ่มเฟือยไป และไม่ให้อึดกับฝืดเคือง

ได้รับผลแห่งเหตุข้างต้นแล้ว ไม่รักษาพอดีในการจ่าย ก็ยังตนให้เป็นสุขตลอดไปไม่ได้ พอดีนั้น คือ ไม่ฟุ่มเฟือยไม่ฝืดเคืองจ่ายทรัพย์เกินกำลัง เรียกว่าฟุ่มเฟือย เป็นสาเหตุแห่งหนี้สินและทุกข์ิต เมียดกรอเกินไป ทนหิว ทนอด ทนบ่น เรียกว่าฝืดเคืองไม่ได้ประโยชน์แห่งความมีทรัพย์ ไม่จำเป็นแต่ขึ้นจำเป็นการฟุ่มเฟือย จำเป็นแล้วไม่จ่าย เป็นการฝืดเคืองจ่ายในทางที่จำเป็นหรือสมควร เรียกว่าประหยัดทรัพย์ ไม่จ่ายในทางเช่นนั้น เรียกว่าตระหนี่

จะตั้งตัวให้เป็นผู้เป็นคน ในขั้นต้น ต้องบริบูรณ์ด้วยเหตุ ๔ ประการนี้

ตอนที่ ๓

ความกระหมัดกระหม่อม

๖๖. ผู้ที่จะครองตนให้ได้รับความสุขในทางเลี้ยงชีพนั้น มิใช่แต่จะตั้งความอุตสาหะพากเพียรหาทรัพย์สมบัติอย่างเดียว จำต้องรู้จักรักษาทรัพย์หรือผลประโยชน์ที่หามาได้นั้นด้วยความกระหมัดกระหม่อมด้วย เพื่อจะได้มีใช้สอยในคราวจำเป็นต่าง ๆ เช่นในคราวมีโรคภัยไข้เจ็บเป็นต้น และจะได้เป็นทุนไว้ใช้สอยในเวลาแก่ ทั้งจะได้เป็นบีกแผ่นมั่งคั่งด้วยกำลังทรัพย์สมบัติในภายหน้าด้วย ผู้ใดประกอบกิจการผลประโยชน์ด้วยความอุตสาหะพากเพียร แต่เป็นคนสุ่ยสุ่ยหามาได้เท่าใดก็ใช้หมดเท่านั้น ผู้นั้นจะต้องเป็นคนหาเข้ากินค่า ถ้าแม้ว่าตอนเช้าเผอิญหาอะไรไม่ได้ ตอนค่ำก็จะมีอะไรกิน หากไม่มีสมบัติเป็นทุนรองรับก็ต้องอดเป็นแน่อน คนชนิดนี้จะมีสุขความเย็นใจได้อย่างไรยิ่งใช้เกินส่วนของประโยชน์ที่ทำได้ ก็ยิ่งซ้ำร้ายหนักลง มิใช่จะเข้าเนื้อไปทุกที ไม่นานสมบัติที่มีอยู่ก็น้อยเท่าไรก็จะไม่เหลือหลงจะทำให้ตนต้องกั๊กนัยมสิน และประพฤติกุศลกิจซึ่งเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ภัยแก่ตนและผู้อื่นต่อไป

ด้วยเหตุนี้เราจึงจำเป็นต้องรู้จักกระหมัดกระหม่อมทรัพย์ไว้บ้าง ผลประโยชน์ที่หาได้พึงใช้แต่พอสมควร ต้องให้มีส่วนเหลือเก็บไว้เป็นสมบัติรองรับ เพื่อจะได้จับจ่ายใช้สอยในคราวขัดคราวจำเป็นและเพื่อจะได้ไว้ใช้ไว้กินในเวลาทุพภิกข ซึ่งเป็นเวลาที่ต้องทำมาหากินต่อไปไม่ได้อีก การสะสมผลประโยชน์ไว้ใช้ในภายหน้านั้น เรียกว่าความกระหมัดกระหม่อม ผู้รักตนหวังความสุขให้มีแก่ตนตลอดชีวิตพึงเป็นผู้มีความกระหมัดกระหม่อมประจำตนอยู่ทุกเมื่อเกิด

ความกระหม่อมกระหม่อมนี้ ไม่ใช่ความตระหนี่ เพราะความตระหนี่ เป็นโทษ ความกระหม่อมกระหม่อมเป็นคุณ คนที่รู้จักกระหม่อมกระหม่อมนี้ ไม่ใช่คนตระหนี่เหนียวแน่น เป็นคนมีความฉลาดและรอบคอบ รู้จักว่าอย่างไร ควรใช้และไม่ควรใช้ รู้จักว่าอย่างไรควรเก็บและไม่ควรเก็บ เป็นคนคิดหน้าคิดหลัง เป็นคนไม่ประมาทเตรียมตัวไว้เผื่ออนาคตกาลด้วย เมื่อได้เตรียมตัวไว้สำหรับอนาคตกาลแล้ว ย่อมได้ความอุ่นใจไม่ว่าแห้ว มีแต่ความโปร่งใจ สุขใจ คนชนิดนี้จึงเป็นผู้สมบูรณ์มั่งคั่งด้วยทรัพย์สินสมบัติและตั้งอยู่ในความสุข

อนึ่งความกระหม่อมกระหม่อมนี้ ไม่ใช่เป็นการบังคับให้เก็บเงินไว้ใน กำปั้นเสมอไป โดยหาประโยชน์อันใดมิได้เลย เมืองใดถ้าพลเมืองต่างก็เก็บเงินนอนหนึ่งไว้ เมืองนั้นถึงจะมีเงินมาก ก็เหมือนมีเงินน้อย เพราะเงินไปตาย ด้านเสียหาย หาได้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองไม่ เหตุนี้ประเทศที่เจริญแล้ว เขาจึงตั้งธนาคารขึ้น เพื่อให้ประชาชนนำเงินไปฝากคิดดอกเบี้ยให้ผู้ฝากแต่น้อย แล้วเอาเงินเหล่านั้นให้พ่อค้ากู้ทำทุนค้าขาย หรือก่อสร้างสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง เช่น ทำรถไฟและชุดคลองอันเป็นสาธารณประโยชน์เป็นต้น เมื่อเงินของบ้านเมืองไม่อยู่เปล่าดังนี้ บ้านเมืองนั้น ๆ ก็ย่อมเจริญรวดเร็ว เพราะกิจการดำเนินไปโดยกว้างขวาง ด้วยเหตุนี้ชาวเราผู้รักชาติบ้านเมือง และหวังความเจริญให้แก่บ้านเมืองแท้จริงแล้ว ควรจะใช้ทุนที่เหลือจากการใช้สอยให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมือง และเป็นผลออกงามแก่ตนเองต่อไปอีก แม้จะไม่เข้าหุ้นส่วนในทางใดทางหนึ่ง นำไปฝากธนาคารไว้ก็ยิ่งดี เพราะนอกจากจะได้ผลประโยชน์แล้วยังจะได้รับความสะดวกใจ ที่ไม่ต้องคอยเฝ้ารักษาอยู่อีกส่วนหนึ่งด้วย

ผู้พอทำพอกิน ก็ควรพยายามเก็บเล็กผสมน้อยให้เป็นทุนรองรังไว้
 ลองคิดดู อย่างไม่มากเพียงเดือนละ ๑ บาท ปี ๑ ก็เป็นเงิน ๑๒ บาท และ
 อีก ๒๐ ปีก็จะมีถึง ๒๔๐ บาท ก็พอที่จะลงทุนประกอบการงาน เพื่อความ
 สุขความเจริญต่อไปได้ตามสมควร ดีกว่าเก็บไม่ได้เสียเลย จงจำสุภาษิตสอน
 หญิงที่ว่า “มีสิ่งพึงประจบให้ครบบาท อย่าให้ขาดด้วยของต้องประสงค์
 ถ้าทำน้อยกินน้อยค่อยบรรจง อย่าจ่ายลงให้มากจะยากนาน ไม่ควรซื้อก็อย่า
 ไปฟรีซื้อ ให้เป็นมือเป็นคราบทักทวน” ทั้งนี้ อย่าให้เป็นเหมือนกับ
 ในคำโคลงว่า

ใช้ทรัพย์ไปประหยัดใช้	สิ่งใด ครอบงำ
วันหน้าจักเอาอะไร	กอบเก็บ
ดังฝ้ายจะขาดไป	สิ้นหมด ลงฤ
เปลือยแต่กายร่างเรอ	สุขร่วงทุกข์ถึง

การแบ่งทรัพย์เก็บไว้เป็นทุน ไม่ยากลำบากอะไร ไม่ต้องการความ
 คิดความอ่าน ต้องการแต่บังคับใจให้ใช้แต่ควรใช้ และเก็บแต่ที่ควรเก็บเท่า
 นั้น ถ้าลงมือทำดังนี้ ไม่นานนักก็จะชิน เมื่อชินแล้วก็จะสะดวกขึ้น โดย
 ไม่ต้องฝ่าฝืนความกระวนกระวายที่จะใช้มาก และจงอย่าได้กล่าวว่าเก็บไม่ได้
 เป็นอันขาด ข้อสำคัญก็คือให้ลงมือเก็บทันทีเท่านั้น

ความกระหมัดกระหมื่นนี้ ทำให้บุคคลเป็นไทแก่ตน ทำให้ได้รับความ
 ความอุ่นใจ ว่าตนมีทรัพย์พอที่จะเป็นเครื่องอุปการะแก่ตนเองได้ ทรัพย์ที่ได้
 สะสมเป็นทุนไว้นั้น ถึงแม้จะไม่มากมายก็พอเป็นเครื่องอุดหนุนและแก้ไข
 ทุกข์ภัยที่จะบังเกิดขึ้นได้ ทุกข์ภัยที่หนักก็จะทำให้บรรเทาเบาลง ที่เบา
 ระวังให้หายได้ ที่จะถึงแก่ล่มจม ก็จะกู้ให้เป็นแต่เพียงขัดสนไปชั่วคราว

และที่จะถึงแก่น้ำตาต้องเซ็ดหัวเข้า ก็จะผ่อนให้ได้รับความเดือดร้อนใจ
บ้างเล็กน้อย สมด้วยคำโคลงในหิโตประเทศกลอนลิลิตที่กล่าวไว้ว่า

สงวนทรัพย์ลับหลักพัน	อันตราย เทอญนา
ปางเมื่อภัยหลากหลาย	เกิดใกล้
จะได้หย่อนขยับขยาย	ทุกขถาย ตนแฮ
พอนิราศภัยได้	สวัสดิด้วยสังสงวน

ส่วนผู้ที่ไม่กระเหม็ดกระแหม่นั้น เมื่อมีภัยอันตรายเกิดขึ้น ก็ไม่มี
ทรัพย์พอจะช่วยแก้ไข จะต้องกู้หนี้มสิน ทำให้หมดความเป็นไทแก่ตน การ
เป็นหนี้เป็นความเดือดร้อนยิ่งนัก ผู้ใดทำตนให้เป็นหนี้ ผู้นั้นก็เท่ากับหา
ทุกข์ใส่ตน ประดุจนกที่เอาเท้าเข้าไปติดแล้ว จะขันกระเดือกให้หลุดนั้นยาก
นักยากหนา อนึ่งเมื่อได้เป็นหนี้เขาลงแล้ว ถ้าไม่พยายามปลดเปลื้องเพราะ
เหตุอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม หนี้จะทับทรวงหนัก เพราะไหนจะต้องเสีย
ดอกเบี้ยทบทวีขึ้น และไหนจะหาเลี้ยงชีพไม่พอ จำต้องหยิบยืมทำหนี้สินต่อ
ไปอีก และคนที่เป็หนี้โดยมากมักจะรักษาสัตย์รักษารธรรมไว้ไม่อยู่ เมื่อ
เขาทวงตัวยังไม่มีเงินใช้เขาก็เป็นเหตุให้กล่าวเท็จผิดผ่อนเขาด้วยประการต่าง ๆ
ผู้หวังจะรักษาตัวและประพฤติกว้างในทางที่ชอบ ปรารถนาความเป็นไทแก่ตน
แล้ว จงอย่าทำตนให้เป็นหนี้เลยเป็นอันขาด อีกอย่างหนึ่งควรเข้าใจว่า
ผู้ช่วยตัวเองไม่รอดแล้ว ย่อมช่วยผู้อื่นไม่ได้ เพราะจะหนี้ผู้หวังจะเกอกล
อุดหนุนผู้อื่นมีบุตรภรรยาของตนเป็นต้น จะต้องทำตนให้ไกลจากความเป็น
หนี้เขา จะต้องมีความกระเหม็ดกระแหม่ให้มีทุนสมบัติเป็นกำลังไว้ด้วย

ตอนที่ ๔

ตระกูลอันมั่งคั่ง

จะตั้งอยู่นานไม่ได้เพราะสถาน ๔

๖๗. การที่จะปกครองทรัพย์สมบัติให้วัฒนาถาวรได้นั้น ย่อมเป็นการยาก ผู้เป็นพ่อบ้านแม่เรือนต้องเป็นผู้มีสติปัญญารอบคอบ เว้นเหตุสำคัญอันจะทำตระกูลให้เสื่อมทรามตกต่ำ ๔ ประการ คือ

ก. ไม่แสวงหาพัสดุที่หายแล้ว กล่าวคือ เมื่อรู้ว่าอะไรหายไปแล้วก็ไม่ปรารถนาที่จะค้นหาให้กลับคืนมา นึกเสียดว่ามีเงินก็ซื้อเอาใหม่ เมื่อเป็นถึงนี้บ่อย ๆ ก็ต้องจ่ายเงินซื้อซ้ำไป ซื้อมาแล้วก็ไม่เก็บรักษา เป็นเหตุให้ทรัพย์สินเงินทองหมดเปลืองไปทุกทีโดยไม่จำเป็น

ข. ไม่บูรณะพัสดุที่ชำรุด กล่าวคือ ของสิ่งใดชำรุด ควรซ่อมแซมให้ยืดยาวไปได้ แต่ไม่ปรารถนาซ่อมแซมบำรุง เพียงแต่ขาดนิดชำรุดหน่อยก็ทิ้งเสีย จ่ายเงินซื้อหามาใหม่ ใช้แต่ของใหม่อยู่เสมอ ทั้งนี้ก็ตกอยู่ในฐานะเป็นคนสร้อยสร้อย ไม่รู้จักประหยัดในการใช้สอยเป็นเหตุให้ทรัพย์สินหมดเปลืองไปทุกที

ค. ไม่รู้ประมาณในการบริโภคสมบัติ กล่าวคือหาได้เท่าใดใช้หมดเท่านั้น ไม่รู้จักผ่อนปรนเก็บหอมรอมริบไว้ใช้ในภายหน้า ในส่วนที่ใช้ก็ไม่รู้จักประมาณว่า อะไรควร อะไรไม่ควร กินอยู่ฟุ่มเฟือยสร้อยสร้อยตั้งเงินทองที่หาได้มาใหม่ก็ไม่พอใช้ และของเก่าก็หมดเปลืองไปด้วย

๗. ตั้งคนทุศีลให้เป็นพ่อบ้านแม่เรือน คนที่ไม่ตั้งอยู่ในศีลในสัตย์
 นั้น ย่อมรู้จักกันอยู่แล้วว่าเป็นคนไม่ดี เมื่อมอบกิจการบ้านเรือนให้คนชนิดนี้ดู
 แลต่างหูต่างตาแล้ว ก็พึงเข้าใจเถิดว่า ทรัพย์สมบัติจักต้องพินาศนิบหายไป
 โดยเร็ว อย่าว่าแต่คนเช่นนั้นเลย แม้ถึงคนที่ไม่เฒ่าไม่รอบคอบพอ จะให้
 เป็นใหญ่ปกครองทรัพย์เป็นพ่อบ้านแม่เรือนก็ไม่อาจทำความเจริญให้เกิดแก่
 ตระกูลได้ มีแต่จะทำให้เสื่อมลงทุกที

เพราะฉะนั้น ผู้หวังให้ตระกูลอันมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน พึงเว้นสถาน ๔
 อันเป็นเหตุให้ตระกูลเสื่อมนั้นเสีย ประกอบเหตุอันจักทำตระกูลให้เจริญซึ่ง
 ตรงกันข้ามบริบูรณ์

ตอนที่ ๕

อบายมุข

(เหตุเครื่องนิบทย ๖ ประการ)

๖๘. ยังมีหนทางอีกทางหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุดูถูกต้อนำบุคคลให้ถึงความนิบทยได้โดยง่าย เรียกว่าอบายมุข แปลว่าเหตุเครื่องนิบทยมี ๖ ประการ คือ

- ก. ตีหน้าเมา
- ข. ติดเที่ยวกลางคืน
- ค. ติดตุการเล่น
- ฌ. เล่นการพนัน
- ง. คบคนชั่วเป็นมิตร
- จ. เกียจคร้านทำการงาน

อบายมุข ๖ ประการนี้ มีโทษที่จำแนกออกโดยหัวข้อ ดังนี้

- ก. ตีหน้าเมา มีโทษ ๖ ประการ คือ
  ๑. เสียทรัพย์
  ๒. ก่อการทะเลาะวิวาท
  ๓. เกิดโรค
  ๔. ต้องติเตียน
  ๕. ไม่รู้จักอาย
  ๖. ทอนกำลังปัญญา

ข. คิดเกี่ยวกับกลางคืน มีโทษ ๖ ประการ คือ

๑. ชื่อว่าไม่รักษาก้าว
๒. ชื่อว่าไม่รักษาลูกเมีย
๓. ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
๔. เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย
๕. มักถูกใส่ความ
๖. ได้รับความลำบากมาก

ค. ตีคตุการเล่น จำแนกโทษออกตามวัตถุประสงค์ที่เร้าใจให้ไปดู ยกตัวอย่างไว้ ๖ ประการ คือ

๑. รำที่ไหนไปที่นั่น
๒. ขับร้องที่ไหนไปที่นั่น
๓. ตีตีสตีเป่าที่ไหนไปที่นั่น
๔. เสภาที่ไหนไปที่นั่น
๕. เพลงที่ไหนไปที่นั่น
๖. เถิดเทิงที่ไหนไปที่นั่น

ตัวอย่างทั้ง ๖ ที่ท่านยกมานี้ ตามการเล่นที่มีอยู่ในสมัยหนึ่ง แต่สำหรับสมัยนี้แล้วยังมีอีกมาก และทำให้เพลิดเพลินลุ่มหลงได้มากกว่าตัวอย่างนั้น แต่จะเป็นชนิดใดก็ตาม ท่านเล็งเอาความลุ่มหลงมัวเมาในการดูเป็นประมาณ อันจะเป็นเหตุให้เสียเวลาเสียงานที่ควรทำ ถ้าอย่างทุกวันนี้ก็ถึงความหมดเปลืองแห่งทรัพย์ด้วย จึงจัดว่ามีโทษเพราะความลุ่มหลงในสิ่งนั้น ๆ

ฌ. เล่นการพนัน มีโทษ ๖ ประการ คือ

๑. เมื่อชนะยอมยกอ่าว
๒. เมื่อแพ้ย่อมเสียทายทรัพย์ที่เสียไป
๓. ทرفยยอมจับหาย
๔. ไม่มีใครเชื่อถือด้วยคำ
๕. เป็นที่หมิ่นประมาทของเพื่อน
๖. ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย

ง. คบคนชั่วเป็นมิตร มีโทษตามบุคคลที่คบ ๖ ประการ คือ

๑. นำให้เป็นนักเลงการพนัน
๒. นำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้
๓. นำให้เป็นนักเลงเหล้า
๔. นำให้เป็นคนหลงเขาด้วยของปลอม
๕. นำให้เป็นคนโกงเขาซึ่งหน้า
๖. นำให้เป็นหัวไม้

จ. เกียจคร้านทำกรางาน มีโทษตามที่เห็นเหตุให้อ้างเพื่อผัดเพี้ยน

ไม่ทำกรางาน ๖ ประการ คือ

๑. ชักให้อ้างว่า	หนานัก	แล้วไม่ทำงาน
๒. „	ร้อนนัก	„
๓. „	เวลาเย็นแล้ว	„
๔. „	ยังเข้าอยู่	„
๕. „	หิวนัก	„
๖. „	กระหายนัก	„

เมื่ออ้างเหตุต่าง ๆ อยู่เช่นนี้ ก็เป็นอันจะทำการงานมิได้ รวมความ
ก็คือเมื่อหาเหตุบิดพลิ้วต่าง ๆ การงานก็ต้องค้างค้ำ ทำให้ขาดประโยชน์ขาด
ผลที่ควรได้ควรถึง ผู้หวังความเจริญ ฟังเว็นเหตุเครื่องฉิบหาย ๖ ประการ
นี้เสีย

ตอนที่ ๖

วิธีการปกครอง

๑. กรองตน

๖๙. คนเราทุกคนที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมมีความรักตนเอง เป็นอย่างยิ่ง ไม่มีใครอยากให้ตนตกต่ำเลวทราม ได้ความลำบากเดือดร้อน และเป็นอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งเลย แต่เพราะคนเรามากปล่อยให้ธรรมชาติ ฝ่ายต่ำเข้าครอบงำ พร่าตัวของตัวเองให้เลวลงด้วยประพฤติกิเลสชั่วต่าง ๆ จึงต้องตกต่ำได้รับความลำบากเดือดร้อนทั้งที่ไม่ปรารถนานั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ควรที่พวกเราผู้รักตนจะป้องกันตนเองไว้ให้ดีอย่าปล่อยให้ธรรมชาติฝ่ายต่ำ เข้ามาครอบงำได้เลย ต้องปกครองตนเองไว้ให้พ้นจากธรรมชาติฝ่ายต่ำ เข้าอยู่ในธรรมชาติฝ่ายสูง ดังนั้นจะไม่ตกต่ำเลวทราม จะมีแต่ความสุขความเจริญพ้นจากความเดือดร้อน และได้ชื่อว่าเป็นผู้กรองตนดี ไม่เป็นทาสแห่ง ธรรมชาติฝ่ายต่ำ

ตนของตนย่อมเป็นที่พึ่งของตนเอง ไม่มีใครเป็นที่พึ่งของตนได้ดียิ่ง กว่าตนเอง เหตุนี้เราต้องกระทำตนของเราให้เป็นคนดี ให้สมควรแก่ที่เรา จะเอาเป็นที่พึ่งได้ โดยเราต้องละความชั่วทำความดีและมีความเพียรอุตสาหะ แสวงหาศิลปวิทยาไว้เป็นทุนอุดหนุนตนเองต่อไปในภายหน้าอย่างอนใจเพิกเฉย เสีย ศิลปวิทยาอย่างใดที่เป็นประโยชน์ตนยังไม่รู้จึงชวนชวายศึกษาเล่าเรียน ศิลปวิทยาอย่างนั้นให้รู้ สิ่งที่เราได้กระทำลงไปแล้ว จะเป็นความดีหรือ ความชั่วก็ตามเราจะต้องเป็นผู้รับผลทั้งสิ้น ทำดีก็จะได้รับผลดี ทำชั่วก็จะได้

รับผลชั่ว เหตุนี้เราจะทำอะไรทุกสิ่งทุกอย่าง อย่าทำไปโดยสักแต่ว่าทำ หรือทำตามใจของตนเอง ต้องใช้ความไตร่ตรองถึงเหตุผลคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ให้รอบคอบก่อนจึงทำ เพราะผลแห่งการกระทำนั้น ๆ จะต้องเป็นของตนและตามสนองตนเสมอไป

โดยรอบตัวเรานี้ มีสิ่งที่คอยแนะนำชักจูงเราไปในทางดีก็มี ทางชั่วก็มี ถ้าเราไม่ไตร่ตรองดูให้รู้ว่าสิ่งนั้น ๆ ดีหรือชั่วอย่างไร รู้ไม่ทันแล้วก็จะลุ่มหลงเพลิดเพลिनไปในทางชั่ว ได้รับความลำบากเดือดร้อนต่าง ๆ เพราะความชั่วบางอย่าง ในเบื้องต้นมักล่อให้เกิดความพอใจ ถ้าเราไม่คิดก็ทำให้เห็นไปว่าจะให้ความสุขสำราญแก่ตัวเรา แต่ต่อไปในตอนปลายทำเราให้ได้รับผลร้าย ครั้นเรารู้สึกขึ้นมาได้ทีไหนเล่าแก่เสียเกินกาลแล้ว จะกลับตัวได้ก็โดยยากหรือกลับมิได้ทีเดียว เช่นการเสพสุรายาฝิ่น ในขั้นต้นอาจทำให้เพลิดเพลिन รู้สึกสนุกรื่นเริงไม่รู้สึกรู้สึกร้อนอันใด ครั้นติดเข้าแล้วสิ ทำให้การใช้จ่ายเปลืองและเกิดโรคออกดอกเอ็ดได้รับความลำบากเดือดร้อนอยู่เสมอ เมื่อรู้สึกว่าจะไม่ดีจะทงกิดเสียแล้วเช่นนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นเมื่อเราประสบพบเห็นเหตุการณ์สิ่งไรอันเป็นไปอยู่ในโลกทุก ๆ วันนี้ เราอย่าตื่นตื่นลุ่มหลงเพลิดเพลिनไปตาม ต้องมีสติคอยเหนี่ยวรั้งอย่าลืมหัก ต้องใช้ปัญญาไตร่ตรองให้รู้ว่าสิ่งนั้นดีหรือชั่วเป็นประโยชน์หรือไม่เป็นประโยชน์ จะได้ผลดีหรือผลร้ายแก่เราอย่างไรให้แน่ชัดก่อน แล้วจึงเลือกทำแต่สิ่งที่ดีเป็นประโยชน์อันจะให้ผลดีแก่เรา ส่วนสิ่งที่ไม่ดีไม่เป็นประโยชน์จะให้ผลร้ายแก่เราแม้คนอื่น ๆ เขาจะนิยมกันว่าดีและพากันทำลงไป เราก็อย่านิยมและอย่าได้ทำลงไปตามเขาเลย ต้องพยายามหลีกเลี่ยงละเว้นเสียให้ไกลทีเดียว

เมื่อได้ใช้ปัญญาสอดส่องดูรู้แจ้งว่า สิ่งใดจะเป็นเครื่องนำตนไปสู่ความชั่วร้ายและทุกข์ภัยต่าง ๆ แล้ว สิ่งนั้นเราต้องละเว้นทันที อย่าเอาตัวลงไปเกลือกกลว้เลยเป็นอันขาด ต้องหลบหลีกเสียให้พ้น สิ่งชั่วนั้นมีเป็นอันมาก เช่นอบายมุข เป็นต้น เราผู้หวังดีแก่ตน ประสงค์จะครองตนให้ดี ให้มีความสุขความเจริญเป็นเบื้องหน้า ต้องละเลิกงดเว้นจากสิ่งชั่วให้เด็ดขาด

เมื่อเราไม่ทำความชั่วแล้ว จำเป็นต้องทำความดีให้เกิดมีขึ้นในตนด้วย มิใช่ว่าเราไม่ทำความชั่วแล้วจะดีพอแล้วก็หาไม่ ได้แต่เพียงว่าดีที่ไม่ได้ทำความชั่วเท่านั้น หาได้ครอบไปถึงดีในทางทำความดีด้วยไม่ การที่ไม่ทำความชั่วแต่ความดีก็ไม่ทำนั้น หากอภิศาสตร์ไม่ทำความชั่วไว้ได้ ไม่ยอมจะทำความชั่วเข้าเป็นแท้ แม้การที่ไม่ทำความดีนั้น ก็เป็นความชั่วอยู่ในตัวแล้ว เพราะความดีบางอย่างเป็นหน้าที่อันตนต้องทำ เมื่อไม่ทำก็เป็นการละเลยหน้าที่ของตน เกิดเป็นความชั่วขึ้นทันที เหตุฉนั้นเมื่อไม่ทำความชั่วแล้ว ต้องทำความดีประพฤตินดีในที่ทั้งปวงอีกด้วย ข้อสำคัญในเรื่องนี้ ก็คือ ในขั้นต้นต้องรักษาดนให้เป็นคนบริสุทธิ์ ปราศจากความชั่ว รักษาเกียรติยศของตนของสกุลและของคณะไว้ อย่าให้เกิดความเสื่อมเสีย เพราะทนขึ้นได้ กับต้องรู้จักแสดงกริยาวจาให้เรียบร้อยเหมาะสมแก่ชั้นของบุคคล สามารถสมาคมกับบุคคลที่ดีทั้งหลายได้ทุก ๆ ชั้นโดยไม่ขัดกัน ไม่ประพฤตินให้เป็นที่รังเกียจของผู้ใดผู้หนึ่ง แต่นั้นพึงประพฤตินให้ตั้งอยู่ในวุฒิชรธรรม คือธรรมเครื่องให้ถึงความเจริญ ๔ ประการคือ คบผู้ประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ ๑ พึงคำสั่งสอนของท่านโดยเคารพ ๑ ตรีตรองตามคำสั่งสอนของท่านให้รู้จักสิ่งที่ดีและชั่วโดยอุบายที่ชอบ ๑ ประพฤติตามคำสั่งสอนของท่านให้สำเร็จประโยชน์โดยแท้จริง ๑ และมีพรหมวิหาร ๔ คือ

เมตตา ๑ กรุณา ๑ มุทิตา ๑ อุเบกขา ๑ แก่บุคคลทั่วไปตามควรแก่เหตุการณ์
นอกจากนี้เมื่อเห็นธรรมใด ๆ เป็นไปในทางที่ชอบ จงหมั่นปฏิบัติให้มีขึ้น
ในตน ก็จะเป็นเครื่องเชิดชูตน ให้เป็นผู้ประเสริฐด้วยคุณธรรมความดีและ
มีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น

๒. กรองคน

๗๐. ผู้ครองตนได้แล้ว ถ้าอยู่ในหมู่ ย่อมมีความเป็นไปในสุขใน
ทุกข์ในความเสื่อมความเจริญ เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เป็นผู้ช่วยยอมได้อาศัย
ผู้ใหญ่เป็นที่พึ่ง จึงต้องอยู่ในปกครองของท่าน เป็นผู้ใหญ่ออมได้อาศัยผู้
น้อยเป็นกำลัง จึงต้องปกครองบริษัทรวิวารที่อาศัยตนและต้องตั้งอยู่ในธรรม
ของผู้ใหญ่ การปกครองของตนจึงจะเป็นไปได้โดยชอบ พึงทราบธรรมของ
ผู้ใหญ่ว่าวุ่พอเป็นหลัก ดังต่อไปนี้

ก. ตั้งตนเป็นผู้ใหญ่ ให้สมควรที่ผู้น้อยจะเคารพนับถือได้ ด้วยมี
ธรรมที่เรียกว่าพรหมวิหาร ๔ คือเมตตา ความรักใคร่เอ็นดู ๑ กรุณา
ความสงสาร ๑ มุทิตา ความยินดีที่ช่วยเมื่อผู้น้อยได้ดี ๑ อุเบกขา ความ
วางเฉยเมื่อไม่สามารถจะช่วยทุกข์ของเขาได้ ๑ ประจำอยู่ในตน และตัดเสีย
ซึ่งอคติ ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก ๑ โทสาคติ ลำเอียง
เพราะชัง ๑ โมหาคติ ลำเอียงเพราะโง่เขลา ๑ ภยากติ ลำเอียงเพราะกลัว
เกรง ๑ และจะทำกิจการใด ๆ ต่อบุคคลใด ๆ ต้องถือความเที่ยงธรรมเป็นหลัก

ข. ไม่เบียดเบียนผู้น้อย ด้วยเอาใจเขามาใส่ใจเรา คือคิดถึงอกเขา
อกเรา ทำความรู้จักอยู่ว่าเรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันทิใด เขาก็รักสุขเกลียดทุกข์
ฉันทินั้น เราต้องการให้คนอื่นทำแก่เราอย่างไร คนอื่นก็ต้องการให้เราทำแก่

เขาอย่างนั้น เราไม่ปรารถนาผลร้ายอย่างใด คนอื่นก็ไม่ปรารถนาผลร้ายอย่างนั้น แล้วและกระทำการแต่ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ผู้อยู่ในปกครอง ไม่ขัดขวางไม่ตัดรอนไม่ทำลายประโยชน์และความสุขของเขา ไม่ทำการโดยเห็นแก่ประโยชน์ของตนฝ่ายเดียว คิดถึงประโยชน์ของผู้อื่นด้วย ทำการแต่ที่เป็นประโยชน์ของตนก็สำเร็จของคนอื่นก็ไม่เสียหรือพลอยได้ด้วย ดังนี้ และต้องบำเพ็ญธรรมสำหรับปกครองความสามัคคีและธรรมสำหรับยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ด้วย

ก. ทำความปรานีประนอมในระหว่างผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งในทางราชการและกิจการอื่น ๆ ตลอดจนเครือญาติและชาวบ้านร้านตลาด มิให้แตกร้างและบาดหมางกัน รู้จักถนอมน้ำใจคน ไม่เอาแต่ใจตน เป็นคนใจหนักแน่น ไม่เป็นคนหุนหาใจเร็วโกรธง่าย

ข. รู้จักวางตนและปฏิบัติการต่อผู้ใหญ่ ผู้น้อย และผู้ที่เสมอกับตน ตลอดจนเครือญาติและคนใช้ มิตรสหายและเพื่อนบ้าน ว่าใครควรจะทำ ความสนิทชิดเชื้อหรือควรห่าง และใครควรบังคับบัญชาสั่งกิจการ หรือให้วามในกิจการอย่างไร ให้สมควรกับบุคคลนั้น ๆ

ง. รู้จักรักษาใจผู้น้อย โดยแสดงความเมตตาปรานี เป็นต้น ว่าให้ บันเทิงของ พุทธจาปราศรัย ทำความยิ้มแย้มแจ่มชื่น แก่ผู้น้อยให้ได้ความ เบิกบานใจ ไม่ทำบั่นปึงหรือไว้อ่านางแสดงความกราดเกรี้ยว บำรุงใจผู้น้อย ให้ตั้งหน้ากระทำกิจการตามหน้าที่ โดยความเต็มใจและหวังดีซื่อตรงต่อหน้าที่จริง ๆ

๓. ครอบทรัพย์สมบัติ

๗๑. กฎหัตถ์ผู้ครอบครองบ้านเรือน จำเป็นต้องใช้สอยจ่ายทรัพย์ เลี้ยงตัวเลี้ยงครอบครัวและคนที่ควรเลี้ยง ถ้าไม่มีทรัพย์สมบัติย่อมขัดข้อง ต้องลำบากเดือดร้อน ถ้ามีทรัพย์สมบัติโดยสุจริต ย่อมสะดวกและได้ความ อิ่มใจว่าทรัพย์ของตนมี การแลกเปลี่ยนหาสิ่งที่พอใจมาบริโภคใช้สอยบำรุง ตนบำรุงครอบครัวและคนที่ควรเลี้ยงให้เป็นสุขได้ เหตุฉะนั้นทรัพย์สมบัติจึง เป็นของที่พึงแสวงหาโดยชอบธรรม และรักษาไว้ให้มั่นคงมิให้เป็นอันตราย เสื่อมสิ้นไป ให้มีแต่เพิ่มพูนขึ้น ทรัพย์สมบัติที่หามาได้และที่มีอยู่นั้น จะ มั่นคงถาวรจะเพิ่มพูนขึ้นหรือจะลดน้อยเสียมสิ้นไป ย่อมขึ้นอยู่กับเจ้าของรู้จัก ปกครองทรัพย์สมบัติหรือไม่ ถ้ารู้จักปกครอง ทรัพย์สมบัติ ย่อมมั่นคง ถาวรและเพิ่มพูนขึ้นไม่เสียมสิ้นไป ถ้าไม่รู้จักปกครอง ทรัพย์สมบัติย่อมมี แต่จะเสียมสิ้นไปถ่ายเดียว

วิธีการครอบทรัพย์สมบัติ ควรประพฤติตามข้อต่อไปนี้

ก. ต้องไตร่ตรองและพิจารณาให้รู้ว่า อะไรเป็นเหตุที่จะทำให้ทรัพย์ สมบัติหมดสิ้นไป ก็เหตุที่จะทำให้ทรัพย์สมบัติหมดสิ้นไปนั้นมีเป็นอันมาก แต่เหตุที่สำคัญนั้นคือคบคนชั่วเป็นมิตร และประพฤติตนเป็นนักเลงต่าง ๆ เช่นเป็นนักเลงผู้หญิง เป็นนักเลงสุรา เป็นนักเลงเล่นการพนัน เหล่านี้ เป็นต้น เป็นเหตุอันสำคัญที่จะทำให้ทรัพย์สมบัติหมดสิ้นไปโดยพลัน

ข. เมื่อทราบเหตุวิบัติแห่งทรัพย์สมบัติแล้ว ต้องรีบจัดการป้องกัน เหตุที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น และกำจัดเหตุที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดสิ้นไป อย่า เพิกเฉยทอดทิ้งไว้ให้ลุกลามขึ้น แม้จะเป็นอย่างที่ว่าว้าวายแล้วล้อมคอก ก็ยังดีกว่าปล่อยให้คงเกิดอยู่อย่างนั้น หรือเกิดขึ้นอีกในภายหลัง

ค. ต้องตรีตรอง หาทางทำให้ทรัพย์สินสมบัติเกิดพอกพูนขึ้น ในทางที่ชอบธรรม เช่นประกอบกิจการ พาณิชยกรรม ราชการเป็นต้น ทรัพย์สินสมบัติที่ได้มาในทางที่ชอบธรรมนั้น เป็นของเยือกเย็น ไม่นำความเดือดร้อนมาให้ และเป็นของที่ใช้จ่ายได้โดยสะดวก ไม่ต้องแอบใช้ซ่อนใช้ ไม่เหมือนกับทรัพย์สินที่ได้มาในทางไม่ชอบธรรม ซึ่งมีแต่ นำความเดือดร้อนมาให้ ใช้จ่ายก็ไม่สะดวก ต้องปิดบังซ่อนเร้นใช้ ถ้าถูกจับต้องเสียชื่อเสียง ต้องรับโทษตามความผิด เหล่านี้ล้วนเป็นความทุกข์ทั้งนั้น

ข. เมื่อรู้ทางที่จะทำให้ทรัพย์สินสมบัติเกิดพอกพูนขึ้นแล้ว ต้องชวน-ชวยกระทำให้ด้วยความพากเพียร ไม่ทอดทิ้ง และไม่เลินเล่อต่อการทำงาน เอาใจใส่ใคร่ครวญทำโดยรอบคอบ คอยประกอบให้ชอบด้วยเหตุผลและกาลเทศะ ไม่ปล่อยให้อากุลเสื่อมเสีย พึงเห็นตัวอย่างเช่นทำนาก็ต้องทำให้ทันฤดู ถ้าขายก็ต้องขายของให้ถูกคราวที่คนต้องการ ทำราชการก็ต้องเอาใจใส่ ดำเนินการและรักษาระเบียบให้สำเร็จผลตามที่ทางราชการประสงค์ บุคคลผู้มีความพากเพียรและไม่เลินเล่อเอาใจใส่ใคร่ครวญทำโดยรอบคอบเช่นนี้ ย่อมประกอบกิจการให้มีผลไพบูลย์ เป็นทางมาแห่งทรัพย์สินสมบัติทั้งหลาย

ทรัพย์สินสมบัติของเราที่มีอยู่แล้ว ควรถนอมรักษาให้คงทนถาวรอยู่ ไม่ควรจะปล่อยปละละเลยให้เป็นอันตรายนสูญหายคร่ำคร่าครุพังเสื่อมสิ้นไปเสีย ในเมื่อยังสามารถจะป้องกันแก้ไขได้อยู่ เหตุตั้งนั้นจึงควรประพฤติดังต่อไปนี้ เพื่อป้องกันความเสื่อมสิ้นแห่งทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่แล้วนั้น คือ

ก. ต้องแสวงหาทรัพย์สินพัสดุที่หายไปแล้ว กล่าวคือ เมื่อทรัพย์สินสมบัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งหายไป ต้องกระตือรือร้นค้นหาติดตามเอามา อย่าละเลยด้วยกิริยาเสียว่าหายแล้วช่างมัน ซื่อหาเอาใหม่ได้ดมไป เพราะถ้าปล่อยให้หายแล้ว

แล้วกัน ไม่ตามหาเอามา ตั้ง^๕อยู่บ่อย ๆ ทรัพย์สมบัติก็ร่อยหรอลงทุกที ส่วนการหายก็^๕จะทวีขึ้นตามกัน เหตุ^๕ดังนั้น จึงต้องแสวงหาทรัพย์^๕พัสดุ^๕ที่หายแล้วอย่าละเลยทอดทิ้ง

ข. พึงบูรณะซ่อมแปลงแก้ไข สิ่งของที่ชำรุดทรุดโทรมเก่าคร่ำคร่าให้กลับเป็นของใช้^๕ได้ต่อไปนาน ๆ ไม่ทอดทิ้งให้ผุพังเสียหาย ๆ ต่อเปลี่ยนแปลงแก้ไข^๕ใช้การไม่ได้จริง ๆ แล้วจึงทิ้งเสีย การหาซื้อ^๕ใช้ใหม่^๕ไม่บูรณะของเก่าให้^๕ใช้^๕ได้ต่อไปนาน ๆ ตกอยู่ในฐานะที่จะต้อง^๕ใช้จ่าย^๕ทรัพย์^๕อีก ทำให้ทรัพย์^๕สิ้นเปลือง^๕ไปโดยไม่พอที่^๕เลย เหตุ^๕ดังนั้น^๕จึงควร^๕บูรณะ^๕พัสดุ^๕สิ่ง^๕ของ^๕ที่^๕ชำรุด^๕ให้^๕ใช้^๕ได้^๕ต่อไป

ค. ต้องรู้จักประมาณในการบริโภคสมบัติ ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย เงินทองหา^๕มาได้^๕ไม่ใช่^๕จน^๕หมด^๕สิ้น^๕ ประหยัด^๕เอาไว้^๕ใช้ใน^๕ภาย^๕หน้า^๕บ้าง และ^๕ใน^๕เมื่อ^๕ใช้จ่าย^๕ ก็^๕รู้จัก^๕ที่^๕ควร^๕จ่าย^๕และ^๕ไม่^๕ควร^๕จ่าย^๕ กิน^๕อยู่^๕ก็^๕พอ^๕ควร^๕แก้^๕กำลัง^๕ทรัพย์^๕ที่^๕หา^๕ได้^๕ ไม่^๕ฟุ่ม^๕เฟือย^๕เกิน^๕ไป แต่^๕ก็^๕อย่า^๕ให้^๕ถึง^๕กับ^๕ผิด^๕เคือง^๕แค้น^๕แค้น^๕อด^๕อยาก^๕เกิน^๕ไป เมื่อ^๕เป็น^๕ดังนี้^๕ เงิน^๕ทอง^๕ที่^๕หา^๕ได้^๕ก็^๕จะ^๕เหลือ^๕เพิ่ม^๕พูน^๕ขึ้น^๕ทุก^๕ที เหตุ^๕นี้^๕จึง^๕ควร^๕รู้จัก^๕ประมาณ^๕ใน^๕การ^๕บริ^๕โภค^๕สม^๕บัติ

ฆ. อย่า^๕มอบ^๕ให้^๕คน^๕ที่^๕ประ^๕พ^๕ฤ^๕ติ^๕ชั่ว^๕เลว^๕ทราม^๕เป็น^๕พ่^๕อ^๕บ้าน^๕แม่^๕เร^๕ือน^๕เป็น^๕อัน^๕ชาติ^๕ คน^๕ที่^๕ไม่^๕ตั้ง^๕อยู่^๕ใน^๕ศี^๕ล^๕ใน^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ ปรา^๕ศ^๕จ^๕าก^๕ธ^๕ร^๕ม^๕จ^๕ริ^๕ยา^๕น^๕วุ^๕ติ เป็น^๕คน^๕ชั่ว^๕อย่าง^๕ไร^๕ เรา^๕ย^๕่อม^๕ท^๕รา^๕บ^๕กัน^๕อยู่^๕แล้ว^๕ เมื่อ^๕ให้^๕คน^๕เช่น^๕นั้น^๕เป็น^๕ใ^๕ห^๕ญ^๕่ ต่าง^๕ห^๕ู^๕ต่าง^๕ตา^๕ ป^๕ก^๕ร^๕อง^๕บ^๕้าน^๕เร^๕ือน^๕ ทรัพย์^๕สม^๕บ^๕ติ^๕ย^๕่อม^๕จะ^๕พ^๕ิน^๕า^๕ศ^๕นิ^๕บ^๕ห^๕าย^๕โดย^๕เร^๕็ว^๕พล^๕ัน^๕ อย่า^๕ว่า^๕แต่^๕คน^๕เช่น^๕นั้น^๕เลย^๕ แม้^๕คน^๕ที่^๕โ^๕ง^๕ค^๕เ^๕ล^๕า^๕ปรา^๕ศ^๕จ^๕าก^๕ป^๕ัญ^๕ญา^๕และ^๕อ^๕บ^๕าย^๕ที่^๕ช^๕อ^๕บ^๕ ถ้า^๕ม^๕อบ^๕ให้^๕เป็น^๕พ่^๕อ^๕บ้าน^๕แม่^๕เร^๕ือน^๕ ทรัพย์^๕สม^๕บ^๕ติ^๕ก็^๕ย^๕่อม^๕พ^๕ิน^๕า^๕ศ^๕นิ^๕บ^๕ห^๕าย^๕ร^๕่อย^๕ห^๕ร^๕อ^๕ไป^๕เหมือน^๕กัน^๕ เหตุ^๕นี้^๕จึง^๕ควร^๕ตั้ง^๕แ^๕แต^๕ง^๕บุ^๕ค^๕ล^๕ที่^๕ประ^๕พ^๕ฤ^๕ติ^๕มี^๕ศี^๕ล^๕มี^๕ธ^๕ร^๕ม^๕ ไม่

ประพาศิเลวทราวม และเป็นผู้มีปัญญาสามารถในหน้าที่ของตน ให้เป็นพ่อ
บ้านแม่เรือน จะได้รับรักษาทรัพย์สมบัติให้ดำรงอยู่มั่นคงถาวร

อนึ่ง ฟังรู้ว่าการเป็นหนี้ชานี้ ย่อมนำมาซึ่งความทุกข์ แม่เป็นหนี้
เพียงนิดหน่อยก็ทำให้เกิดความทุกข์เหมือนกัน ถ้าเป็นหนี้ชามากก็เกิดความ
ทุกข์มาก ถ้าไม่มีใช้เขา อาจถูกฟ้องให้เสียชื่อเสียง อาจต้องเป็นคนล้ม
ละลาย เป็นเหตุให้ทรัพย์สินของเราวิบัติฉิบหายจนหมดสิ้น เหตุนี้จึง
ควรพยายามระวังตน อย่าทำตนให้เป็นคนมีหนี้สินและเป็นอันขาด

หมายเหตุ สอนให้เห็นความสำคัญแห่งการประพฤติตามธรรมเหล่านี้
ว่า ผู้เป็นฆราวาสต้องประพฤติธรรมเหล่านี้ จึงจะปกครองสมบัติได้มั่นคง
และสามารถดำรงตนให้ผาสุกสวัสดิ์ได้

ภาคที่ ๔

ธรรมเกี่ยวแก่น้ำ

ก. กล่าวทั่วไป

๗๒. คำว่า หน้าที ก็คือกิจที่บุคคลต้องทำด้วยความรับผิดชอบตามฐานะของตนที่เป็นอย่างไร เช่นเป็นมารดาบิดาของเขา เป็นบุตรธิดาของท่าน เป็นผู้ปกครองเขา เป็นผู้อยู่ในปกครองของท่าน เป็นต้น ธรรมดาผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ต่างก็ได้รับอุปการะคุณมาจากผู้อื่นด้วยกันก่อนทั้งสิ้น จึงดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่นบุตรได้รับความเลี้ยงดูอุปการะจากมารดาบิดา ราษฎรได้รับความบำรุงจากรัฐบาล ดังนั้น เป็นต้น เพราะฉะนั้นมนุษย์ทุกคนต่างก็มีหน้าที่ของตนจะต้องทำ เพื่อทดแทนอุปการะคุณที่ท่านได้ทำแล้วแก่ตนและเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นต่อไปอีก ให้สมกับที่ท่านเคยได้รับจากท่านผู้อื่นมาแล้ว มารดาบิดามีหน้าที่บำรุงบุตรธิดาให้เป็นคนสามารถพึ่งตนเองได้ บุตรธิดามีหน้าที่จะต้องเลี้ยงดูมารดาบิดา รัฐบาลมีหน้าที่บำรุงราษฎรให้มีความสุข ความเจริญ ราษฎรมีหน้าที่ช่วยเหลือรัฐบาลด้วยกำลังทรัพย์ กำลังกาย กำลังความคิด เป็นต้นว่าช่วยปราบปรามข้าศึก เพื่อป้องกันประเทศและชาติ กับทั้งผลประโยชน์และสิทธิ์ของราษฎรที่เกี่ยวกับชาติ ไม่เป็นคนที่คิดเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตัว จนลืมหน้าที่ซึ่งตนจะต้องทำเพื่อประโยชน์แก่ประเทศและชาติ อันเป็นการรักษาสวัสดิ์ของตนเองด้วย เช่นรัฐบาลกำหนดให้เสียเงินรัชชูปการ ก็ยินดีเสียให้ไม่หลีกเลี่ยง หรือเมื่อมีข้าศึกศัตรูมารุกรานประเทศบ้านเมือง รัฐบาลเกณฑ์เข้ากองทัพทำการรบปราบปรามข้าศึกศัตรู เพื่อป้องกันความเป็นไทยของชาติ ก็สมัครเข้ากองทัพไม่หลบหนีซ่อนเร้น นักเรียนที่ได้พากันออกส่ำห่าเล่าเรียนอยู่ในที่นี้ ก็เพื่อจะออกไปรับราชการ จึงจำเป็นจะต้องรู้หน้าที่ของตนให้ดีไว้ก่อน เพราะคนเรามีหน้าที่ประจำตัวทุกคน แต่หน้าที่

ในราชการผิดกับหน้าที่ธรรมตาสามัญทั่วไป ข้าราชการมีหน้าที่จะต้องทำตาม บังคับบัญชาและความประสงค์ของราชการ เพื่อประโยชน์สุขแก่ราษฎร อัน เป็นประโยชน์ของชาติ จงนึกไว้เสมอว่าหน้าที่ทางราชการนั้น มุ่งถึงประโยชน์ รวม คือประโยชน์ของชาติ คนที่เป็นข้าราชการก็คือผู้บังคับบัญชาของตนมาอยู่ใน ความบังคับ เพื่อทำประโยชน์ให้แก่ชาติ ซึ่งเป็นประโยชน์สำคัญกว่าประ โยชน์เฉพาะบุคคล และควรรู้ตัวไว้ว่า ข้าราชการ ก็คือคนงานของรัฐบาล ที่จะต้องทำการตามคำสั่งของราชการ ให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง

คนที่ยอมสละสิทธิ์ในการหาเลี้ยงชีพส่วนตัว และความสุจริตสำราญบาง อย่างของตน มาอยู่ในความบังคับบัญชาของทางราชการ รัฐบาลยอมให้เงิน เดือนบำรุงเลี้ยงดูผู้นั้น และผู้นั้นก็มีหน้าที่รับผิดชอบที่จะต้องปฏิบัติราชการ ให้สำเร็จผลตามความประสงค์ของราชการ แต่อย่าลืมว่าไม่มีข้าราชการคนใด มีสิทธิ์และอำนาจอย่างไร ที่จะให้รัฐบาลขึ้นเงินเดือนและให้ยศบรรดาศักดิ์ แก่ตนปีละเท่านี้เท่านี้ สิ่งเหล่านี้เป็นหน้าที่ของรัฐบาลซึ่งแล้วแต่รัฐบาลจะ เห็นสมควร เพราะฉะนั้นผู้ที่รับราชการจำต้องมีหลักแห่งความประพฤติ เพื่อ ดำเนินตนไปให้สำเร็จประโยชน์แก่ราชการ ดังต่อไปนี้

ก. ปฏิบัติหน้าที่ราชการให้เป็นผลสำเร็จ ต้องมีความเพียรในกิจราชการ ที่ตนทำนั้น โดยมีความกล้าไม่ห่อถอยกลัวเกรงต่อความยากลำบากประการ ใด ๆ หมั่นพิจารณาค้นคว้าเหตุผลเอาใจใส่ไม่วางธุระ ทรูตรองให้รู้ถึงเหตุ แห่งความเสื่อม และเหตุแห่งความเจริญของราชการแล้วตัดเหตุแห่งความ เสื่อม ประกอบเหตุแห่งความเจริญ ไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ราชการขึ้นได้

ข. ต้องปฏิบัติหน้าที่ราชการให้ดำเนินไปตามทำนองคลองธรรมและ กฎหมายข้อบังคับทั้งปวง อันเป็นระเบียบแบบแผนของราชการโดยเคร่งครัด

ทุกเมื่อ ไม่ใช่อุบายหลีกเลี่ยงด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้น เพื่อให้สำเร็จประ-
โยชน์ตามที่ทางราชการประสงค์แท้จริง

ก. ต้องเป็นผู้มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ราชการที่ตนทำ คือเมื่อมีหน้าที่
อย่างไร ก็ต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างนั้นด้วยความสัตย์สุจริต ในที่ทั้งปวง ให้
เป็นผลสำเร็จสมประสงค์ของทางราชการทุกเมื่อ ไม่ลุอำนาจแก่อกติเพราะ
เห็นแก่หน้าบุคคลเป็นต้น ทั้งไม่ใช่หน้าที่และอำนาจทางราชการเป็นเครื่อง
หาประโยชน์ส่วนตัว ด้วยความโลภไม่มีความละเอียดต่อความชั่วทุจริตต่าง ๆ
เช่นรับสินบนและรับสินน้ำใจที่ผู้อื่นให้ ให้ด้วยหวังประโยชน์ค่ากำไรมาก
หน้าที่ของตนตั้งเป็นต้น หากว่าหน้าที่ซึ่งตนทำนั้น จำต้องสละทรัพย์สินมบัติ
ร่างกาย และชีวิต เพื่อแลกเอาผลสำเร็จของราชการ ก็ต้องสละด้วยความ
ยินดีเสมอ ไม่อิดเอื้อนหลีกเลี่ยงด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้น

ข. ต้องเป็นผู้มีความสวามิภักดิ์ คือมีความจงรักภักดีและกตัญญู-
กตเวที ต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ยอมสละประโยชน์สุขส่วนตัวมอบ
กายถวายชีวิต เพื่อประโยชน์สุขแก่พระองค์ผู้เป็นประมุขแห่งชาติ ซึ่งมีพระเดช
พระคุณแก่ข้าราชการและราษฎรทั่วไปอย่างสิ้นเกล้าฯ ไม่ประพฤติให้ผิดต่อ
พระราชนิยม แม้แต่เล็กน้อย ซึ่งเป็นความเสียหายแก่ตนเอง และเป็นที่ยุณ
เคืองใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทั้งต้องเชื่อฟังเคารพยำเกรงผู้มีอำนาจเหนือตน
ตามทางราชการ ไม่แสดงอาการลบหลู่ดูหมิ่นด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้นด้วย

ง. ต้องประพฤติตนเป็นผู้ดี คือตั้งตนไว้ชอบ ประกอบสิ่งที่ควร
ประกอบ เว้นสิ่งที่ควรเว้น ให้สมกับฐานะของตนที่เป็นข้าราชการ จะทำ
จะพูด จะคิดอะไร ก็ให้เป็นทีไว้วางใจและเชื่อถือ ไม่เป็นที่ระแวงสงสัย
ของคนอื่น ไม่ประพฤติตนอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะทำให้เป็นที่ดูหมิ่นของคน

ทั้งปวง อันเป็นเหตุให้เสียชื่อเสียงและคุณความดี ไม่ริษยาพุดจาตลบตะแลง
 แกล้งหาข้อความใส่ร้าย หรือกดขี่ผู้อื่นเพื่อประโยชน์ส่วนตัว ไม่อาฆาต
 พยาบาทปองร้ายผู้ใดผู้หนึ่ง ตั้งตนเป็นผู้อยู่ด้วยไม่มีภัยไม่มีเวรแก่ใคร ๆ มี
 ไมตรีจิตแก่บุคคลทั่วไป ผู้ที่ตงตนไว้ชอบอย่างนี้ ย่อมมีแต่ความเจริญ เป็น
 ที่สรรเสริญของคนทุกชาติทุกชั้น

จ. ต้องแสวงหาวิชาความรู้ให้กว้างขวางอยู่เสมอ เพื่อเป็นประโยชน์
 แก่ตนและราชการยิ่ง ๆ ขึ้น วิชาสิ่งใดตนยังไม่รู้จักรีบศึกษาวิชาสิ่งนั้นให้รู้
 อย่างทันท่วงที ซึ่งเป็นเหตุจะทำให้เกิดความบกพร่องในหน้าที่ราชการของตน
 ได้ อย่าถือว่าตนมีวิชาพอแล้ว และอย่าสำคัญว่าเป็นผู้ใหญ่พ้นเวลาเรียนเสีย
 แล้ว หรือสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรจากโรงเรียนแล้ว ไม่จำเป็นจะต้องศึกษา
 เล่าเรียนวิชาอะไรอีก ถ้าคิดดังนี้ ก็เท่ากับว่าผู้นั้นไม่รักตนและหน้าที่ของตน
 เพราะความโง่เขลาอย่างยิ่ง จึงไม่คิดขวนขวายและทะนุบำรุงวิชาของตนให้
 เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งในไม่ช้าตนก็จะเสื่อมทรามจากวิชาความรู้และความ
 สามารถในหน้าที่ราชการ จะทำการในหน้าที่ต่อไปก็จะดำเนินไม่ทันสมัยของ
 ราชการ

ฉ. ต้องฝึกฝนอบรมตนให้มีความรู้ความสามารถ มีไหวพริบรู้เท่า
 เหตุการณ์ รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวในหน้าที่ ทั้งในเวลาปกติและเวลากับขัน
 แก่ใจได้โดยพลันทันท่วงที ไม่ต้องลงแรงอะงะงด้วยประการใด ๆ หากมีหน้าที่
 ปกครองตน ก็ต้องฉลาดรอบรู้ธรรมาศยผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาโดยละเอียดถี่ถ้วน
 และฉลาดมอบการงานผ่อนผันให้เหมาะและพอดีแก่กำลังสติปัญญาความ
 สามารถของผู้นั้น สังเกตรู้เหตุการณ์ที่ล่วงไปและที่จะเกิดขึ้นให้ถูกต้อง แม้น
 ตนอยู่ในบังคับบัญชาผู้ใดในหน้าที่ราชการ ก็ต้องหยั่งใจผู้นั้นให้รู้ตระหนัก

แน่ เพื่อจะได้ปฏิบัติการทำงานไปตามความประสงค์ให้เป็นผลสำเร็จแก่ทางราชการได้ทุกประการ

ข. ต้องเป็นผู้หนักแน่นอดทนต่อความทุกข์ความขัดข้อง และอดทนต่อความแค้นเคืองเจ็บใจทั้งปวง ไม่ทะเลาะวิวาทกับผู้ใดผู้หนึ่งอันเป็นเหตุจะให้แตกสามัคคี ซึ่งจะมีผลร้ายในราชการ เป็นผู้มีความโอบอ้อมอารีแก่คนทั่วไป หนักอยู่ในความอดทนและเมตตากรุณาไม่หวั่นไหวไปด้วยอำนาจแห่งกิเลสที่เกิดขึ้นในใจ ไม่มุ่งน่านชดเคืองต่ออารมณ์ที่ใญ่ถูกใจ จะได้สุขหรือทุกข์ก็มีใจเป็นปกติอดกลั้นอยู่เสมอ ไม่แสดงกิริยาอาการผิดแปลกจากปกติ เพราะเหตุได้สุขหรือได้ทุกข์นั้น

ข. เป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท คือเป็นผู้ไม่เดินเลื้อยสะเพร่ามักง่ายพลั้งเผลอในการประพฤติตัวและประกอบกิจการ ไม่ทำอะไรด้วยความเพาหรือคาดหมาย โดยไม่ได้ไตร่ตรองเหตุผลหลักฐานให้ตระหนักแน่แลเห็นทางปรุโปร่งก่อน มีสติระมัดระวังรอบคอบคิดหน้าคิดหลังไม่ว่าการง่ายหรือการยากไม่ทำด้วยความมักง่ายหละหลวมอ่อนแอเห็นแก่ความสะดวกสบาย พอให้พินหน้ำที่ไปคราวหนึ่ง ๆ ไม่ทะนงตัวว่ามีสติปัญญาวิชาความรู้ ไม่ลืมตัวมัวเมาด้วยลาภยศและอำนาจให้เกิดโทษวิมานะถือดี อันเป็นเหตุให้ตั้งอยู่ในความประมาท

บุคคลผู้ไม่ประมาทนั้น ย่อมไม่คลาดจากประโยชน์สุข เป็นผู้ห่างไกลจากความชั่วเสียหายและภัยอันตรายต่าง ๆ มีพระพุทธบาทอิศวรรเสริญความไม่ประมาทไว้ว่า “ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย” บุคคลที่ไม่ประมาทย่อมดำเนินกิจการได้โดยถูกต้องเสมอ

มนุษย์ที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมเกี่ยวพันและอาศัยซึ่งกันและกันมาโดยลำดับ จึงดำรงชีวิตสืบวงศ์ตระกูลและความคุ้มกันเป็นหมู่คณะอยู่ได้โดยผาสุก ยั่งยืนตลอดมา ก็การเกี่ยวพันกันนั้นเป็นเหตุให้เกิดหน้าที่ที่จะต้องประพฤติต่อกัน โดยฐานะเป็นมารดาบิดาหรือบุตรธิดาญาติมิตรเป็นศิษย์อาจารย์เป็นต้น อันมนุษย์เกิดมาแล้วจำเป็นต้องอาศัยซึ่งกันและกันโดยแท้ จึงเป็นไปได้ เช่น ชาวหนักก็ต้องอาศัยชาวสวนเพื่อประโยชน์ด้วยผลไม้ และชาวสวนก็ต้องอาศัยชาวนา เพื่อประโยชน์ด้วยข้าวตังนี้เป็นต้น ใคร ๆ จะถือว่าตนเป็นผู้มีทรัพย์สินสมบัติและศิลปวิทยาบริบูรณ์ดีพอแล้ว ไม่ต้องพึ่งอาศัยเกี่ยวพันกับใคร ๆ นั้นไม่ได้ คนทุกหมู่ทุกชั้นย่อมมีกิจเกี่ยวเนื่องกันอยู่เป็นธรรมดา มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่จะห่างชิดสนิทกันมากน้อยเพียงไร ไม่ว่าใคร ๆ ที่เกิดมายุ่อมเป็นเด็ก ต้องได้รับอุปการะจากมารดาบิดาและท่านผู้อื่นมาก่อน แล้วจึงเติบโตเจริญขึ้นโดยลำดับ จนเป็นผู้ใหญ่และเป็นมารดาบิดา บู่ ย่า ตา ทวด ของคนต่อไปได้ เหตุฉะนั้น บุคคลจึงควรทราบกิจอันเป็นหน้าที่ซึ่งตนต้องทำ เป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตามฐานะที่ตนเป็นมารดาบิดาหรือเป็นบุตรตลอดจนเป็นพลเมืองของชาติ เป็นต้นว่า จะต้องทำกิจการอันเป็นหน้าที่ของตน ในทางอุปการะช่วยเหลือเกื้อหนุนซึ่งกันและกันอย่างไร อันเป็นความดีเป็นเหตุให้เกิดความสุขความเจริญแก่ตนและผู้อื่นต่อไปตลอดถึงคณะใหญ่ คือชาติด้วย ในทางพระพุทธศาสนา ท่านแสดงหน้าที่อันบุคคลจะต้องทำการอุปการะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไว้เป็นหลักแห่งความประพฤติ ดังต่อไปนี้

ก. มารดาบิดา มีหน้าที่ต้องอุปการะบุตรของตนด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ห้ามไม่ให้บุตรทำความชั่ว

๒. ให้บุตรตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้บุตรได้ศึกษาศิลปวิทยา

๔. หากภรรยาที่สมควรให้ (คือไม่ว่าชายและหญิงเมื่ออายุพอสมควรแล้ว มารดาบิดาก็ต้องเป็นธุระให้มีเหย้าเรือนตามสมควร ผู้ที่เป็นมารดาบิดาจะเพิกเฉยเสียไม่ควร)

๕. มอบทรัพย์สินสมบัติให้ตามสมย์อันควร

ข. บุตร มีหน้าที่ต้องอุปการะมารดาบิดาของตนด้วยสถาน ๕ คือ

๑. มารดาบิดาได้เลี้ยงมาแล้ว ต้องเลี้ยงดูอุปการะท่านตอบ

๒. เอาใจใส่ทำกิจการของมารดาบิดา

๓. ดำรงวงศ์ตระกูลให้ตียิ่งขึ้น ไม่ทำให้เสื่อมลง

๔. ประพฤติตนให้เป็นคนควรรับทรัพย์สินมรดก

๕. เมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

ค. ครูอาจารย์ มีหน้าที่ต้องอุปการะศิษย์ของตนด้วยสถาน ๕ คือ

๑. แนะนำ (คือ แนะนำ อธิบายเหตุผล ให้เข้าใจ โดยแจ่มแจ้ง ชัดเจนไม่เคลือบคลุม)

๒. ให้ศึกษาเล่าเรียนดี (คือ ให้ได้เล่าเรียน ด้วยความสุข สบาย ไม่ให้เดือดร้อนด้วยประการใด ๆ)

๓. บอกศิลปวิทยาให้โดยสิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง

๔. ยกย่องให้ปรากฏในเพื่อนฝูง

๕. ทำความป้องกันในทิศทั้งหลาย (คือจะไปในทิศใด ๆ ก็ไม่ให้ตกอยาก)

ฅ. ศิษย์ มีหน้าที่ต้องอุปการะครูอาจารย์ของตนด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ด้วยการลุกขึ้นนบไหว้ (คือแสดงความเคารพนับถือ)

๒. ด้วยการเข้าไปยื่นคอยรับใช้ (คือเมื่อครูอาจารย์มีกิจธุระประการใด ๆ ก็เป็นธุระช่วยเหลือไม่เพิกเฉย)

๓. ด้วยการเชื่อฟัง (คือทำตามคำสั่งสอนของครูอาจารย์)

๔. ด้วยการอุปัฏฐาก (คือบำรุงครูอาจารย์ด้วยประการต่าง ๆ มีรับใช้เป็นต้น)

๕. ด้วยการเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ (คือตั้งใจเรียนคอยกำหนดจดจำ ด้วยอาการไม่ลบหลู่คุณหมื่นครูอาจารย์ทุกเมื่อ)

ง. สามี มีหน้าที่ต้องอุปการะภรรยาของตนด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ด้วยการยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยาเสมอ

๒. ด้วยการไม่ดูหมิ่นภรรยาของตน

๓. ด้วยการไม่ประพฤตินอกใจภรรยา

๔. ด้วยการมอบความเป็นใหญ่ให้

๕. ด้วยการให้เครื่องแต่งตัว

จ. ภรรยา มีหน้าที่ต้องอุปการะสามีของตนด้วยสถาน ๕ คือ

๑. จัดการงานดี (คือกิจการใด ๆ อันเป็นหน้าที่ของแม่บ้านแม่เรือนแล้ว เอาใจใส่จัดเรียบร้อยทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ให้สามีได้รับความรำคาญในเรื่องนั้น ๆ ทุกประการ)

๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี (คืออนุเคราะห์บรรดาญาติมิตรของสามีด้วยน้ำใจอารีเรียบร้อยทุกประการ)

๓. ไม่ประพฤตินอกใจสามี

๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหาได้ไว้

๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

ฉ. กุลบุตร มีหน้าที่ต้องอุปการะมิตรด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ด้วยการให้ปัน (เช่น คนมีสิ่งใด ก็แบ่งปันสิ่งนั้น แก่มิตรบ้าง ตามสมควร
๒. ด้วยเจรจาถ้อยคำอันไพเราะ (ไม่เจรจาถ้อยคำหยาบคายล่วงเกินมิตร)
๓. ด้วยประพฤติประโยชน์แก่มิตร (คือทำประโยชน์ให้มิตร)
๔. ด้วยความเป็นผู้มีตนเสมอ (คือไม่ถือตัวแก่มิตร)
๕. ด้วยการไม่แก่งกล่าวให้คลาคลุ้งจากความเป็นจริง (คือ รักษาสัตย์ต่อมิตร)

ช. มิตร มีหน้าที่ต้องอุปการะกุลบุตรด้วยสถาน ๕ คือ

๑. รักษามิตรผู้ประมาทแล้ว
๒. รักษาทรัพย์สมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว
๓. เมื่อมีภัยเอาเป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ (คือ ในคราว ที่มีภัยอันตราย อย่างไม่อย่างหนึ่งเกิดขึ้นก็ไม่ทิ้ง)
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ตระกูลของมิตร

ซ. นาย มีหน้าที่ต้องอุปการะบ่าวด้วยสถาน ๕ คือ

๑. ด้วยจัดการงานให้ทำพอสมควรแก่กำลังของบ่าว
๒. ด้วยการให้อาหารและให้รางวัล
๓. ด้วยการรักษาพยาบาลในเวลาบ่าวเจ็บไข้
๔. ด้วยการแจกของที่มีรสอร่อยให้กิน
๕. ด้วยการปล่อยให้หยุดพักการงานในสมัยอันควร

- ณ. บ่าว มีหน้าที่ต้องอุปการะนายด้วยสถาน ๕ คือ
๑. ลูกขนทำงานก่อนนาย
  ๒. เลิกการงานทีหลังนาย
  ๓. ถือเอาแต่ของทีนายให้
  ๔. ทำการงานให้ดียิ่งขึ้นโดยลำดับ
  ๕. นำคุณความดีของนายไปสรรเสริญในที่นั้น ๆ
- ญ. สมณพราหมณ์ มีหน้าที่ต้องอุปการะกุลบุตรด้วยสถาน ๖ คือ
๑. ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว
  ๒. ให้ตั้งอยู่ในคุณความดี
  ๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดี
  ๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
  ๕. ทำสิ่งที่เคยฟังมาแล้วให้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น
  ๖. บอกทางสวรรค์ให้ (คือแนะนำในทางที่ดีที่ชอบให้)
- ฎ. กุลบุตร มีหน้าที่ต้องอุปการะสมณพราหมณ์ด้วยสถาน ๕ คือ
๑. ด้วยกายกรรม คือทำอะไร ๆ ก็ประกอบด้วยเมตตา
  ๒. ด้วยวจีกรรม คือพูดอะไร ๆ ก็ประกอบด้วยเมตตา
  ๓. ด้วยมโนกรรม คือคิดอะไร ๆ ก็ประกอบด้วยเมตตา
  ๔. ด้วยความเป็นผู้ไม่เบียดประทุ คือมิได้ห้ามไม่ให้เข้าบ้านเรือน
  ๕. ด้วยการให้อามิขทาน

ตามพระพุทธรูปว่าทนต์ให้เห็นว่า บุคคลมีหน้าที่ คือกิจการที่จะต้องทำเกี่ยวพันกัน ประหนึ่งว่า ลูกโซ่อันเกี่ยวเนื่องติดต่อกันเป็นสาย ธรรมดาสายโซ่ถ้าขาดความเกี่ยวพันแห่งลูกโซ่แล้ว ก็จะเป็นสายโซ่อยู่ไม่ได้ฉันใด

บุคคลที่มีหน้าที่เกี่ยวเนื่องกัน ถ้าต่างไม่ทำกิจอันเป็นหน้าที่ของตน ก็จะต้อง
 เป็นหมู่เป็นคณะอยู่ไม่ได้ ฉะนั้น เหตุฉะนั้นบุคคลที่เกิดมาไม่ว่าจะอยู่ในฐานะ
 ใด ๆ จึงเป็นการสมควรยิ่งนัก ที่จะต้องประพฤติตนตามธรรมจรรยาที่กล่าว
 มานั้นทุกประการ เพื่อเกิดความสุขสำราญแก่ตนและผู้อื่นทั่วไป จัดเป็นคุณ
 พิเศษอันดีของบุคคล ถ้าบุคคลผู้ใดไม่กระทำกิจอันเป็นหน้าที่ ซึ่งจะต้อง
 ช่วยเหลืออุปการะกันดังกล่าวมานั้นแล้ว ก็จัดว่าบุคคลผู้นั้น แม้เกิดมาเป็น
 มนุษย์แล้วก็ดี ก็ชื่อว่ายังไม่บริบูรณ์ตามลักษณะแห่งมนุษย์ เพราะไม่ได้ทำ
 หน้าที่ของมนุษย์ ตามลักษณะแห่งมนุษย์ที่มีธรรมจรรยาอันดีงาม สมควรที่
 นักเรียนทุกคนผู้หวังความสุขสำราญ จะพึงประพฤติตนให้ถูกต้องตามธรรม
 จรณานั้น ตามฐานะของตนที่เป็นอย่างไร ทุกประการ

ตอนที่ ๑

หน้าที่ของพลเมือง

---

๗๓. พลเมือง ก็คือบุคคลผู้เป็นกำลังของบ้านเมืองและของชาติ
นั่นเอง เพราะฉะนั้น คนทุกคนจึงควรประพฤติตนให้สมกับตนเป็นพลเมือง
คือทำตนให้เป็นพลเมืองดี ประกอบกิจอันเป็นหน้าที่ของพลเมืองเพื่อให้ชาติ
และประเทศของตนรุ่งเรืองและมั่นคงสามารถดำรงอิสรภาพไว้ได้เสมอไป ถ้า
ผู้ใดไม่ประพฤติตนให้สมกับที่เป็นพลเมือง กล่าวคือ มีความประพฤติไม่เป็น
ไปเพื่อให้กำลังแก่ประเทศและชาติของตน หรือยิ่งกว่านั้นกลับเป็นไปเพื่อประ-
ทุษร้ายอีกด้วย ผู้นั้นนับว่าเป็นคนเลวทรามยิ่งนัก จักว่าเป็นเสนียดของ
ประเทศและชาติ เพราะฉะนั้นคนทุกคนพึงทำตนให้เป็นพลเมืองดี คือประกอบ
กิจอันเป็นหน้าที่ของพลเมืองตามที่ ได้เลือกสรรเฉพาะข้อที่สำคัญนำมาแสดง
ไว้ พอเป็นทางศึกษาและปฏิบัติดังต่อไปนี้

ก. ต้องเป็นผู้มีความ پاکเพียรแสวงหาเครื่องเลี้ยงชีพของตนโดยชอบ
ธรรม ธรรมดาคนทั้งหลายย่อมดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหาร เหตุฉะนั้นเกิดมา
เป็นคนจึงจำเป็นต้องแสวงหาอาหาร เพื่อความดำรงอยู่แห่งชีวิต แต่การ
แสวงหาอาหารนั้น ย่อมต่างกันตามความสามารถของบุคคล ถ้าเป็นผู้มีสติปัญญา
ก็ย่อมหาได้โดยสะดวกง่ายดาย ถ้าเป็นผู้โง่เขลา ก็ย่อมติดขัดขาดแคลนไม่
บริบูรณ์เหมือนกับผู้มีสติปัญญา แต่จะเป็นคนโง่หรือคนฉลาดก็ตาม ก็ต้อง
อาศัยความเพียรไม่เกียจคร้านขยันทำกิจการด้วยกันทั้งนั้น จึงจะได้ผลที่มี
หมาย แต่ความเพียรที่จะหาเครื่องเลี้ยงชีพนั้นต้องให้เป็นไปในทางที่ชอบซึ่ง

เรียกว่าสัมมาอาชีวะ ททรัพย์ที่ได้มาจึงให้ประโยชน์สุขแก่เจ้าของจริง ทั้งกันแต่ให้ความอึดใจว่าทรัพย์นั้นตนได้มาแล้วโดยชอบธรรมเป็นของบริสุทธิ์ดี ไม่มีโทษทรัพย์ของตนมิไม่ต้องเป็นหนี้เขา ได้ใช้จ่ายบริโภคน และเป็นกำลังทำความดี ความงาม การแสวงหาทรัพย์ในทางผิด ย่อมยังความเดือดร้อนให้เกิดทั้งแก่ตนทั้งแก่ผู้อื่น เช่นประพฤตินั้นเป็นคนเล่นการพนัน ครั้นเสียไม่มีทุนจะแก้ตัว ไม่มีทรัพย์ใช้สอยจ่าย ก็พยายามลักขโมยฉ้อโกง เบียดเบียนคนอื่น ให้ได้รับความเดือดร้อน ตนเองเล่าก็ได้รับความเดือดร้อนเหมือนกัน เพราะเมื่อประพฤตินั้นนั้นต้องปกปิดซ่อนเร้น บางทีต้องทำความผิดเพิ่มขึ้นอีก ครั้นเขาจับได้ต้องรับอาญาแผ่นดิน นี้มีมูลมาแต่ไม่มีความเพียรหาเลี้ยงชีพ ในทางที่ชอบตามสติปัญญาของตนนั่นเอง จึงต้องขาดแคลนยากจนได้รับความทุกข์มีประการต่าง ๆ ไม่เทียมหน้าคนอื่นที่เป็นพลเมืองด้วยกัน มีแต่จะทำให้เพื่อนร่วมชาติของตนเดือดร้อนอย่างเดียว นับว่าเป็นผู้ที่บกพร่องไม่ทำหน้าที่ของพลเมืองดี

ข. ต้องไม่ทำการเบียดเบียนผู้อื่น ด้วยกายวาจา หรือแม้คิดด้วยใจ ผู้ที่ทำให้คนอื่นเสียหายแต่ตนได้ประโยชน์นั้นนับว่าเป็นผู้เลวทรามยิ่งนัก บุคคลชนิดนี้จะอยู่ในคณะใดและชาติใดก็ดี ย่อมเป็นที่รังเกียจของคณะนั้นและชาตินั้น เพราะเป็นผู้ทำให้คนอื่นเดือดร้อน ผู้ที่ทำให้คนอื่นเดือดร้อนนั้น ตนเองก็ต้องเดือดร้อนด้วย เช่นผู้คิดอาฆาตจองเวรทำร้ายคนอื่น ตนเองก็ต้องคอยระวังตัวกลัวคนอื่นเขาจะทำร้ายตอบ ต้องกระวนกระวายระแวงภัยอยู่เสมอ ไม่มีสุข ส่วนผู้ที่ไม่ทำอะไรให้ใครเดือดร้อนก็ไม่ต้องวิตกกังวลภัยอะไรเลย ย่อมอยู่เป็นสุขสำราญ ผู้ที่เป็นพลเมืองทุกคน ควรประพฤตินั้นให้เป็นพลเมืองดี ไม่ทำให้ตนและเพื่อนพลเมืองด้วยกันเดือดร้อน

ก. ต้องเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งสอนในศาสนา ที่เป็นหลักจรรยาของประเทศบ้านเมืองที่ตนเป็นพลเมืองอยู่นั้นโดยเคร่งครัด ธรรมาคณที่เกิตมาย่อมอยู่เป็นหมู่เป็นคณะ เมื่อเป็นหมู่เป็นคณะก็จำเป็นจะต้องมีหลักความประพฤติที่จะต้องทำให้ถูกต้องตามทำนองคลองธรรมเพื่อให้เกิดสุขสำราญ จะต่างคนต่างประพฤติเอาแต่ใจของตนเองเป็นประมาณไม่ได้ เพราะฉะนั้นชาติที่เจริญแล้วทั้งหลายในโลกจึงต้องมีศาสนาเป็นคู่บ้านคู่เมือง เพราะศาสนาเป็นหลักแห่งความประพฤติของคน สำหรับดำเนินไปสู่ความสุขความเจริญด้วยกัน ถ้าต่างคนต่างประพฤติไม่ถือหลักธรรมในทางศาสนาเป็นเกณฑ์แล้ว ชาตินั้นหมู่นั้นก็ย่อมเสื่อม ไม่มีความเจริญ ยกตัวอย่างให้เห็นง่าย ๆ เช่นนักเรียน เมื่อโกรธใครขึ้นมา หรือมีจิตอาฆาตมุ่งร้ายต่อใคร ๆ ถ้าจะประพฤติไปตามใจในขณะที่มีโทสะอยู่เช่นนั้น ก็จะทำให้เกิดความวุ่นวายไม่มีความสุขสงบสุขได้ และฝ่ายผู้ที่ได้รับความเสียหายเพราะถูกทำร้าย ก็จะมีบันดาลโทสะ ทำการแก้แค้นทดแทนกัน ภัยเวรก็จะไม่มีสิ้นสุดลงได้ จะหาเวลาสงบตั้งใจศึกษาเล่าเรียนหรือดำเนินการงานให้เป็นคุณเป็นประโยชน์ก็ไม่ได้ เป็นหนทางแห่งความเสื่อมเสียที่จะนำภัยอันตรายมาสู่ตนและคณะส่วนตัว เพราะฉะนั้นทุกหมู่ทุกคณะจึงต้องมีศาสนาเป็นหลักแห่งความประพฤติของคนในหมู่ในคณะ ผู้ที่เป็นพลเมืองดี จะต้องปฏิบัติและประพฤติตนให้ดำเนินไปตามหลักศาสนาที่ตนนับถือทุกคน

ข. ต้องเป็นผู้ที่เชื่อฟังยาเกรงต่อพระราชกำหนดกฎหมายของประเทศบ้านเมืองทุกเมื่อ ผู้ที่เป็นพลเมืองอยู่ในประเทศใดเมืองใด สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องเชื่อฟังและประพฤติตนให้ถูกต้องตามกฎหมายในประเทศนั้นเมืองนั้น เพราะกฎหมายเป็นข้อบังคับห้ามปรามความประพฤติอันชั่วร้ายของบุคคลที่จะทำให้อ่อนและหมู่คณะเดือดร้อน การประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระราช-

กำหนดกฎหมาย เป็นความประพฤติที่จะดำรงความสงบและให้เกิดความสุข
สำราญ พลเมืองที่ประพฤติฝ่าฝืนต่อกฎหมายของบ้านเมือง ก็เพราะไม่รู้จัก
แสวงหาประโยชน์สุขให้แก่ตนและชาติของตน เป็นการเสื่อมเสีย เหตุฉะนั้น
ผู้ที่เป็นพลเมืองดี จึงไม่ควรละเมิดฝ่าฝืนต่อกฎหมายของประเทศบ้านเมือง

ง. ต้องเป็นผู้มีความสัตย์ มนุษย์ทั่วไปย่อมยินยมนับถือแต่ความจริง
ไม่ชอบความเท็จ ผู้ใดไม่ประพฤติความจริง ผู้นั้นย่อมไม่เป็นที่ไว้วางใจของ
ผู้อื่น ผู้ที่เป็นพลเมืองอยู่ในประเทศใด ย่อมมีกิจการเกี่ยวข้องกับคนอื่นที่เป็น
พลเมืองในประเทศนั้น ถ้าตนไม่ประพฤติให้เป็นที่ไว้วางใจของคนอื่น ก็
จะเสียชื่อเสียง ไม่มีใครนับถือเชื่อฟัง จะทำการติดต่อกับใคร เขาก็จะไม่
ไว้วางใจตน จะมีแต่คนระแวงสงสัย ไม่ปรารถนาจะสมาคมเกี่ยวข้องกับ เป็น
เหตุให้เสื่อมเสียจากประโยชน์ของตน การประพฤติตนเป็นคนไม่มีความสัตย์
เป็นการทำลายประโยชน์ของตนเองดังนี้ จึงเป็นการสมควรที่บุคคลทุกคนจะ
พึงมีความสัตย์ซื่อต่อกัน เพราะความสัตย์เป็นหลักสำคัญของคนทั่วไป ในการ
เกี่ยวข้องกับติดต่อกับบุคคลอื่น เป็นเหตุให้ยุติธรรมใคร่สนิทนินมไว้วางใจใน
กันและกัน ท่านจึงสรรเสริญความสัตย์ว่า “ความสัตย์เป็นรสที่ดียิ่งกว่ารส
ทั้งหลาย”

จ. ต้องมีความสวามิภักดิ์ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้เป็นประ-
มุขแห่งชาติ คนเราที่อยู่เป็นหมู่คณะต้องมีหัวหน้าเป็นผู้ควบคุมดูแลเพื่อ
รับความสุขสำราญและกำจัดทุกข์ที่จะเกิดแก่หมู่คณะ ถ้าขาดหัวหน้าแล้ว หมู่
คณะก็จะล่มจมเสื่อมทรามได้ง่าย เพราะต่างคนต่างจะแก่งแย่งถือดีเอาแต่ใจ
ของตน เป็นเหตุให้มีความเห็นแตกต่างกัน ไม่ลงรอยเดียวกัน ความเสื่อมเสีย

ต่าง ๆ ก็จะต้องขึ้น ความทุกข์ลำบากก็จะตกอยู่กับผู้เป็นพลเมืองของชาตินั้น ๆ เพราะฉะนั้นผู้ที่^๕เป็นพลเมืองของประเทศไม่ว่าชาติใดเมืองใด แต่ก็ตามบรรพ์มาแล้ว ย่อมมอบกายถวายชีวิตไว้ในเจ้านายของตน หรือผู้เป็นประมุขแห่งชาตินั้น แล้วแต่ผู้ที่เป็นประมุขจะชักนำให้ดำเนิน ไปสู่ความสุขสำราญอย่างไร ถ้าจะเปรียบให้เห็นชัด ประเทศเปรียบดังลำเรือ พลเมืองทั้งหลายเปรียบดังคนที่มีหน้าที่ในลำเรือ นั้น ส่วนพระเจ้าแผ่นดินเปรียบดังนายเรือ เรือจะแล่นไปสู่ทิศใด ๆ ก็ยอมแล้วแต่นายเรือจะนำไป ไม่ใช่หน้าที่ของคนอื่น ๆ ส่วนคนอื่น ๆ ที่อยู่ในเรือ นั้น เมื่อมีหน้าที่ทำอะไรก็ต้องทำตามหน้าที่นั้นจริง ๆ เรือลำนั้นก็แล่นไปถึงฝั่งที่มุ่งหมายได้โดยสวัสดิภาพ ไม่อับปางเสียในระหว่างประเทศบ้านเมืองก็เช่นนั้น จะถึงซึ่งความเจริญมั่งคั่งสมบูรณ์ได้ ต้องอาศัยพระเจ้าแผ่นดินทรงนำราษฎรพลเมืองไปในทางที่ชอบที่ควร ส่วนราษฎรพลเมืองก็ต้องสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าแผ่นดินโดยซื่อสัตย์สุจริต ประพฤติให้ต้องตามพระราชนิยมสมพระราชประสงค์ เมื่อเป็นเช่นนั้น บ้านเมืองก็จะถึงซึ่งความสงบและมั่งคั่งสมบูรณ์เจริญรุ่งเรืองได้ พลเมืองก็จะได้รับความสุขสำราญทั่วหน้ากัน

อีกประการหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณแก่เราทั้งหลายผู้เป็นพลเมืองอย่างล้นเกล้า ๆ กล่าวโดยย่อคือ พระองค์ทรงปกครองชาติให้คงเป็นอิสราภาพ เราทั้งหลายจึงมีอิสราภาพได้ตามชาติ พระองค์ทรงบำรุงประเทศให้เจริญรุ่งเรือง เราทั้งหลายจึงอยู่เป็นผาสุกและไปมาได้โดยสะดวก มีความสวัสดิอยู่เป็นเนื่องนิจ พระองค์ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาให้เจริญและถาวร เราทั้งหลายจึงได้พบพระพุทธศาสนา และได้ปฏิบัติ

ตามคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา บรรลุประโยชน์และความสุขสมกับความปฏิบัติของเรา เพราะพระองค์ทรงพระมหากรุณาธิคุณแก่เราทั้งหลายอย่างล้นเกล้า ๆ ดังกล่าวมาโดยย่อขณะนี้ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่เราทั้งหลายจะต้องสวามิภักดิ์ต่อพระองค์จนชีวิตหาไม่ ให้สมกับที่เราทั้งหลายได้รับพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ จะได้เป็นกำลังของพระองค์ ในการปกครองชาติบ้านเมือง และอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ให้เจริญและถาวรสืบไป

พลเมืองที่จะเป็นกำลังของบ้านเมืองได้แท้จริง ก็ต้องประพฤติตนให้เป็นพลเมืองดี ตามข้อที่ได้กล่าวมาแล้วทุกประการ

ตอนที่ ๒ ความสัตย์สุจริต

๗๔. ความสัตย์ โดยนัยอย่างหนึ่ง แปลว่าความจริง ตรงกันข้ามกับความเท็จที่แปลว่าความไม่จริง สุจริตได้แก่ความประพฤติชอบ ตรงกันข้ามกับทุจริตที่ได้แก่ความประพฤติชั่ว ๒ คำนี้ มักใช้เรียกรวมกันว่าความสัตย์สุจริต

ความสัตย์สุจริตนี้ เป็นคุณธรรมอันประเสริฐอย่างหนึ่งที่คนทุกคนจำเป็นต้องมี เพราะคุณธรรมข้อนี้ในพระศาสนาแสดงว่าเป็นฆราวาสธรรม คือเป็นธรรมของชนผู้ครองเรือน มีอธิบายว่า อันชนผู้ครองเรือนสมควรเป็นผู้ตั้งอยู่ในความสัตย์สุจริต ตั้งต้นแต่พูดคำจริง รักษาปฏิญาณที่ได้ให้ไว้แก่ใคร ๆ ประพฤติเป็นธรรมในบุคคลและในกิจการ เช่นนี้จึงจะได้รับความสุขความเจริญ สามารถครองเรือนให้ไพเราะและตั้งตระกูลให้ถาวรได้

ความเท็จ คือความไม่จริงนั้น เป็นของปลอม หากความบริสุทธิ์มีส่วนความสัตย์สุจริตเป็นของแท้ และเป็นของอยู่ใกล้จะต้องการในวินาทีไรก็ได้ ไม่ต้องเสาะแสวงหา แต่ความเท็จนั้น เป็นของหยาบคายสกปรก เมื่อได้แก่มาแล้ว ยังต้องประวิษฐ์ประคองให้เข้ารูปลงรอยสมเหตุสมผล ข้อนี้หมายความว่า คำเท็จคำเดี๋ยวนำคำเท็จอื่น ๆ มาช่วยสนับสนุนอีกหลายคำ

คนที่ตั้งอยู่ในความสัตย์สุจริต เป็นผู้ประเสริฐ มีสิริมงคลอยู่ในตน เป็นที่นับถือเชื่อฟังของผู้อื่น จะประกอบการสิ่งไรก็อาจสำเร็จได้ตามปรารถนา เหตุนี้ความสัตย์สุจริตจึงนับว่าเป็นของสำคัญสำหรับคนทุกคน ยิ่งเราเป็น

ทหารตัวแล้ว ความสัจย์สุจริตยังเป็นของสำคัญที่สุด ถ้าทหารปราศจากคุณ
 ข้อนี้เสียแล้ว อาจนำความเสียหายมาสู่ชาติบ้านเมืองได้อย่างร้ายแรง

บุคคลผู้ตั้งอยู่ในความสัจย์สุจริตจริงแท้แล้ว ย่อมไม่กลับกลอกปฏิบัติ
 หน้าที่ของตนด้วยความเที่ยงตรง ไม่มีเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่จะสามารถทำ-
 ลายล้างความเที่ยงตรงของบุคคลนั้นได้ บุคคลเช่นนั้นย่อมรักความสัจย์สุจริต
 ยิ่งกว่าชีวิต ย่อมเสียชีวิตดีกว่าถ้าจะต้องเสียความสัจย์สุจริต ความสัจย์สุจริต
 นี้อาจคุ้มครองรักษาบ้านเมืองไว้ได้ เป็นเครื่องทำให้กองทัพมีกำลังสามารถ
 แข็งแรง เพราะฉะนั้นคุณธรรมข้อนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับทหารยิ่งนัก
 เพราะทหารต้องอาจแข็งแรง ผึกหัดไว้คล่องแคล่วนั้น ถ้าไม่มีความสัจย์สุจริต
 แล้ว จะไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย เมื่อมีข้าศึกมาก็จะเอาใจออกหากเสียสัน-
 มิได้ทำการป้องกันบ้านเมืองของตน การพึ่งบังคับบัญชา ถ้าไม่มีความสัจย์
 สุจริตแล้ว ก็ไม่มีประโยชน์เหมือนกัน เพราะทหารจะทำการแต่พอให้พ้นผิด
 ทำเพราะกลัวถูกลงโทษ ทำสักแต่ว่าพอให้พ้นหน้าที่ไป ถ้าจะหาโอกาสหลีกเลี่ยง
 ได้ก็หาโอกาสหลีกเลี่ยง ดังนั้นก็มีแต่จะทำให้กองทัพหรือกรมกองที่ตน
 สังกัดอยู่ เสื่อมทรามลงโดยลำดับเท่านั้น

คนที่นับถือความจริง พุทแต่ความจริง ถือเอาสัตย์ธรรมเป็นที่พึงยอม
 ปราศจากความครั้นคร้ามต่าง ๆ และมีความสุข ส่วนคนที่ไม่นับถือความจริง
 กล่าวแต่ความเท็จ ถือเอาอสังขัตย์ธรรมเป็นที่พึง ย่อมไม่มีความสุข เพราะคน
 ที่พูดเท็จนั้น เปรียบประคูดยูนอยู่บนปลายหอกและคมดาบ ต้องระวังตัวกลัว
 จะพลีชีพพล้ำอยู่เสมอ ตัวต้องการปกปิดให้มิดชิด แต่เพราะคำพูดนั้นเท็จ กิริยา
 วาจาที่แสดงออกมามากจะส่อพิรุณให้ปรากฏแก่ผู้อื่นเสมอ ในที่สุดก็ไม่สามารถ
 จะปกปิดไว้ได้ ความเท็จก็ปรากฏออกให้เขาจับได้ ตัวหมายจะหลอกลวงผู้อื่น

ให้หลงเชื่อ แต่แท้จริงตนหลอกลวงตนเองให้หลงกล่าวเท็จออกไปให้เขาจับได้ว่าตนเป็นคนเท็จ สำหรับชายหน้าเสียชื่อเสียงหมดคนนิยมนับถือและไฉ่วางใจในตน ก็และความเท็จนั้น แม้เขาจะเชื่อถือ ก็เป็นไปไม่ได้นาน มิช้าเขาก็คงจะทราบได้ว่าเป็นความเท็จโดยแน่แท้ เช่นเดียวกับของปลอมของเทียมใช้ไป ๆ ความเป็นของปลอมของเทียมก็ย่อมปรากฏขึ้น โดยนัยนี้ เป็นอันชี้ให้เห็นว่าคำพูดที่เป็นเท็จเป็นคำตาย เพราะไม่ยั่งยืนถาวรปราศจากความศักดิ์สิทธิ์ที่จะน้อมใจผู้อื่นให้เชื่อถือได้จริง ถึงเขาจะเชื่อก็เพียงชั่วคราว และการที่เขาเชื่อนั้น ก็เชื่อเพราะอำนาจความสัจย์ของตนที่ได้มีอยู่ในกาลก่อนยังส่งผลอยู่ แต่เมื่อกกล่าวเท็จออกไปเขาจับเท็จได้ ความเท็จนั้นย่อมทำลายอำนาจแห่งความสัจย์นั้นให้หมดไป ต่อไปถึงพูดจริงเขาก็ไม่เชื่อ

ทหารที่ไม่มีความสัจย์สุจริตนั้น เป็นทหารที่ไร้ประโยชน์ ผู้ใดทำดังนี้ ผู้นั้นชื่อว่าทำลายคำสาบานของตน ซึ่งมีโทษทั้งทางโลกและทางธรรม ผลอันเกิดจากความไม่ซื่อสัตย์สุจริตนั้นล้วนเป็นผลที่ร้ายกาจยิ่งนัก ตั้งแต่ทำให้เสียชื่อเสียงของตนและวงศ์ตระกูล ตลอดจนถึงเสียชีวิตเสียประเทศและชาติได้เป็นที่สุด เพราะฉะนั้นทหารต้องคิดว่ายอมตายเสียดีกว่าที่จะเสียความสัจย์สุจริตอันเป็นแหวนำผลร้ายมาสู่วงศ์ตระกูลสู่ประเทศและชาติของตน ควรคำนึงถึงสุภาษิตที่ว่า “เสียชีพอย่าเสียสัตย์” อยู่เสมอ ๆ อนึ่งในการสาบานธงก็ต้องสาบานก่อนที่เดียวว่า จะคงอยู่ในความสัจย์สุจริต เหตุฉะนั้นทหารต้องมีความซื่อสัตย์สุจริตต่อ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ชาติบ้านเกิดเมืองมารดร และราชการอันเป็นหน้าที่ของตนโดยมั่นคง

ผู้ที่ไม่คงอยู่ในความสัจย์สุจริตนั้น ย่อมเป็นศัตรูต่อตนเองและผู้อื่นทั่วไป เพราะเป็นผู้ไม่ซื่อตรงทำลายประโยชน์ของผู้อื่นให้เสียและทำตนไม่ให้

เป็นที่เชื่อถือวางใจของผู้อื่น ทำประโยชน์ของตนให้เสียเพราะหาผู้เชื่อถือไม่ได้ ถึงจะพูดจริงบ้างเขาก็ไม่เชื่อ และถึงจะทำความซื่อตรงบ้าง เขาก็ไม่วายที่จะกินแหนงแคลงใจ เมื่อบุคคลได้ทำตัวให้ปรากฏว่าเป็นคนไม่มีศรัทธาไม่มีธรรมแล้ว ยากนักยากหนาที่จะทำผู้อื่นให้มีความเชื่อถือวางใจในตนอีกได้ เพราะตนได้ทำให้เขาตราหน้ามาชื่อเสียแล้ว ถึงแม้ว่าจะกลับตัวได้ในภายหลัง ก็ยังจะทำให้เขาไม่ไว้วางใจไปอีกนานนัก ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ทุกๆ คนควรอบรมธรรมาศรัทธาและความประพฤติกุศลของตนให้มั่นคงอยู่ในความสัตย์สุจริต จึงคิดเห็นว่าความเท็จเป็นของชั่ว ควรเกลียดกลัวและหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล ความเท็จเป็นอาการของความขลาดความโง่ ผู้ใดกล่าวเท็จ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นคนขลาดเป็นคนโง่ เป็นการน่าบัดสียิ่งนัก

อนึ่ง ความสัตย์สุจริตนี้ เป็นคุณธรรมอันสำคัญในระหว่างบุคคลผู้เกี่ยวข้องกัน เช่นสามีกับภรรยา มารดาบิดากับบุตร บุตรี เจ้ากับข้า ทลอดจนถึงคนชู้กับคนขาย ถ้าบุคคลเหล่านั้นไม่ซื่อตรงต่อกัน คิดคดทรยศต่อกัน ความเกี่ยวข้องก็จำต้องขาดสะบั้น หรือหาความสุขความเจริญไม่ได้ แต่ถ้าซื่อตรงต่อกัน ความเกี่ยวข้องกันนั้น ก็ยั่งยืนเป็นไปโดยเรียบร้อย มีแต่ความสุขความเจริญ

เพราะความสัตย์สุจริต เป็นคุณอันดีงามเห็นปานนี้ นักปราชญ์ทั้งหลาย จึงนิยมและสรรเสริญความสัตย์สุจริตทุกเมื่อ ดังโคลงกล่าวสรรเสริญความสัตย์สุจริตต่อไปนี้

ตอนที่ ๓

รักษาศักดิ์ของตนและของคณะ

๗๕. คำว่า ศักดิ์ แปลว่าอำนาจ มี ๒ อย่าง คือ ราชศักดิ์ ๑ เกียรติศักดิ์ ๑ อำนาจที่พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานโดยฐานะเป็นราชบุรุษผู้รับราชการ เรียกว่าราชศักดิ์ อำนาจอย่างนี้ เป็นคุณชาติที่ประจำอยู่กับยศและตำแหน่ง กล่าวโดยเฉพาะในฝ่ายทหาร นายทหารย่อมมีอำนาจเหนือกันขึ้นไปโดยลำดับ เช่นผู้บังคับกองร้อยมีอำนาจเหนือผู้บังคับหมวด ผู้บังคับกองพันมีอำนาจเหนือผู้บังคับกองร้อย ผู้บังคับการกรมมีอำนาจเหนือผู้บังคับกองพัน ดังนี้เป็นตัวอย่าง อันราชศักดิ์นั้น เป็นศักดิ์ที่จะพึงได้เฉพาะผู้มีความรู้และความสามารถ อาจปฏิบัติราชการให้บรรลุผลอย่างงดงาม หาใช่ว่าเป็นของที่ควรจะได้รับทุกคนไม่ ต้องแล้วแต่ความรู้และความสามารถในทางราชการของตน ถึงแม้ว่าคนเราจะไม่มีโอกาสได้ราชศักดิ์ทั่วกันก็ดี ก็ยังมีศักดิ์อีกอย่างหนึ่งที่คนๆ คนอาจได้รับด้วยกันทั้งสิ้น คือศักดิ์อันเกิดขึ้นจากความประพฤติดีประพฤติกุศลของบุคคล ไม่เลือกชั้นว่าสูงต่ำเพียงไร จะเป็นข้าราชการพ่อค้าหรือคนสามัญได้ทั้งสิ้น ถ้าเป็นคนประพฤติกุศลดีประพฤติกุศลด้วยกายวาจาใจ กล่าวคือจะทำกดี จะพูดกดี จะคิดกดี ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและคนอื่น ๆ แล้วผลอย่างสามัญอันตนจะพึงได้รับ ก็คือย่อมเป็นผู้ได้รับความสรรเสริญนิยมยกย่องจากมหาชนทั่วไป เป็นที่รักใคร่นับถือและยำเกรงของเขามีชื่อเสียงปรากฏ อำนาจที่ประจำอยู่กับความมีชื่อเสียง เพราะประพฤติกุศลดีประพฤติกุศลนี้เรียกว่าเกียรติศักดิ์ คนใดถ้าไม่ประพฤติกุศลดีประพฤติกุศลด้วยกาย

วาจาใจแล้ว คนนั้นจะไม่ได้ได้รับความรักใคร่ฉบับถือและยำเกรงจากมหาชนทั่วไป ได้ชื่อว่าบิดาทางมาแห่งเกียรติศักดิ์ของตนเสีย มีแต่จะได้รับความดูหมิ่นดูถูก จากมหาชน ข้าราชการผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยราชศักดิ์ แต่ถ้าปราศจากเกียรติศักดิ์ เสียแล้ว ก็ให้พึงรู้สึกเถิดว่านับวันแต่จะต่ำต้อยถอยลงเสมอไป ถ้าถึงพร้อมทั้ง เกียรติศักดิ์และราชศักดิ์แล้วนับวันแต่จะเจริญยิ่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น จะเห็นได้ ว่าเกียรติศักดิ์เป็นสำคัญกว่าราชศักดิ์อันคนทุก ๆ ชั้นจำต้องมี เพราะฉะนั้นผู้หวังดีแก่ตนควรรักษาอธรรายัยและความประพฤติของตนให้เรียบร้อยงดงามอยู่เสมอ ชื่อเสียงก็จะปรากฏเป็นที่นิยมรักใคร่ของมหาชนทั่วไป

บุคคลผู้ประกอบด้วยเกียรติศักดิ์ นอกจากจะได้รับความยกย่องสรรเสริญจากมหาชนแล้ว ยังจะได้ประโยชน์อีกหลายประการ เป็นต้นว่าสะดวก ในการที่จะคบหาสมาคมกับคนทั่วไป ไม่มีใครรังเกียจและกินแหนงเป็นเหตุ ให้กิจการที่เกี่ยวข้องในระหว่างตนกับคนอื่น ๆ ดำเนินไปโดยราบรื่นไม่มีการติดขัด โดยนัยนี้เป็นอันชี้ให้เห็นว่า เกียรติศักดิ์เป็นตัวอำนาจที่สามารถน้อมใจของคนทั้งหลาย ให้รักใคร่ฉบับถือและยำเกรง

บุคคลผู้ประกอบด้วยเกียรติศักดิ์นี้ ไม่เพียงแต่จะนำชื่อเสียงมาสู่ตนเท่านั้น ย่อมนำมาสู่ตลอดถึงวงศ์ตระกูลและคณะของตนด้วย เช่นนาย ก. เป็นคนประพฤติดี ได้ชื่อเสียง มารดาบิดาและญาติพี่น้องก็พลอยได้รับความยกย่องสรรเสริญด้วย ถ้านาย ก. นั้นเป็นนักเรียนครูอาจารย์ของนาย ก. ก็พลอยมีชื่อเสียงด้วยเหมือนกัน ยิ่งกว่านั้นยังทำเพื่อนนักเรียนอื่น ๆ ตลอดจนโรงเรียนที่นาย ก. เรียนอยู่ ให้พลอยมีชื่อเสียงด้วย แต่ในฐานะเช่นเดียวกันนี้ จะลืมเสียมิได้ว่าความเสียชื่อเสียงย่อมอำนวยผลร้ายให้แก่บุคคลและคณะได้ เช่นเดียวกัน เช่นคนไทยเมื่อทำความเสียหายให้ชาวต่างประเทศเห็น แม้ไม่

มากคน เขาก็คงเหมาว่าคนไทยทั้งหมดเป็นเช่นนั้น นักเรียนนายร้อยประพฤติ การเสื่อมเสียขึ้นในที่ประชุมชน เขาก็ต้องกำหนดวินิจฉัยถึงนักเรียนนายร้อยอื่น ๆ ตลอดจนผู้บังคับบัญชาครูบาอาจารย์ด้วยเหมือนกัน การเสียชื่อเสียงส่วนตัว ด้วยประการใด ๆ นั้น ไม่ให้ผลร้ายเท่าการเสียชื่อเสียงแห่งคณะ เพราะเป็น ความเสียหายส่วนรวม ทำให้ขาดประโยชน์ของส่วนรวม แต่ขอให้เข้าใจ ว่า การเสียชื่อเสียงส่วนตัวนั้นแหละเป็นมูลเหตุให้คณะเสียชื่อเสียง ผู้หวังดี แก่คณะพึงทำตนให้เป็นคนมีชื่อเสียง คือประพฤติดีประพฤติชอบ อย่าประ- พหุติชั่วเสียหายแม้แต่เล็กน้อยไม่ควรคิดว่าเสียหายเล็กน้อยไม่เป็นไร มากมา แแต่่น้อยไม่ใช่หรือ เมื่อน้อยบ่อย ๆ เขาก็เป็นมากได้ จงประพฤติตนตาม พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ ดังต่อไปนี้

รักราชจงจิตน้อม	ภักดี ท่านนา
รักชาติกอบภรณ์	แน่วไว้
รักศาสน์กอบบุญตรี	สุจริต ถ้วนเทอญ
รักศักดิ์จงจิตให้	โลกซ้องสรรเสริญ

ตอนที่ ๔ หลักของผู้มีหน้าที่ในราชการทหาร

---

๗๖. ราชการทหาร เป็นงานสำคัญของประเทศและชาติ เพราะเป็นหน้าที่รักษาความสงบและอิสรภาพของประเทศและชาติ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีหน้าที่ในราชการทหาร ต้องประพฤติตนเป็นคนมีหลัก ทั้งในทางความประพฤติ ทั้งในทางใจ ทั้งในทางการทำงาน เป็นต้นว่าไม่ประพฤติชั่วเหลวไหลให้เสื่อมเสียเกียรติศักดิ์ของทหาร เป็นคนองอาจกล้าหาญ มีใจหนักแน่นและอดทนในหน้าที่ มีความซื่อสัตย์ ตั้งใจจึงจะสมกับหน้าที่อันสำคัญ และสามารถรักษาหน้าที่อันสำคัญของตนนี้ ให้สำเร็จประโยชน์แก่ประเทศและชาติได้ เพราะฉะนั้น ทหารพึงประพฤติตามหลักต่อไปนี้

ก. กฎรักษาเกียรติหรือศีลรักษาศักดิ์

๑. ไม่ทำการคดโกง เช่นขโมยหรือล่อลวง ปลอมหนังสือเหล่านี้ เป็นต้น
๒. ไม่ทำร้ายผู้ที่มีกำลังอ่อนแอ เช่นผู้หญิงและเด็ก และไม่ทำร้ายผู้ที่ไม่มีความรู้หรือป้องกันตนไม่ได้
๓. ไม่ทำให้ผู้หญิงเสียชื่อ เช่นการชู้สาว หรือทำให้เขาเสียตัวแล้ว ไม่ทำการสมรสกับเขา
๔. ไม่กลับคำสัญญาที่ตนได้ให้ไว้แล้วกับผู้ใดคนหนึ่ง
๕. ไม่กล่าวความเท็จอย่างร้ายแรง เช่นกล่าวเท็จในราชการ

๖. ไม่ลอบทำร้ายคนลับหลัง จะเป็นด้วยอาวุธหรือด้วยการยุยงสื่อ
เสียดหรือหาความใส่ความต่าง ๆ ก็ตาม

๗. ไม่ทวนคำสบถ หรือทำผิดคำสาบาน

๘. ไม่ทำการทรยศต่อเพื่อนหรือคณะของตน หรือต่อชาติและพระ-
มหากษัตริย์ เช่น ขยายความลับของเพื่อนหรือของคณะของตนให้แก่ผู้อื่น
หรือคบคิดสมรู้กับราชศัตรูเป็นต้น

หมายเหตุ บุคคลผู้ใดที่เป็นทหารและถือตนเป็นคนดี มีเกียรติศักดิ์
ไม่ควรประพฤติความผิดเหล่านี้ ถ้าใครประพฤติเข้าแล้วไม่ควรอยู่ดูหน้า
มนุษย์อีกต่อไป ตายเสียดีกว่า ผู้ที่รักเกียรติศักดิ์ของตนย่อมไม่คบกับคนที่
ประพฤติความผิดอย่างนี้เป็นอันขาด(๑)

ข. ความมองอาจกล้าหาญ

๗๗. ความมองอาจ หมายถึงกิริยาท่าทางภายนอกที่สุภาพผ่องแผ้วไม่
สะทกสะท้านซบเซาเงื่องหงอย หรือเก้อเขิน

ความกล้าหาญ หมายถึงน้ำใจอันแก่กล้าไม่ย่อถอยต่ออุปสรรคและ
ภัยอันตรายอันเป็นที่หวาดหวั่น ยอมเสียสละสิ่งต่าง ๆ เพื่อความเป็นธรรมและ
หน้าที่

ความมองอาจกล้าหาญ เป็นคุณสมบัติอันสำคัญของบุคคลทุกคนไม่ว่า
จะมีหน้าที่ในทางไหน ยังมีหน้าที่ในทางทหารด้วยแล้วยังเป็นสิ่งสำคัญอย่าง

(๑) กุฎรักษาเกียรติหรือศรัทธากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลนี้ได้
ทรงพระราชทานพณธำมณีไว้ เมื่อครั้งทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกองโรงเรียนนายร้อยชั้นปฐม
นายพลตรีพระยารามณรงค์ เจ้ากรมยุทธศึกษาทหารบก พบเข้าในภายหลัง ได้ส่งให้หม่อมหน้า
ที่อบรมจรรยาของนักเรียน และผู้อยู่ในบังคับบัญชาในกรมนี้ ใช้เป็นหลักแห่งการอบรมจรรยา
ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นต้นมา

ยิ่ง เพราะทหารเป็นผู้ที่ต้องทำกิจการอันสำคัญของชาติใกล้ต่ออันตราย จึงต้องเป็นผู้กล้าหาญ ยอมเสียสละสิ่งต่าง ๆ อันเป็นที่รัก แม่ชีวิตเป็นที่สุดได้ เพื่อป้องกัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรักษาสันติสุขของทวยราษฎร์ เพราะฉะนั้นผู้เป็นทหารต้องบำเพ็ญตนให้ยิ่งยวดในคุณสมบัติข้อนี้ จึงจะสมกับหน้าที่ของตนแท้จริง

ความกล้าหาญนั้นย่อมเป็นกำลัง เป็นอิทธิฤทธิ์ และเป็นความสามารถที่จะชักนำให้บรรลุผลอันดีงามแห่งกิจการ เป็นที่สรรเสริญของโลก ถึงแม้ตนจะล่วงลับไปแล้วนาน ชื่อเสียงก็ยังปรากฏอยู่ในโลก ดังมีตัวอย่างอยู่เป็นอันมาก

ความกล้าหาญนั้น มีอยู่ ๒ อย่าง คือ

ก. กล้าหาญในทางที่ผิด คือกล้ากระทำการที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น เช่นกล้าปล้นสะดม กล้าเป็นนักเลงหัวไม้วิวาทตีฟันกัน กล้าฝ่าฝืนกฎหมาย กฎ ข้อบังคับ กล้าขัดขืนคำสั่งเถียงทะเลาะหรือปลุกผู้บังคับบัญชา ไม่กลัวความผิดและโทษทัณฑ์ หรือกล้าในทางที่ไม่สมควรจะกล้า เช่นทหารคน ๑ ไปทำการลาดตระเวน พบทหารข้าศึก ๑ หมู่ซึ่งตนจะหลีกเลี่ยงเสียก็ได้ แต่กลับกล้าเข้าสู้รบจนตัวตาย พลอยพาชาวคราวที่สืบได้บ้างแล้วนั้นสาบสูญไป ข้าเสียชีวิตซึ่งยังจะทำประโยชน์ข้างหน้าได้อีกบ้างนั้นไป ด้วยตั้งนี้เป็นต้น ความกล้าในทางที่ไม่สมควรนี้ยังมีอีกมากมาย การแสดงความกล้าในทางที่ไม่สมควร มิใช่แต่จะไม่เป็นประโยชน์แก่ตนเท่านั้น ซ้ำยังทำลายประโยชน์สุขของผู้อื่นให้เสื่อมสูญไปอีกด้วย ผู้แสดงความกล้าหาญในทางที่ไม่สมควร ย่อมมีแต่ผู้ครหาว่าเป็นผู้มุกตะลุมคนโง่เขลาซุ่มซำมไม่มีใครสรรเสริญเลย จึงไม่ควรประพฤติตนเป็นคนกล้าหาญในทางที่ผิดเช่นนั้น

ข. กล้าหาญในทางที่ชอบ คือกล้าทำสิ่งที่ เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น โดยยึดธรรมและความสมควรเป็นหลัก ความกล้าหาญชนิดนี้ย่อมเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นเป็นอันมาก เป็นเครื่องเชิดชูชื่อเสียงของตนให้ปรากฏอยู่ในโลกชั่วกาลนาน ดังเช่น

๑. พาลีได้แสดงความกล้าหาญโดยยอมตายเพื่อรักษาเกียรติศักดิ์ของตน และได้ให้โอวาทแก่น้องเมื่อจะตายจาก เป็นถ้อยคำควรที่ผู้กล้าหาญทั้งหลายจะยึดถือเป็นแบบแผน นักปราชญ์ได้ประพันธ์ไว้เรียกว่าพาลีสอนน้องดังนี้

“อย่ารู้มากปากหนักแต่ที่ง่าย ที่ไหนหนักหักกายเข้าหามหาม เป็นชาติชายไว้ลายในสงคราม จะลือนามทั่วโลกกลาปา จงดูเยี่ยงอย่างพี่ที่มีสัตย์ ไม่กำหนดชีวิตวันเท่าเกศฯ ไม่ควรตายจึงเสียตายดวงชีวา อันควรม้วยมรณาอย่าอาลัย”

เรื่องราวและถ้อยคำของพาลี ย่อมแสดงหลักแห่งความกล้าหาญไว้เป็น ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ ผู้กล้าหาญ ย่อมรักเกียรติศักดิ์ของตนยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น ผู้ไม่รักเกียรติศักดิ์ของตน ไม่นับว่าเป็นผู้กล้าหาญ เพราะยังอาจจะทำ ความชั่ว ทำสิ่งที่น่าอายได้อยู่ ในเรื่องราวรวมเกียรติคุณนี้แสดงว่าพาลีเป็นผู้กล้าหาญเป็นอย่างดี เพราะเมื่อพระรามจะให้พาลีเอาเลือดของตนเช่นคร ๑ หยด เพื่อลบล้างคำสาบานของตนแล้วจะให้คงมีชีวิตอยู่ต่อไป พาลีหายอมไม่ เพราะการกระทำดังนั้น เป็นการรักชีวิตมากกว่าถ้อยคำที่ได้กล่าวออกไปแล้ว เป็นการเสียเกียรติศักดิ์ของตน จึงยอมตายเสียดีกว่าที่จะมีชีวิตอยู่โดยเสียสัตย์

ประการที่ ๒ ผู้กล้าหาญ ย่อมคิดถึงประโยชน์ของมหาชนมากกว่านึกถึงตนเอง สิ่งใด ๆ ของตน แม้ชีวิตเป็นที่สุด ผู้กล้าหาญย่อมยอมสละได้ เพื่อแลกเปลี่ยนเอาประโยชน์ของมหาชน และผู้กล้าหาญย่อมเป็นผู้ ไม่บิดพลิ้ว หลีกเลี้ยงที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ย่อมบากบั่นไม่ว่ายากง่ายอย่างไรทั้งสิ้น เพื่อกระทำหน้าที่ของตนตามที่เป็นครวมโดยสมควรอยู่เสมอ

๒. สมเด็จพระสุริโยทัย พระอัครมเหสีของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ในคราวที่สมเด็จพระราชสามี เสด็จออกตั้งทัพรบทัพพระเจ้าบุเรงนอง ได้เสด็จออกไปในการศึกครั้งนั้นด้วย เมื่อสมเด็จพระราชสามี ทรงกระทำยุทธหัตถีกับพระเจ้าแปร ช้างพระที่นั่งเบนหนี สมเด็จพระสุริโยทัยยอมทรงทราบตีว่า พระองค์ไม่เคยกระทำยุทธหัตถี ถ้าออกกระทำก็คงเสียพระชนม์ชีพ แม้กระนั้นพระองค์ยังทรงกล้าหาญไสช้างสะอึกเข้าทางกันช้างพระเจ้าแปรไว้ จนถูกพระเจ้าแปรฟันด้วยพระแสงของ้าวต้องพระองค์สาสะพายแล่งสิ้นพระชนม์ทันที

ในการที่สมเด็จพระสุริโยทัยได้ทรงกระทำไปดังนี้ ชี้ให้เห็นว่าพระองค์คิดถึงประโยชน์ส่วนใหญ่ อันมีอยู่ในสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินนั้นยิ่งกว่าส่วนพระองค์ จึงทรงยอมสละพระชนม์ชีพของพระองค์แลกเปลี่ยนพระมหากษัตริย์ไว้

ผู้กล้าหาญพึงเห็นเยี่ยงอย่างอันประเสริฐนี้เถิด แม้พระองค์เป็นสตรี อันสูงศักดิ์ยังมีพระหฤทัยกล้าหาญ ยอมสละพระชนม์ชีพของพระองค์ได้ทั้งนี้ ส่วนเราเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ได้รับความร่มเย็นเกล้า ๆ จากชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไฉนจักยอมสละชีพของตนให้เป็นประโยชน์แก่ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ด้วยความกล้าหาญไม่ได้เล่า

๓. พลทหารผู้หนึ่ง เป็นผู้ที่เคยแหวดล้อมไปด้วยผู้บำรุงประคับประคองตั้งแต่เล็กจนโต มีแต่ความสุขสบายไม่เคยกระทบความลำบากและความหวาดหวั่นต่าง ๆ เลย ครั้นเป็นทหารและต้องไปในการสงครามในขณะทหารขยายแถวรุกเข้าหาข้าศึก ได้ยินเสียงปืนใหญ่เล็กของข้าศึกยิงมาหนาแน่น แม้ทำให้เขาเกิดความหวาดกลัวเป็นหนักหนา เขาก็ยังเดินมุ่งรุกเข้าหาข้าศึกอยู่เสมอ ด้วยความรู้สึกในใจถึงหน้าที่ของเขาที่ควรมีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ช่มใจผจญต่อความหวาดหวั่นอย่างยิ่งของเขาได้

ผู้นำใจกล้าหาญอย่างนี้ ย่อมเป็นผู้ทำกิจของคนกล้าหาญให้สำเร็จได้ เพราะการที่เข้าไปยอมแสดงถึงความรู้จักหักห้ามบังคับใจของตนเอง กิจที่ทำไปด้วยความกล้าหาญย่อมสำเร็จผลเป็นอันดี

มีบุคคลบางคนแสดงความกล้าหาญโดยมีเครื่องย้อมน้ำใจ เช่นดื่มสุรา เมรัย ได้ฟังคำยกยอ ทำตามเพื่อนฝูงโดยความคะนองซึกเหิมเป็นต้น บุคคลชนิดนี้ ถ้ามีสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่น่ากลัวมากระทบเข้า ก็กลับแสดงความฉลาดให้ปรากฏว่าไม่กล้าหาญ เพราะความกล้าหาญที่เขาแสดงนั้น ไม่ได้เกิดจากน้ำใจอันแท้จริง

เพราะฉะนั้น ผู้เป็นทหารควรต้องฝึกหัดอบรมใจของตน ให้เป็นผู้กล้าหาญด้วยความจริงใจอย่างแท้จริง โดยถือธรรมถือความถูกต้องความสมควรเป็นหลัก ไม่เลือกว่าต่อหน้าหรือลับหลัง จึงจะนับว่าเป็นทหารแท้

ตัวอย่างผู้กล้าหาญที่ได้แสดงความกล้าหาญ จนมีชื่อเสียงปรากฏอยู่ในโลกนั้น ยังมีอีกมากหลายเหลือที่จะนำมากล่าวไว้ให้หมดได้

ผู้กล้าหาญในทางที่ควร ย่อมมีน้ำใจอันหนักแน่นมั่นคงเด็ดเดี่ยว ไม่เห็นแก่ความลำบากและไม่หวาดหวั่นต่อภัยอันตราย ในเมื่อกระทำกิจอันเป็น

หน้าที่ของตน และยอมไม่เห็นแก่ประโยชน์เฉพาะตัว ยิ่งกว่าประโยชน์ของ
 หมู่อื่นเป็นประโยชน์ส่วนใหญ่ ย่อมสละได้ทุกสิ่งทุกอย่างแม้เลือดเนื้อและชีวิต
 เพื่อป้องกันความชั่วร้ายและรักษาความเป็นธรรมให้บังเกิดประโยชน์แก่ชาติ
 ศาสนา พระมหากษัตริย์

ก. ความมีใจหนักแน่นและอดทนต่อหน้าที่

๗๘. ความมีใจหนักแน่นและอดทนต่อหน้าที่ เป็นคุณธรรมอัน
 สำคัญอีกข้อหนึ่ง ที่จะส่งเสริมเชิดชูผู้มีหน้าที่ในทางราชการ ให้ก้าวขึ้นไปสู่
 ความเจริญมีตำแหน่งและหน้าที่อันสูงศักดิ์ได้ แม้ผู้ที่ประกอบกิจส่วนตัวก็ดี
 คุณธรรมข้อนี้ก็ย่อมเป็นเครื่องประคับประคองให้กิจการนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้
 และเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น

ตามธรรมชาติการทำราชการก็ดี การทำกิจการส่วนตัวก็ดี มักมีธรรมดา
 ฝ่ายต่ำเข้าแทรกแซงอยู่หลายประการ เช่นความมีใจเบาไม่หนักแน่น ความ
 เคลือบแคลงสงสัย ความเบื่อง่ายที่อดอยเป็นต้น คอยชักนำไปทำกิจการ
 อันอ่อนแอ หละหลวม มั่งง่าย ผิดทาง เจื้อยฉา เป็นเหตุให้กิจการนั้น
 เสื่อมทรามลงโดยลำดับจนล้มเลิกไป เพราะฉะนั้นผู้หวังความเจริญในการทำงาน
 จึงควรรู้หนทางที่เหตุ ๓ ประการนั้นจะเกิดขึ้นและฝึกหัดใจของตนให้มีความ
 หนักแน่นและอดทน ต่อสู้เอาชนะชนะต่อเหตุ ๓ ประการนั้นให้จงได้ การงาน
 อันเป็นหน้าที่ของตนจึงเจริญรุ่งเรืองไม่เสื่อมทราม

หนทางที่ ๑ ผู้มีหน้าที่ในทางราชการ ย่อมต้องมีผู้บังคับบัญชาเหนือ
 ตน และมีผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาตน เมื่อหลายคนหลายใจเช่นนั้นความดีความ
 เห็นและกิริยาอาการย่อมแตกต่างกันบ้าง ความต่างกันเหล่านี้อาจทำให้เกิด

ความไม่พอใจกันขึ้นได้บ้างในบางครั้ง ผู้ที่มีใจเบาไม่หนักแน่น ก็จะคิดเห็นไปต่าง ๆ แล้วปล่อยให้ความฉุนเฉียวเข้าครอบงำใจและแสดงกิริยาจากรุนแรง เกิดความบาดหมางรำวรานกันขึ้น ต่อนั้นก็ย่อมเกิดความระแวงสงสัยไม่ไว้ใจในกันและกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้ว ก็จะทำให้เกิดความท้อถอยเบื่อหน่ายในการงานที่กระทำนั้น ๆ เมื่อมีความเบื่อหน่ายในการงานที่กระทำกันนั้น ๆ แล้ว การงานนั้น ๆ ย่อมไม่เจริญ มีแต่จะเสื่อมทราม ทำให้เสียประโยชน์ทั้งของตนเองและของผู้อื่น

ข้อปฏิบัติจึงมีอยู่ว่า เมื่อบังเกิดอาการเช่นนั้นขึ้นแล้ว เบื้องต้นต้องพยายามข่มใจของตนให้อยู่ อย่าปล่อยให้โทสะเข้าครอบงำใจได้ อย่าทำอย่าพูดไปตามอำนาจโทสะ หรือไม่กระทำไม่พูดสิ่งใด ๆ ในขณะที่กำลังมีโทสะอยู่เลย เมื่อระงับโทสะหายแล้ว ใจก็จะผ่องใส แลเห็นหนทางที่ควรและไม่ควรได้ แล้วจึงกระทำตามที่ควรนั้นต่อไป ดังนี้จึงประสบผลที่ดีแห่งการงาน

หนทางที่ ๒ ความเคลือบแคลงสงสัย คือไม่เชื่อว่า กิจการที่ตนจะกระทำนั้น ตนจะได้รับผลเป็นที่พอใจ หรือเคลือบแคลงสงสัยไม่ไว้ใจตนเอง จะกระทำกิจนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ข้อนี้ย่อมให้ผลร้ายแก่การงานยิ่งนัก เพราะเมื่อความเคลือบแคลงสงสัยเกิดขึ้นเช่นนั้นแล้ว ก็จะมี ความลังเลไม่แน่ใจ ในการที่จะกระทำกิจการนั้น ๆ แม้กระทำก็ไม่มี ความตั้งใจกระทำจริง ถึงได้กระทำอยู่แล้ว ก็จะทำให้เกิดความท้อถอยหมดความพยายามและความอดทน ที่จะกระทำกิจนั้นให้สำเร็จลุล่วงไปได้ โทษข้อนี้ ย่อมเกิดเพราะคนไม่ใช้ความคิดไตร่ตรองถึงการที่จะกระทำกิจนั้นให้รอบคอบ และเพราะไม่มีความรู้ความสามารถในกิจการอันนั้น

ข้อปฏิบัติจึงมีอยู่ว่า เมื่อจะกระทำกิจการอันใดก็ตาม ในขั้นต้นต้องไตร่ตรองโดยรอบคอบว่า กิจการอันนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นอย่างไรบ้าง เมื่อเห็นว่าจะจะเป็นประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่นอย่างนั้น ๆ แล้วก็ต้องใคร่ครวญต่อไปว่า ตนจะทำอย่างไรจึงจะสำเร็จประโยชน์อย่างนั้น เมื่อใคร่ครวญเห็นทางแล้ว จึงตั้งหน้ากระทำไปด้วยความพิถีพิถันและบากบั่นเรื่อยไปไม่ทอดอรรถวนเร ทั้งนี้จึงจะสำเร็จประโยชน์ได้ดังประสงค์ ส่วนข้อที่ตนเองไม่มีความรู้ความสามารถนั้น ตนต้องค้นหาเหตุผลและชวนช่วยหาความรู้ในกิจการอันนั้นให้กว้างขวางแจ่มแจ้ง หมั่นไต่ถามศึกษาขอคำแนะนำจากท่านผู้รู้ผู้สามารถในกิจการนั้น พยายามอบรมตนให้มีความรู้ความสามารถยิ่งขึ้น

หนทางที่ ๓ ความเบื่อง่ายทอดอรรถวนเร ย่อมเกิดขึ้นได้ เพราะเหตุที่กล่าวมาแล้ว ๒ ข้อข้างต้นนี้ อย่างหนึ่ง และเกิดขึ้นเพราะไม่รู้จักหน้าที่ของตนอีกอย่างหนึ่ง

ตามธรรมชาติบุคคลเราที่เกิดมาในโลกนี้ ทุกคนย่อมต้องมีหน้าที่ด้วยกันทั้งสิ้น ซึ่งจะอยู่ในโลกโดยปราศจากกิจการอันเป็นหน้าที่ที่ตนจะต้องทำนั้น หาไม่มี กิจการในโลกย่อมมีหลายอย่างหลายประการด้วยกัน ย่างบ้างยากบ้าง ใครจะมีหน้าที่ทำกิจการอย่างใด ๆ นั้น ต้องสุดแล้วแต่วิชาความรู้ความสามารถในกิจการนั้น ๆ และฐานะโอกาสของคนที่มียู่อย่างไร ใคร ๆ จะเลือกเอาตามใจชอบ ย่อมไม่ได้เสมอไป

เมื่อทราบธรรมชาติโลกดังนี้แล้ว เมื่อตนได้รับหน้าที่อย่างใดก็ควรกระทำหน้าที่ของตนให้สำเร็จลุล่วงเรียบร้อยไป โดยความซื่อสัตย์ไม่ทอดอรรถวนเร ส่วนความสามารถของตนมีเพียงใด และจะเหมาะแก่การงานอย่างใดบ้างนั้น การกระทำของตนย่อมจะส่งผลให้ปรากฏออกเอง และคงต้องมีผู้ชักนำไปตามทางที่ถูกที่ควรแก่ตนได้ ไม่ต้องมัวกังวลในข้อนี้

เมื่อกำจัดกรรมความฝ่ายต่ำ ๓ ประการเป็นต้นนั้นได้แล้ว ก็จะเป็นผู้มีใจหนักแน่น ปราศจากความสงสัย และมีความอดทน แต่จะเป็นผู้มีใจหนักแน่นและอดทนที่ติดแท่นนั้น ต้องมีความเข้มแข็งป้องกันใจอยู่ด้วย จึงจะสนับสนุนความมีใจหนักแน่นอดทนของตนให้คงามรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ถ้ามีน้ำใจหนักแน่นอดทนตามข้อที่กล่าวนั้นได้แล้ว แต่กระทำไปด้วยความจำใจและหมั่นหมองไม่เข้มแข็ง ก็จะทำให้เกิดความเบื่อหน่ายขึ้นในระหว่างผู้ที่ทำการติดต่อดำเนิน เพราะฉะนั้นสิ่งใดเมื่อได้ไต่ตรองเหตุผลโดยรอบคอบและตกลงใจว่าจะกระทำแล้ว ควรอดทนกระทำสิ่งนั้นด้วยความชื่นบานผ่องใส จึงจะเป็นเครื่องชูความมีใจหนักแน่นอดทนของตนให้มีกำลังและรุ่งเรืองงดงาม มีค่าคุณสมแก่ความตั้งใจอันดีของตนแท้

ผู้หวังความเจริญ พึงฝึกหัดอบรมอริยาศัยและความประพฤติของตน ให้เป็นผู้มีน้ำใจหนักแน่นและอดทนต่อหน้าที่ และมีความเข้มแข็งเบิกบานในการกระทำกิจนั้น ๆ ผู้มีใจไม่หนักแน่นไม่อดทนและไม่มีความเข้มแข็งนั้น ย่อมเป็นที่รังเกียจและรำคาญเบื่อหน่ายของบุคคลทั่วไป

ม. หน้าที่เฉพาะของทหาร

๗๙. ผู้ที่เป็นทหาร ควรต้องมีความรู้สึกผ่องใสไว้อย่างแน่นแฟ้นว่าตนเป็นผู้ได้รับความยกย่องจากบุคคลทั่วไป ซึ่งนับว่าเป็นผู้มีเกียรติยศ พยานในข้อนี้จะพึงเห็นได้จากการที่ทหารได้รับมอบความไว้วางใจ ให้ทำหน้าที่รักษาชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันเป็นที่รักยิ่งของคนทั้งหลาย ทั้งยังได้รับความตั้งใจที่จะอดทนช่วยเหลือจากชนทั้งปวง ด้วยกำลังกายและกำลังทรัพย์สมบัติอีกด้วย จึงต้องประพฤติตนให้สมกับเกียรติยศ

บุคคลธรรมดาจะต้องประพฤติกความดี ถ้าประพฤติกไม่ดีแล้ว ย่อมได้รับความดีเคียดต่าง ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ ทหารที่นับว่าเป็นผู้มีเกียรติยศ ถ้าประพฤติกไม่ดี จะมีคนพากันครหาเคียดเสียดสักเพียงไร เพราะเหตุฉะนั้นผู้ที่เป็นทหารจึงต้องระมัดระวังประพฤติกตนแต่ในทางที่ดี ทั้งในทางส่วนตัวและทางหน้าที่ราชการทหารของตนด้วย ดังมีหัวข้อต่อไปนี้

ก. ทหารทุกคนต้องพยายามกระทำหน้าที่ของตนโดยเต็มที่ และโดยความซื่อสัตย์ เพื่อป้องกันรักษาชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มิให้ศัตรูภายนอกและภายในประทุษร้ายได้เป็นอันขาด

ข. คำสาบานต่อธงชัยเฉลิมพล ทหารต้องระลึกถึงอยู่เสมอ และต้องพยายามกระทำตามที่ตนสาบานไว้โดยเคร่งครัด คือ

๑. ต้องเตรียมตัวพร้อมที่จะรบได้ทุกเมื่อ โดยไม่ต้องนึกถึงชีวิตหรือญาติมิตร ทักษิณสมบัติใดๆ เลย

๒. ต้ององอาจ อดทน กล้าหาญเสมอ ไม่ว่าในราชการใดๆ ทั้งสิ้น

๓. ต้องฟังคำสั่งกับบัญชาของทางราชการ และเชื่อถือผู้มีอำนาจบังคับบัญชาของตน ในทางที่ชอบด้วยพระราชกำหนดกฎหมายเสมอ

๔. ต้องไม่เกียจคร้าน และบิตพลัวต่อหน้าที่ราชการ เมื่อจะทำการสิ่งใดต้องทำโดยน้ำใจสุจริต และทำไปโดยเต็มความสามารถของตน ไม่หน้าไหว้หลังหลอก และทั้งต้องไม่เห็นแก่ญาติมิตรหรือนึกถึงประโยชน์ของตน ยิ่งกว่าประโยชน์ของประเทศและชาติ

๕. ต้องซื่อตรงต่อเพื่อน รักษาความสามัคคี และมีความโอบอ้อมอารีแก่เพื่อนทหารด้วยกัน

๖. ประพฤติตนเป็นคนดี ทั้งในเวลาราชการและนอกราชการ อย่า
 ทำความเสียหายให้เกิดขึ้น แก่กรมกองทหารที่ตนสังกัดและกองทัพภคสยามได้

๗. ทหารทุกคนต้องถือว่าเป็นหน้าที่ของตน ที่จะต้องจดจำพระราช-
 กำหนดกฎหมายและกฎข้อบังคับทุกอย่าง และปฏิบัติตามโดยเคร่งครัด เพราะ
 เมื่อทำผิดแล้วจะแก้ตัวว่าไม่ทราบมิได้เลย

๘. ไม่ว่ากิจการใดๆ ทั้งหมดในราชการทหาร เป็นสิ่งที่ไม่ควรจะให้
 แพร่หลายไป ทหารทุกคนต้องเก็บเป็นความลับ ไม่พูดให้คนอื่นรู้และต้องไม่
 ส่งข่าวแก่ผู้สืบข่าวหนังสือพิมพ์ ในเรื่องเกี่ยวกับราชการเป็นอันขาด

ทหารต้องไม่เป็นคนปากสว้างและพูดพล่าม การชอบเล่าข่าวลือและ
 การนินทาติเตียนคนโน้นคนนั้นนี้ ไม่ใช่สมบัติของทหารเลย การเก็บโน้่น
 เก็บนี้ซึ่งไม่ใช่เรื่องของตนไปเที่ยวพูดนั้น อาจทำความเสียหายให้แก่ตนเอง
 อื่นและราชการได้ โดยคนไม่รู้รู้สึก ยิ่งเป็นในเวลาราชการสงครามยิ่งเป็นภัย
 ได้อย่างยิ่ง เพราะฉะนั้นควรหัดเป็นผู้ที่พูดแต่ในกิจธุระของตน และในสิ่งที่
 เป็นประโยชน์ ให้ติดเป็นนิสัยตั้งแต่ในเวลาปกติเสมอไป ให้สมกับที่ตน
 เป็นทหาร

๙. ทหารต้องเป็นผู้อ่อนโยนและสุภาพ พร้อมทั้งกิริยาวาจาและ
 อธยาศัย

อ่อนโยนในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า ทหารจะต้องก้มคลานหรือ
 กราบกราน หรือพูดเสียงอ่อยๆ หรือทำให้ใจอ่อนกึ่งนี้เลย

อ่อนโยนนั่น แม้จะอยู่ในวินัยของทหารโดยเคร่งครัดเต็มที่ ก็สามารถ
 แสดงให้คนทั้งหลายเห็นได้ว่าตนเป็นผู้อ่อนโยน โดยรู้จักเคารพแก่ผู้ที่สมควร
 เคารพ ไม่แสดงกิริยาวาจาเย่อหยิ่งหรือดูหมิ่นผู้อื่น และยืน เดิน นั่ง ใน
 ที่สมควร ตามกิริยาอย่างทหารนั่นเอง

อนึ่ง คำพูดของทหาร แม้จะตั้งช้ด้อยช้ดคำและเป็นคำไม่อ้อมค้อม ถ้าผู้พูดเป็นผู้มีน้ำใจอ่อนโยนแล้ว กระแสเสียงก็สื่อแสดงสภาพอ่อนโยนของผู้คนได้ เพราะฉะนั้นทหารจะต้องฝึกหัดน้ำใจของตนให้อ่อนโยนไม่กระต้างเย่อหยิ่ง ให้สมกับที่ตนเป็นทหารโดยแท้จริงทุกเมื่อ จึงจะเป็นผู้อ่อนโยนและสภาพได้

จ. ทหารต้องทำความเคารพต่อผู้ใหญ่ และต้องมีความยำเกรงด้วยความจริงใจ ส่วนคนที่มียศชั้นเดียวกับตน ก็ต้องแสดงความเคารพเพื่อให้เกิดความสามัคคีต่อกันอยู่เสมอ

การแสดงความเคารพแก่กันและกันในระหว่างทหารนั้น เป็นวินัยอันสำคัญยิ่ง ทั้งเป็นมารยาทที่จะแสดงให้เห็นว่าตนเป็นผู้ดีหรือมิใช่ ผู้ใดกระต้างกระเดื่องไม่มีความเคารพ ก็แสดงให้เห็นว่าผู้นั้นไม่ใช่ผู้ดี ซึ่งเป็นความเสียหายตกอยู่แก่ผู้หนึ่งเอง หากได้เป็นความเสียหายแก่ผู้ที่ตนไม่เคารพไม่ จึงควรประพฤตึช้ช้ให้เคร่งครัด

ฉ. ทหารต้องแต่งตัวตามแบบทหารโดยเรียบร้อย และรักษาความสะอาดแห่งเครื่องแต่งกายและร่างกายอยู่เสมอ การแต่งกายเรียบร้อยและสะอาดนั้น เป็นเครื่องสื่อแสดงว่าตนเป็นคนสุภาพเรียบร้อย เป็นคนสะอาด เป็นคนละเอียด ไม่หยามมั่งง่าย ทำให้ผู้ที่เห็นปราศจากความรังเกียจในการที่จะเข้าใกล้และคบหาสมาคมด้วย นับว่าเป็นเครื่องจูงใจบุคคลอื่นให้เกิดไมตรีจิตในตนได้อย่างหนึ่ง ส่วนผู้ที่แต่งกายสกปรกหรือแต่งกายแผ่ลงต่างๆ เช่นสวมหมวกเอนๆ เอียงๆ สวมเสื้อกางเกงแผ่ลงๆ หรือจุดจาดนนั้น จะมีคนชมก็แต่พวกนักเลงหรือผู้ที่มีความคิดต่ำๆ เท่านั้น ส่วนผู้และผู้ที่มีความคิดสูงๆ ทั่วไปย่อมตึเตียนไม่นิยมเลย เครื่องแต่งกายที่สกปรกโสรมกัถึ ที่แผ่ลงและ

จุดจาดต่าง ๆ ก็ดี ย่อมส่ออรรถาัยของผู้แต่งว่าตำราวมไม่สุภาพ เป็นผู้มีเมื่อน่า
 สماعคม ผู้แต่งกายด้วยเครื่องแต่งกายเช่นนั้น เท่ากับเอาตราอันเป็นเครื่อง
 หมายถึงความเลวทราม มาแขวนไว้สำหรับประจานตนเอง จึงไม่ควรประ-
 พดติเลย

นอกจากนั้นทหารต้องเป็นผู้ใจดีประกอบด้วยเมตตากรุณาอยู่เสมอ ไม่
 แสดงกิริยาวาจาเกะกะระรานข่มเหงผู้อื่น และต้องพยายามช่วยเหลือเกื้อกูล
 เพื่อนมนุษย์ ไม่ว่าหนุ่มหรือแก่หญิงหรือชาย ไม่เลือกว่าชาติใด ศาสนาใด
 ในขณะที่ตนนั้น ๆ ตกอยู่ในระหว่างอันตราย ต้องเข้าช่วยเหลือทันที โดย
 มิต้องกลัวต่อความเหนื่อยยาก หรืออันตรายใดๆ เลย

ข. ผู้ที่เป็นทหารต้องประพฤติตนดังจะกล่าวต่อไปนี้อีกด้วย คือ

๑. รักษาตนให้เป็นคนปลอดโปร่งจากหนี้สิน การเป็นหนี้สินผู้อื่น
 เป็นการตัดความสวัสดิ์ของตนเอง ผู้ที่มีความคิดต่ำคงจะคิดว่า เมื่อได้ไม่พอ
 ใช้และถึงคราวจำเป็นแล้วจะไม่ให้เป็นหนี้สิน จะให้ทำอะไร ข้อนี้จะแก้ได้
 ก็ด้วยความกระหมัดกระหม่อม ไม่ใช่จ่ายให้เกินกว่าทรัพย์ที่หาได้ เมื่อมีความ
 กระหมัดกระหม่อมรู้จักใช้จ่ายทรัพย์อย่างนี้ หนี้สินก็จะไม่เกิดขึ้นได้เลย เหตุ
 ฉะนั้นจึงควรมีความกระหมัดกระหม่อมประหยัดต่อการใช้จ่ายทรัพย์ของตน แม้
 จะหาผลประโยชน์ได้เพียงเดือนละเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็อาจประหยัดได้ ส่วนผู้ที่มี
 หนี้สินอยู่แล้วนั้น ถ้าได้กระหมัดกระหม่อมในการใช้จ่าย พยายามตัดรายจ่าย
 ให้น้อยลงจนทรัพย์ที่หาได้นั้นเหลือใช้จ่ายแล้ว พยายามผ่อนใช้หนี้เก่าเรื่อย
 ไป และไม่ทำหนี้ใหม่ขึ้นอีกตั้งนั้นก็หลุดจากหนี้ได้โดยแท้ การกระหมัด
 กระหม่อมประหยัดทรัพย์นี้เป็นสิ่งที่สามารถทำได้ทุกคน เว้นไว้แต่คนที่โง่
 ปล่อยใจของตนไปตามอำนาจความอยากได้ ไม่บังคับใจของตนเท่านั้น แต่ก็

ขอให้ทราบเถิดว่า ผู้ประพฤตินั้นมีหนี้สินรุงรังนั้น กระทบวงกลมโหมเถื่อว่า เป็นคนเสื่อมเสียเกียรติศักดิ์ ไม่เป็นที่ไว้วางใจในราชการ ถึงแม้ผู้นั้นจะมี วิชาและความสามารถดีเพียงไร ท่านก็ต้องปลดออกเสียจากประจำการ

๒. เว้นจากการพนัน การพนันเป็นเครื่องผลาญทรัพย์สมบัติ ทำลายชื่อเสียง พล่าประโยชน์และความสุขของผู้เล่น ผู้เล่นการพนัน ถ้าได้ คិតสักเล็กน้อยและมองดูผู้อื่นที่เล่นการพนันเป็นตัวอย่างแล้ว ก็ให้เห็นโทษ ของการพนันได้ดีกว่าที่ใครจะบอกเล่าชี้แจงอย่างไรอีก ทุก ๆ คนไม่ควรประ- พหุติเลย ทั้งการพนันก็ไม่มีค่าเป็นอย่างไรที่บังคับให้เราต้องเล่นเพราะ ฉะนั้นจึงไม่ควรเล่นการพนันเลย หรือแม้แต่สนับสนุนผู้อื่นให้เล่นก็ไม่ควร เหมือนกัน

๓. เว้นจากดื่มสุรา เพราะการดื่มสุราเป็นเครื่องทำลายทรัพย์สมบัติ เช่นเดียวกับการพนัน นอกจากนี้ยังเป็นที่ยังเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทสามารถยัง บุคคลผู้เมาแล้ว ให้ประพฤติกว้างขวางต่าง ๆ ได้ไม่มีกำหนดว่าเพียงไร

๔. เว้นจากกล่าวคำเท็จ การกล่าวคำเท็จ เป็นความเสียหายอย่าง สำคัญของผู้มีหน้าที่ในราชการทหาร เป็นเครื่องแสดงอหิยาศัย และความ ประพฤติของผู้กล่าวว่าเป็นคนเลวทรามมีความคดโกงไม่ซื่อตรง เป็นคน ขลาดและโง่ ผู้ดีผู้กล้าหาญและฉลาดย่อมไม่กล่าวเท็จ แม้จะตกอยู่ในที่คับขัน อับจนเพียงไรก็ตาม การกล่าวคำจริงเป็นเครื่องแสดงว่า ผู้กล่าวเป็นคนดีมี ความซื่อสัตย์ ถ้าความจริงที่กล่าวนั้น แสดงถึงโทษความผิดของตนเอง ก็สื่อ ว่าผู้นั้นรู้สึกความผิดของตนแล้วคงไม่ทำความผิดนั้นอีก การกล่าวเท็จเป็น การแสดงว่าผู้กล่าวเป็นคนชั่วร้ายมีความคดโกง อาจทำความชั่วร้ายต่าง ๆ ได้ ไม่มีขีดขั้นว่าเพียงไร เป็นผู้ที่จะไว้วางใจไม่ได้เลย เมื่อได้ทำผิดครั้งหนึ่งแล้ว

ก็ยังจะทำต่อ ๆ ไปได้อีกไม่มีที่สิ้นสุด จึงเป็นบุคคลที่ควรรังเกียจอย่างยิ่ง บุคคลชนิดนี้ยังเป็นทหารซึ่งมีหน้าที่ป้องกันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ภัยแล้ว อาจเป็นศัตรูนำผลร้ายมาสู่ประเทศและชาติของตนได้ ทหารทุกคน จึงควรยึดให้มั่นในสันดานเสมอว่า ตนจะเป็นผู้พูดจริง ไม่กล่าวเท็จเพราะ เหตุใด ๆ เลย

๕. ไม่รับสินบน ไม่เป็นคนขี้ฉ้อขี้ยกยอก ไม่ว่าจะ เป็นของหลวงหรือ ของราษฎร ความประพฤติอันเลวทรามอย่างนี้ เป็นความประพฤติของคนที่ หมกขางอายและสิ้นคิดแล้ว ซึ่งเป็นคนอย่างเลวทรามที่สุดเท่าที่นั่น

๖. ต้องไม่ประมุขกันคดีเกี่ยวราชการทหาร และคำสั่งของผู้มีอำนาจ บังคับบัญชา เมื่อตนไม่พอใจหรือเห็นว่าผิดอย่างไร ควรบอกกล่าวชี้แจงแก่ ผู้บังคับบัญชาของตนให้เป็นกิจลักษณะอย่างตรงไปตรงมา โดยไม่ต้องหาพวก พ้องเป็นกำลังอย่างใดเลย การงุบงิบแอบทำลับหลังนั้นเป็นเครื่องแสดงอหิยา- คัยอันเลวทราม เป็นความประพฤติที่น่าอายที่สุด.

๗. ต้องไม่ถือเอาประโยชน์แห่งการอำมีวรุไปทำความเดือดร้อนหวาด เสียวแก่ผู้อื่น เช่น ใช้สำหรับข่มเหงหรือขู่คนอื่นให้เกรงกลัว อาวุธที่ทหารมี ติดตัวไว้ นั้น เพื่อสำหรับใช้ในการที่สมควร หรือในคราวจำเป็น เช่นการ ป้องกันตนโดยชอบด้วยพระราชกำหนดกฎหมาย และปราบปรามผู้ประทุษร้าย ต่อความเป็นไทยและความสงบสุขของชาติเป็นต้น มิได้มีไว้สำหรับขู่หรือ ข่มเหงคน ถ้าใช้ผิดเช่นนี้ จะต้องมีโทษอย่างออกฤทธิ์

อนึ่ง ในราชการทัณฑ์ ทหารทุกคนต้องจำไว้ว่าตนจะต้องใช้อาวุธ ประหัตประหารได้เฉพาะแต่ข้าศึกที่ถืออาวุธเท่านั้น ข้าศึกที่ไม่มีอาวุธหรือคน เจ็บ เซลยศึกราษฎรพลเมืองในประเทศของข้าศึกเหล่านี้ ทหารจะทำอันตราย

ไม่ได้เลย และทหารจะต้องป้องกันรักษาทรัพย์สินสมบัติของคนไทยและของชาติ ที่เป็นสัมพันธมิตร มิให้เสียหายไปด้วยประการใด ๆ ด้วย

๘. ทหารต้องไม่เข้าสโมสรรหรือพรรคพวกใด ๆ ที่มีความประสงค์จะจัดการบ้านเมือง หรือเป็นองศ์ตามกฎหมายเป็นอันขาด ทั้งต้องไม่ไปฟังการ ประชุม หรือรับช่วยเกลี้ยกล่อมหรือโฆษณาความประสงค์ของสมาคมและ สโมสรรเหล่านี้ด้วยเป็นอันขาด

๙. เมื่อทหารทราบข้อความใด ๆ ที่จะเป็นทางเสื่อมเสียพระบรมเดชานุภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว หรือที่เป็นการกระทำของผู้ติดต่อกับ ราชศัตร์ อันจักนำมาซึ่งความเสียหายแก่ชาติและกองทัพบก ต้องรีบรายงาน ให้ผู้บังคับบัญชาความนั้นรายงานต่อขึ้นไปตามลำดับชั้น ถ้าผู้บังคับบัญชา เพิกเฉยเสีย ตนต้องรายงานต่อขึ้นไปจนได้กราบบังคมทูลพระกรุณาทราบ ได้ฝ่าละอองธุลีพระบาท

ถ้าผู้บังคับบัญชาสั่งการผิด ต่อพระราชกำหนดกฎหมายและข้อบังคับ ให้รีบรายงานต่อผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นของตนโดยเร็ว แต่ถ้าคำสั่งนั้น ปรากฏชัดว่า เป็นคำปลงคำสาบานในการถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ต้องรายงานตรงต่อเสนาบดีกระทรวงกลาโหมทีเดียว ถ้าเสนาบดีกระทรวงกลาโหม เพิกเฉยเสีย ต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาตั้งกล่าวมาแล้วนั้น

ง. หน้าที่เฉพาะของนายทหาร

๘๐. การรับผิดชอบของนายทหารย่อมมีอยู่หลายประการ ประการ ที่ ๑ นั้น เรามีหน้าที่ที่จะฝึกพลเมืองของชาติให้เป็นพลเมืองดี หน้าที่อันนี้ สำคัญมิใช่น้อย เพราะถ้าชาติของเราจะดำรงอยู่ได้ ก็ด้วยที่พลเมืองได้มีความ

สำนึกในความเป็นไทยของตน เพื่อการนั้น จะต้องรู้จักรักบ้านเกิดเมืองมารดร รู้จักสงวนศาสนาอันเป็นเครื่องคุ้มครองชาติบ้านเมืองของเรามาช้านาน ในทางความประพฤติและทางคุณธรรมอันดีทั้งหลาย กับรู้จักมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริราชที่ได้อุปถัมภ์รักษาบ้านเมืองมาโดยลำดับ ข้อทั้งหลายเหล่านี้เป็นเครื่องที่จะช่วยให้ดำรงชาติด้วยความสำนึกว่าเป็นชาติไทย ในหน้าที่ของนายทหาร จะต้องเพาะพลเมืองที่เรียกเข้ามารับราชการทหาร ก็ต้องเพาะคุณธรรมอันดีลงสู่พลทหารนั้น เพื่อให้ทหารที่ดีแล้วเป็นพลเมืองดี ความรับผิดชอบมีใช้น้อย นับว่าเป็นสิ่งที่ต้องใส่ใจมากอยู่ อีกประการหนึ่งในหน้าที่ที่รับที่เรารับราชการอยู่ก็เป็นของสำคัญยิ่ง เพราะที่บ้านเมืองและชาติจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยกำลังป้องกันรักษาพระบรมเดชานุภาพ เราทุกคนเป็นส่วนหนึ่ง ๆ ของกำลังนั้น แม้แต่เป็นส่วนน้อย เมื่อส่วนแห่งกำลังทั้งหลายเหล่านี้รวมกันเข้า ก็เกิดเป็นกำลังส่วนใหญ่ขึ้น เราจะต้องบำรุงรักษากำลังนี้ให้เพียงพอยิ่งขึ้นโดยลำดับ หน้าที่ของใครมีอย่างไร ก็ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัดมั่นคงเช่นนั้น การจึงจะเป็นผลดีและเป็นกำลังเชิดชูเกียรติศักดิ์ของชาติได้ ก็เมื่อนายทหารมีหน้าที่สำคัญอยู่เช่นนั้น ฐานะของนายทหารจึงผิดกับคนธรรมดาทั่วไป คือจะต้องตั้งอยู่ในความเคร่งครัดเป็นข้อต้น คือเคร่งครัดต่อผู้อยู่ในบังคับบัญชา และข้อสำคัญที่สุดเคร่งครัดต่อตนเองทั้งในทางรักษาสิ่งที่เป็นระเบียบของราชการ และสิ่งที่เป็นระเบียบแห่งความประพฤติของตนเอง ความประพฤตินี้ ถ้าไม่เป็นไปตามควรแก่เกียรติศักดิ์แล้วจะทำหน้าที่เป็นครูที่ดีของพลเมืองหาได้ไม่ ความประพฤติของเราต้องเชิดชูเกียรติศักดิ์ของเราเองอยู่ชั้นหนึ่งก่อน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะได้พระราชทานยศฐานันดรศักดิ์ ในเมื่อนักเรียนทั้งหลายได้ศึกษาและสอบไล่ได้แล้ว และมีความรู้

พอสมควรที่จะเป็นนายทหารได้ แต่สัญญาบัตรที่ได้รับพระราชทานนั้นเป็นเพียงเครื่องหมายอันหนึ่งแห่งเกียรติยศของนายทหารสัญญาบัตรเท่านั้น นายทหารสัญญาบัตรจะเป็นนายทหารจริง ได้ก็ด้วยประพฤติสมควรกับเกียรติศักดิ์ของตน ถ้าหากมีแต่สัญญาบัตร แต่ประพฤติตนไม่สมควรกับเกียรติศักดิ์ ก็จะเป็นนายทหารแล้วก็เหมือนกับไม่ได้เป็น ในปลายมือถ้าเหลวไหลหนักเข้าสัญญาบัตรที่ได้รับพระราชทานไว้ก็จะสูญไปด้วย อย่าพากันละเลิงหลงไปว่าเราได้เรียนสำเร็จแล้ว และปล่อยอารมณ์ไปในทางสนุกเที่ยวเตร่จนเกินควร ให้ระลึกอยู่เสมอว่า ความรับผิดชอบเกิดขึ้นในหน้าที่เราแล้ว ต้องระมัดระวังอย่างเคร่งครัดอยู่เสมอไป^(๑)

---

(๑) คัดมาไว้เพียงประสงค์ จากตำนานพระโอวาทของ จอมพล สมเด็จพระเจ้าพี่ยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ครั้งทรงดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงกลาโหม และทรงทำการแทนเสนาบดีกระทรวงทหารเรือ ได้ทรงประสาทแก่นายทหารเรือและนักเรียนทำการนายเรือ เมื่อวันที่ ๑๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐

ภาคที่ ๕

ธรรมรอบตัว

กล่าวทั่วไป

---

๘๑. คำว่า ธรรมรอบตัว ที่เป็นชื่อของภาคันนั้น เป็นธรรมเบ็ด-
เตล็ด ได้เลือกสรรเฉพาะที่ต้องการ อันควรแก่ที่จะปฏิบัติเป็นอาจิณ มาบรรจุ
ลงไว้ เพราะว่าคนโดยมากมีความเป็นไปติดต่อกันและมีความประพฤติกี่ยว
เนื่องกัน ไม่มากก็น้อย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นฐานะอยู่ที่จะวางความประพฤติ
ของตนให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง เพื่อความดีความงามแก่ตน ธรรมที่ได้
บรรยายไว้ในภาคัน เป็นองค์แห่งความประพฤตินั้น ๆ ที่เดียว ข้อนี้หมาย
ความว่า ในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อและในคนทั่วไป บุคคลจักต้องวางระ-
เบียบแห่งความประพฤติของตนให้อยู่ในกรอบแห่งธรรมเหล่านั้น จึงจะสมกับ
ที่ตนมีความเป็นไปติดต่อกับผู้อื่น เพราะฉะนั้น ธรรมในภาคันจึงมีชื่อว่า
ธรรมรอบตัว

ตอนที่ ๑

เมตตา กรุณา

๘๒. เมตตา ความคิดปรารถนาจะให้เขาเป็นสุข เมื่อตนได้สุข
สำราญแล้วก็อยากจะให้ผู้อื่นได้บ้าง คุณข้อนี้เป็นเหตุให้มนุษย์คิดเกอกลูกัน
และกัน

อนึ่ง เมตตา นี้ เป็นความรักอย่างหนึ่ง แต่เป็นความรักอันมิได้เจือด้วย
ความกำหนัด เป็นความรักอันประกอบด้วยไมตรีจิต คิดอยากจะให้อยากจะ
เห็นเขาได้ดี ได้ความสุขความสำราญ ลักษณะเช่นนี้จัดเป็นกุศลเพราะทำจิต
ให้เยือกเย็น และเป็นความหวังดีแก่ผู้อื่นจริงๆ ส่วนผู้ได้รับอนุเคราะห์ด้วย
กำลังเมตตาจิตนั้นก็มีความยินดีต่อ และผลอันใดซึ่งบุคคลจะพึงได้รับจาก
ความช่วยเหลืออันเกิดแต่เมตตาจิตนั้น ผลอันนั้นย่อมทำให้เป็นที่ปลื้มใจแก่
ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายผู้ซึ่งจิตเมตตาช่วยเหลือ ทั้งฝ่ายผู้ที่ได้รับเมตตา
ช่วยเหลือ ตัวอย่างที่เห็นง่าย ๆ เช่นเราตั้งขวดโหลน้ำยาอยู่ที่หน้าบ้าน เพื่อ
ให้เป็นสาธารณะแก่ผู้สัญจรไปมาจะได้ดื่มยานั้น เป็นเครื่องระงับความกระ
หายและแก้ร้อน ผู้ดื่มน้ำยานั้นย่อมยินดีปรีดาแสดงอนุโมทนาในความดีมีแก่
ใจของเรา ฝ่ายเราเล่าเมื่อได้เห็นมีผู้มาดื่มน้ำยาตามความตั้งใจ ก็เกิดปีติ
ปราโมทย์ นี้เป็นผลแห่งการแสดงเมตตาส่วนหนึ่ง อนึ่ง ผู้ที่ประกอบด้วย
เมตตานี้ หากว่าในบางครั้งจะเกิดมีพยาบาลเกิดขึ้นแก่ใครขึ้น เมตตาที่ได้
อบรมสั่งสมไว้ก็จะเกิดขึ้นเตือนใจและหักห้ามใจตนเองว่า ความพยาบาล
ปองร้ายหมายผลบุญให้เขา ได้รับทุกข์ภัยเป็นเหตุให้เขาเสื่อมจากความสุขได้

ความทุกข์ แต่นั่นก็จะรู้สึกเอ็นดูและสยดสยองไปเอง ไม่คิดปองร้ายทำอันตรายแก่เขา ความพยายามเคียดแค้นก็จะบรรเทาลงจนหมดไป นี่ก็เป็นผลแห่งเมตตาอีกส่วนหนึ่ง

กรุณา ความคิดปรารถนาจะให้เขาพ้นทุกข์ เมื่อเห็นผู้อื่นได้ทุกข์ยาก ก็พลอยหวั่นใจสงสารไปด้วย คุณซึ้งนี้เป็นเหตุให้มนุษย์ช่วยทุกข์ภัยแก่กัน และกัน

กรุณาเป็นความรู้สึกสงสาร เมื่อเห็นผู้อื่นได้รับทุกข์ภัยใจพลอยหวั่นไปด้วย เสมือนความทุกข์นั้นอันตนได้รับเอง แล้วพยายามช่วยทุกข์แก่เขาที่เป็นไปโดยอุกฤษฏ์ ถึงต้องพร่ำความสุขของตนเองก็ยอม ลักษณะเช่นนี้จัดเป็นกุศล เพราะยังจิตใจให้ปรารถนาจะช่วยเขาให้พ้นทุกข์ภัย ผู้ได้รับกรุณาช่วยเหลืออนุเคราะห์ ย่อมรู้สึกชื่นชมยินดี ผลอันใดซึ่งเกิดจากกรุณาช่วยเหลืออนุเคราะห์ ผลอันนั้นก็เป็นที่ชุ่มชื่นเบิกบานใจด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย นี้เป็นผลแห่งกรุณาส่วนหนึ่ง อนึ่ง ผู้ที่ประกอบด้วยกรุณานั้น หากว่าในบางคราว จะเกิดวิหิงสาวิตกคิดเบียดเบียนผู้ใดผู้หนึ่งซึ่งก็จะรู้สึกทันทีว่าเขาจะเคียดแค้นได้ทุกข์เวทนา กรุณาที่ตนได้อบรมไว้ก็จะหักล้างวิหิงสาวิตกเสียได้ ไม่ทำการเบียดเบียนลงไปตามความคิดนั้น แต่นั่นดวงจิตที่เป็นฝ่ายวิหิงสาวิตกก็จะระงับหายดับไป นี่ก็เป็นผลแห่งกรุณาอีกส่วนหนึ่ง

ก. วิธีแสดงเมตตากรุณา

๘๓. ได้กล่าวมาแล้วว่า เมตตากับกรุณา เป็นเหตุให้มนุษย์ในโลกเกื้อกูลกันและกัน คุณ ๒ ข้อนี้นับว่าเป็นเหตุอันสำคัญ ที่จะให้เกิดความรักใคร่หวังดีมีความผูกพันสนิทสนมกลมเกลียวกันในหมู่มนุษย์

คนเราไม่ได้เกิดมาอยู่ในโลกแต่ลำพัง จะรักแต่ตนเองเท่านั้นหาชอบ
 ไม่ ย่อมเกี่ยวข้องกับทั่วไป ตั้งแต่ต้นแต่คนในครอบครัวในสกุลและในหมู่ของ
 ตน ตลอดจนถึงในประเทศและในโลกเป็นที่สุด นอกจากนี้คนเรายังมีความ
 เป็นไป และมีความปรารถนาเหมือนกันอีก คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือน
 กันหมด และปรารถนาความสุขความสำราญเกลียดกลัวทุกข์ภัยเหมือนกันหมด
 สิ่งที่เป็นความทุกข์ ความเดือดร้อน ย่อมไม่เป็นที่พอใจและปรารถนาของ
 มนุษย์ทั่วไป เรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด ผู้อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น

ถ้าเราคิดเห็นตามความจริงเช่นนี้อยู่เสมอ ใจก็จะประกอบด้วยเมตตา
 กรุณามากขึ้นทุกที เราไม่ควรจะดูแต่ความเป็นไปของเรา ต้องดูของคนอื่น
 ด้วยว่า ใครลำบากเดือดร้อนอย่างไรและขาดแคลนสิ่งไรบ้าง ที่เราสามารถ
 จะช่วยเหลือให้ได้รับความสุขและพ้นจากความขาดแคลนได้บ้าง ช้อนแต่ละ
 เป็นเหตุให้คนช่วยทุกข์บำรุงสุขแก่กันและกัน การแสดงเมตตากรุณาแม้ไม่
 มากเพียงเล็กน้อย ก็อาจทำให้เกิดความอิมเอิบเบิกบานใจต่อกันและกันได้ ถ้า
 คนทุก ๆ คนต่างมีเมตตากรุณาแก่กันและกันตั้งนี้แล้ว การเบียดเบียนประทุษ
 ร้ายกันจะมีมาแต่ไหน เมื่อเป็นเช่นนี้ โลกก็เป็นสุข เพราะความสุขของโลก
 อยู่ที่การไม่เบียดเบียนกันและกัน สมจริงตามพระพุทธภาษิตว่า “ความไม่
 เบียดเบียนกัน เป็นสุขในโลก” ตั้งนี้ เมตตาและกรุณา เป็นคุณที่จะพึง
 แสดงทั้งภายในคือทางจิต ทั้งภายนอกคือทางกายและทางวาจา การทำจิต
 ให้บริสุทธิ์พ้นจากพยาบาท ปรารถนาความอยู่ด้วยไม่มีภัยไม่มีเวรกับผู้อื่น
 หวังให้เขามีความเจริญเป็นเบื้องหน้า นี้จัดว่าแสดงเมตตาในส่วนภายในคือ
 ทางจิต การที่บุคคลผู้มีเมตตาจิตประกอบกิจทางกายทางวาจาเป็นกุศลอย่าง
 ใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นทางให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์และความสุข ด้วยอำนาจ

แห่งเมตตาคิจิตของตนนั้น นี้จัดว่าแสดงเมตตาในส่วนภายนอกคือทางกายและทางวาจา การทำจิตให้ผ่องใสห่างไกลจากวิหิงสาวิตกไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น คิดให้เขาปราศจากทุกข์ภัย เมื่อเห็นใครตกทุกข์ได้ยาก ก็พลอยห่วงในใจสงสารไปด้วย นี้จัดว่าแสดงกรุณาในส่วนภายในคือทางจิต การที่บุคคลผู้มีจิตกรุณาประกอบกิจทางกายทางวาจาเป็นกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นทางช่วยให้ผู้อื่นปราศจากความทุกข์ความเดือดร้อน ด้วยอำนาจแห่งจิตกรุณาของตนนั้น นี้จัดว่าแสดงกรุณาในส่วนภายนอกคือทางกายและทางวาจา ธรรม ๒ ข้อนี้ เป็นคู่กัน ต่างอาศัยซึ่งกันและกัน บุคคลที่มีใจกรุณามากเป็นผู้มีใจเมตตาเป็นพื้น อยู่ก่อน เช่นเห็นคนอดอยากยากไร้มาเฉพาะหน้า ผู้มีใจเมตตาย่อมรู้สึกสงสาร แล้วหาทางช่วยเหลือ ตามโอกาสและความสามารถของตนที่จะช่วยเหลือให้เขาพ้นทุกข์ได้ เช่น ให้ที่อยู่ ให้อาหารและให้เครื่องนุ่งห่มเป็นต้น ผู้ช่วยเหลือเช่นนั้น ได้ชื่อว่าได้แสดงกรุณาแล้วตามสมควร ถ้าตนมีโอกาสดและความสามารถพอจะช่วยเหลือได้ แต่ไม่ช่วย เช่นนี้เรียกตามคำสามัญว่า คนใจจิตคนใจคับแคบ คนชนิดนี้เป็นคนที่เห็นแก่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว คอยแต่จะรับอุปการของผู้อื่น เมื่อถึงคราวที่ตนจะต้องอุปการผู้อื่นบ้างสิ หากทำไม่ ก็ในเรื่องการแสดงเมตตากรุณานี้ อย่าว่าแต่บุคคลโดยเฉพาะเลย ถึงรัฐบาลบริษัทและสมาคมก็ยังเห็นความจำเป็น จึงจัดตั้งสภากาชาด กรมสาธารณสุข โรงพยาบาล โรงเรียนเด็กกำพร้า การประปา การอนามัย บำรุงถนนหนทางและอื่น ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเครื่องแสดงเมตตากรุณาทั้งสิ้น

อนึ่ง การที่จะแสดงเมตตากรุณานั้น เมื่อจะจำแนกโดยบุคคลและสิ่งที่จะพึงกระทำแล้ว ย่อมมีทางที่จะทำได้มากเหลือประมาณ เป็นต้นว่าช่วยเหลือคนยากจน พยาบาลคนเจ็บไข้ อุทิศทุนให้คนมีความรู้และแก้ไขความเสื่อม

เสียต่าง ๆ เช่นเปลี่ยนแปลงแก้ไขแบบธรรมเนียมที่ไม่เรียบร้อยให้เรียบร้อย
แก้ความเชื่ออันไม่มีมูล แก้ความมกมายต่าง ๆ ของบุคคลดังนี้เป็นต้น ถ้าเรา
คอยเอาใจใส่อยู่แล้ว ก็มีทางที่จะแสดงเมตตาการุณาได้เป็นอันมาก เมื่อมีทาง
ที่จะแสดงได้มากมายเช่นนี้จะหยิบยกอะไรขึ้นทำและจะทำอย่างไร ข้อนี้ต้องสุด
แล้วแต่เหตุการณ์และโอกาสและความสามารถของเรา ถ้ามีเหตุการณ์ที่จะต้อง
แสดงเมตตาการุณาเกิดขึ้น ทั้งเราก็มีโอกาสและความสามารถที่จะแสดงได้ เรา
ควรแสดงทีเดียว แท้จริงธรรมดาคณที่มีเมตตาจิตนี้ ย่อมคอยช่วยเหลือคน
อื่นทั่วไป แม้เขาไม่ขอร้องให้ช่วย เมื่อเป็นการสมควรและมีทางที่จะช่วยได้
โดยไม่เกิดโทษแล้ว ก็ย่อมชวนช่วยช่วยเหลือทุกอย่าง ยิ่งผู้นั้นเป็นญาติด้วย
แล้วยิ่งจำเป็นต้องช่วยเหลือสงเคราะห์ เพราะการสงเคราะห์ญาติ เป็นกรณียะ
อย่างหนึ่งที่พึงกระทำโดยแท้ ตามนัยแห่งพระพุทธภาษิตว่า “การสงเคราะห์
ญาติเป็นมงคลอย่างสูงสุด” ดังนี้ แต่ที่จะสงเคราะห์เฉพาะญาติเท่านั้นหา
ควรไม่ ควรสงเคราะห์ตลอดไปจนถึงเพื่อนมนุษย์อื่น ๆ ด้วย เมตตาการุณานี้
ยิ่งแผ่ไปมากเพียงใดยิ่งเป็นความดีความงามเพียงนั้น

ทางที่จะแสดงเมตตาการุณาต่อกันนั้น มี ๓ ทาง คือ

ก. แสดงด้วยกาย ได้แก่ช่วยทำประโยชน์สุขปลดปล่อยทุกข์ภัยให้
แก่ผู้อื่นด้วยกาย เช่นช่วยทำกิจธุระของผู้อื่นให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่เขา การ
ช่วยนี้ บางทีอาจช่วยทุกข์ใหญ่ ๆ หรือช่วยชีวิตก็ได้ เช่นคนไข้มีผู้พยาบาล
เราช่วยหยอดยาบ้วนอาหารช่วยตามหมอมารักษา หรือเกิดไฟไหม้บ้านเรือน
เราช่วยดับไฟให้พ้นอันตรายเป็นต้น การแสดงด้วยกายนี้ แม้โดยที่สุกเพียง
ไปเยี่ยมคนไข้เท่านั้น ก็ทำให้เขาเห็นได้ว่า เรามีเมตตาการุณาเอื้อเฟื้อแก่เขา
เป็นอันมาก

ข. แสดงด้วยวาจา ได้แก่ช่วยทำประโยชน์สุขปลดเปลื้องทุกข์ภัยให้แก่ผู้อื่นด้วยวาจา เช่นแนะนำตักเตือนห้ามปราม ให้เขาทำความดีละเว้นความชั่วเป็นต้น การแสดงด้วยวาจา^{นี้} แม้ที่พูดเพียงแต่กล่าววาจาปราศรัยตามถึงทุกข์สุขเท่านั้น ก็อาจทำให้ผู้ที่ได้รับปราศรัยรู้สึกว่ามี ความเมตตากรุณาแก่เขามีใช้น้อย

ค. แสดงด้วยใจ ได้แก่การตั้งจิตหวังความสุขสวัสดิ์ปรารณาความไม่มีภัยไม่มีเวรแก่ผู้อื่นทั่วไป คิดไม่เบียดเบียนเขา ตั้งใจจะช่วยทุกข์บำรุงสุขแก่เขาดังนี้เป็นต้น ถึงหากว่าเราจะไม่ได้ชวนช่วยช่วยเหลือด้วยกายวาจาก็ตาม เมื่อใจเราหวังสุขประโยชน์แก่เขาอยู่เช่นนั้นแล้ว อាកารกายวาจาของเราที่แสดงออกมามีภายนอกนั้น ย่อมเป็นที่เพราะเหตุกตาคำตั้งใจของเขา ไม่เป็นการประทุษร้ายเขาด้วยประการใด ๆ เมื่อเขาได้รับไมตรีจิตของเราแล้ว เขาก็ย่อมแสดงไมตรีจิตตอบแทน ต่างฝ่ายก็จะมีความรักใคร่หวังดีช่วยทุกข์บำรุงสุขแก่กันและกัน

ข. ประโยชน์แห่งการแสดงเมตตากรุณา

๘๔. เมื่อกล่าวถึงประโยชน์ การแสดงเมตตากรุณา^{นี้}ย่อมให้สำเร็จประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นทั้ง ๒ ฝ่าย ผู้ประกอบด้วยเมตตากรุณาย่อมอยู่เป็นสุขสบาย ไม่ต้องร้อนใจเพราะอาพาตพยาบาทวิหิงสา มีจิตเยือกเย็นเข้มแข็ง และปลอดโปร่งหาที่ติดขัดมิได้ ย่อมไกลจากอันตรายแต่ปฏิบัติภัย ทั้งเป็นที่รักใคร่นับถือของชนทั้งหลาย ฝ่ายผู้อื่นที่ได้รับอนุเคราะห์ด้วยกำลังแห่งเมตตา^{นี้} ก็ย่อมได้ความสุขความสำราญด้วย

การแสดงเมตตาการุณานี้ ถ้าทำไม่ถูก หรือทำด้วยความไม่ฉลาดแล้ว ก็ไม่สู้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ หรือกลับให้โทษแก่ผู้ทำก็เป็นได้ ข้อนี้พึงเห็น ตัวอย่างที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงพระนิพนธ์ไว้ว่า “ไปทางเรือพบคนตกน้ำ ตนว่ายน้ำไม่เป็นหรือเป็น แต่ไม่แข็งพอจะช่วยเหลือได้ ถ้าโศกลงไปช่วยบางทีจะเอาตัวก็ไม่รอด หรือบางทีเรือเล็ก ไม่พอคนจะขึ้นได้อีกคนหนึ่ง ถ้ารับขึ้นเรือเรือก็ล่ม ไม่เป็นอันช่วย ซ้ำเป็นอันตรายแก่ตนและคนอื่นในเรืออีก อย่างนี้พึงเข้าใจว่า ความสามารถไม่พอจะแสดงเมตตาการุณา ในปัญหาเช่นนี้ ต้องรู้จักผ่อนผัน ช่วยเหนียวเรือที่ล่ม หรือไม้หรือสวะให้เขาเกาะ หรือให้เกาะเรือของตัวอยู่แล้วพาไปให้ถึงฝั่ง หรือพยายามเรียกคนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงให้ช่วย อีกอย่างหนึ่งการแสดงเมตตาการุณา แก่ผู้หนึ่ง แต่กลับเป็นโทษสำหรับคนทั้งหลาย เช่นเห็นเขาจับผู้ร้ายมัดมา มีความเมตตาการุณาจิตจะให้ผู้ร้ายรอดพ้นอาชญาแผ่นดิน แล้วเข้าทำการแย่งชิงให้หลุดไปดังนี้ ถึงช่วยผู้ร้ายให้รอดพ้นไปคราวหนึ่งก็จริง แต่ก็ได้ชื่อว่า ช่วยให้มันหลุดไปเที่ยวเบียดเบียนคนทั้งหลายอีก และกิริยาที่เข้าแย่งจากเจ้าหน้าที่นั้นก็เป็นกรอุหิมินแผ่นดิน มีโทษตามกฎหมายอีกชั้นหนึ่ง ข้อนี้สมกับที่พูดกันอยู่ว่า “ทำคุณบูชาโทษโปรดสัตว์ได้บาป” ในฐานะเช่นนี้ท่านสอนให้มีอุเบกขา คือวางตนเป็นกลาง คุณข้อนี้เป็นธรรมร่วมหมวดกับเมตตาการุณานี้เหมือนกัน แต่เป็นธรรมที่ควรมิในเมื่อจะแสดงเมตตาการุณาไปไม่บังควร ดังตัวอย่างที่กล่าวแล้วนั้น”

ตอนที่ ๒ ความเป็นผู้ดี

๘๕. ความเป็นผู้ดี ย่อมเป็นที่นิยมของบุคคลทั่วไป คนเราถึงแม้มีชาติเป็นมนุษย์เหมือนกันก็ ก็นิยมพิเศษกว่ากันอีกเป็นชั้น ๆ ว่าผู้ดีเป็นไพร่ ผู้ดีเป็นผู้ดี ก็อะไรเล่าทำให้คนต่างกันเช่นนั้น จะว่าความมั่งมี ยศบรรดาศักดิ์ ตระกูลหรือ ทำให้คนต่างกัน ไม่ใช่เท่านั้น เพราะคนมั่งมีก็เรียกว่ามีทรัพย์ คนมียศบรรดาศักดิ์ก็เรียกว่าผู้มีบรรดาศักดิ์ คนมีตระกูลสูงก็เรียกว่าผู้มีตระกูล ทรัพย์สมบัติยศบรรดาศักดิ์หรือตระกูลเหล่านี้ ไม่ทำให้เป็นผู้ดีได้โดย ผู้มีทรัพย์มียศบรรดาศักดิ์มีตระกูลอาจเป็นไพร่ ไม่ใช่ผู้ดีก็ได้ คุณธรรมความดีที่บุคคลนั้น ๆ ประพฤติเท่านั้นทำให้คนเป็นผู้ดีได้จริง นอกจากนี้ ไม่มีอะไรจะทำคนให้เป็นผู้ดีได้จริงเลย

คุณธรรมความดีนั้น นับว่าเป็นคุณธรรมอันสำคัญยิ่ง เป็นที่นิยมนับถือของบัณฑิตทั้งมวล แม้ผู้ที่มียศและบรรดาศักดิ์สูง ก็ยังต้องเคารพอ่อนน้อมต่อผู้มีคุณธรรมความดี คือผู้ดี แม้ไม่มียศและบรรดาศักดิ์หรือมียศและบรรดาศักดิ์ต่ำกว่า ซ่อนมีตัวอย่างที่จะพึงเห็นได้โดยมากทีเดียว เพราะฉะนั้นผู้ที่มีคุณธรรมความดี จึงเป็นคนสำคัญคนหนึ่งเป็นที่นิยมนับถือของคนทั่วไป

ผู้ดีย่อมนับถือคนอื่นเสมอเหมือนกับตน เป็นผู้ไม่ถือตัวหลงตนตามที่ผู้อื่นเห็นว่าตนเป็นอย่างไร ย่อมสำคัญเห็นตนและคนอื่นโดยสภาพเป็นมนุษย์เสมอเหมือนกัน ไม่ดูหมิ่นผู้อื่น มีความเคารพนับถือผู้อื่นโดยควรแก่ฐานะเพราะผู้ดีเป็นเช่นนั้น ผู้ดีจึงประกอบด้วยคุณธรรมอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก เช่นความ

สงบเสงี่ยม ความสุภาพเรียบร้อย ความอ่อนน้อม ความต้อนรับเชื้อเชิญ ความอดกลั้นต่ออารมณ์อันยั่ววนหรืออกุศล และเมตตากรุณาเป็นต้น

พึงทราบลักษณะของผู้ดีต่อไปนี้ เพื่อถือเอาเป็นเยี่ยงอย่าง

ก. ผู้ดีย่อมไม่ข่มเหงผู้ที่ต่ำกว่าหรืออ่อนกว่า เช่นนายกับบ่าว เจ้านายกับข้า นายจ้างกับลูกจ้าง อาจารย์กับศิษย์ คนมีกำลังมากกับคนมีกำลังน้อย คนมีอาวุธกับคนไม่มีอาวุธ คนดีกับคนพิการ ชายกับหญิงผู้ใหญ่กับเด็กเป็นต้น ย่อมมีความอดกลั้น มีความเมตตากรุณาในฐานะเป็นผู้สูงต่อผู้ต่ำ หรือผู้มีกำลังมากต่อผู้มีกำลังน้อยเสมอ

ข. ผู้ดีย่อมรักษาชื่อเสียงและเกียรติยศของตนของตระกูลอย่างออกอุษณี ไม่ประพฤตีสั่งที่เลวทรามอันจะทำให้เสียชื่อเสียงของตนและของตระกูล

ค. ผู้ดีย่อมไม่รับสินบน ไม่กล่าวเท็จใส่ความผู้อื่น

ง. ผู้ดีย่อมเป็นคนสงบเสงี่ยม สุภาพเรียบร้อย ไม่เย่อหยิ่งอวดดี

จ. ผู้ดีย่อมมีความอ่อนน้อม ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่ดูหมิ่นคนอื่น

ฉ. ผู้ดีย่อมรักษาความสงบเรียบร้อย ไม่ก่อให้เกิดความรำรานหรือแตกสามัคคีกันขึ้นในระหว่างบุคคลหรือหมู่คณะ

ช. ผู้ดีย่อมเป็นผู้มีศรัทธา มีความละเอียดเกรงกลัวต่อบาป มีความเพียรไม่เกียจคร้าน มีสติมั่นคง มีปัญญามั่นคงรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ และฉลาดรู้จักเหตุผล รู้จักตนและประมาณ รู้จักกาลและประชุมชน ตลอดจนถึงรู้จักเลือกคบคน ว่าผู้เป็นคนดีควรคบ ผู้เป็นคนไม่ดีไม่ควรคบ

ซ. ผู้ดีย่อมมีกิริยาวาจาและอัธยาศัย เป็นที่น่ารักใคร่เคารพนับถือ

ฌ. ผู้ดีย่อมเป็นผู้สง่ากล้าหาญ

ด. ผู้ดีย่อมปฏิบัติภารงานดี มีความเด็ดขาดและละเอียดถี่ถ้วน

- ณ. ผู้ที่ย่อมมีใจที่เอิบอิมด้วยเมตตากรุณาอยู่เสมอ
- ฏ. ผู้ที่ย่อมนิยมและรักษาความสัตย์สุจริตอยู่เป็นนิตย์
- ฐ. ผู้ที่ย่อมมีความอดทนไม่ลุอำนาจแก่โลภะโทสะโมหะ
- ฑ. ผู้ที่ย่อมมีความเอื้อเฟื้อต่อผู้ที่ควรเอื้อเฟื้อ และช่วยทุกข์ภัยแก่ผู้ที่ควรช่วย ไม่ใจจัด
- ท. ผู้ที่ย่อมไม่ทำผู้ใดผู้หนึ่ง ให้ได้รับความทุกข์ความลำบากหรือกระดากอายแก่เขิน

ผู้ใดประกอบด้วยคุณสมบัติตามที่กล่าวมานี้ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นผู้ดีโดยแท้จริง อนึ่ง เมื่อกล่าวถึงผล บุคคลผู้เป็นผู้ดีนั้นย่อมเป็นที่นิยมนับถือของชนทั่วไป ที่เป็นผู้น้อย ย่อมเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของผู้ใหญ่ ที่เป็นผู้ใหญ่ย่อมเป็นที่เคารพนับถือของผู้น้อย ที่เป็นผู้เสมอกัน ย่อมเป็นที่น่าคบหาสมาคม รวมความว่า ผู้ดีย่อมเป็นที่ปรารถนาของชนทุกชั้น เพราะฉะนั้นความเป็นผู้ดีจึงเป็นคุณที่คนทุกคนจะพึงประสงค์และบำเพ็ญให้มีบริบูรณ์ในตนทุกเมื่อ ตนก็จักเป็นผู้ดีได้คนหนึ่งโดยแน่แท้

ตอนที่ ๓

ความนับถือ

๘๖. คนเราที่อยู่ด้วยกัน แม้จะมีความรักใคร่สนิทสนมกันสักเพียงไร ก็ตาม แต่ถ้าภริยาอาจยังหยาบกายไม่เรียบร้อย ยังมีการลวนลามล่วงเกินต่อกันอยู่แล้วก็จะอยู่ร่วมกัน โดยความสุขสำราญเรียบร้อยปราศจากความขุ่นเคืองกันไม่ได้เป็นแน่ จึงต้องมีความนับถือไม่ล่วงเกินกันตามสมควรแก่ฐานะของตนของท่าน ผู้ที่พูดหยาบต่อกันนั้นถ้าคิดแต่เผิน ๆ ก็ดูเป็นการเล็กน้อย แต่ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่า นั่นเป็นรากเง่าเค่าเงื่อน ที่จะทำให้ผู้นั้นมีธรรมาศัยหยาบกระด้างลบหลู่ดูหมิ่นผู้อื่น และทำลายความเป็นผู้ดีของผู้นั้นให้หมดไป

เด็กบางคน ผู้ใหญ่พูดต่อกันถึงเสียหรือหันหลังให้ไม่แลดู บางคนชอบเล่นโจรมกรรม ทำให้เป็นที่รำคาญของคนอื่น เมื่อนั่งหรือยืนก็คิดทางใครอยู่ก็เฉยเสียไม่กลัวให้ บางทีก็เดินหรือยืนใกล้ผู้ใหญ่ที่นั่งอยู่จนเกินไป ดังที่เรียกกันว่า เดินกรายศีรษะหรือยืนคำศีรษะ บางทีลุกจนแหวกผู้ใหญ่ไปโดยมิต้องขอร้อง เมื่อมีแขกไปใครมาก็ไม่ต้อนรับเชื้อเชิญหรือทักทายปราศรัยด้วยความอ่อนน้อม ใครพูดอะไรก็คอยขัดคอไม่ว่าถูกหรือผิด เหล่านี้เป็นอาการแห่งไม่นับถือทั้งนั้น อันความชั่วดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ย่อมเป็นที่น่าบัดสียิ่งนัก ถ้าปล่อยไว้ให้แก่กล้าก็จะเป็นศัตรูอันร้ายกาจของเด็ก เพราะจะทำให้ความรู้สึกภายในของเด็ก กระด้างหยาบกายไปตามกิริยาภายนอกนั้น ๆ ด้วยโดยแท้

กิริยาวาจาหยาบทำให้ผู้อื่นเกลียดชัง ไม่ปรารถนาจะคบหาสมาคมด้วย ส่วนกิริยาดีทำให้ผู้อื่นรักและนับถือ ปรารถนาจะคบหาสมาคมด้วย พึงเข้าใจว่ากิริยาวาจาหยาบหรือใจกระด้างเยื่อหยิ่งนั้นเป็นเครื่องกีดกันเราให้ไกลจากคนอื่น ๆ ทั่วไป ส่วนกิริยาวาจาดีและใจดีนั้น เป็นเครื่องเหนี่ยวนำผู้อื่นให้มาใกล้ชิดสนิทกับเรา ทำให้เรามีพวกพ้องเพื่อนฝูงมาก

การแสดงกิริยาวาจาหยาบคาย เป็นเครื่องหมายแห่งความไม่นับถือ เพราะฉะนั้นเมื่อใครแสดงความหยาบคายต่อผู้ใด ผู้นั้นย่อมไม่พอใจและรู้สึกเกลียดชัง ยิ่งแสดงแก่คนอื่นมากคนด้วยกัน ก็ยิ่งเพิ่มจำนวนคนเกลียดชังมากขึ้น ในที่สุดก็สมาคมกับใครไม่ได้ ประจักษ์ว่าเป็นผู้คลุกเคล้าด้วยของโสโครกอันมีกลิ่นเหม็น ซึ่งใคร ๆ ก็อยากจะหลีกเลี่ยงให้ห่างไกลฉะนั้น

เราต้องการความนับถือจากคนอื่น ๆ อย่างไรก็ดี เราก็ควรทำความนับถือแก่คนอื่น ๆ อย่างนั้น เมื่อเราไม่แสดงความหยาบคายหรือลบหลู่ดูถูกเขา เขาก็ย่อมไม่แสดงความหยาบคายหรือลบหลู่ดูถูกเรา การนับถือกันและกันนี้ เป็นทางดำเนินไปสู่ความสุขความเจริญได้หลายประการ มีอาทิคือ

- ก. ทำให้เกิดความรักใคร่ชื่นบานไม่วิวาทบาดหมางกัน
- ข. ทำให้ประพฤตีสั่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน และช่วยเหลือกันและกัน
- ค. ทำให้กิจการที่กระทำ ดำเนินไปโดยสะดวกปราศจากการติดขัด
- ฆ. ทำให้เกิดความสามัคคีกันในระหว่างบุคคลและในหมู่คณะ
- ง. เราจะศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาอะไรจากผู้อื่น ก็ย่อมได้รับอนุเคราะห์จากผู้นั้น ด้วยความยินดีและเต็มใจ
- จ. ทำให้เป็นผู้กว้างขวางไม่เป็นที่รังเกียจของใคร ๆ จะเข้าสมาคมไหนก็เข้าได้ ไม่มีใครรังเกียจ มีแต่คนต้อนรับเชิดเชิญด้วยความยินดี

เหตุนี้ความนับถือกันและกันนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่ง พึงประพฤติดนเป็นคนมีความนับถือผู้อื่นเป็นเนืองนิตย์ อย่าถูกผู้ใดผู้หนึ่ง แม้เขาจะทำหรือเลวทรามสักเพียงไรก็ช่างเขา ไม่ใช่หน้าที่ของเราที่จะถูกเขาเลย

ธรรมชาติเด็กผู้เกิดมาภายหลังยังมีอายุน้อยอยู่ ย่อมจะรู้จักผิดชอบชั่วดี และสิ่งที่เป็นคุณเป็นโทษน้อยกว่าผู้ใหญ่ เพราะเหตุนี้เด็กจึงต้องอาศัยผู้ใหญ่ มีมารดาบิดาเป็นต้น เป็นผู้ปกครองคอยดูแลแนะนำสั่งสอนให้ทำแต่สิ่งที่จะเป็นคุณประโยชน์ ให้เว้นสิ่งที่ เป็นโทษอันจะนำทุกข์ภัยมาให้ เพราะฉะนั้น กิจแรกที่เด็กจะต้องทำก่อนอื่น ก็คือต้องนับถือผู้ใหญ่และเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย ตั้งอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ คือเชื่อฟังและทำตามทีผู้ใหญ่แนะนำสั่งสอน ด้วยความเต็มใจ ธรรมชาติเด็กมักชอบทำตามใจของตนและทำแต่สิ่งที่ตนชอบ เช่นผู้ใหญ่ให้กินขนมหรือเล่นหรือเที่ยวเป็นต้องทำทันที แต่ถ้าบอกให้นอนให้อ่านหนังสือ หรือให้ทำงานบ้าน มักไม่ชอบและไม่ทำด้วยความเต็มใจ ที่ถูกควรต้องทำด้วยความเต็มใจทันที เพราะผู้ใหญ่ทราบดีอยู่แล้วว่าจะประโยชน์แก่เด็กจึงได้บอกให้ทำ นี้ว่าเฉพาะเด็ก ถึงคนโตๆ อย่างเราก็เหมือนกัน จะถือว่าเราโตแล้วเรารู้จักผิดชอบชั่วดีพอแล้ว ไม่ต้องให้ใครสั่งสอน ไม่ต้องเชื่อฟังใคร ไม่ต้องทำตามใครสั่งสอนนั้นไม่ได้ เพราะเรายังควรจะรู้จักผิดชอบชั่วดีมากกว่านี้ และยิ่งควรจะดีกว่านี้อีก ถึงความรู้ที่เรารู้อยู่ทุกวันนี้ ก็ไม่ใช่ความรู้ที่เราได้รับมาจากผู้ใหญ่ หรือผู้ที่มีความรู้ดีออกหรือ การศึกษาเล่าเรียนก็ดี ความประพฤติที่ดี ถ้าผู้ศึกษาและผู้ประพฤติไม่มีความเชื่อถือผู้สอนแล้ว จะเป็นผลสำเร็จไม่ได้ กลับให้โทษเสียด้วยซ้ำไป ยิ่งการปกครองบังคับบัญชาควบคุมหมู่คณะด้วยแล้ว ยิ่งเป็นการซ้ำร้ายทีเดียว เช่นลูกบ้านไม่เชื่อฟังผู้ใหญ่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านไม่เชื่อฟังกำนัน กำนันไม่เชื่อฟังนายอำเภอ และต่อๆ

ชั้น ไปอีกก็ไม่เชื่อฟังกัน ดังนั้นแล้วการปกครองหมู่คณะก็จะไปไม่ได้ มีแต่จะยุ่งเหยิงไม่สงบเรียบร้อย ถ้าเป็นการทหารยิ่งสำคัญที่สุด เมื่อทหารไม่เชื่อฟังคำสั่งตามลำดับชั้นผู้บังคับบัญชาแล้ว กองทัพจะไม่เป็นประโยชน์อะไรเลย ข้าจะเป็นภัยอย่างใหญ่แก่กองทัพนั้นเองและประเทศของตนด้วย เมื่อมีศึกสงครามเกิดขึ้นก็มีแต่จะพ่ายแพ้แก่ข้าศึก บ้านเมืองก็จะตกไปอยู่ในอำนาจของชาติอื่น เพราะฉะนั้นทหารจำต้องเชื่อฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชาอย่างเคร่งครัดทุกเมื่อ การตั้งอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่และผู้มีอำนาจเหนืออื่นเป็นทางแห่งความดีความเจริญแก่ตนและคนอื่น ๆ ด้วย เมื่อผู้อยู่ในหมู่คณะมีความนับถือผู้ใหญ่ และตั้งอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ด้วยความจริงใจ และเอื้อเฟื้อกระทำตามคำสั่งของท่านโดยเคร่งครัดแล้ว การปกครองก็ดี การทหารก็ดี การงานอันมีผู้รับผิดชอบตามลำดับชั้นก็ดี ก็เจริญและดำเนินไปเป็นระเบียบเรียบร้อย ถ้าพูดถึงส่วนตัวบุคคลแล้ว ผู้นับถือผู้ใหญ่และตั้งอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ทำตนเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายยอมเป็นที่รักใคร่วางใจของผู้ใหญ่

เพราะเหตุดังกล่าวมานี้ เราทุกคนจึงควรประพฤติตนเป็นคนมีความนับถือผู้อื่น และเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายตั้งอยู่ในโอวาทของผู้ใหญ่ทุกเมื่อ

ตอนที่ ๔

มิตรและการคบมิตร

๘๗. คนเราแม้ตั้งใจจะประพฤติความดีอยู่เสมอ จะไม่ประพฤติความชั่วเลยก็ดี แต่ถ้ายอมคบมิตรชั่วแล้วย่อมประพฤติความดีไปไม่ตลอด คงจะประพฤติความชั่วลงเป็นแน่ ต่อไม่คบมิตรชั่วคบแต่มิตรดี จึงประพฤติความดีไม่ประพฤติความชั่วได้ยั่งยืน เพราะมิตรช่วนั้น ตามปกติของเขาจะชักนำเพื่อนไปแต่ในทางชั่ว เพราะสันดานของเขาเป็นเช่นนั้น ส่วนมิตรดีย่อมชักนำเพื่อนไปแต่ในทางดีให้ถึงความสุขความเจริญ ยิ่งนักเรียนเหล่านี้ ยังอยู่ในวัยคะนองเห็นแต่การสนุก ส่วนสติและหลักฐานแห่งความประพฤติยังไม่มั่นคงพอ ยิ่งจำเป็นต้องเลือกคบแต่มิตรดีไม่คบมิตรชั่ว เมื่อรู้ว่าผู้ใดเป็นคนชั่วพึงหลีกเลี่ยงจากผู้นั้น การคบเป็นเหตุอันสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ดีให้ชั่วได้ เพราะเมื่อบุคคลคบคนเช่นดีดีหรือชั่วมักตาม ย่อมเป็นเช่นเดียวกันกับคนที่ตนคบบนั้นแล้วแต่ข้างไหนมีกำลังแรงกว่าที่ชักนำข้างที่มีกำลังอ่อนกว่า ให้พ่ายแพ้แปรไปตาม เมื่อเราไปคลุกคลีกับคนพาล ก็จะมี ความประพฤติและอัธยาศัยเป็นอย่างดี พาลได้ คบกับใครก็จะมี ความประพฤติและอัธยาศัยเป็นโจรไปได้ ถ้าเราคบคนที่มีปัญญาจักผิดชอบชั่วดี มีอัธยาศัยและความประพฤติสุภาพเรียบร้อย เราก็จะเป็นคนดีมีความประพฤติและอัธยาศัยสุภาพเรียบร้อยและมีปัญญามากขึ้น การคบหาสมาคมกันย่อม นำความประพฤติและอัธยาศัยความดีที่มองเห็นให้เป็นไปได้ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วนั้น ข้อนี้สมด้วยธรรมภาษิตในชาดกปกกรณ์ว่า บุคคลคบชนใด ๆ เรียบร้อยเป็นสัตบุรุษก็ดี ไม่เรียบร้อย เป็นอสัตบุรุษ

กิติ มีศีลกิติ ไร้ศีลกิติ เขาย่อมตกอยู่ในอำนาจของชนนั้น ๆ แท้ บุคคล
 ทำคนเช่นใดให้เป็นมิตร เขาไปคบคนเช่นไรเป็นสหาย เขาย่อมเป็นคน
 เช่นนั้น เพราะการอยู่ร่วมย่อมทำให้เป็นคนเช่นนั้น คนชั่วอันผู้อื่นเข้าไปคบ
 ย่อมเปื้อนคนผู้คบ อันผู้อื่นถูกเข้าแล้วย่อมเปื้อนผู้ถูกให้พลอยโสมมไปด้วย
 ดุจลูกศรอันร้ายกำซาบด้วยยาพิษ ย่อมเปื้อนแสงอันมิได้เปื้อนมาแต่เดิม ชน
 ผู้มีปัญญาเพราะกลัว แต่การพลอยเปื้อน จึงไม่เป็นผู้มีคนชั่วเป็นสหาย คน
 พ้นปลาเนาด้วยใบคา ใบคาก็พลอยเป็นของมีกลิ่นเนาฟุ้ง ฉันทิ การคบคน
 พาลก็เป็นฉันทิ แม้ไม่ยักคนผู้คบให้ทำบาป ก็ให้ถูกคิดเตียนว่าเป็นผู้คบคน
 พาล คนห่อภุชฌณาด้วยใบไม้ ใบไม้ก็พลอยหอมฟุ้งไปด้วยฉันทิ การคบ
 บัณฑิตก็เป็นฉันทิ แม้ไม่อาจยังคนผู้คบให้เป็นบัณฑิต ก็ให้ได้รับความ
 สรรเสริญว่าเป็นผู้คบกัลยาณมิตร เพราะเหตุนี้ บัณฑิตรู้ความอบรมของ
 ตนว่า เหมือนกับของใบไม้กึ่งนั้นแล้ว ไม่ควรคบอัสถับุรุษ ควรคบแต่สัถับุรุษ
 อสัถับุรุษผู้มีทิวศิต ย่อมนำคนผู้เชื่อถือตนไปสู่ันรยาบาย ฝ่ายสัถับุรุษผู้มี
 ทิวศิชอบ ย่อมยังคนผู้อาศัยตนให้บรรลุสฤทธิสวรวิคฺติ ดังนั้นจึงควรเลือกคบแต่
 คนดี เว้นคนชั่วเสีย

คนที่ควรคบนั้นมีลักษณะดังนี้ คือ เป็นคนมีสติปัญญาจุกฉิดชอบชั่ว
 ดี และทั้งตัวเองก็ประพฤติความดีด้วย คนชนิดนี้เป็นคนที่ควรคบ เพราะ
 ย่อมชักนำให้เราประพฤติแต่ความดีไม่มีเสียหาย ส่วนคนที่สันดานหยาบช้ำ
 ทารุณเป็นพาลชอบประพฤติความชั่วต่าง ๆ เป็นคนชั่วไม่ควรคบ เพราะคบ
 เข้าแล้วย่อมชักนำเราไปสู่ความชั่วร้ายต่าง ๆ ได้มากนัก เพราะฉะนั้นเมื่อเรา
 พบปะใครและจะคบหาสมาคมด้วยแล้ว จึงเป็นหน้าที่ของเราที่จะต้องตรวจดู
 ให้รู้ว่าเขาเป็นคนที่หรือชั่วยังไรให้แนก่อน ถ้าเห็นว่าเป็นคนดีพึงคบหา

สมาคมไว้เป็นมิตร ถ้าเห็นว่าเป็นคนชั่วร้ายพึงหลีกเลี่ยงให้ไกลอย่าได้คบหาสมาคมด้วย เพราะคนชั่วถ้าเราคบหาสมาคมด้วยแล้วก็มีแต่จะชักนำเราไปสู่ความชั่วร้ายให้ได้รับทุกข์ภัยต่าง ๆ อย่างเดียวกับเท่านั้น

มิตรนั้นท่านจัดไว้ ๒ ประเภท ประเภท ๑ เรียกว่ามิตรแท้ อีกประเภท ๑ เรียกว่ามิตรเทียม มิตรทั้ง ๒ ประเภทนี้ จำแนกออกเป็นประเภท ๔ จำพวก และในจำพวก ๑ ๆ จำแนกออกเป็น ๔ มีในข้อต่อไป

ก. มิตรแท้ ๔ จำพวก

๘๘. มิตรแท้ ๔ จำพวกนั้น คือ
- ก. มิตรมือปการะ มีลักษณะ ๔ ประการ
๑. ป้องกันมิตรผู้ประมาทแล้ว
  ๒. ป้องกันทรัพย์สินสมบัติของมิตรผู้ประมาทแล้ว
  ๓. เมื่อมิตรมีภัย เขาเป็นที่พึ่งได้
  ๔. เมื่อมิตรมีธุระ ช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก
- ข. มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มีลักษณะ ๔ ประการ
๑. ขยายความลับของตนแก่มิตร
  ๒. ปิดความลับของมิตรไม่ให้แพร่งพราย
  ๓. ไม่ละทิ้งมิตรในยามวิบัติ
  ๔. แม้ชีวิตก็อาจสละแทนมิตรได้
- ค. มิตรแนะนำประโยชน์ มีลักษณะ ๔ ประการ
๑. ห้ามไม่ให้มิตรกระทำความชั่ว
  ๒. สอนให้มิตรตั้งอยู่ในความดี

๓. ให้มิตร ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
 ๔. บอกทางสวรรค์ให้มิตร คือชี้ทางที่ดีให้
- ฅ. มิตรมีความรักใคร่ มีลักษณะ ๔ ประการ
๑. เมื่อยามมิตรทุกข์ ก็ทุกข์ด้วย
  ๒. เมื่อยามสุข ก็สุขด้วย
  ๓. ไต่เถียงคนผู้พูดดีเตือนมิตร
  ๔. รับรองคนผู้พูดสรรเสริญมิตร

ข. มิตรเทียม ๔ จำพวก

๘๘. มิตรเทียม ๔ จำพวกนั้น คือ
- ก. คนปอกลอก มีลักษณะ ๔ ประการ
๑. คิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว
  ๒. เสียให้แต่น้อย คิดเอาให้ได้มาก
  ๓. เมื่อมีภัยแก่ตัว จึงรับทำกิจของมิตร
  ๔. คบมิตรเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัว
- ข. คนดีแต่พูด มีลักษณะ ๔ ประการ
๑. เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย
  ๒. อ้างเอาของที่ยังไม่มีมาปราศรัย
  ๓. สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้
  ๔. ออกปากฟังไม่ได้
- ค. คนหัวประจบ มีลักษณะ ๔ ประการ
๑. จะทำชั่วก็คล้อยตาม

๒. จะทำตีกี๋คล้อยตาม
  ๓. ต่อหน้าสรรเสริญ
  ๔. ลับหลังนินทา
- ฅ. คนชักชวนในทางฉิบหาย มีลักษณะ ๔ ประการ
๑. ชักชวนดื่มน้ำเมา
  ๒. ชักชวนเที่ยวกลางคืน
  ๓. ชักชวนให้มัวเมาในการเล่น
  ๔. ชักชวนเล่นการพนัน

ผู้ที่คบมิตรให้พึงสังเกตใคร่ควรตรวจสอบจนกว่ามานี้ ถ้าผู้ใดต้องด้วยลักษณะมิตรแท้ พึงคบไว้เป็นที่ไว้วางใจได้ เมื่อเห็นผู้ใดต้องด้วยลักษณะมิตรเทียม ก็อย่าได้ไว้วางใจคบหาอาวามาเป็นเพื่อนสนิทสนม ให้พึงระวังตัวและรู้ตัวอยู่เสมอว่าเขาไม่ใช่มิตร อย่าลุ่มหลงผลอตัวให้คนชนิดนี้พาไปสู่ความชั่วได้ ส่วนเราเองก็เหมือนกัน จงกระทำตนให้เป็นมิตรแท้ของเขา อย่าเป็นมิตรเทียมของเขาเลย

ก. ธรรมสำหรับประคองความสามัคคีในระหว่างมิตร

๔๐. ตามธรรมชาติของดีเยี่ยมหาได้ยาก เมื่อได้มาแล้วควรรักควรถนอม ไม่ควรปล่อยให้เป็นอย่างอื่นสูญหายไปไหนใด คนดีหรือมิตรดีนั้นก็ย่อมหาได้ยาก เมื่อได้คบหาสมาคมกันแล้ว ควรต้องรักและถนอมน้ำใจไว้อย่าให้เกิดอันตรายขึ้น ก็อย่าให้ผิดพ้องหมองใจและเห็นห่างกันไปเสียฉันทัน มีธรรมอยู่หมวดหนึ่งสำหรับเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวไมตรีและประคองความสามัคคีระหว่างมิตร ให้สนิทสนมกลมเกลียวกันยั่งยืนอยู่ตลอดไป ไม่จืดจางเห็นห่างแตกร้างกัน ธรรมหมวดนี้มี ๔ ประการ คือ

ก. สัจจะ ความซื่อตรง อันคนผู้เป็นมิตรกัน ต่างคนต่างซื่อตรงต่อกัน ย่อมรักษาไมตรีอยู่ได้ ถ้าคิดคดต่อกันขึ้นเมื่อใด ไมตรีย่อมแตกเมื่อนั้น

ข. ทมะ ความข่มใจ คนมีใจร้าย มักโกรธง่าย ข่มใจไว้ไม่อยู่ มักทำหุนหันไม่รู้จักยัง มักเป็นคนทำไมตรีให้แตก ถ้ามีอุบายข่มใจก็จะได้ห้ามความหุนหันนั้นเสีย

ค. ขันติ ความอดกลั้น แม้ผู้หนึ่งทำกำเริบไปด้วยความหุนหัน แต่อีกฝ่ายหนึ่งมีขันติอยู่ ก็รักษาไมตรีไว้ได้ ถ้าไม่อดทนและทำตอบไมตรีก็จำแตก

ง. จาคะ ความเผื่อแผ่ คนใจคับแคบ มีปดคติคิดเอาเปรียบผู้อื่น ย่อมผูกไมตรีไม่ยั่งยืนถึงไหน ต่างมีใจเผื่อแผ่ต่อยกที่เกื้อกูลกันและกัน ไมตรีจึงมั่นคง

ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นธรรมที่ชักนำให้รู้จักปรองดองผ่อนผันกัน ย่อมเป็นเครื่องป้องกันความแตกร้าง และชักจูงปลูกฝังความคบหาสมาคมให้สนิทแน่นยิ่งขึ้นและยั่งยืนตลอดไป

ง. ธรรมสำหรับขี้คเหนียวน้ำใจกัน

๕๑. ยังมีธรรมอีกหมวดหนึ่ง เป็นธรรมสำหรับปลูกไมตรีจิตในระหว่างบุคคล ให้เกิดความรักใคร่สนิทสนมในกันและกัน ธรรมหมวดนี้มี ๔ ประการคือ

ก. ทาน การให้ ได้แก่การให้บั้นข้าวของแก่กันและกัน การให้นี้ แม้ที่ไม่ถึงกับเป็นการอุทิศอันเป็นสาระประโยชน์ก็ดี เช่นเราเปิดช่องบุรี

จะสงบ และแจกให้ผู้ที่อยู่ใกล้เคียงแม่ไม่มากเพียงมวนเดียว ก็ยังเป็นเครื่องแสดงไมตรีจิตหาหน้าอ้อยไม่

ข. บียวจา เจรจาถ้อยคำเป็นที่จับใจ ได้แก่พุดจาปราศรัยกัน ด้วยถ้อยคำอ่อนหวานอันเป็นที่รักเจริญใจ ไม่ใช่วจาหยาบคายเลวทรามหรือคำแก่กัน

ค. อุตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน ได้แก่ช่วยเป็นธุระในคราวต้องการ ไม่เห็นแก่ประโยชน์ตนฝ่ายเดียว ย่อมทำประโยชน์แก่เขาด้วย

ฅ. สมานัตตทา ประพฤติตนตามที่ควรจะเป็นไป กล่าวคือ ไว้วางกิริยาอธยาศัยให้พอเหมาะพอดี ไม่ให้ยิ่งหรือหย่อนไปกว่าที่ควรจะพึงแสดงในระหว่างกันและกัน

ธรรม ๔ ประการนี้ เป็นเครื่องปลูกไมตรีจิตยังความสนิทสนมให้เกิดขึ้นในกันและกัน

ง. ทางวิวาทบาทหมาง

๙๒. เมื่อรู้จักธรรมสำหรับประกอบความสามัคคีระหว่างมิตร และธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกันแล้ว ควรรู้จักเหตุอันเป็นทางแห่งความวิวาทบาทหมางไว้ด้วย จะได้รักษาธรรม ๒ หมวดนั้นให้มั่นคงอยู่ได้ ความวิวาทบาทหมางนั้นมักจะเกิดขึ้นได้ ๓ ทาง คือ

ก. ฝ่ายศิษย์จะเอาชนะข้างฝ่ายพาล

ข. ตีด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ฝ่ายหนึ่งเข้าใจถูก อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจผิด

ค. มีสันดานเป็นพาลด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย

จ. วิธีระงับความวิวาทบาดหมาง

๕๓. วิธีที่จะพึงปฏิบัติต่อเหตุ ๓ ทางนั้น คือ

ก. ที่ว่าฝ่ายดีชนะเอาชนะข้างฝ่ายพาลนั้น หมายความว่า ฝ่ายพาลเป็นผู้ก่อเหตุวิวาทขึ้นก่อน แต่ฝ่ายดีไม่ยอมแพ้พลอยตอบโต้เพื่อจะเอาชนะให้เท่าทันถึงแต้มกันไปด้วย ประพศติงที่โบราณท่านกล่าวไว้ว่า เอาพิมเสนไปแลกเกลือ เช่นนี้ ถ้าฝ่ายดีแพ้ก็เสียศรีเสียตัว เสียความดีที่อบรมมาเปล่าๆ ถ้าชนะก็ได้ชื่อว่าชนะคนพาล จะมีเกียรติยศอะไร กลับจะเสียไปเสียอีกที่พลอยเป็นพาลตามไปด้วย สมมติว่าเราอยู่ที่ ๆ มีคนพาลถือไม้ตรงเข้ามาตีเรา เราจะต่อสู้เอาจริง ๆ จัง ๆ ถ้าสู้ไม่ได้ก็เจ็บตัวเปล่า ๆ ถ้าชนะก็ได้เกียรติยศอะไรที่ชนะคนเช่นนั้น ถ้าหากว่าทำเขาหนักมือไป เราก็จะต้องได้รับโทษฐานทำร้ายแก่เขา กลับจะมีโทษผิดไปเสียอีก การที่เราจะเอาชนะอย่างนั้นไม่เป็นทางที่ดี เป็นทางที่เราอาจกลับแพ้และเสียหายได้ ถ้าเพียงแต่ป้องกันหลบหลีก อย่าให้ถูกตี หรือถ้ามีโอกาสดูได้ที่เราจับตัวผู้ร้ายส่งเจ้าหน้าที่ให้เขาปราบปรามดีกว่า และตัวก็จะไม่เจ็บ นี่เป็นวิธีเสี่ยงให้พ้นอันตรายแต่คนพาล ข้อสำคัญให้รู้จักหลีกเสี่ยง และไม่ควรจะเอาการพาลเข้าตอบ เพราะจะทำให้เรากลายเป็นคนพาลไปด้วย

ข. ที่ว่าเป็นคนดีด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ฝ่ายหนึ่งเข้าใจถูก อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจผิดนั้น ถ้าเกิดวิวาทกันขึ้นแล้ว ก็เป็นที่น่าเสียดายมากเพราะเป็นคนดีด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่พอที่จะแตกร้างกันเสียเพราะความเข้าใจผิดเลย ฝ่ายที่เข้าใจถูก จึงควรหาอุบายทำให้ฝ่ายเข้าใจผิดกลับเข้าใจเสียใหม่ให้ถูก และข้างไหนได้ทำความผิดไปแล้วมากน้อยเพียงไร ก็ขอโทษเสีย อีกฝ่ายหนึ่งก็ไม่ควรถืออิฐमाणะควรรอยมกให้โดยดี เช่นนี้ความวิวาทบาดหมางก็จะยุติ

ลงได้ คนทั้ง ๒ ฝ่ายก็จะเป็นมิตรมีไมตรีจิตรักษาความสามัคคี และประพาศติ
ประโยชน์แก่กันและกันต่อไปตามเดิม

ก. ที่ว่าเป็นคนพาลด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่ายนั้น นอกจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง
หรือทั้ง ๒ ฝ่าย จะค้นหาความผิดของตนจนรู้สึกว่าเป็นพาลได้ ประพาศติ
ผิดอย่างนั้นๆ แล้วละความประพาศติผิดนั้นๆ เสีย กลับประพาศติดูตาม
ทำนองคลองธรรมตั้งนี้แล้ว ก็เหลือที่จะแก้ไขให้กลับคืนดีมีความสมัคปรมา
กันได้ เพราะสัญชาติคนพาลเมื่อไม่รู้สำนึกตนว่าเป็นพาลแล้วย่อมไม่รู้จักผ่อน
ผันและผิดชอบชั่วดี มีแต่ถืออริยมุ่งหมายจะเอาชนะให้ได้เป็นที่ตั้ง แม้ในเรื่อง
ที่ตนรู้ยู่่ว่าตนผิด ตั้งข้อความในโคลงสุภาษิตโลกนิติว่า

โสน้ำขุ่นน้ำพอง	พบกัน
มันย้อมแสบะยิงพัน	ปากเฮ้
แจกเช่นหมู่พาลผัน	พะพวก พาลนา
ร้ายต่อร้ายราแต่	ต่างกล่าวอวดแข่ง

ฉ. การชนะตนเป็นดี

๑๕. การชนะผู้อื่น ในทางใตทางหนึ่งก็ตาม เช่นถูกเขาโกรธ ตนก็
โกรธตามบ้าง เพื่อจะหวังเอาชนะ ในเหตุการณ์ที่เนื่องด้วยความโกรธนั้น
เช่นโต้ตอบกัน เสียสติกัน ต่ำว่ากัน เป็นต้น หาใช่เป็นการชนะที่ดีไม่ เพราะ
ไม่ใช่วิธีระงับ กลับเกี่ยวพันด้วยเวร เป็นที่ตั้งแห่งความเดือดร้อน ในฐานะ
เช่นนี้ ท่านสอนให้ชนะด้วยความไม่โกรธ มีขันติอดกลั้นต่อเหตุการณ์นั้นๆ
นี้แล เป็นการชนะที่ดี เพราะเป็นวิธีระงับไม่เกี่ยวพันด้วยเวร เป็นที่ตั้งแห่ง
ความเกษม การชำระของโสโครกด้วยโสโครกเช่นเดียวกัน ของโสโครกนั้น

จักหมดได้อย่างไร การคับไฟด้วยเชื้อเพลิง ไฟที่ไหม้มันจักมอดและหรือ
 อุปมา ๒ ข้อนี้ ชี้ให้เห็นว่า การเอาชนะคนโกรธด้วยความโกรธ มิใช่เป็น
 อนุบายระงับความโกรธได้จริง ยิ่งกว่านี้ กลับเป็นการผูกโกรธเข้าไว้อีก และ
 เมื่อเป็นเช่นนั้นเสมอไป ก็ไม่มีเวลาระงับทีเดียว ถ้าไม่โกรธตอบอดกลั้นต่อ
 เหตุการณ์นั้น ๆ เสีย ฝ่ายที่โกรธเดิม ก็ไม่ได้ช่องที่จะได้ตอบเสียคืนและคำว่า
 อีกต่อไป ไม่มีเชื้อที่จะช่วยอำนวยความสะดวกของเขาให้แก่กล้ายิ่งขึ้น ในที่สุด
 ก็ระงับไปเอง จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะเป็นได้เช่นนั้นเล่า ข้อนี้ต้องชนะตนให้
 ได้ก่อน เพราะความโกรธหรือความไม่โกรธเนื่องอยู่กับตน ถ้าเอาชนะตน
 ไม่ได้อยู่ตราบใด การที่จะเอาชนะความโกรธของผู้อื่นด้วยวิธีอันงดงาม
 ก็ไม่ได้อยู่ตราบนั้นเหมือนกัน การที่ชนะตนยังไม่ได้ในข้อนี้ ก็เพราะ
 เมื่อมีเหตุการณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความโกรธเกิดขึ้นแล้วปล่อยตนให้เป็นไปตาม
 ไม่มีสติที่จะเหนี่ยวรั้ง ไม่มีขันติที่จะอดกลั้น และไม่มียุติธรรมที่จะสอดส่องให้
 เห็นผิดและชอบในเหตุการณ์นั้น ๆ ยิ่งกว่านี้ กลับคิดถึงเหตุการณ์นั้น ๆ ไป
 ในทางที่ยั่วให้เกิดความโกรธหนักขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้นความไม่โกรธจะมีขึ้นได้
 อย่างไร ถ้าชนะตนได้ก่อนแล้วก็หาเป็นเช่นนั้นไม่ แม้จะมีเหตุการณ์อันเป็น
 ที่ตั้งแห่งความโกรธบังเกิดขึ้น ก็สามารที่จะห้ามกันความโกรธของตนได้
 ต่อนั้นไปก็คือความเย็นใจไม่ต้องเดือดร้อนเหมือนผู้โกรธ การชนะตนเป็น
 การดีเช่นนั้นแล จึงมีพระพุทธภาษิตสรรเสริญว่า “การชนะตนนั้นแหละเป็นดี”

ตอนที่ ๕

ความเคารพ

๙๕. ธรรมตามบุคคลจะประพาศิตนอยู่ในคุณความดีทั้งหลายทั้งปวง เพื่อความสุขความเจริญแก่ตนและแก่ผู้อื่นก็ดี จะปฏิบัติตามคำสั่งสอนของนักปราชญ์มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นก็ดี จะศึกษาศิลปวิทยาใดๆ ก็ดี จะอยู่ในปกครองท่านผู้ใหญ่ก็ดี โดยที่ผู้ที่จะใช้สอยบุคคลหรือปรึกษาหารือกิจการใดๆ ในที่ประชุมก็ดี เป็นต้น ต้องอาศัยคุณธรรมคือความเคารพอ่อนน้อมเป็นเบื้องต้นเข้าช่วยอุปถัมภ์ การศึกษาและการปฏิบัติเหล่านั้นจึงจะสำเร็จประโยชน์และสะดวกเรียบร้อยด้วยดี

ความเคารพมีอยู่ ๖ ประการ คือเคารพในพระพุทธเจ้า ๑ ในพระธรรมเจ้า ๑ ในพระสงฆ์เจ้า ๑ ในความศึกษา ๑ ในความไม่ประมาท ๑ ในการปฏิสังขณการต้อนรับปราศรัย ๑ ซึ่งเรียกการระ ๖ ความจริงเมื่อบุคคลทำความเคารพในสิ่งที่ควรเคารพ นอกจาก ๖ ประการนี้ ก็จัดว่าเป็นความเคารพทางสัน ความเคารพนั้นถ้าผู้ใดกระทำให้ถูกต้องตามกาลเทศะและสมควรแก่ฐานะของตนของท่านแล้ว ผู้นั้นย่อมมีความเจริญ และเป็นที่ยึดแห่งความเมตตากรุณาของมหาชนทุกชั้นทุกชาติ

บุคคลจะเป็นผู้มีความเคารพอันแท้จริงนั้น ต้องเป็นผู้ปราศจากความถือตัว ความถือกระด้าง และความเย่อหยิ่ง ทำความอภิวาทน์ ความอ่อนน้อมต้อนรับเชื่อเชิญ ต่อผู้ควรอภิวาทน์ ผู้ควรอ่อนน้อมต้อนรับเชื่อเชิญ คือ สมณพราหมณ์ มารดาบิดา ครูบาอาจารย์ พระมหากษัตริย์ เจ้านายท่านผู้

เป็นใหญ่เหนือตน และญาติของตนมี ปู่ ย่า ตา ยาย พี่ บ้า น้ำ อ่า เป็นต้น
และผู้อื่นที่ควรเคารพทั่วไป

บุคคลผู้ที่ควรเคารพยำเกรง มี ๓ ประเภท คือ

ก. ชาติวุฑโฒ ผู้เจริญโดยชาติ ได้แก่บุคคลที่มหาชนยกย่องนับถือ
ว่าเป็นผู้ประเสริฐและเป็นใหญ่ในประเทศนั้นๆ โดยมีชาติสูง แม้ท่านจะอยู่
ในวัยใดก็ตาม ก็ควรเคารพยำเกรงท่าน

ข. วยวุฑโฒ ผู้เจริญโดยวัย ได้แก่ท่านผู้ใหญ่ซึ่งมีอายุมาก ท่าน
เช่นนี้ เราควรทำความเคารพยำเกรงท่าน เพราะท่านเป็นผู้ใหญ่ โดยอายุกาล
ตั้งอยู่ในฐานะแห่งวุฒิบุคคล

ค. คุณวุฑโฒ ผู้เจริญโดยคุณความดี ได้แก่ท่านที่เป็นผู้ทรงคุณ-
ธรรมมากในสันดาน จะเป็นครูบาอาจารย์หรือเป็นใหญ่ในตำแหน่งหน้าที่ใดๆ
หรือไม่ก็ตาม โดยที่สุกแต่เป็นเด็ก เราก็ควรเคารพยำเกรงท่าน เพราะท่าน
เป็นผู้ทรงคุณความดี เป็นที่สรรเสริญของบัณฑิตทั่วไป ทั้งสรรเสริญไว้ใน
โคลงโลกนิติซึ่งดำเนินตามพระพุทธภาษิตว่า

มือข่อยหง	นานัก
ศีลข้อบัญญัติจก	ไปรู
ขวบเด็วเด็กูรัก	ขานิจ ศีลนา
พระตรัสสรรเสริญผู้	เด็กนนเกิดศรี
คนไคย่นอข่อย	พรรษา
ใจบ่มีปรีชา	โหดไร้
เดิ่นเด็วเด็กเกิดมา	ใจปราษณ์
สรรเพชญ์บ้นทุรไว้	เด็กนนควรรยอ

อายุถึงร้อยขวบ	เจียรกาล
ธรรโมชอันโอฬาร	ปฐู
เด็กน้อยเกิดประมาณ	วันหนึ่ง
เห็นถ่องธรรมข้งผู้	แก่ร้อยพรรษา

ถ้าผู้ใดเจริญโดยชาติ โดยวัย โดยคุณความดีพร้อมทั้ง ๓ ประการ
ผู้นั้นย่อมเป็นผู้สมควรเคารพอย่างยิ่ง

ในประเทศของเราแบ่งการเคารพออกเป็น ๒ อย่าง คือฝ่ายคฤหัสถ์
ใช้เคารพกันโดยชาติ โดยวัย โดยคุณดังกล่าวแล้ว แต่ฝ่ายบรรพชิตเคารพ
กันตามอาวุโสคือบวชก่อนและหลัง พระผู้บวชทีหลังถึงจะเจริญโดยชาติโดย
วัยหรือโดยคุณประการใด ก็ต้องเคารพกราบไหว้ท่านผู้บวชก่อน ตามพระ-
พุทธบัญญัติของพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับทหารใช้เคารพกันตามอาวุโสใน
เวลานี้ อีกประการหนึ่ง ผู้ประกอบการงานหรือศึกษาเล่าเรียนศิลปวิชาการ
ใด ๆ ก็ดี ถ้าเป็นไปด้วยตั้งใจมุ่งหมายที่จะให้เป็นความดีความเจริญของงาน
ไพบูลย์แก่ชาติบ้านเมืองของตนแล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้เคารพต่อชาติของตน
ความเคารพอย่างนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความดีความเจริญแก่ผู้เคารพเองโดยไม่ต้อง
สงสัย

ความเคารพอีกอย่างหนึ่งมี ๓ อย่าง คือ

ก. เคารพตน คือ ทำดีเว้นชั่วให้แก่ตน เพื่อให้ตนก็มีสุขพ้นทุกข์
สิ่งที่ไม่ดีตนต้องเว้นให้ไกลที่สุด สิ่งที่ดีตนต้องทำให้ดีที่สุด

ข. เคารพผู้อื่น คือ อ่อนน้อมด้วยความเกรงกลัวและอ่อนโยนด้วย
ความเกรงใจ ไม่เห็นแก่ตนฝ่ายเดียว ไม่ทำความไม่ดีแก่เขา ทำความดีแก่เขา

ค. เคารพธรรม คือประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม ไม่ล่วงละเมิด

ธรรม ธรรมคือหน้าที่และความสมควร เมื่อเห็นว่าเป็นหน้าที่เป็นความสมควร ต้องทำ ไม่เอาความรู้สึกส่วนตัวขึ้นมาขัดขวางให้เสียหน้าที่และความสมควรไป

ความอยู่สงบเป็นสุขเสมอไป จะมีได้ต้องอาศัยความเคารพเป็นมูลเหตุ ความเคารพเป็นอำนาจที่ยึดหรือคุมเอาไว้ ซึ่งหมั่นคนให้กลมเกลียวกันเป็นระเบียบเรียบร้อยด้วยไมตรีจิต เว้นจากเบียดเบียนกัน โลกต่างๆ หมุนเวียนรอบดวงอาทิตย์ เป็นระเบียบเรียบร้อยตามวิถี เพราะอำนาจความคุมของดวงอาทิตย์ ถ้าดวงอาทิตย์ไม่มีอำนาจคุมแล้ว โลกต้องลอยปะปะไม่เป็นสำนัใด บุคคลต่าง ๆ ก็ฉนั้น ที่ดำเนินไปเป็นระเบียบเรียบร้อยมีความสงบก็เพราะอำนาจความเคารพ ถ้าคนไม่มีความเคารพต่อกันแล้ว ก็คงประพฤติกเลอะเทอะเหลวไหลแล้วแต่อำเภอใจ พวกเราที่สงบอยู่ได้ ก็เพราะอำนาจความเคารพที่กล่าวแล้วนั่นเอง เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสสรรเสริญความเคารพว่าเป็นมงคลอันสูงสุด ดังนี้

ตอนที่ ๖

ความกตัญญูกตเวทิต

๙๖. ความกตัญญู คือความรูู้ปการคุณที่ท่านได้ทำแล้วแก่ตน กตเวทิตคือการตอบแทนอุปการคุณที่ท่านได้ทำแล้วแก่ตน ความกตัญญูกตเวทิต ๒ อย่างนี้ เป็นเครื่องหมายของคนดี

ธรรมดาคคนดี จะมีแต่ความกตัญญูอย่างเดียวกันนี้ยังไม่พอ เช่นผู้ใดได้ทำบุญคุณแก่ตน เป็นต้นว่าช่วยเหลือเกื้อกูลอย่างไรแล้ว ตนก็ตั้งท่านผู้นั้น นับถือท่านผู้นั้นไว้ในที่เป็นผู้มีบุญคุณของตนเท่านั้นหาพอไม่ ต้องประกอบด้วยความกตเวทิตตอบแทนบุญคุณของท่านตามความสามารถด้วย ทั้งแต่แสดงเมตตาการุณา ช่วยเหลือเผื่อแผ่ และเคารพนับถือ ซื่อสัตย์สุจริตต่อท่าน เป็นต้นไป กล่าวคือถ้าตนเป็นผู้ใหญ่ก็ต้องมีความเมตตาการุณาปราณี โอบอ้อมอารีเผื่อแผ่ต่อผู้น้อยผู้มีอุปการแก่ตน ถ้าตนเป็นผู้เล็กก็ต้องมีความเคารพนับถือซื่อสัตย์สุจริตต่อท่านผู้ใหญ่ซึ่งได้มีพระคุณแก่ตน

มารดาบิดาครูบาอาจารย์พระมหากษัตริย์ และบุคคลอื่นจากที่กล่าวมานี้จะเป็นใคร ๆ ก็ตาม ถ้าได้ทำอุปการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่เราอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ไม่ว่าจะมากหรือน้อย ได้ชื่อว่าเป็นบูรพการี ก็คือผู้ทำอุปการก่อนของเราทั้งนั้น เมื่อเราได้รับอุปการคุณจากท่านแล้ว ก็ต้องตั้งท่านนับถือท่านไว้ในที่เป็นผู้มีบุญคุณของเราและสนองพระคุณท่าน ไม่แสดงกิริยาอาการลบหลู่ดูถูกท่านประการใดประการหนึ่ง ข้อนี้น่าเห็นตัวอย่าง พระสารีบุตร เมื่อท่านยังบวชอยู่นอกพระศาสนาได้ฟังธรรมภาษิตแสดงใจความแห่งพระพุทธ-

ศาสนาจากพระอัสสชิผู้เป็นองค์หนึ่งในภิกษุเบญจวัคคีย์ ได้ความรู้ความเข้าใจ
 เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้ว เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและได้รับ
 อุปสมบทในพระพุทธศาสนา ต่อมาท่านเป็นผู้มีปัญญาเลิศกว่าพระสาวกทั้ง
 หลาย มีปรีชาสามารถในการแสดงธรรมสั่งสอน ได้เป็นพระอัครสาวกเบื้อง
 ขวาของพระพุทธเจ้าเลิศกว่าพระสาวกทั้งหลาย ถึงกระนั้นท่านก็ยังเคารพนับ
 ถือพระอัสสชิเกรงยกย่องไว้ในที่เป็นอาจารย์ของท่านอยู่เสมอ

คุณคือความกตัญญูทเวทินี้ ย่อมเป็นที่ยกย่องสรรเสริญของนัก
 ปราชญ์ แม้พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ในมงคลคาถาว่า “ความกตัญญูเป็นมงคล
 อันประเสริฐสุดของบุคคล” ดังนี้ ผู้ใดเป็นคนกตัญญูทเวทินี้ ผู้นั้นย่อม
 เป็นที่นิยมนับถือของบุคคลทั่วไป ย่อมได้รับเกียรติยศมีความสุขความเจริญ
 และพ้นภัยอันตรายต่าง ๆ ข้อนี้พึงเห็นตัวอย่างนายต้วมहाดเล็กในเจ้าฟ้า
 อภัยและเจ้าฟ้าปรมินทร์ ซึ่งทำสงครามกับพระมหาอุปราช (พระเจ้าอยู่หัว
 บรมโกษ) เจ้าฟ้าทั้ง ๒ เห็นว่าจะสู้ไม่ได้จึงเสด็จลงเรือหนีไป พวกผีพายไม่
 เต็มใจตามเสด็จก็พากันกระโจนน้ำหนีเสียดกลางทาง เจ้าฟ้าทั้ง ๒ จึงเสด็จเข้า
 แฝงพระองค์อยู่ในป่าอ้อแฉม ณ ตำบลบ้านเอกราช นายต้วมผู้เดียวตามเสด็จ
 เทียวขอข้าวปลาอาหารชาวบ้านมาเลี้ยงเจ้าฟ้าทั้ง ๒ พระองค์นั้นอยู่ถึง ๖-๗ วัน
 ภายหลังเจ้าฟ้าทั้ง ๒ ถูกจับ พระมหาอุปราชรับสั่งให้สำเร็จโทษเสียทั้ง ๒
 พระองค์ แต่รับสั่งว่า “อ้ายต้วมมหาดเล็กนั้น มันมีความจงรักภักดีกตัญญู
 ทเวทิต่อเจ้านายของมัน อย่าฆ่ามันเลย เลี้ยงมันไว้ให้เป็นข้าราชการสืบไป
 เถิด” ดังนั้นการที่นายต้วมได้รับพระราชทานอภัยโทษนั้น ก็เพราะความกตัญญู
 ทเวทินี้เอง ให้ผลสมดังโคลงสุภาษิตว่า

กตัญญูควรวกคิดให้	เป็นนิตย์
กตเวทีกิด	กาเช้า
คนจะสรรเสริญกิต	ตีศัพทชอ สัตย์แฮ
ผลจะส่งเสริมเข้า	เขตข้างทางเกษม
ผู้ใดจิตตั้งมั่น	ในศีล
เสพสตัยเป็นอาจิณ	อยู่แล้ว
กตัญญูเพิ่มผลภิญ	โง่ยิ่ง
ความสุขนั้นไม่แคล้ว	กลาดผู้เพียรผดุง

บุคคลผู้ใดไม่มีความกตัญญูกตเวที คือไม่รู้จักอุปการคุณที่ท่านได้ทำแล้วแก่ท่าน และไม่ตอบแทนอุปการคุณแก่ท่าน บุคคลผู้นั้นย่อมเป็นที่รังเกียจของคนทั่วไป ไม่มีใครนิยมนับถือ และยกย่องสรรเสริญ มีแต่จะถูกติเตียนว่า เป็นคนอกตัญญู เป็นคนเนรคุณเป็นต้น เป็นผู้มีแต่จะเสื่อมจากความ สุข ความเจริญเข้าถึงความทุกข์ยากโดยแน่แท้ ทั้งเป็นผู้ไกลต่ออันตรายต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลตรงกันข้ามกับผลแห่งความกตัญญูกตเวทีดังที่กล่าวมาแล้วนั้น

ตอนที่ ๗

ความจงรักภักดี ๓ อย่าง

๗๗. ชชาติ คือชุมนุมชนที่ตั้งอยู่เป็นหมู่หมวด มีกำเนิดสืบเนื่องกันมาพูดภาษาเดียวกัน มีภูมิลำเนาอันเป็นอาณาเขตติดต่อกัน มีขนบธรรมเนียมและประเพณีอย่างเดียวกัน และมีประมุขเป็นผู้บังคับบัญชากิจการให้เป็นไปอย่างเดียวกัน

ศาสนา คือประมวลจรรยาอันเป็นหลักแห่งความประพฤติของชาติสามารถอบรมธำรงรักษาและรักษาความประพฤติของผู้ปฏิบัติตามให้ตั้งามเรียบร้อยเป็นประจักษ์จริงของชาติ ที่ประชาชนของชาตินั้นได้นับถือไว้เป็นของตนและปฏิบัติตามแต่ตั้งเคิมและสืบมา

พระมหากษัตริย์ คือผู้สูงสุดในมนุษยชนผู้เป็นปศกนิกร ได้ทรงสืบพระราชสันตติวงศ์ ต่อเนื่องมาโดยชอบด้วยโบราณราชประเพณี ทรงปกครองรัฐสีมา และบำรุงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้บรรลุดังความเจริญและความสุข

รักชาติ รักศาสนา รักพระมหากษัตริย์ ๓ คำนี้มักพูดกันอยู่เสมอแต่บางคนก็เข้าใจความสำคัญของคำทั้ง ๓ นั้นได้ดี บางคนก็หาเข้าใจว่ามีความสำคัญสักเพียงไรไม่ ทั้งไม่เข้าใจว่าจะปฏิบัติตนของตนอย่างไร จึงจะสมกับความสำคัญของคำทั้ง ๓ นั้นด้วย จึงควรพิจารณาไตร่ตรองความสำคัญแห่งคำทั้ง ๓ นั้นให้เห็นจริงโดยถ่องแท้ตามข้อความต่อไปนี้

ก. รักชาติ

๑๘. บุคคลที่อยู่ในชาติเดียวกัน ย่อมเป็นส่วนหนึ่ง ๆ ของชาติ มีสุข มีทุกข์ มีความเสื่อมความเจริญเกี่ยวเนื่องกัน เพราะฉะนั้นบุคคลผู้เป็นส่วนหนึ่ง ๆ ของชาติ ต้องประพฤติตนเป็นคนดีเว้นจากความชั่ว และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เว้นจากเบียดเบียนล้างผลาญศัตรูรอบประโยชน์และความสุขของกัน อันเป็นลักษณะบำรุงชาติของตนให้เจริญ ทั้งนี้จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้รักชาติของตน เพราะว่าเมื่อบุคคลดี ชาติก็ย่อมดีด้วย ถ้าบุคคลชั่ว ชาติก็ย่อมชั่วด้วย เหตุนี้ ผู้ประพฤติตนดี จึงนับว่าเป็นผู้รักชาติ และเป็นประโยชน์ อันสำคัญยิ่งของชาติ

มีบุคคลบางคนรักชาติ และตั้งใจว่าถ้าชาติของตนจะต้องทำสงครามต่อสู้กับชาติอื่นแล้ว ตนจะพลีชีวิตและเลือดเนื้อเพื่อประโยชน์แก่ชาติ แต่ในเวลาปกติมิได้ชวนช่วยประพฤติสิ่งที่ดีให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติอย่างใดเลย บุคคลชนิดนี้ย่อมเป็นศัตรูของชาติโดยไม่รู้ตัว เพราะผู้ไม่ชวนช่วยประพฤติสิ่งที่ดีให้เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติในเวลาปกตินั้น ย่อมเป็นเหมือนลูกตุ้มคอยถ่วงชาติให้ต่ำลงอยู่เสมอ และเพราะเหตุนี้เองชาติอาจตกไปเป็นทาสของชาติอื่นโดยมิต้องทำสงคราม ซึ่งตนจะไม่มีโอกาสได้พลีชีวิตและเลือดเนื้อช่วยชาติไว้ทันก็เป็นได้ ตัวอย่างเช่นนี้ย่อมมีอยู่มากมาย เช่น พม่า ฉวน เขมร เพื่อนบ้านของเราเหล่านี้ เป็นต้น ชาติต้องตกไปเป็นทาสของชาติอื่น โดยไม่ถึงกับต้องทำสงครามรบเคี่ยวกันเลย

บุคคลผู้เป็นทาส ย่อมถูกผู้เป็นมุลนายกคชีย่างเอาประโยชน์และศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ไม่ปล่อยให้เป็นที่ไหนใด ชาติที่ตกไปเป็นทาสของชาติอื่น ก็ย่อมถูกชาติที่เป็นมุลนายกคชีย่างเอาประโยชน์ที่ชาตินั้น ควรสมควรได้ไปเสีย

และทัศนคติต่าง ๆ ไม่ปล่อยให้เป็นไทฉันนั้น แต่เข้มนวคทวคชันยิ่งกว่ากัน เป็นอันมาก เมื่อเป็นเช่นนั้นบุคคลในชาตินั้นทุกคน ซึ่งรวมทั้งตนเองทั้งบุคคลที่ตนรักและนับถือทั้งหมดด้วย ก็ย่อมถูกกคชชได้ความลำบากแสนสาหัสไปตลอดชั่วลูกชั่วหลาน ไม่มีกาลกำหนดว่าจะสิ้นสุดลงเมื่อไร จึงนึกถึงความลำบากยากแค้นของผู้ที่เป็นทาสเขาเป็นตัวอย่างไว้เถิด ก็จรรู้ความสำคัญของ การรักชาตินั้นได้ว่า ควรจะมีสักเพียงไรและจะควรทำอย่างไร เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ชาติของตน

ตามที่ได้กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าชาตินั้นเป็นสิ่งที่ต้องรักและสงวนอย่างยิ่ง และการรักชาตินั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องฝ่ใจอยู่เสมอ ในเวลาปกติ การรักชาติย่อมสำคัญเท่าในเวลาสงครามเหมือนกัน เพราะการสงครามที่จะชนะได้นั้น ย่อมอาศัยกำลังของชาติในเวลาปกตินี้เอง กำลังของชาตินั้นที่สำคัญมี ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ กำลังบุคคล คือบุคคลในชาตินั้น เป็นคนที่มี ความเฉลียวฉลาดรอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์แก่ชาติ และช่วยกัน คอยกำจัดสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แก่ชาติ คอยบำรุงสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ชาติอยู่ เสมอ เปรียบเหมือนบุคคลผู้หวังความสำราญ คอยระวังรักษาร่างกายของตน ให้มีกำลังแข็งแรงมิให้โรคภัยเบียดเบียนจะนั้น

ประการที่ ๒ กำลังทรัพย์ การงานในสมัยนี้ไม่ว่าอย่างใด ๆ ย่อมต้อง อาศัยทุนทรัพย์เป็นกำลังสำหรับประกอบทั้งสิ้น ยิ่งการสงครามยิ่งต้องอาศัย ทุนทรัพย์เป็นเครื่องประกอบมากที่สุด จะมีแต่กำลังคนเท่านั้นหาพอไม่ เพราะ ฉะนั้นบรรดาคนในชาติผู้ถือตนว่าเป็นคนรักชาติ จึงจำเป็นต้องพยายามประ- กอบอาชีพของตนให้เป็นคนมีฐานะมั่งคั่งสมบูรณ์ เมื่อบุคคลที่เป็นส่วนของ

ชาติมั่งคั่งสมบูรณ์ ชาติก็ย่อมมีรายได้ในทางภาษียากมาก มีกำลังทรัพย์ที่จะประกอบกิจการงานของชาติให้บรรลุผลสำเร็จ เป็นประโยชน์สุขแก่พวกเรา ผู้เป็นพลเมือง ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้

ถ้าพวกเราพากันใส่ใจคำนึงถึงการรักชาติและช่วยกันบำรุงชาติให้มีกำลัง ๒ ประการนั้น อันเป็นสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์แก่ชาติอย่างยิ่งไว้ได้ในเวลาปกติแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์ยิ่งในเวลาที่ชาติของเราเข้าที่คับขัน เช่นในเวลาสงครามเป็นต้น คงจะได้ผลสมความหวังใจ ประเสริฐกว่าที่คิดจะพลีชีวิตเลือดเนื้อเพื่อช่วยชาติแต่ในเวลาสงครามเท่านั้น ซึ่งอาจเป็นเวลาทีแก้ไขไม่ได้เสียแล้ว แต่ในเวลาปกติหาทำตนให้เป็นกำลังของชาติอย่างไรไม่

เพราะฉะนั้นเราทั้งหลายผู้รักชาติจึงปฏิบัติตนตามข้อต่อไปนี้ ก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้รักชาติ ได้ทำประโยชน์ให้แก่ชาติโดยแท้จริง คือ

ก. เป็นผู้เอาใจใส่อบรมตนให้เป็นคนเฉลียวฉลาดรอบรู้สิ่งที่เป็นคุณเป็นโทษแก่ตนแก่ชาติ และเมื่อเห็นใครทำสิ่งที่จะเกิดผลร้ายแก่ชาติแล้ว ต้องพยายามขัดขวางและกำจัดกิจการอันนั้น จนสุดกำลังความสามารถของตน และร้องเรียนขอความช่วยเหลือต่อไปจนสำเร็จ ส่วนตนเองต้องประพฤติตนให้ชอบด้วยธรรม และพระราชกำหนดกฎหมายข้อบังคับแบบธรรมเนียมประเพณีของบ้านเมือง

ข. ต้องพยายามกระทำความดีของตน ที่ได้รับมอบหมาย หรือที่ตนประกอบขึ้นโดยชอบธรรม จนเต็มกำลังความสามารถ เช่นเป็นข้าราชการก็ต้องกระทำความดีตามหน้าที่ของตนให้เต็มที่ โดยไม่พะวงถึงความสุขหรือประโยชน์ของตน หรือของญาติพวกพ้อง ยิ่งกว่ากิจการอันเป็นประโยชน์ของชาติ เป็นพ่อค้า เป็นชาวนา เป็นชาวนาก็ต้องประกอบการตามหน้าที่ของตน ให้

เป็นประโยชน์เพิ่มรายได้ของชาติด้วย ไม่เห็นแก่ประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ ยิ่งกว่าประโยชน์ของชาติไม่หลีกเลี่ยงต่อการเสียภาษีอากรทุกอย่าง

ก. พยายามกระทำตนให้เป็นผู้มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วย โภคทรัพย์โดยชอบธรรม จะได้ประพาศิตนเป็นพลเมืองดีได้ยั่งยืนตลอดไป ทั้งจะได้เป็นกำลังของชาติในทางทรัพย์สมบัติ เช่นจะได้อาศัยในทางภาษีอากรให้ยิ่งขึ้น หรือช่วยในการเรียไรเพื่อกระทำสิ่งที่เป็ประโยชน์แก่ชาติ

ข. พยายามชี้แจงชักนำผู้อื่นให้รู้ความสำคัญของการรักชาติ และให้ประพาศิตนเป็นพลเมืองดี จะได้อาศัยกันเป็นกำลังของชาติให้ยิ่งขึ้น

ง. พลีความสุขและอุทิศชีวิตเลือกเนื้อเพื่อประโยชน์แก่ชาติเช่น เป็นทหาร อุดหนุนราชการทหารและกิจการทั้งปวงที่เป็นประโยชน์แก่ชาติ

ข้อสำคัญที่สุด ต้องละเว้นความชั่วประพาศิตความดีตามทำนองคลองธรรมและพระราชกำหนดกฎหมายและประเพณีบ้านเมือง เว้นจากการเบียดเบียนล้างผลาญทำลายประโยชน์และความสุขของกันและกันทั้งสิ้น ใส่ใจในเรื่องรักชาติของตนอยู่เสมอ ให้สมดังโคลงพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ ว่า

ยามเดินย่นนั่งน้อม	กมล
รำลึกถึงเทศตน	อยู่ยัง
เป็นรัฐมณฑล	ไทยอยู่ สราญฮา
ควรถนอมแน่นตั้ง	อยู่เพียงอวสาน.

ข. รักศาสนา

๔๔. บุคคลผู้เจริญแล้วย่อมมีชาติของตนเป็นหลักฐาน และย่อมมีศาสนาของตนเป็นที่นับถือยึดเหนี่ยวเป็นหลักแห่งความประพฤติชาติศาสนา

เป็นของคู่กันเกื้อกูลกันและเกี่ยวเนื่องกัน ถ้าชาติเป็นอันตรายไปด้วยประการใด ๆ ศาสนาของชาตินั้นก็ย่อมเป็นอันตราย ถูกคุกคามล้มหลั่งเสื่อมสูญไปด้วย ศาสนาจะดำรงอยู่ได้ต้องอาศัยความมั่นคงของชาติ ส่วนชาติเล่าจะเจริญมั่นคงและสงบเป็นสุข ก็ต้องอาศัยศาสนาค้ำครอง ถ้าชาติไม่มีศาสนาค้ำครอง คนในชาติต่างก็จะประพฤติผิดธรรมตามอำเภอใจ ไม่มีหลักในทางความประพฤติ อาจประพฤติชั่วร้ายเลวทรามอย่างไร ๆ ก็ได้ ซึ่งในไม่ช้าชาติก็ย่อมถึงความพินาศล่มจม ดำรงเป็นชาติที่มีอิสรภาพอยู่ไม่ได้ เพราะความประพฤติชั่วร้ายเลวทรามของคนในชาตินั้นเอง

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ประเสริฐที่สุด ปราศจากความบกพร่องต่างพร้อยด้วยประการทั้งปวง เพราะเหตุสำคัญ ๓ ประการ คือ

ก. เพราะสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา มีพระปัญญาอย่างยิ่งยวดไม่มีผู้เสมอเหมือน ได้ตรัสธรรมคือความจริงได้สิ้นด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง ทำพระองค์ให้บริสุทธิ์จากโทษทั้งปวงสิ้นเชิง และมีพระมหากรุณาแก่บุคคลทั่วไปเสมอเท่ากัน ไม่เลือกกว่าชาติใดชั้นใด และทรงแสดงธรรมสั่งสอนบุคคลนั้น ๆ เพื่อประโยชน์สุขอย่างดีที่สุดที่ควรจะได้รับ จากคำสั่งสอนของพระองค์ ไม่ทรงปิดบังซ่อนเร้นธรรมที่เขาควรรู้ควรปฏิบัติ ได้ทรงแสดงธรรมไว้บริบูรณ์สิ้นเชิง

ข. เพราะพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ พระองค์ตรัสดีคือตรัสถูกต้องตามความจริง เป็นคุณให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติตามได้ทุกเมื่อ ยังผู้ปฏิบัติตามให้เป็นคนดีบริสุทธิ์จากความชั่วทางกายวาจาใจได้แท้จริง พระธรรมของพระองค์จึงบริสุทธิ์และประเสริฐที่สุด

ก. เพราะพระสงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้า ท่านเป็นผู้ปฏิบัติทำให้บริบูรณ์ในศีลสมาธิปัญญา และเป็นผู้ปฏิบัติที่ตรงไม่มีมายาสาโดยเป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม ถือความถูกต้องเป็นประมาณปราศจากความลำเอียง เป็นผู้ปฏิบัติสมควรเป็นที่กราบไหว้บูชา น่านับถือแท้จริง และศึกษาจำทรงพระธรรมแนะนำสั่งสอนสืบต่อกันมาไม่ขาดสาย พระธรรมจึงบริสุทธิ์คงที่

เมื่อพระพุทธศาสนาของเรา เป็นศาสนาที่ประเสริฐที่สุดทั้งนี้แล้วจึงควรที่เราทั้งหลายผู้เป็นชาติไทย จะยึดถือข้อปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งความประพฤติทางกายวาจาใจของเราทุกเมื่อ เพื่อประโยชน์สุขแก่เรา สันกาลนาน และสั่งสอนให้เป็นประโยชน์แก่ลูกหลานของเราสืบไป

มีบุคคลบางคนเข้าใจว่า พระพุทธศาสนากับกฎหมายบ้านเมืองเป็นข้อปฏิบัติอันเดียวกัน เมื่อประพฤติชอบตามกฎหมายบ้านเมืองแล้วก็เท่ากับประพฤติกิจทางพระพุทธศาสนาแล้ว ความเข้าใจกันนี้เป็นความเข้าใจผิดอย่างลึกซึ้ง เพราะเหตุว่าบุคคลผู้ประพฤติตามกฎหมายบ้านเมืองนั้น ยังอาจกระทำกรรมลามกในที่ลับลี้ไม่มีใครรู้เห็น หรือกระทำการไม่บริสุทธิ์ แต่ไม่ผิดกฎหมายบ้านเมืองก็ได้ เมื่อยังกระทำได้ดังนี้แล้ว ความประพฤติและอหังการก็เลวทราม ใจก็เศร้าหมองลามก ทำให้เคยตัวและกล้ากระทำชั่วบ่อยเข้า ในไม่ช้าความชั่วร้ายที่ตนทำนั้นก็ปรากฏขึ้นให้ผลร้ายแก่ตน จนถึงถูกลงโทษตามกฎหมายบ้านเมือง เสียชื่อเสียงและคุณความดีได้ ส่วนผู้ปฏิบัติกิจทางพระพุทธศาสนา ย่อมเป็นผู้มีความประพฤติและอหังการดี มีใจและทิวบริสุทธ์ เป็นผู้รักษากายวาจาใจของตนให้เรียบร้อยปราศจากความชั่วเสียหายทั้งในที่ลับที่แจ้ง เพราะคำสอนในพระพุทธศาสนา สอนให้บุคคลลดความชั่ว ประพฤติความดีให้แก่ตนเองด้วยความจริงใจ หาใช่เพราะนึกกลัวโทษจะลง

โทษไม่ เพราะเหตุนี้ผู้ปฏิบัติตามพระพุทธศาสนา จึงประพฤติที่อยู่เสมอ เพราะถือธรรมเป็นหลักมุ่งความสมควรเป็นใหญ่ เป็นผู้ไม่กระทำความชั่วทั้งในที่ลับและที่แจ้ง ซึ่งเป็นทางให้เกิดความเสื่อมเสียทุกขภัยได้ แม้มีโอกาสนี้ จะทำได้ก็ไม่ทำ เพราะเป็นผู้ซื่อตรงและมีหิริโอตตปปัจจยอยู่เสมอ

การนับถือและการปฏิบัติตามพระพุทธศาสนา นอกจากเป็นเครื่อง บำรุงกันมิให้ผู้ท้อถอยและปฏิบัติตาม ตกไปสู่ความชั่วเลวทรามดังกล่าวแล้ว นั้น ยังเป็นเครื่องบำรุงน้ำใจของคนให้มีความสุขและอิมเอบอยู่เสมอ เพราะ รู้สึกว่า ตนเป็นผู้ละชั่วประพฤติดีมีความบริสุทธิ์และไม่มียกยไม่มีเวรกับใคร ๆ จะอยู่ที่ไหนก็มีความสุขเกษมทุกเมื่อ ซึ่งเป็นความสุขที่จะหาความสุขชนิดใด ๆ ในโลกมาเปรียบเทียบมิได้เลย ผู้ไม่ปฏิบัติย่อมไม่ได้ความสุขชนิดนี้ ต่อปฏิบัติ จึงได้

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ผู้เจริญแล้วด้วยความคิดรู้จักผิดชอบชั่วดีมี ากิริชอบทั้งปวง จึงยึดคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาเป็นหลักแห่งความประ- พุทธิ อบรมกายวาจาใจของตนให้บริสุทธิ์ปราศจากความชั่วเสียหาย เพราะ ฉะนั้นเราทั้งหลายผู้หวังความสุขความเจริญ จึงควรฝึกฝนในพระพุทธศาสนา คือต้องศึกษาเล่าเรียนให้รู้และปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัม พุทธเจ้า รักษากายวาจาใจให้เป็นสุจริต ดังนั้นจะได้ชื่อว่ารักพระศาสนาจริง สมดังบาทที่ ๓ ในโคลงพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ ว่า

รักษาราชจงจิตน้อม	ภักดี ท่านนา
รักษาดีกอบกรณี	แน่วไว้
รักษาศาสตร์กอบบุญศรี	สุจริต ถ้วนเทอญ
รักษักดิ์จงจิตให้	โลกช้องสรรเสริญ

ก. รักพระมหากษัตริย์

๑๐๐. ชาตินไทยเป็นชาติที่มีอิสรภาพ มีพระมหากษัตริย์สืบราชสันต-
-ติวงศ์เนื่องมาเป็นลำดับ โดยชอบด้วยกฎหมายและประเพณีบ้านเมืองพระมหา
กษัตริย์จึงเป็นประมุขของชาติ ทรงพระราชอำนาจสิทธิ์ขาดในการที่จะอำนวย
กิจการของชาติให้ดำเนินไปสู่ความสุขความเจริญ

พระมหากษัตริย์ของเราทุกพระองค์ ได้ทรงทะนุบำรุงชาติไทยของเรา
ให้บรรลุความสุขความเจริญรุ่งเรือง ล่วงพ้นจากอุปสรรคและภัยอันตรายมา
โดยลำดับด้วยพระปรีชาสามารถอย่างยิ่ง ทรงฝึกฝนพระราชหฤทัยสอดส่องใน
การปกป้องรักษาและทะนุบำรุงชาติ มิได้ทรงเห็นแก่พระราชสำราญส่วน
พระองค์ ทรงรักษาอิสรภาพแห่งชาติและทรงทะนุบำรุงบ้านเมือง ด้วยพระ-
ราชอุทิศสละและพระวิริยภาพอย่างยิ่งยวด จนบ้านเมืองของเรามีความเจริญรุ่ง
เรืองเทียมทันนานาชาติดังที่เราได้เห็นอยู่ในบัดนี้ ทั้งนี้เป็นพระมหากษัตริย์
ธิคุณซึ่งมีแก่พวกเราอย่างสิ้นเกล้า ๆ เปรียบดังบิดาผู้ประสิทธิ์ประสาทความสุข
ความเจริญให้แก่บุตรด้วยความใส่ใจอย่างยิ่ง

นอกจากนั้นพระมหากษัตริย์ ยังทรงเป็นอัครศาสนูปถัมภกทรงทะนุ
บำรุงพระพุทธศาสนา อันเป็นที่เคารพนับถือบูชายึดเหนี่ยวของเราทั้งหลาย
ให้เจริญรุ่งเรืองถาวรเป็นประโยชน์แก่เราทั้งหลายตลอดมาจนถึงทุกวันนี้ อีก
เป็นพระเดชพระคุณอย่างสิ้นเกล้า ๆ

เพราะเหตุดังกล่าวมาแล้วโดยย่อนี้ เราทั้งหลายผู้รักชาติศาสนาจึงควร
มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของเราโดยแท้จริงด้วย แม้จะต้องสละ
ทรัพย์สินสมบัติความสุขและชีวิตเลือดเนื้อ เพื่อเป็นราชพลีเพราะเหตุใด ๆ ก็ต้อง
ยอมสละได้ด้วยความเต็มใจทุกเมื่อ เพื่อป้องกันรักษาพระองค์ให้ทรงเกษม

ลำราญอยู่เสมอ จะให้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจ ให้เกิดความสุขความเจริญรุ่งเรืองแก่ชาติศาสนาของเราเสมอไป ทั้งจะได้ทรงเป็นที่พึ่งพำนักของพวกเรา มีพระบารมีแผ่ปกเกล้า ๆ เราทั้งหลายตลอดทั้งวงศ์สกุลของเราให้ร่วมเย็นอยู่ชั่วกาลนาน .

ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นของควรสงวนอย่างยิ่ง เพราะประโยชน์และความสุขของเราทั้งหลาย รวมอยู่ในชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ทั้ง ๓ นี้เอง คนที่ทั้งหลายย่อมรักเคารพนับถือและมีความกตัญญูกตเวทิต่อชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ของตนยิ่งนัก เมื่อตนยังมีชีวิตอยู่ย่อมไม่ปล่อยให้ชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ของตนเป็นอันตรายไปเลย จึงมีความสุขความเจริญและเป็นที่ยอมรับสรรเสริญของสาธุชนทั่วไป ถ้าบุคคลใดไม่ป้องกันรักษาปล่อยให้ชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ของตนเป็นอันตรายไปเพราะเหตุใด ๆ แล้ว บุคคลนั้นย่อมมีแต่จะได้รับความทุกข์ความเสื่อมและความสับประมาทเป็นเนืองนิตย์ ควรตายเสียดีกว่าที่จะมีชีวิตอยู่ ชาติไทยเราเป็นชาติที่ไม่เคยยอมอยู่ในอำนาจชาติใด บุรพชนของพวกเราได้ยอมสละเลือดเนื้อชีวิตร่างกาย ให้ถมแผ่นดินมาแล้วมากต่อมาก ก็เพื่อสงวนความเป็นอิสระของชาติไว้ ให้ตกมาเป็นมรดกของพวกเราในบัดนี้ แต่ต่อไป เป็นหน้าที่ของเราทั้งหลายที่จะต้องช่วยกันระวังป้องกันรักษาชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ของเรา มิให้ผู้ใดมาเบียดเบียนทำอันตรายได้เลยเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นเราทุกคนผู้มีชาติศาสนาพระมหากษัตริย์เป็นที่รักเป็นที่เคารพนับถือร่วมกัน จึงมีหน้าที่ร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่จะต้องช่วยกันรักษาชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์ของเราให้ปราศจากภัยอันตรายทุกเมื่อ ควรที่เราทั้งหลายจะรักใคร่กันและพร้อมเพรียงช่วยกันทำประโยชน์ให้เต็มที่ สุดแต่ใครมีความ

สามารถที่จะทำประโยชน์ให้แก่ชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ได้อย่างใด ก็จงรีบ
 ทำอย่างนั้นด้วยความขะมักเขม้น อย่ามัวเกียจจนแก่งแย่งเกียดกันกันเลย
 อย่างอนใจให้เสียคราวได้ และถ้าถึงคราวจำเป็นที่จะต้องสละเลือดเนื้อชีวิต
 ร่างกายต่อสู้ศัตรู เพื่อป้องกันรักษาชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของเรา
 แล้ว ก็จงพร้อมกันสละตัวใจเด็ด ยอมให้ร่างกายถมแผ่นดินและให้เลือด
 นองพื้นแผ่นดินอย่างบุรพชนของเรา จงพร้อมกันยอมตายก่อนที่จะปล่อยให้
 ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของเราเป็นอันตราয়ไปเถิด เมื่อเราทั้งหลาย
 พร้อมใจกันอย่างนี้ ก็จะเกิดคุณคือความสามัคคีขึ้นได้ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญ
 อันจะให้เราทั้งหลายช่วยกันรักษาชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ของเราไว้ได้ เรา
 ทั้งหลายก็จะอยู่ร่วมกันด้วยความสุขสำราญ ตลอดชั่วลูกหลานเหลนและสืบไป
 ไม่มีที่สิ้นสุด

ตอนที่ ๘

ความสามัคคี

๑๐๑. สามัคคี แปลว่าความพร้อมเพรียง ได้แก่ความกลมเกลียว เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่วิวาทบาดหมางแก่งแย่งกัน

มนุษย์เราคนหนึ่ง ๆ ก็มีอวัยวะร่างกายและกำลังกายกำลังความคิดเพียงเท่านั้น แต่ก็สามารถทำการใหญ่ ๆ อันเกินกำลังของตนได้ เช่น ปลูกเหี่ยว สร้างเรือนตั่งบ้านเมืองปกครองกันและกัน ต่อสู้อันตรายชวนชวหาความสุขให้แก่กันและกัน ถ้าเพียงแต่ลำพังคน ๆ เดียวแล้ว ที่ไหนจะทำได้ตั้งนั้น ทั้งนี้ก็เพราะอาศัยความพร้อมเพรียงช่วยกัน ที่เรียกว่าสามัคคี ปลูกตัวนิดเดียวมันยังสามารถขุดดินทำรังก่อสร้างเป็นจอมใหญ่ได้ นี้ก็ไม่ใช่เพราะความพร้อมเพรียงของพวกมันดอกหรือ ยังมีตัวอย่างอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ที่ว่ามานี้ด้วยหวังจะชี้ให้เห็นว่า ความพร้อมเพรียงกันเป็นคุณธรรมอันสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งยังความสุขความเจริญให้เกิดขึ้นแก่หมู่ได้ตามปรารถนา

ความสามัคคีจำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือความพร้อมเพรียงกันด้วยกาย เรียกว่าสามัคคีประเภท ๑ ความพร้อมเพรียงกันด้วยใจ เรียกว่าสามัคคีประเภท ๑ การที่คนทั้งหลายผู้ร่วมงานกันที่เรียกว่าสหายร่วมมือกันทำงานนั้น ๆ ด้วยความพร้อมเพรียงกัน เช่นพวกกรรมกรพร้อมกันทำงาน มีช่วยกันหามเสา เช่นซุง เป็นต้นก็ดี พวกทหารพร้อมกันเข้าต่อสู้ข้าศึกศัตรูก็ดี ดังนั้นเรียกว่ากายสามัคคี การที่คนทั้งหลายมีความคิดความเห็นร่วมกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันประกอบกิจการนั้น ๆ เช่นหมู่ทหารร่วมใจกันรักษา

อิสรภาพเสรีภาพและปกติภาพของตนไว้ ไม่ให้ชนหมู่อื่นย้าย ถังนี้เรียกว่าจิต-
สามัคคี ความสามัคคีทั้ง ๒ ประเภทนี้ย่อมยังผลคือความสุขและความเจริญ
ให้เกิดขึ้นแก่หมู่ตามประสงค์

สามัคคีอันเป็นเหตุแห่งความสุขความเจริญนี้ เป็นคุณธรรมที่บุคคล
สามารถจะบำเพ็ญให้เกิดขึ้นได้ ในเมื่อได้พยายามทำในใจโดยอุบายอันดี
กล่าวคือพิจารณาให้เห็นว่า บรรดามนุษย์ทั้งส่นย่อมเป็นผู้มีชีวิตคือความเป็น
อยู่เหมือนกัน แต่มีความสุข ความทุกข์ ความกล้า ความกลัว ความรัก
ความชัง และรูปร่าง กิริยามารยาท ความประพฤติ และความกตัญญูหย่อน
ผิดแผกกันบ้าง ตามกรรมที่ตนก่อสร้างไว้ ในที่สุดก็ต้องตายด้วยกันทุกคน
เมื่อมาพิจารณาเห็นเช่นนั้นแล้วความเกลียดชังกันด้วยประการใด ๆ ก็จะเสื่อม
คลายหายไป ความมีไมตรีจิตรักใคร่และนับถือซึ่งกันและกันก็จะเกิดขึ้น
แทนนั้นก็จะมีน้ำใจโอบอ้อมอารีเผื่อแผ่ต่อญาติมิตรสหาย ตลอดจนเพื่อนมนุษย์
ทั่วไปและดวงจิตที่คิดอาฆาตพยาบาทปองร้ายกัน โดยถือเราถือเขาซึ่งเป็น
การเห็นผิด อันจะชักนำจิตให้ตกไปในอคติ ๔ ประการ มีฉันทาคติ คือ
ลำเอียงเพราะเห็นแก่กัน เป็นต้น ก็จะเบาบางหายไป เพราะมาทำในใจโดย
อุบายอันแยบคายเช่นนั้น ชนในหมู่ใดคณะใดทำในใจให้เป็นไปดังว่ามานี้
แล้ว ความรักใคร่และความนับถือซึ่งกันและกัน ก็จะทวีมากขึ้นในระหว่าง
ทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ขึ้นไปก็จะได้มุ่งแสวงหาประโยชน์สุข และทำความช่วยเหลือ
เกื้อหนุนแก่กันโดยสุจริต มิได้มีจิตมุ่งร้ายหมายผลาญต่อกัน หมุ่นั้นคณะนั้น
ก็จะถึงซึ่งความสุขความเจริญโดยแน่แท้ ด้วยอำนาจแห่งจิตเช่นนั้นจักทำความ
สามัคคีให้เกิดบริบูรณ์ขึ้นได้ พึงเห็นเถิดว่า ความรักใคร่และความนับถือกัน

ทั้ง ๒ อย่างนี้ เป็นรากเง่าเค้าง่อนที่จะให้เกิดสามัคคี คือความพร้อมเพรียงกันได้

มีธรรมภาษิตกล่าวสรรเสริญคุณแห่งความสามัคคีไว้ว่า “สหพเลตฺถิมฺมกฺกตานิ สามัคคี วุฑฺฒิสาธิกา สามัคคีย่อมยังความเจริญให้สำเร็จแก่ชนทั้งหลายทั้งปวงผู้เป็นหมู่กัน” ดังนี้ เมื่อสามัคคีเป็นคุณแก่หมู่ไม่มีอะไรเสมอเพียงใด ความแตกสามัคคีก็เป็นโทษแก่หมู่ไม่มีอะไรเสมอเพียงนั้น เรื่องนี้พึงเห็นตัวอย่างในพวกกษัตริย์ลิจฉวีในครั้งพุทธกาล พระเจ้าอชาตศัตรูพระเจ้ากรุงราชคฤห์ผู้เป็นใหญ่ในแคว้นแคว้นมคธ มีพระประสงค์จะทรงปราบปรามวิชัยชนบท อันเป็นเขตของพวกกษัตริย์ลิจฉวี แต่ก็ไม่ทรงสามารถจะปราบปรามได้ เพราะพวกกษัตริย์ลิจฉวีทรงตั้งอยู่ในสามัคคีธรรมอย่างมั่นคงบริบูรณ์ ช่วยกันต่อสู้ป้องกัน ต่อมาเมื่อวัสสการพราหมณ์ผู้เป็นอำมาตย์สำคัญของพระเจ้าอชาตศัตรู อาสาไปทำให้กษัตริย์ลิจฉวีแตกร้าวกันขึ้นแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูเสด็จยกกองทัพไปปราบอีกก็ได้ชัยชนะโดยง่าย ดังนี้จะเห็นว่าสามัคคีก่อให้เกิดคุณเพียงใด ความแตกสามัคคีก็ก่อให้เกิดโทษเพียงนั้น สมด้วยโคลงต่อไปนี้

ความพร้อมเพรียงก่อให้เกิดผล	สุขนา
ความแตกร้าวพาทน	ทุกข์กร้าว
ดั่งกษัตริย์วิชัยชดล	ความพิ นาศพ้อ
ก็เพราะความแตกร้าว	เรื่องนมนาน

กล่าวโดยเฉพาะสำหรับผู้มีหน้าที่ในทางทหารแล้ว ความสามัคคีนับว่าเป็นคุณธรรมที่ต้องบำเพ็ญให้เกิดมิช่นโดยแท้ทีเดียว เพราะเราเป็นข้าของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วยกัน มีหน้าที่เหมือนกัน แต่งกายก็ชนิด

เดียวกัน ถ้าปากก็ลำบากด้วยกัน สุขก็สุขด้วยกัน เมื่อจำเป็นจะตายก็ต้องตายด้วยกัน เพราะฉะนั้นทหารทั้งหลายย่อมเป็นประจักษ์พยานกัน จึงเป็นการสมควรยิ่งนักที่จะต้องรักใคร่กันและสามัคคีต่อกัน เราเคยได้ยินเขาติเตียนว่าที่นั่นพี่น้องแตกร้างกัน ที่นี้ญาติวงศ์ไม่ลงรอยกัน เมื่อเราเป็นทหารเป็นเหมือนดังญาติกันเช่นนี้ ถ้าไม่มีความสามัคคีต่อกัน ก็จะได้รับความคิดเห็นเช่นเดียวกัน เมื่อรู้สึกเช่นนี้แล้วต้องมีความสามัคคีกลมเกลียวกันจริงๆ จะได้ช่วยกันต่อสู้ข้าศึกศัตรู โดยพร้อมเพรียงกันมุ่งชัยชนะเป็นที่สุด สามัคคีในหมู่ทหารย่อมเป็นที่เกรงขามของข้าศึก ขอนี้พึงเห็นตัวอย่างเช่นมดแดงเป็นต้น ถ้ามันอยู่แต่ลำพังตัวสองตัวเราหากกลัวมันไม่ แต่ถ้ามันอยู่รวมกันมาก ๆ ตังรังเราย่อมกลัวมัน นี้ไม่ใช่เพราะกลัวความพร้อมเพรียงของมันที่มันจะช่วยกันกัดเราตอกหรือ เมื่อเรากรั้นคร้ามต่อหม่อมแดงฉนั้นใจ ข้าศึกศัตรูก็ย่อมครั้นคร้ามตอกองทหารที่พร้อมเพรียงกันฉนั้น แต่ถ้าทหารไม่ปรองดองพร้อมเพรียงกัน ก็ย่อมไม่เป็นที่หวาดหวั่นครั้นคร้ามของข้าศึกอย่างใดอย่างหนึ่งเลย กลับเป็นเหตุให้ข้าศึกดูหมิ่น และเป็นทางที่จะให้ปราชัยแก่ข้าศึกโดยแท้ ดังพวกกษัตริย์ลิจฉวีพ่ายแพ้แก่พระเจ้าอชาตศัตรู เพราะแตกสามัคคีแก่กันฉนั้น

ธรรมดาทรพัยสิ่งของที่มีค่า เมื่อตกถึงเราแล้วเราก็ต้องระวังรักษาหาไม่ก็จะตกไปเป็นของผู้อื่นหรือเป็นอันตรายเป็น ความสามัคคีก็เช่นเดียวกัน เมื่อหมู่ใดคณะใดก่อให้เกิดมีขึ้นแล้ว หมู่ฉนั้นคณะฉนั้นต้องระวังรักษา หาไม่ก็จะเป็นอันตรายเป็นไม่ยั่งยืน เพราะฉนั้นผู้หวังจะยังความสามัคคีให้เจริญยิ่งขึ้นและให้คงเจริญอยู่เสมอไปไม่เสื่อมคลาย พึงประพฤตินเป็นคนไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวถ่ายเดียว พึงคิดถึงประโยชน์ของผู้อื่นด้วย และพึงออกถันไม่ถือทิฐิมานะ รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวแก่กันตามควร อนึ่ง พึงตั้งจิตประกอบ

ด้วยเมตตา ในเวลาจะทำ จะพูด จะคิด ฟังเพื่อแผ่ลาภผลที่ได้มาโดยชอบธรรมให้แก่กันตามสมควร มีมารยาทเรียบร้อยไม่เป็นที่รังเกียจของหมู่ มีความเห็นปรองดองหันเข้าหากันได้ เมื่อต่างคนต่างตั้งอยู่ในคุณธรรมดังกล่าวมานี้ สามัคคีก็จะเกิดมี ที่มีอยู่แล้วก็จะยั่งยืนเสมอไปไม่เสื่อมคลาย

ผู้หวังความสุขความเจริญแก่ตนและหมู่คณะ ฟังตั้งอยู่ในคุณธรรมตามที่ได้แสดงมาแล้วนั้น ความสามัคคีอันเป็นปัจจัยแห่งความสุขความเจริญก็จักเกิดมีขึ้นและเจริญถาวรตามประสงค์

ท่านได้ประพันธ์สรรเสริญคุณธรรมคือความสามัคคีนี้ไว้ เป็นคำโคลงสุภาษิตว่า

หมู่ใดรักข้อพร้อม	เพ็รียงกัน
ขาดคิดริษยาอัน	รุกรเร็ว
ทำการปรึษาหัน	หาชอบ จรงนอ
คงสุขหลักเสรว้า	โตกได้โดยสมัย
อำนาจความพรักพร้อม	เพ็รียงกัน
อาจจักพุงการอัน	ใหญ่ล้ำ
ปวงกิจประสิทธิพลัน	บห่อน นานเฮย
เจริญสุขสวัสดิศา	ส่งให้สมประสงค์
ต่างใจต่างจิตตั้ง	หวังผล
ต่างเนาะต่างนำกล	กอบให้
ต่างหุด่างตายล	เหตุต่าง
ต่างสุขต่างทรพยได้	ต่างเอื้อเอื้อจาน

กวีรราชาวเชอชาติ	ชนงาม
กวีรตรีดำริตาม	เลข
กวีรคีตวินิจความ	สุจริต ประมุขเส
กวีรแผ่ไมตรีช	ช่องให้ชนนิยม

พิมพ์ที่โรงพิมพ์พระจันทร์ ท่าพระจันทร์ กรุงเทพมหานคร
นางสนธิวรรณ บุญศิริพันธ์ เจ้าของ ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา ๒๕๑๘
โทร. ๒๒๑๕๕๕

